ŠVIETIMO MINISTERIJOS LEIDINYS NR. 378

JABLONSKIO RAŠTAI

TOMAS III

RAŠYBOS DALYKAI

REDAGAVO J. BALČIKONIS

KAUNAS, 1934

SPAUDĖ AKCINĖ „RYTO“ BENDROVĖ KLAIPĖDOJE

ŠVIETIMO·MINISTERIJOS·KNYGŲ·LEIDIMO·KOMISIJA

1934

Jablonskis 1927 m.

ŠVIETIMO MINISTERIJOS LEIDINYS NR. 377

JABLONSKIO RAŠTAI

TOMAS III

RAŠYBOS DALYKAI

REDAGAVO J. BALČIKONIS

KAUNAS, 1934

SPAUDĖ AKCINĖ „RYTO“ BENDROVĖ KLAIPEDOJE

UŽSKLANDOS
PROF. M. DOBUŽINSKIO

PRAKALBA

Jablonskio raštų III tomą sudaro vadinamieji jo r a š y b o s d a l y k a i. Kiek teko suieškoti po laikraščius, čia įeina viskas, kas jo parašyta apie mūsų rašybą nuo „Varpo" laikų ligi paskutinių gyvenimo dienų, vadinas, maždaug per keturiasdešimt metų. Per tokį ilgą laiką lietuvių tarpe buvo kilę visokių sumanymų rašybą taisyti, gerinti, lengvinti. Dėl tų visų sumanymų yra taręs šiokį ar tokį savo žodį Jablonskis, tokiuo būdu šiuose raštuose atsispindi visa jo gyvento tarpo mūsų rašybos istorija.

Kaip matyti iš šių raštų, rašyba Jablonskis rūpinosi daug; remdamasis mokslo ir praktikos reikalavimais, gynė jis ją nuo visokių iškrypimų ir nevykusių reformų. Tuo reikalu jam teko daugiau ar mažiau polemizuoti su Basanavičium, d-ru J. Bagdonu, d-ru M. Kuprevičium, A. Jakštu, Būga ir su kitais, mėginusiais rašybą reformuoti ar norėjusiais kitaip rašyti.

Rašybos dalykuose Jablonskis ypač vieno daugiausia troško — jos vienybės. Būdamas pats pedagogas, jis labai jautė, koks negeras daiktas mokyklai turėti raštuose nevienodą rašybą arba patiems mokytojams jos nevienodai mokyti. Apie tai jis daug kalbėjo ir rašė. Pavyzdžiui gali tikti šie jo „Mūsų rašybos" pabaigos žodžiai (psl. 200): *„Rašybos dalykas yra, rodos, visai menkas dalykėlis. Bet kur nėra tvarkos ir vienybės menkajame dalykėlyje, ten negali jų būti nė svarbiajame visuomenės darbe. Tvarkos ir vienybės rašybai, šitam mažmožiui, prašau iš rašytojų ir laikraščių leidėjų — mūsų mokyklos, m ū s ų t a u t o s m o k y k l o s v a r d u !.. Rašybos netvarka yra skaudus kalbos mokslui dalykas!"* Tą mintį skaitytojas ras ne vienoj šių raštų vietoj pasakytą. Dėl tos vienybės kartais jis atsisakydavo nuo savo pažiūros ir nusileisdavo kitiems, kaip tat, sakysim, padarė sugrįžęs iš Rusijos 1918 metais (žr. šiame tome jo straipsnį „Ir vėl rašybos dalykas", p. 111).

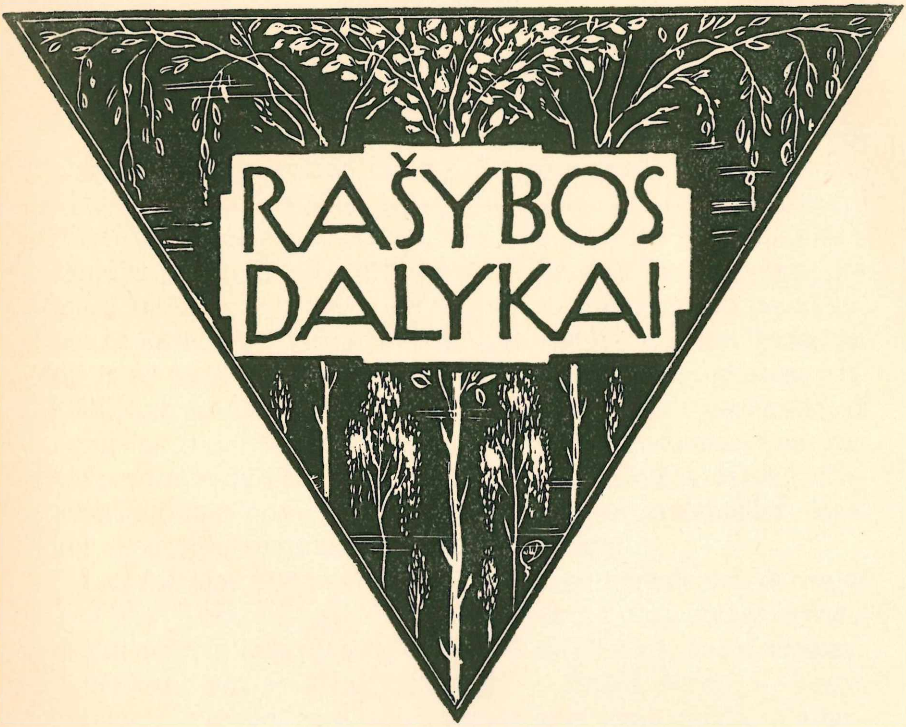
Paskutiniu laiku nemažą triukšmą kėlė spaudoj ir tam tikruose susirinkimuose naujos rašybos projektas. Gaila, kad šie Jablonskio „Rašybos dalykai“ negalėjo pasirodyti anksčiau, tada apie daug ką gal nebūtų reikėję visai kalbėti — būtų paaiškėję, kad daug kas, dėl ko dabar kalbama kaip apie naują dalyką, buvo jau anksčiau paties Jablonskio ar kitų iškelta, apsvarstyta ir atsisakyta. Ir tolimesniems rašybos reformatoriams, kurių, reikia manyti, niekados netrūks, bus pravartu gerai susipažinti su šiais Jablonskio raštais, kad nereikėtų kartoti to, kas jau buvo kartą kitų nugalvota.

Kaip buvo jau pasirodžiusiuose dviejuose tomuose, taip ir šiam III-am straipsniai sudėti iš eilės metais taip, kaip jie pasirodė spaudoj. Išimtis padaryta „Mūsų rašybai“, išėjusiai Voroneže 1917 metais, kuri sudaro jau atskirą dalyką, todėl nukelta į patį galą, kad skaitytojai patogiau galėtų juo naudotis kaip vadovėliu (pp. 155—200). „Mūsų rašyba“ yra Jablonskio ilgų metų galvojimo vaisius, jo visų rašybos išvedžiojimų sintezė. Kadangi projektuotas naujas tos rašybos leidimas (palikęs nespausdintas) glaudžiai susijęs su pirmuoju, tai jis įdėtas tuoj prieš jį (pp. 123—154 — abidvi „rašybos“ sudaro kaip ir vieną dalyką. Turint šalimais abidvi, skaitytojui bus lengviau lyginti, kuo viena skiriasi nuo kitos.

„Rašybos dalykuose“ skaitytojas gal pastebės išskiriamų žodžių ar raidžių pabraukimų tam tikrą įvairumą (riebus šriftas, kursyvas, išretintas...). To įvairumo vienam kuriam atskiram straipsny, žinoma, nėra — jis iškįla tik lyginant dviejų ar daugiau straipsnių pabraukimus. Reikia manyti, Jablonskis to įvairumo galvoj neturėjo, rašydamas išskiriamas vietas maždaug vienodais ženklais žymėjo, įvairumas greičiausiai atsirado dėl spaustuvių darbo. Bet redakcija nežinodama, kaip tikrai buvo, visur paliko tokį šriftą, kokį rado spausdintam tekste, ištaisė tik tas vietas, kurias palaikė korektūros klaidomis. Redakcija taip pat paliko tas kabutes, kurias rašte rado („—“, «—»), o jei tekste buvo dvejopų (tam pačiam reikalui žymėti), tai pakeitė tas, kurių buvo mažiau. Tokiu būdu redakcijos visur taisomi šie ir panašūs spaustuvės nelygumai.

J. B.

TURINYS

RAŠYBOS
DALYKAI

1893

Dar keletas žodžių apie mūsų rašybą*).

Daug jau buvo rašyta apie lietuviškus rašto ženklus, apie mųsų rašybą. Šiandien galima drąsiai sakyti, kiekvienas rašytojas turi savo atskirą rašybą, teip bent galima spręsti pagal jų rankraštšius. Apie rašybą spausdyta buvo jau teip daug, juog šiandien vargu ką naujo šitam dalyke galėtum parašyti: ką mųsų mokslas ir sveikas ar nesveikas protas galėjo pasakyti, jau ne kartą ir ne vienoj vietoje tapo viskas išreikšta. Todėl, jei da ir aš imuosi už plunksnos, norėdamas ir savo skatiką prikišti, tad ne dėl to, kad tikėtšiausi ką negirdėto pasakyti; aš norėtšiau tiktai vieno, būtent surinkti kiek galėdamas visa, kas buvo gero kada pasakyta dėl išaiškinimo rašybos dalykų, malonėtšiau, kad mųsų rašyboje būtų daugiaus gramatiškos logikos, kad būtų sergimi įstatymai nuoseklumo.

1. a) *I* ilgoms ir trumpoms atskirti, mųsų kalboje yra dvi raidi — *i* ir *y*. Teip, su *y* (ilga i) mes rašome: *vyras, vyžos, vynas, dygti, did'ysis, arklys,* ir su trumpa *i: didis, vinis, žodis, viralas;* žodžiuose: *pirtis — pirtys, širdis — širdys, vagis — vagys* trumpoji *i* parodo, juog mes kalbame apie vieną daiktą, tuo-tarpu rašydami *y* ant galo, suprantame, juog kalbama apie daug daiktų. Man rodos, juog aš tiksiu su didumu Lietuvos rašytojų, jei pasakysiu, kad mųsų rašyboje *i* ir *y* būtinai reikalingos raidės.

b) Jei raštų kalboje męs nepaženkliname ypatšioms žymelėmis trumpų ir ilgų *a, e,* tai tik todėl, juog apsieidami tšionai be ypatšių ženklelių sekame lietuv. gramatikos taisyklę: „*a, e,* jei nepuola ant jų kirtis (priegaida) ir gale žodžių reikia trumpai

---

*) „Varpo" redakcijos pastaba: Tą straipsnį talpiname tyčia nieko nepertaisę, Red.

ištarti; po *senu* kirtšiu vidury žodžių jos visuomet prasitęsia, esti ilgos." Paveizdai: *darýti, sakýti, tekù, kepù* (*a, e* trumpos), *daro, sako, teka, kepa (a, e* ilgos). Jei infinitivo formose *kasti, nešti* turime po kirtšiu trumpas *a, e,* tai vėl tik todėl, kad kirtis tšionai, kaip rodo sulygintinė gramatika, nesenas: šituose infinitivuose senovėje puldavo kirtis ant paskutinio tarsnio (sylla-ba). Daugely vietų sakoma *nàšus* (= našùs), *nèšu* (= nešù); kirtis tšionai ar nepailgina balsių *a, e,* nės senoviškas tų žodžių kirtis puola ant pabaigos *(našùs, nešù),* o ne ant *a, e.*

c) Rašydami *ė, o* neprivalome ženklinti jų ilgumo, nės šitos balsės visada, jei neįeina dvigarsėn (ie, uo), ištariamos tikrai lietuviškuose žodžiuose kaip ilgos *ė* ir *o.* Paveizdai: *stogas, stoti, molis, sodžius* (= kaimas), *dėti, stovėti, vėžys, srėbalas.*

d) Liekti viena balsė (balsinė) *u,* kuri, kaip ir *i,* gali būt ilga ir trumpa, nors raštuose tų ypatybių męs neatskiriame. Kitose kalbose, kaip antai Latvių ir Tšechų rašybose, *visos* ilgosios balsės turi savo atskirus paženklinimus, jei ilgumas tų balsių negali būt nurodomas gramatikos taisyklėse. Teip turėtų būti ir mųsų rašyboje: jei savo rašyboje męs atskiriame *i* ilgą nuo trumpos, tad reikėtų ir *u* ilgoji atskirti nuo trumposios. Jug žodžiuose: *dūmai, pūsti, — pūtė, rūksta, aprūkęs, būtas* (nuo *būti) ir dumia, putšia, puta, užrukti, užrukęs, butas* balsės *ū* ir *u* nevienodai ištariamos, tiktai lyg šiolei nenorėjo jų atskirti mųsų rašyba. Jei rašome *pirtis — pirtys, širdis — širdys, vyras — viralas,* tad privalome rašyti ir *sūnus — sūnūs, lytus — lytūs, aštrus — aštrūs, dūmai — dumia, pūstas ir pūsti — putšia, būtas — butas* ir t. t. Teisybė, ilgajai *i* išreikšti turime jau tam tikrą raštženklį *y*; to negalima pasakyti apie ilgąją *u.* Vienok, kolei nesutversime ypatšios raidės dėl *u* ilgos, tuo-tarpu turime kankintis nors paprastu paženklinimu ilgumo, ruoželiu ant balsinės raidės *(ū)**)

2. Mųsų kalboje yra dvi ypatingi dvigarsi, pagal kuriedvi (kaip ir pagal kitas ypatybes) skiriame Augštaitšių tarmes nuo Žemaitšių. Dvigarses *ie, uo* Lietuviai — augštaitšiai ištaria visur, kaip dvibalses, sulietas iš *i* ir trumpos, siauros *e* (= ė) ir iš *ū* su trumpa *o (a),* tuo-tarpu Lietuvos žemaitšiai taria vienose vietose gangreit kaip Augštaitšiai, bet daugiausiai kaip

---

*) Ar netiktų spaustuvė nusiliedyti tam tikslui raidę u su antrůju brūkšmeliu ilgesniu į apatšią? Gera būtų turėti atskira raidė. K. Ob.

y—ū, ėi—ou. Tokiu būdu Augštaitšių *sviestas, pienas, duona, uoga* gali pavirsti Žemaitšių tarmėse į *svystas, pynas, dūna, ūga, pėinas, svėistas, douna, ouga.*

Tuodu diftongu, teip nevienodai ištariamu mųsų tarmėse, jau senei gana ypatingai išreiškia Lietuvos rašytojai. Senovėje rašydavo *ie — ů,* vėliaus buvo berašą kaip *ie — uo* (ei — ou, ij — ū), dabar-gi vėl kaip *ie — ů.* Rankraštšiuose ir kelis kartus paskutinių metų spaudiniuose man teko atitikti net *ì (i* su *e* ant viršaus) ir *ů (u* su *o* ant viršaus). Tegul rašytų tuodu diftongu kaip norėtų, kad tik nuosekliai darytų: reikėtų abuodu išreikšti kaip *ie — uo* (abiedvi balsini šalimais rašant) arba sekant daugelį jaunųjų mųsų kunigų (Kaunietšių), — kaip sankrovas iš *i* ir *e* ant viršaus, ir iš *u* su *o* ant viršaus *(ì—ů).* Tiktai kadangi rašymas vienos raidės ant kitos biaurina ir sunkina — pasakysiu, bereikalingai — mųsų raštą ir spaudą, todėl tarautšiau rašyti ir spausdyti visuomet *ie* ir *uo*; teip rašant, viena gražiaus, nėsa prastšiaus išveizdės mųsų raštai, antra-gi mųsų rašyboje bus daugiaus nuoseklumo (sulyg.: *tšiuožti — tšiůžti, buožė — bůžė* etc.).

Tūlas tautietis man prieštaraudams gal-būt pasakys, juog rašydami *e, o* ant *i, u* męs lengvintume didumui Žemaitšių skaitymą savo raštų. Sunku vienok suprasti, kokis galėtų būt palengvinimas Žemaitšiui sakantšiam *douna,* jei męs rašytume ne *duona,* bet *důna.* Vienok jei Lietuvių katras vis-gi tikėtų į pirmumą sankrovų iš *i, u* ir *e, o,* matydams jose tikrą naudą daliai Žemaitšių, tad dėl nuoseklumo jis turėtų reikalauti dar kitų atmainų mųsų rašyboje; žodžiuose *ranka, dangus, pantis* etc. reikėtų ant *a* gal-būt dėti mažiutės *o* ir *u,* nės vietomis (daugely vietų) tokie žodžiai ištariami, kaip *ronka — runka, dongus — dungus, pontis — puntis* etc.?! Ant galo reikia visada minėti, juog savo rašyboje męs niekad nesuvaikysime visų mųsų tarmių, jos turi lenktis prieš savo liemenį, prieš rašto kalbą; jei dabartinė raštų kalba eis vis pilnyn ir tobulyn, nesimainydama dialektiškai (= savo formose), tad ar vėliaus ar ankstšiaus męs norėsime, kad visi, Augštaitšiai ir Žemaitšiai, mokėtų kalbėti ir tarti teip, kaip kalbės Lietuvos pirmuoliai, inteligentai, norėsime savo Lietuvoje girdėti visus vienodai ištariant ir kalbant.

3. Apart balsinių diftongų (b. dvigarsių) mųsų kalboje yra ir vienų priebalsių diftongai — *tš, dž.* Kaip dvigarsėse *ie, uo* ir kituose balsiniuose diftonguose ištariame balses ne skyrium, bet

suliedami į vieną sudėtinį garsą, teip ir tšia priebalses *t* ir *š*, *d* ir *ž* tariame kaip vieną diftongą, pilnai neatskirdami jo dalių. Norėdami suprasti, kaip reikėtų tuodu diftongu išreikšti rašant, pajimkime su jais keletą paveizdų: *metšiau* — metei — metė *(met —), jautšio* — jautis, *baudžiau* — baudei — baudė *(baud —), jautšiau* — jautei — jautė *(jaut —), žodžio* — žodis, *meldžiau* — meldei — meldė *(meld —)* ir t. t. Gana šitų paveizdų, idant galėtume matyti, juog diftongai *tš* ir *dž* yra kilę iš suminkštintų *t* ir *d*. Jei rašydami *dž*, jau nurodome diftongo kiltį iš *d*, todėl reikėtų rašyti ir *tš*, nurodant jo kilimą iš *t*. Teip rašydami, būsime ne tiktai nuoseklesni savo rašyboje, bet dar rašysime maž-daug teip, kaip patys ištariame: diftonguose *tš* ir *dž* aiškiai girdėti suliejamos į vieną mišrą garsą raidės *t* ir *š*, *d* ir *ž*. Ar šeip ar teip, eisime tiesiog prieš gramatišką logiką, jei prie *dž* savo raštuose atkakliai laikysimės skyrium stovintšios mūsų kalboje raidės *č*.

4. Kur po balsinės reikia rašyti *n*? kur po balsine užtenka nosinio ženklelio? Kuršaitis ir Schleicher'is *n* rašo ten, kur gangreit visose mųsų tarmėse girdėti *n*, nosinį-gi ženklelį tokiose vietose tededa, kur rašto kalboj tankiausiai jau nebegirdėti nosinio garso, kur *n* išnykdama pratęsia prieš save balsinę. Rašto dialekte (r. tarmėse) *n* daugiausiai išnyko galuose žodžių ir vidury prieš *l, r, s, š, ž*. Paveizdai: *ranka, pantis, naudinga* žemė, *pelningas* darbas, *laukininkas, medininkas* (= medsargis), *judinti* — judinu, *gerinti* — gerinu; *vąšas* (kablys), *grąžinti, šąlu* (šalau, šalti), *bįra, ąsa;* skaitau *Varpą, darbą* dirbu, iš *laukų* atvažiuoti, be *vyrų* etc... ponai išėjo *medžiotų* (supino forma), męs vėlai einame *gultų* (lot. cubi*tum* imus), vyrai išvažiavo malkų *kirstų*. Man žinomi ir tokie mųsų kalbos žinovai, kurie po balsine rašo nosinį ženklelį dar tankiaus — visur, kur-tik išnyko senoji *n;* jiems vis tiek, ar išnykus nosinei priebalsei prasitęsė balsinė ar ne. Sekdamas Kurš. ir Schl. — į norėtšiau po balsine rašyti nosinę žymelę tik tuokart, kada dabartinėje rašto kalboje prieš išnykusią priebalsę *(n)* prasitęsia dar pati balsinė ir iš patšios lietuviškos kalbos matyti, juog toj vietoje buvo kitąkart *n*. Dėl tos priežasties patartšiau savo tautietšiams rašyti: *po žeme, po lenta gulėti* vietoj ne kartą rašomų *po žemę, po lentą* (instrum. sing.) *gulėti, pirtys, širdys, durys* vietoj rašomų kitur *pirtįs, širdįs, durįs*. Dar geriaus būtų, kad įrankiniam ir vietiniam lanksniuose, kur išnykusi nosinė nepratęsė balsės,

galėtume rašyti vienaskaitoje po *a (e)* ar ant *a* kitą kokią žymelę;*) tokiu būdu lengva būtų atskirti šituodu lanksniu (c. instrumentalis, locativus) nuo nominativo, accusativo ir vocativo. Paveizdai: „Po rusų *valdžia* būti; rusų *valdžia* mums patiktų, kad ...; męs mylėtume rusų *valdžią*, kad ...; po kojomis *žemė*, miname *žemę*, būti *po žeme, žeme* (vocat.); *tėve, parše* (vocat), *bute* (locat.) radau paršą.“ Turiu vėl pasakyti, juog naujas ženklelis reikėtų dėti vien tiktai dėl atskyrimo vieno lanksnio nuo kito; dėl tos priežasties, nereikėtų, man matos, kaip tat daro tūli, rašyti kokis ženklelis po galutine *e* tokiose formose, kaip antai: *vietoje, vietose* ir t. t. Tšionai galima apsieiti be kokių ženklelių, nėsa rašydami ir tiesiog *vietoje, vietose* męs nesumaišysime tų formų su kitomis. Jei-gi kas panorėtų ir tokiose formose matyti nosinę žymelę (tšia gramatika ar nurodo išnykimą nosinio garso), tuomet galėtų tūlas dėl nuoseklumo reikalauti nosinių ženklelių ir po *u* formose *laukù, gerù; einù, krutù,* nės ir tšionai dingo *n,* ir daugely-daugely ar kitų kitokių vietų, kur apie išnykimą nosinės kiti nė sapnuoti negalėjo.

5. Visi viršuj minėtieji rašybos mažmožiai *lengva* įvesti į mųsų spaudžiamus raštus. Prisilaikydami nurodytų smulkmenų *turėtume,* galima sakyti, *tikrai lietuvišką rašybą,* nės raidės ir ženkleliai tos rašybos būtų suprantami iš mųsų patšių kalbos; mųsų rašyba būtų paremta ant taisyklių mųsų kalbamokslio. Anaiptol nemanau, juog šitoji rašyba būtų tobula. Gana, kad joje daugiaus būtų nuoseklumo, ir tos atmainos, kurias dabar įvestume, galėtų liktis ir toliaus, kada norėtume pagerinimuose rašybos padaryti dar tokį žingsnį pirmyn: ardyti ir naikinti, man rodos, nebereikėtų.

6. Jei maloningas redaktorius „Varpo“ ir kiti mųsų rašytojai tiktų de facto su mano nurodymais, tad galima būtų turėtis raštuose lietuv. alfabeto: a, b, c, d, e, ė, g, i, y, j, k, l, m, n, o, p, r, s, š, t, u, ų, (su antrůju brūkšmeliu ilgesniu) (ū), v, z, ž. Apart šitų 25 raidžių reikėtų turėti dar nosinės ą, ą (su perpendikuliariniu brūkšmeliu per apatinę dalį), ę, ę (su perpendikuliariniu brūkšmeliu per apatinę dalį), į, ų ir dėl svetimų žodžių — *ch,*

---

*) Gal-būt spaustuvė tiktų nusiliedyti *a, e* su perepndikuliariniu brūkšmeliu per apatinę dalį tų raidžių; jiedvi lengva būtų visada atskirti nuo *a, e, ą, ę.* *K. O.*

f, h, q, x... Aštuonios raidės a, e, ė, i, y, o, u, ų (su antrůju brūkšmeliu ilgesniu)=balsės (balsinės), visos kitos=priebalsės (17).

Pasarga. I prieš balsines, grynas ir nosines, esti tankiausiai ne balse, bet suminkštinimo ženkleliu. Žodžiuose *kriokti, kliavas, kiaulė, biaurus, siūlai i* tiktai suminkština priebalses *r, l, k, b, s*.

Ai, au, ei, ie ir *uo* galėtume vadinti balsių dvigarsėmis arba balsinėms dvigarsėmis; *tš* ir *dž* būtų priebalsių dvigarsės; ant galo, *al, am, an, ar — el, em, en, er — ul, um, un, ur — il, im, in, ir* prieš priebalses *(ranka, rambus, pinti* etc.) būtų mišros dvigarsės.

7. Žmogui, kuris norėtų parašyti populiarišką mųsų kalbos gramatiką, reikėtų žinoti, kokią rašybą tiktų prijimti Lietuvos rašytojai, nės populiariškoj, „visiems" suprantamoj gramatikoje turėtų būti išvesta su visais išgaliais, nuo pradžių lyg galui, tokia rašyba, kurios jau laikosi arba laikysis didumas mųsų rašytojų.

K. Obelaitis.

Kaunas 31. Gruodžio 1892 m. / 12. Sausio 1893 m.

[1893 m. „Varpas" N 1, p. 8—10].

Ar reikalingi tam tikri ženklai ilgomjom i ir u išreikšti?

4-am numeryje šių metų „Varpo" p. M. Sk-dra [1] atspaudė straipsnelį, kur kalbama apie bereikalingumą mųsų rašyboje raidės *y*, reiškiančios, kaip žinoma, ilgąją balsę *i*. Visos priežastys, dėlei kurių p. Sk-dra norėtų išmesti šitą balsę, neturi, man manant, nė kokios tikros vertės. Pasirūpįsiu pateisinti šitą mano nuomonę.

1. Pirmas tam tikslui pamatas esąs toks: kadangi mųsų rašybos ženklai esą visi pajimti iš lotyniškos kalbos, todėl priderėtų *y* laikyti už nereikalingą, nėsa ši raidė kilusi iš grekiškos rašybos. Sutikus su šituo motyvu, reikėtų toliaus teip protauti: jei mums, turintiems lotynišką rašybą, iš-tikro nepridera turėti tarp savo raidžių ne lotyniška balsė *y*, tai mės turėtume išmesti iš savo raštų — to reikalautų patsai nuoseklumas — ir *š, z, ž, ė*, nėsa šitų ženklų teip-pat neturėjo savo žodžiams išreikšti senovės Rymo gyventojai. Vienok šitos p. Sk-dros logikos mės ne-

silaikome ir neprivalome laikytis. Turėdamiesi lotyniškos rašybos, mės, kaip ir *visos kitos tautos,* stengiamės pritaikyti ją prie savo kalbos, todėl, kas mums reikalinga toj rašyboje — tą mės pasisaviname, kas nereikalinga (sulyg. *f*) — to mės neimame, ko mums ten trūksta — tą iš-kitur pasijieškome *(š, z, ž, y* etc.) arba patys sau pasidirbame *(ė).* Eidami šituo kitų pramintu keliu, mės neprivalome *aklai* turėtis vienos Rymiečių rašybos; eidami šituo keliu, mės susitversime tikrai lietuvišką rašybą, pritaikytą prie garsų ir įstatymų mųsų pačių kalbos.

2. Toliaus p. Sk-dra, varydamas iš mųsų raštų raidę *y,* teip protauja: jei kitų balsių *(a, u, e)* nepaženkliname ilgumo, todėl, nuosekliai elgdamiesi, neprivalome ženklinti nė ilgumo balsės *i.* Bet apie šį gramatikos dalyką buvo jau rašyta pirmame Nr. šių metų „Varpo“. Būtent, tenai nurodyta, juog balsės *ė* ir *o* visada ilgos, o balsių *a, e* ilgumas priguli rašto kalboje tiktai nuo akcento (sulyg. *varýti — váro, metu — méta);* dėl šitos priežasties dabartinė mųsų kalbós rašyba neprivalo turėti nė ženklelių jų ilgumui nuo trumpumo atskirti. Dėl tos-pat priežasties aš stengiausi, kiek galėdamas, nurodyti tiktai reikalingumą tam tikrų ženklų ilgomjom *u* ir *i* išreikšti, nėsa žinojau, kaip ir kiti, juog šitos balsės gali būt ne tik ilgos, bet ir trumpos ir ilgumas jų nepriguli, bent rašto kalboje, nuo akcento. Tenai aš norėjau, kad mano tautiečiai rašydami atskirtų *būtas* (= būti) nuo *butas* (= namas), *pūsti* (= pučiu) nuo *pusti* (= puntu), *pabūsiu* (= pabūti) nuo *pabusiu* (= pabundu), norėjau, kad būtų išreiškiamas visiems aiškus ilgumas tokiuose žodžiuose, kaip antai: *pýnė, pynėsi* (atsk. nuo *pina, pinasi), rūmas, drūtas* (sulyg. su *u* žodžiuose *rudas, trupa* prie *trupėti), skýnė* prie *skina, vysti* prie *visti.* Šitai nurodydams, vieną teturėjau po savim pamatą ir vieno laikiausi įstatymo: reikia rašyti *ū* ten — kur šita balsė ištariama ilgai, reikia rašyti *y* — kur girdime ilgą *i.*

3. Jau ir tuokart galima buvo tikėtis, juog ne visiems pakaks šito protavymo ir šito prasto rašto kalbós įstatymo. Daugelis Kauniškių ir kitų Lietuvių, atskirdami surašytuose žodžiuose balsių ilgumą nuo trumpumo, visiškai nemato priežasties, dėlei kurios mės rašome: *matymas, ypatingas, širdys, pirtys* (daugsk. nomin.), prie viensk. *širdis, pirtis; rūpėti, ūžimas, viršūs — pietūs* (dsk. nom.) etc. Nesuprasdami šitos rašybos, jie, kaip ir p. Sk-dra, sako, juog mums nereikią šitų raidžių

(= *y, ū)*, nės mės patys nežiną, kur tos raidės reikalingos, bent ne visi vienodai jąs vartoją; ilgainiu, jei prijimsime šitąs balses, reikalingas mums būsęs surašas žodžių su *y* ir *ū*, kaip dabar Rusams jau reikalingas toksai surašas su ѣ. Teip jie protauja, nėsa tūlose mūsų tarmėse balsės *y* ir *ū*, negaudamos kirčių (= akcentų), ypačiai galuose žodžių jau nebetariamos su pratęsimu, bent ilgumas tokių balsių nebeaiškus. Bet šitose tarmėse neaiškiai ištariamos ir kitos balsės ir dvibalsės, jei atsitinka jos galuose žodžių arba nebetenka akcento; tenai sakoma: *liepa, stuobrį* (accus.), *žievę* (acc.), *pieva, žiedas, vėjas, juodas, Juodis* (= pavardė), *to, kurio*, t. y. *ė, ie, o, uo* ištariamos aiškiai, kaip rašto tarmėje, kadangi ant jų puola patsai balso pakėlimas. Vienok visos tos balsės ir dvibalsės įgyja tuoj kitokią ištartį, jei ant jų nebėra balsakilos; tokiu būdu, prie minėtų žodžių su aiškiai ištariamoms *ė, ie, o, uo* randame Rytiečių tarmėse ir šitokius žodžius: *lepyns* (= liepynas), *stobryns* (= stuobrynas), *ževela, pevela* arba *ževele, pevele* (= žievelė, pievelė), *žedelis, vejelis, kiaune, jodója, Jodaitis, Jodinskis* (= pavardės), *puikybe* (nominativus), *vaika, vyra* (genetivus ir Žemaičiuose). Iš visų šitų paveizdų, pradedant nuo *matymas* ir baigiant žodžiu *vyra*, galima aiškiai matyti, juog tūlose mūsų kalbos tarmėse ne vien pats ilgumas balsių ir balsinių dvigarsių, bet ir pati jų ištartis priguli tankiai nuo balsakilos: ilgoji balsė ir balsinė dvigarsė, turėdamos ant savęs pakėlimą balso, esti ištariamos aiškiai ir ilgai; jei tose tarmėse nuo balsių arba dvibalsių būtų perkeltas akcentas ant kitos dalies žodžio, tad šitos raidės jau kitaip esti ištariamos ir tankiai jau nebepratęsiamos. Šitasai tūlų mųsų tarmių įstatymas apsunkina nevienoj vietoje ir supratimą reikalingumo *y* ir *ū;* tas pats įstatymas, kaip matėme, kartais galėtų sunkinti supratimą reikalingumo ir *ė, ie, o, uo,* jei patsai rašytojas kilęs iš vietos, kur viešpatauja kalboje minėtas įstatymas, ir negerai pasižinęs su įstatymais ir garsais rašto kalbos.

Gera sulyginti šitas painumas mųsų rašybos su keliais analogiškais Rusų kalbos sunkumais. Būtent, tūlose Didžrusių tarmėse ir pačioj jų raštų kalboje balsės *о, я*, ištariamos kaip *o, ia* (*ja*) tik tuomet, jei ant jų puola žodžio kirtis, šeip-gi *о* esti ištariama maždaug kaip *a*, о я kaip jų *e*, ѣ (волъ = vol, воламъ=valám, востокъ = vastók, яйцо = jeicó, яйца — jáica ect.). Jei kam teko skaityti koksai laiškelis, rašytas nemokinto Ruso

iš „akaujančių“ vietų, tas matė, kaip sunku teisingai rusiškai rašyti nesimokinus. Lyginai tą patį sunkumą pritiria ir kiekvienas mųsų tautiečių, kilusių iš tokių vietų, kur balsės be kirčių, ypačiai galuose žodžių, esti trumpiaus ir mažumą kitaip ištariamos. Tokiuose atsitikimuose geriausiu vadovu rašytojui tegali būt *gilus ir pilnas pažinimas įstatymų rašto kalbos.* Kada prigulinčiai pažįsime rašto tarmę, tuomet visi rašysime vienodai, aiškiai numanydami, kur dėti ilgoji ir kur trumpoji balsė, tuokart žinosime, kur reikalingos *y, ū* ir kur jų nereikia rašyboje.

Iš to, juog ne visi dar mokame rašto kalbą ir todėl ne visi vartojame kur reikiant ilgąsias balses, aišku, juog rašytojams reikia dar gerai mokintis rašto kalbos. Todėl p. Sk-dra didei klysta, jei nežinodamas, kur rašyti *y*, jisai reikalauja, idant toji balsė būtų visiškai išmesta iš mųsų rašybos. Kas būtų, jei kiekvienas, norėdamas pasilengvinti mokslą, norėtų atmesti visa, ko-tik nemoka, kaip bereikalingą kokį niekniekį?! Bereikalo tik p. M. Sk-dra aimanuoja, rašydams, juog ilgainiu mės nežinosę nė ką daryti su *y*, kaip dabar Rusai nebežiną, ką daryti su savo ѣ. Sulyginimas visiškai netikęs: Rusų balsė ѣ dabar ištariama visiškai kaip jų *e*, todėl jiems, norint žinoti, kuomet rašyti ѣ vietoj *e*, būtinai reikalingas surašas visų žodžių su ѣ, mums-gi tokio surašo negalės prireikti, nės mųsų kalba, ypačiai rašto tarmė, *nevienodai* taria *i* ir *y*.*)

4. P. Sk-dra savo straipsnyje prieš *y* įrašė dar vieną pamatą. Tenai pasakyta, juog gyvoj kalboje mės visi vienaip ištarią ir ištarsę, ar parašyta bus *yra vyras* arba *ira viras,* o svetimtaučiams, ypačiai Lenkams, sunkiaus būsę mųsų kalbos išmokti, nėsa jie t. y. Lenkai ištarsę mųsų *y* teip, kaip jie ištaria šitą balsę savo žodžiuose *ryba* (žuvis), *tylko* (tiktai). Žinomas daiktas, juog, jei perskaitę *ira viras* nerasime nėkokios prasmės, tuomet skaitysime *yra vyras,* ir suprasime apie ką kalbama; jei radę kur žodį *pabusiu, išpusiu* nesuprasime sakinio prasmės skaitydami tuodu žodžiu su trumpa *u,* tuokart ieškodami tikrosios prasmės tarsime juodu su ilgom *u* (Cnf. *pabūsiu — pabusiu* ir *išpūsiu — išpusiu),* ir vėla suprasime. Jei skaitydami rasime žodžius ne visur žinomus, kaip antai *pūga*

*) Kur straipsny kalbama vien apie *i, y,* reikia minėti, juog ir apie u, ū tą-pat tegalima sakyti. *K. Ob.*

del šitos priežasties, reikalaudamas pernai tokios-pat logikos, aš norėjau tiktai, kad mūsų rašytojai prie diftongo *dž* įsivestų tokį pat diftongą *tš* (vietoje *č*). Kaip tuomet, teip ir dabar mano pamatas yra toks: du priebalsių diftongu, kurių pirmoji dalis kilus iš *t ir d*, turėtume išreikšti vienodai, būtent, nenorint įvesti be didelio reikalo naujų raidžių, reikėtų tiktai prie prijimto jau priebalsių diftongo *dž* rašyti dar tokis-pat diftongas *tš* (žiūr. „Varpas", 1893 m., Nr. 1).

Toliaus, p. B-us, kaip jau pasakyta, išreiškia labai ypatingai mūsų nosbalses, ištariamas rašto tarmėje su pailginimu. „Smulkmenose" tam tikslui prie paprastųjų balsių p. B-us rašo dar raidę *n;* taigi pagal p. B-ų reikėtų rašyti: *ansa, vanšas, grenžti, tensti, laukan, žemen, širdin, sunun* (accus. singul.), *laukun, žemiun, vyrun* (gen. plur.), *darans, turins, daran, turin, ne valgens — ne gerens* vietoj paprastai randamų dabar formų: *ąsa, vąšas* (Haken), *gręžti, tęsti, lauką, žemę, širdį, sūnų, laukų, žemių, vyrų, darąs, turįs, darą, turį, nė valgęs — nė gėręs.* Nežinau, kaip ištaria p. B-us savotiškai parašytus žodžius, bet nuoseklumas, kurio jis pats ieško, reikalautų, kad vienodai rašydami žodžius: *vanšas — lankas, granštas — langas, ansa — ranka,* ir tartume juos vienodai, nors rašto kalba, ištardama tokius žodžius, ir daro, kaip žinoma, labai didelį skirtumą. Sunku suprasti, kodėl p. B-ui reikalinga išnykusi galuose žodžių ir visur prieš *s, š, ž, r, l, v* raidė *n* (rašto kalboje ir beveik visur tarmėse).

Dabartinėje rašto kalboje, dėdami tam tikrose vietose nosinį ženklelį, mės parodome, kad ten, rašto kalboje, po balsės *kitą-kart* būta dar nosinės priebalsės, kuri dabar gangreit visur jau išnyko, palikdama tiktai pratęstą prieš save balsę. Yra dar kita priežastis, del kurios rašome nosinius ženklelius vietoje paprastųjų balsių ir balsių su *n*: mės norime palengvinti skaitymą savo raštų tiems Lietuviams, kurie mūsų nosines balses ištaria visai ypatingu būdu *(vąšas* = vošas, vūšas, *ąsa* = osa, ūsa, *lauką* = lauku, — ko, *tvorą* =tvoro, tvoru). Rašydami *ąsa, tvorą* (accus.) su *ą* parodome viena, kad čia, rašto tarmėje, reikia *visuomet ilgai tarti* (be *n*), ir antra, kad kitur toji *ą* (su nosiniu ženkleliu) ištariama kaip *o, u* ir tik labai retai kaip *an;* rašydami *ranka, langas su an,* parodome, kad rašto kalboje čia reikia *tarti visuomet an* (ne ilgą *a*), ir kad kitose Lietuvos vietose toji *an* visur ištariama su *n (an, on, un).* Ar

šeip ar teip, tarp *ą ir an* kaip ištariant, teip ir rašyboje išreiškiant, reikėtų visuomet skirtumas daryti.

Dar mažumą norėčiau pasakyti del p. B-aus nosinių priebalsių. Viena, autorius „Smulkmenų" bereikalo nerašo nosinės priebalsės (arba nosinio ženklelio) supyno formoje *(eitų,* eina *pirktų, dirbtų* — kad *galėtų); antra,* p. B-us neatskiria formų *lauką* ir *laukan, bosą* ir *bosan, verguvę* ir *verguvėn.* Kitą -kart p. B-us, atskirdamas formas *lauką* ir *laukan, bosą* ir *bosan,* rašydavo *laukaŋ, bosaŋ* (= lauką, bosą) ir *laukana, bosana, lankan, bosan* (= laukan, bosan), bet dabar, kaip žinoma, teip neberašo, nors tiedvi formi būtinai reikėtų ir dabar atskirti. Vietoj *manen, taven, saven* (accus. sing.) reikėtų rašyti *mane, tave, save* (su *e trumpa); vietoj trys* (drei), *jus* (ihr) turėtų būti nominatyve *tris, jus,* nes vietomis čia tariama *n* po *i* ir *u.*

Savo rašyboje p. B-us visai be reikalo neatskiria balsės *ė* nuo *e.* Tokiu būdu jo raštuose vienaip išreiškiama: *musė* (nom.), *mùse* (voc.) ir *musė* (instrum.), — *pelkė* ir *pelke,* — *vėžė* (Wagen-,Schlitten-geleise), *vėže* (instrum.) ir *vežė* (nuo verbo *vežti),* — *vėžės* (plur. nuo *vėžė)* ir *vežės* (= *vežėsi),* — *nėvienas* ir *nevienas.* Už tokį lengvinimą rašybos Lietuviai vargu bau dėkingi bus p. B-ui.

„Ošk. dainose" ir „Etn. Smulkmenose" p. B-us, vartodamas *e* ir *ia,* nesituri matyti nėkokių tvirtų įstatymų: kartais rašo *e* ten, kur reikėtų laukti *ia,* ir vėl *ia* ten, kur reikalinga būtų *e.* Tokiu būdu vyriškos gimties substantyvuose, su pabaiga *is,* daugskaitoje randame galūnes *ei, eis* vietoje *iai, iais (prie ai, ais* žodžiuose *vaikai, vargais*): brolelei, *laukeleis, žodei, jautei* (= *broleliai, laukeliais, žodžiai, jaučiai*). Vienskaitos nominatyve „Dainose" ir „Sm-se" vartojama *e* ir *ia* visiškai be kokio skirtumo ten, kur paprastai rašome *ė* ir *ia: tretę sesele, žale liepele, pekstia pareisiu* (= *trečia seselė,* genit. *trečiós seselės, žalia liepelė, pėkščia pareisiu);* vienskaitos instrumentalis, nuo substantyvų su pabaiga *ė,* be kokios suprantamos priežasties gauna galūnę *ia*: *gegutia, antelia* (= *gegute, antele*). Pagal gramatiką, išvartant moteriškos gimties vardus, galūnėse reikėtų rašyti *a* tik tuomet, jei tų vardų nominatyve nebuvo *ė,* todėl rašome: *žinias* (prie nom. *žinia*), *brangias dovanas* (prie nom. *brangi dovana*) ir *peles, kates, drobeles* (accus. pl. prie nomin. *pelė, katė, drobelė*). P. B-us šito įstaty-

mo visiškai nesilaiko ir rašo: *šviesen žvakužen* (= *šviesią žvakužę*), žirgas krimto sausas *nendrias* (= ž. kr. s. *nendres*), lygias *lankelias* (= l. *lankeles*), *jauniausei* seselei (= *jauniausiai* seselei), *devynias upias* perplaukiau (= *devynias upes* p.), *žolelias* roviau (= *žoleles* r.). Priežodžiuose (adverbia) randame prie *ai* galūnę *ei* (vietoje *iai*): *garsei, tankei* prie *gerai, šaltai.**) Žodis *eiti,* kaip ir kiti žodžiai su *e* rašto kalboje (kaip antai *esmi, elnias),* turi vietomis, ypačiai tarp „Kapsų" *pradžioje a*; tuo-tarpu p. B-us rašo *a* ne tiktai pradžioje, bet ir viduryje tokių žodžių: *peraisu, nuaina, praaiga, n'ais* (= pereisiu, nueina arba nuveina, praeiga, n'eis).

P. B-us tankiai visiškai nedaro skirtumo tarp *y* ir *i,* kartais sumaišo tiedvi raidi, vartodamas vieną vietoj kitós. Gal čia tankiai esti tiktai spaudos kaltė, bet neretai tur-būt ir pats p. B-us klysta. Tokiu būdu jo darbuose klaidžiai rašoma: *mošitele* (D), *supiko* (D.), *išvidau* (D.), *židėti* (D.), martelė *išrašis* (D.), *digsta rožes* (D.), *gyrde* berus žirgelius (D.). *ipačiai* (kitą -syk p. B-us rašydavo *inpačiai), ivairus* (Sm.), *pylis, gyrios* (Sm.), *pasigyrtie, kylpa, padyrbtas* (Sm.); tuo-tarpu, prisiturint gramatikos įstatymų, reikėtų rašyti: *mošytėlė, supyko, išvydau, žydėti,* m. *išrašys* (praes. *išrašau*), *dygsta* rožės, *girdė* b. ž., *ypačiai, yvairus, pilis* (Schloss; piltas kalnas), *girios, pasigirti, kilpa, padirbti.*

Ilgoji *u* visai nevartojama p. B-aus raštuose, nors prie *y* patys nuoseklumo įstatymai reikalautų ir ilgosios *u*. Jei mės atskiriame: „jų *pirtis* dega" nuo „jų *pirtys* dega", tad reikėtų atskirti ir: „mano *sūnus* pareina" nuo „mano *sūnūs* pareina" (sulyg. „Varpas", 1893 m., NNr. I ir VIII, psl. 8—9 ir 118—120).

Jei mės rašome *ie* (*dvi* raidi *gretymais*), tad turėtume rašyti ir *uo* vietoje *ů.* Vienok p. B-us, nors, išreikšdamas diftongą *ie,* rašo vieną raidę šaly kitós, laikosi dar sukrautinio rašymo diftongo *uo* ir rašo *důna, půdas* vietoje *duona, puodas* („Varpas", 1893 m., I, psl. 9).

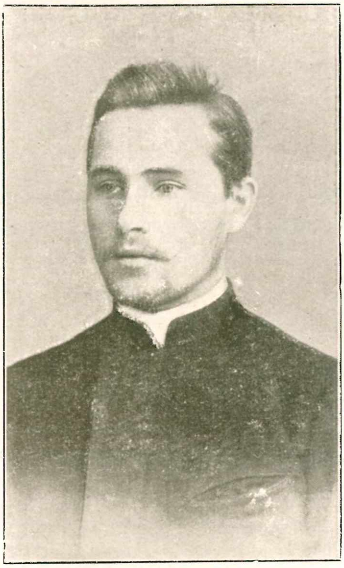
Yra dar keli mažmožiai p. B-aus rašyboje; tik tankiai sunku perprasti, kas ten suklydęs, ar p. B-us ar pati spauda. Prie tokių mažmožių turėtume priskaityti rašymą: *lůsas, lugůtas,*

---

*) „Etnol. Smulk—se" rašoma jau: *tankiai, sunkiai* (adv.) ir *tankiais, sunkiais, jautiais* (instrum.). Formos: *žodei, brolelei, tankei* yra tiktai „Dainose".

G. Landsbergis

A. Smetona (gimnazistas)

J. Šlapelis (gimnazistas)

pagalos, negalu, dokle, vadintie, darytie, aisu, rašysu, dyrbsu vietoje paprastai ir visai teisingai vartojamų formų: *liuosas, liūguotas, pagalios, negaliu, duoklė, vadinti, daryti, eisiu, rašysiu, dirbsiu.*

Kaip mato skaitytojai, p. B-aus rašyba daug skiriasi nuo „paprastai“ vartojamos dabar lietuviškuose raštuose. Didžiausias p. B-aus rašybos principas, matyti, yra „sekti senovišką kalbós būdą“ (D., p. 4), tik sekdamas tą senovę, p. B-us kartais užmiršta paprastuosius gramatikos ir nuoseklumo įstatymus ir tiesiog sakant suklysta, išeina iš vagos. Kitą-kart, dar išleisdamas „Oškabaliun dainas“, p. B-us rašė: „Malonu butu, kad ir kiti rašikai důtu, tůmi tarpu, vietaŋ savo raštůse invedamai ţionai rašybai“ (D., p. 4); bet dabar, pérėjus dešimčiai metų nuo pasirodymo tų „Dainų“, šitie žodžiai nebeturėtų, man matos, turėti *daug* vertės akise mūsų rašytojų.

[1894 m. „Varpas“ N 5, p. 71—72].

K. Ob.

1900

Prie historijos musun rašybos.

Parašė dr. J. B a s a n a v i ţ i u s. Tilžeje, 1899.

Šitoje knygutėje dr. J. B-us išrodo visą „biaurų mūsų rašybos jovalą“ (p. 5) ir įteikia mums tokius rašybos ženklus, kuriuos galėtų „skaityti *saviškai* žmonės yvairiausių lietuv. dialektų“ (p. 9). Knygutės autorius norėtų, kad mūsų rašytojai, pametę įsivyravusį dabar rašyboje „mišinį“, pritaikintų prie mūsų kalbos įstatymų lotyniškas raides visai savotiškai, aklai nesekdami lenkų, čechų ir kitų tautų rašybos. Tam tikslui jisai pataria visiems laikraščių redaktoriams ir spaustuvininkams susitarus vienu laiku pradėti laikraščius ir knygas spauzdinti su ypatingais, jo įvedamais ženklais (p. 15). Taigi, rašant savotiškai, reikėtų pagal dro J. B-aus nuomonę šiteip rašyti: *rekia, bega* (= rėkia, bėga), *vœda, nœšu* (= veda, nešu), *dęna, vęta, raşytę — raşyti* (= diena, vieta, rašytie—rašyti), *çiupinetę — çiupineti, çiaudetę — çiaudeti* (= čiupinėti, čiaudėti), *jauţio, maţiau, Basanaviţius* (= jaučio, mačiau, B-čius), *banḑiau, spauḑia, mœḑiotę, — mœḑioti, ḑiaugsmas* (= bandžiau, spaudžia, medžioti, džiaugsmas), *ẓęma, aẓœras* (= žiema, ežeras-ažeras), *şaukia, braşka* (= šaukia, braška), *velœi, gro-*

žœi (= vėlei, grožei), *kœlmůtas, jůsta* (= kelmuotas, juosta).*) Prie šitų naujienų reikią dar po balsių rašyti *n* visur, kur tuotarpu rašoma *ą, ę, į, ų: vanšas, šanla, rašans, buvens, matens, sunun, jauțiun, šalin, stovin* (= vąšas — ąšas, šąla, rašąs, buvęs, matęs, sūnų, jaučių, šalį, stovį), — nes šitoji senovės liekana esant labai brangi. „Ją, t. y. *n* mums, kaipo kokią *šventą* liekaną iš senovės laiko, *guodotie* ir visados rašte išreikštie reikėtų, ne-žiūrint ant *paikystos* tūlų lietuv. *obskurantų* kalbos dalykuose, kurie, *istorijos mūsų kalbos ne-pažindami, gailestauja tą senovišką galuonę* (= galūnę), *ipačiai* (= ypačiai) *mano raštuose atrazdami,"* — sako dr. J. B-us, norėdamas apginti tą „senovės liekaną *n*". Apie formas, kurias tuo-tarpu rašome dvejeip, kaip antai: *kįla* ir *kyla*; *pušįs, žvėrįs* ir *pušys, žvėrys; pietųs, sūnųs* ir *pietūs, sūnūs* (plur.), *jųs, jųsų* ir *jūs, jūsų,* — knygutės autorius visai ne-mini. Kn. Jaunius, pasiremdamas žmonių kalba *(žem. trįs, trins* = drei, *jųs, juns* = *ihr)* ir kn. Daukšos raštais, rašo: *kįla, pušįs, pietųs, jųs.* (Pam. knižka Kov. gub., 1893). Eidamas savo išrėžtu keliu, dr. J. B-us turėtų rašyti: *kinla, pušins, pietuns, juns,* bet teip, kiek matyti iš jo knygutės, daryti ne-drįsta. Argi dr. J. B-us leis pražūti šitų formų šventenybėms?

Ilgąją *y* nuo trumposios *i* dr. J. B-us savo raštelyje atskiria, nors ne visur: jisai rašo *laikytie, rašytie* (= laikyti, rašyti), bet *ipatingas, žodije* (= ypatingas, žodyje). Norėčiau žinoti, kodėl dr. J. B-us, šeip-teip atskirdamas tiedvi balsi ir ypatingai pamėgęs *„senovės* liekaną *n"*, visai ne-skiria rašyboje ilgosios *ū* nuo trumposios, atskiriamųjų *ir dabar žmonių kalboje.* Kiek žinau, ir šių dienų vokiečiai, čechai, prancūzai panašius skirtumus savo rašybose visada išreiškia.

Norėdamas įvesti mūsų rašybon nurodytąsias naujienas, dr. J. B-us visur, žinoma, paaiškina ir priežastis, dėl kurių jąs mums įteikia. Skaitytojams, kurie norėtų apie tąs priežastis įgyti itin gerą numanymą, patarčiau patiems perskaityti minėtąją knygutę: bijausi, kad, beaiškindamas jąs, ne-iškraipyčiau gerbiamojo autoriaus nuomonių, todėl gręžiuosi tiesiok prie sujungtųjų su rašyba mažmožių, kuriuos paliečia savo knygutėje dr. J. B-us.

---

*) Ženklas *ů* į mūsų raštus yra pėrėjęs nuo senovės vokiečių (v. Ad. Bezzenberger. Beiträge zur Gesch. d. lit. Sprache, p. 27).

Tarp kito ko dr. J. B-us rašo, kad *a* tūluose lietuvių kalbos žodžiuose pereinanti į *e (ežeras, ežys, einu, esu* esą iš *ažeras, ažys, ainu, asu—asmi),* kartais į *o (motinos iš motinas).* Nurodęs šitą „kalbos įstatymą“, rašybos autorius ima abejoti, ar ne-reikėtų mums visiems vartoti „senesnes formas“ su *a: motinas, raša, ažys, asu* (= motinos, rašo, ežys, esu). Gaila, kad dr. J. B-us nežino to, kas visiems kalbininkams labai gerai žinoma: formos *esmi (esu), motinos, trobos, rašo, ežys* yra senesnės už *asu, motinas, trobas* (nom. pl., gen. sing.), *raša, ažys.* Apie šitą kalbos mažmožį dr. J. B-us galėjo juk patirti ir iš O. Wiedemann'o gramatikos (Handbuch d. lit. Sprache) arba iš kn. Jauniaus straipsnių (Pam. knižka Kov. gub.).

Dr. J. B-us norėtų, kad visi rašytų: *noru, turu, norėsu, turėsu (= noriu, turiu, norėsiu, turėsiu),* nes tosios formos esančios „senesnės“ (p. 11). Nors graikų kalboje turime formas λύσω, παιδεύσω, kuriomis, apie formų senumą spręzdamas, remiasi, matyti, ir dr. J. B-us, vienok ir jos yra gimusios iš λυσιω, παιδεύσιω (G. Meyer. Griechische Grammatik). Mūsų dialektų formos *turu, noru, norėsu, turėsu* yra daug vėlesnės už *turiu, noriu, turėsiu, norėsiu:* jos atsirado tūlose tarmėse pagal įtekmę trečiosios sąjungojimo ypatos, kur nėra žodžio gale suminkštintos pabalsės (prie *tur, nor* sakoma vietomis *turu, noru;* prie *turės, norės* sakoma kaikur *turėsu, norėsu);* kitaip sakant, yra tarmių, kurios, ne-suminkštindamos pabalsių trečiojoje ypatoje, ne-suminkština jų nė pirmojoje *(analogijos įstatymas),* ir priešingai, visi lietuviai, kurie trečiąją ypatą visada taria *turi, nori* arba *turia, noria* (su minkštoms pabalsėmis), — ir pirmąją ištaro suminkštinę prieš *u* pabalsę *(turiu, noriu).* Jei Palangoje (p. 11) sakoma dar *turėso, norėso* (iš *turėsu, norėsu* ir dar senesnių formų *turėsiu, norėsiu),* tai tik dėlto, kad Palangiečiai kiekvieną trumpąją *u* taria kaip trumpą *o: jie* sako ir *sŏksŏ, mŏšŏ* (=suksiu, mušiu). Toji Palangiečių *o* (iš *u*) nė kiek mums neparodo, kad čionai, žodžio gale, būta kitą-kart lietuvių kalboje tokios *o,* kuri mūsų būsimojo laiko pabaigą visai suartina, kaip samprotauja dr. J. B-us, su graikų σω. Apie šituos mažmožius dr. J. B-us galėtų patirti iš to paties Wiedemann'o vadovėlio ir atskirų apie mūsų kalbą straipsnių, išmėtytų po kalbininkų laikraščius, mūsų kalbos gramatikas ir šeip-jau visokias knygas.

Toje-pat knygutėje (p. 10) dr. J. B-us rašo: „dėl paženklinimo ipatiškam liet. kalbos dyphtongui *ea* (= „paženklinimui ypatiško liet. kalbos d—go“ arba „ypatiškam lietuvių kalbos d—gui paženklinti“), kurį Daukšas *ēā* rašė..., rasi galima būtų pritaikinti... *œ.*“ Viena, kn. Daukša rašė ne *ēā*, bet *e* su *a* ant viršaus; antra, nė kn. Daukša ne-galėjo matyti, nė kiti negirdi čionai *(veda, vedu) diftongo* arba *dvibalsės:* rašydamas *e* su *a* ant viršaus, kn. Daukša norėjo tiktai išreikšti atvirąją arba plačiąją *e,* t. y. tokią *e,* kuri artinasi prie *a.*

Dr. J. B-us rašo: *šalina, laukana, geryna* (= šalin, laukan, geryn). Sunku tikrai pasakyti, iš ko gimę mūsų *šalin, laukan, geryn.* Dr. J. B., norėdamas suvaikyti šitų formų senų-senovę, turbūt tiki išaiškinimui Ad. Bezzenberger'io (Beiträge z. Geschichte d. lit. Sprache, p. 249), kuris tokias formas, kaip antai *laukan, miškan* išveda iš *laukan+na, miškan+na.* Bet žinant, kad iš *san+našos, san+narys* rytų lietuviai padaro *sūnašos — sonašos, sūnarys — sonarys* (sulyg. *ūsa, osa* iš *ansa, ąsa),* reikėtų tikėtis, kad ir iš *laukan+na* jų tarmėse gims *laukūna, laukona;* teip, vienok, rytiečiai nesako, ir todėl visas Ad. Bezzenberger'io šitų formų išaiškinimas nėr labai įtikimas. Kiek žinau, tūli kalbos žinovai (iš giminės „dii maiores“) formas *laukan, šalin, geryn* laiko per senoviškus akuzatyvus, turėdavusius kartais dar adverbijų pabaigą *ai,* t. y. *geryn, šalin, laukan* jie išveda iš *gerynai, šalinai, laukanai.* Ar prie šio ar prie to apsistos lingvistai, dr. J. B-us geriaus būtų padaręs, rašydamas tiesiok *geryn, šalin, laukan.* Jei rašytume, kaip reikalauja dr. J. B-us, *geryna, laukana,* ne-ištardami paskutiniosios raidės *a,* tai žodžius *lentyna, dargana,* kur *a* žodžio pabaigoje ištariama, privalytume rašyti kitaip: juk ne-galima reikalauti, kad žmogus, kuris skaitys mūsų raštus ir matys žodžio gale balsę *a,* vieną kartą ją ištarytų *(lentyna),* antrą kartą apsimestų jos nematąs *(geryna).*

Savo knygutėje, prigrūstoje, kaip matome, visokių keistumynų, dr. J. B-us, kur įmanydamas, dar užgaulioja šio straipsnelio autorių, tik perkeizdamas kas-žin kodėl jo vardą. Mat, aš kitą-kart (V. 1894, Nr. 5) buvau išdrįsęs ne-sutikti su d-ro B-aus rašyba (*crimen... laesae majestatis!)* ir tarp kitų mažmožių buvau pataręs prie vartojamosios mūsų raštuose *dž (džiaugsmas, žodžio)* rašyti dėl nuoseklumo ir *tš (tšiaudėti, jautšio).* Taigi dabar, dėl šitos *tš,* dr. J. B-us biauriai iš manęs ty-

čiojasi: būk aš pasirodęs jų (= tos *tš*?) aitriausiu apologetu, *paduodamas Jaunio* (= Jauniaus) *rašybą kaipo savąją* (p. 8) ir būk mano „logika (rašybos dalykuose esant) tvirtai laikytis rašybiškų doktrinų, nuo savo mokintojo, kn. Jaunio (= Jauniaus) girdėtų“ (p. 9). Ant šitų prikaišiojimų tiek tegaliu atsakyti: 1) dr. J. B-us, sulyginęs mano rašybą su tuo, kas jam žinoma apie kn. Jauniaus rašybą, pats galėtų patirti, kad manoji rašyba, kiek ji apskelbta „Varpo“ straipsniuose (1893, Nr. 1 ir 1894, Nr. 5), labai daug, beveik visiškai skiriasi nuo kn. Jauniaus rašybos, kiek ši man žinoma; 2) kn. Jaunių pažinau labai nesenei, jau *po parašymo* „Varpui“ savų nužvelgimų apie mūsų „paprastąją“ ir dro B-aus rašybas; 3) nėsu kn. Jauniaus mokiniu, niekad nėsu kalbėjęs su juo apie mūsų rašybą ir jos ydas, niekad nėsu įteikinėjęs kn. Jauniaus rašybos per savąją; 4) kn. Jaunių, mūsų kalbos žinovą, labai branginu, gerai žinau tūlus jo išaiškinimus mūsų kalbos įstatymų, bet jo rašybos *kaip reikiant* nežinau, ir 5) kn. Jauniaus raštuose, kiek jie yra man žinomi, nėra reikalaujama tos *tš*, bet kad ir būtų ji tęnai ir aš būčiau ją tiesiok iš tų raštų pasisavinęs, taigi ar toje *tš* jau ir visa kn. Jauniaus rašyba būtų? — Gaila tyrinėtojo, kuris pramano apie savo priešininką nebūtus daiktus!

Dr. J. B-us sako, kad įvedimas mūsų rašybon galūnių *an, en, in, un* (= *ą, ę, į, ų*) didžiausią prieštaravimą sutikęs, ypačiai iš šalies J. (?) *Obelaičio* ir tūlų *kitų redaktorių* lietuv. laikraščių, tik dar *laimė* esant, kad pamatas tos Obelaičio kritikos esąs visai netvirtas (p. 14). Viena, ne tik lietuviško, bet ir kito kokio laikraščio redaktorium niekad nėsu buvęs (čia dr. J. B-us netyčia sumelavo); antra, kodėl dr. J. B-us džiaugiasi, kad mano kritikos pamatai yra „netvirti“? Kas būtų pikto, kokia būtų *nelaimė,* jei tie pamatai būtų tikrai tvirti ir jų negalėtų sugriauti nė dr. B-aus logika? Ar tik tiek tebūtų bėdos, kad tuokart ir dr. B-us privalytų tikti su manim ir būtų nereikalinga d-ro J. B-aus rašyba?

Kitą-kart esu kalbėjęs „Varpe“ (1894, Nr. 5), kad rašyboje reikėtų atskirti *ą, ę,*... nuo *a, e* ir *an en.* Rašydamas nurodžiau, kiek galėdamas, ir pagrindą, dėl kurio teip rašiau. Dėl to mano mažmožio dabar dr. J. B-us rašo: „Obelaitis nurodo *tik* ant sekančios jų vartojimo „priežasties“: „yra *dar kita* priežastis — sako p. Obelaitis — dėl kurios rašome nosinius ženklelius vietoje paprastųjų balsių ir balsių su *n:* męs norime palengvinti,

ir t. t." Dr. J. B-us, nutylėjęs apie kitas mano įrašytąsias „priežastis", sako, būk aš tiktai vieną menkutėlę priežastį tenurodęs; vienok ir iš įrašytųjų jo knygutėje mano žodžių matyti, kad mano straipsnyje buvo kalbama ir apie kitas priežastis, šeip kam aš būčiau tą vienintelę priežastį teip keistai įrašęs, pradėdamas ją žodžiais: „yra *dar kita* priežastis." Dar kartą primenu d-rui J. B-ui, kad patardamas rašyti: *bąlu, kįlu, šąlu, kąsti, kalu, ritu, malu, kasti, — randu, kandu, atpinga, — šalį, šalin,* norėjau, kad rašyboje būtų išreikšti tie skirtumai, kuriuos girdime pačių žmonių kalboje.

Įteikęs ir išgyręs mums keletą naujų raidžių, pakalbėjęs savotiškai ir labai keistai apie kelis kalbos įstatymus, pabaudęs savotiškai Joną Obelaitį, pasisakęs, kad iš savo prityrimo (?) žinąs, kaip lengva būtų mums vartoti naujoji rašyba (p. 15), dr. J. B-us, nelyginant koks aukštybių Olimpietis, teip pagaliaus sako: „ar taps šita (= d-ro J. B-aus) grafika ir kitų priimta — prigulės nuo *laipsnio apšvietimo ir proto* šios gadynės *mūsų laikraštininkų ir kitų inteligentų* (p. 16)." Laikraštininkas ir šeip inteligentas, paskaitęs tokį griausmą, girdės tarytum dar šaukiant: „Vyrai! jei mano reforma jums nepatinka, matyti, kad jūs esat per menko proto: įgykite daugiaus proto, ir suprasite visas tos reformos puikenybes!"

Baigdamas savo straipsnelį, negaliu iškęsti nepasakęs d-rui J. B-ui kelių žodžių ir iš savo pastebėjimų: a) kas giriasi gerai žinąs lietuvių kalbos istoriją ir nori šį-tą spręsti apie kalbos dalykus, tas privalo, nors tai yra nelengvas darbas, pažinti ir lietuvių kalbos mokslą; b) skirstyti kalbininkus į kategorijas *(dii maiores, dii minores*),* svajoti apie kalbos mokslą nepažinus, kaip reikiant, paprasčiausių kalbos įstatymų, senei išaiškintųjų tam tikruose mokslo vadovėliuose,—visai nepritinka rimtam mokslininkui; c) žmogui, įvedančiam naują rašybą, reikia mokėti ir kitų nuomonės apie tą dalyką išklausyti ir *bešališkai* apsvarstyti; d) kad ir daug galima sužinoti apie senų senovės lietuvių kalbą, vienok, rašant šių dienų visūmenei, reikia rūpintis ne tiek apie rašomosios kalbos istoriją, kiek apie reikalus tų, kuriems yra rašoma, ir e) suvaikyti vienoje rašyboje

*) Mane dr. J. B-us priskiria prie *dii minores.* Nesuprantu, kodėl teip mane aukština: aš esu paprastas „tėvo sūnelis", kuriam teko pažinti keli kalbos žinovų darbeliai. Kadangi rašinėjau kartais apie kalbos dalykus, todėl kartais vadina mane ir filologu.

visas mūsų tarmes ir kalbos istoriją yra tiesiok nepasiekiamas daiktas, todėl visų tarmių suderinimas su kalbos istorija neturėtų perdaug rūpėti lietuvių rašybos autoriui.

Tilžė, 1 d. Gegužės mėn. 1900 m.

Kaz. Obelaitis.

[1900 m. „Varpas“ N 7, pp. 78—80, N 8, pp. 92—93].

1902

Dar apie mūsų rašybą.

(Atsakymas vadovėlio recenzentui.) [2].

Pereitųjų metų „Varpe“ buvo atspauzdintas ilgokas straipsnis (Nr. 10, 11 ir 12), paskirtas kalbos dalykams, būtent apsvarstinėjimui „P. Kriaušaičio rašybos“ (*v.* Lietuviškos kalbos gramatika. Skaitytojams ir rašytojams vadovėlis. Parašė Petras Kriaušaitis. 1901 m.). Beveik visą savo straipsnį recenzentas suvartojo išrodymui tiktai rašybos ydų, jos nepraktiškumo ir nenuoseklumų; visų kitų gramatikos dalių visai neliečia.

Šito raštelio uždavinys bus apginti kiek galint tą rašybą nuo recenzento antpuolių ir vietomis paaiškinti „vadovėlio įstatymus“.

1. Recenzentui nepatiko gramatikos autoriaus patarimas, kad lietuviai ilgajai balsei *u* nusiliedintų tam tikrą raidę, skirdami ją rašyboje nuo trumposios *u*, kaip skiria jau trumpąją *i* nuo ilgosios. Daug prirašęs (*v.* Nr. 10) apie ilgosios *u* nereikalingumą, recenzentas užbaigia visą tą straipsnio dalį tokiais žodžiais: „Vartodami *y* šaly *i* ir nepaženklindami ilgumo raidės *u*, męs elgiamės ne nuosekliai, bet už tai praktiškai.“ Kam rūpi *toksai* praktiškumas, tas turėtų daugiaus išgalvoti, turėtų teip sakyti: „bus nuoseklu ir visai praktiška, jei rašytojai, kaip tat yra dažnai daroma, nevartos raštuose nė raidės *y* šaly *i*. Juk teip paprastinus rašybą bus kur-kas lengviaus rašytojams: *y* tuo tarpu mažas būrelis rašytojų, anaiptol ne visi, tevartoja kaip reikiant.“ Kas *tokio* praktiškumo reikalauja, galėtų dar pridėti (visai nuosekliai pasielgdamas): „kaip parašysim, teip parašysim, o žmonės skaitys savotiškai, kiekvienas sava tarme, dėdami savotiškai ant žodžių kirčius, taigi nereikėtų nė apie žodžių kirčius kalbėti, nė rašyti būtinai viena tarme.“ Teip begal-

vodamas tūlas galėtų nudardėti nugalvoti dar toliaus: „kam skiriame rašyboje *sūnus, pirtis* nuo *sūnųs, pirtįs*? juk tokiu būdu daromas yra tiktai keblumas, painumas, bereikalingas margumynas: kaip parašysi, teip įtiksi *žmonėms*, tik drožk, rašyk, o *žmonės* skaitys savotiškai ir žinosis ką skaitą." Jei kas teip galvotų, elgtųsi ne tiktai „praktiškai", bet ir „nuosekliai". Ką galėtų jam pasakyti „vadovėlio" recenzentas?

Negaliu suprasti, kodėl recenzentas, pasityčiodamas iš rašybos įstatymų, iškraipė vietomis visą gramatikos autoriaus mintį. Recenzentas rašo: „Kr-tis pasitikėdamas, kad raidžių *a, e* ilgumą gali parodyti kirčiai (da-gi *seniejie*, dabar *išnykę*), nori išreikšti ilgumą tik vienos raidės *u* ir teip yra pamėgęs raidę *ū*, kad ją vartoja da-gi tę, kur pagal jo paties gramatikos mokslą reikėtų rašyti *ų*, pvz. jis rašo: *gražūs, sūnūs* (ne *gražųs, sūnųs*)." Viena, gramatikos autorius niekame nesako, būk ilgumą balsių *a, e* galį parodyti seniejie kirčiai, dabar ant tų balsių išnykę. Apie tą mažmožį yra kalbama keturiose gramatikos eilelėse (§ § 4 ir 5); jąs patarčiau recenzentui dar kartą perskaityti. Kalbėdamas apie tą mažmožį aiškiaus ir kitais žodžiais, tiek tegalėčiau „vadovėlio" apgynimui pasakyti: „*A* ir *e* po senoviniu (vartojamu nuo senų senovės) kirčiu, ne žodžių gale, yra tariamos *rašomoje* tarmėje, kaip ilgosios balsės. Kame tiedvi balsi po kirčiu (ne senoviniu), žodžių viduryje arba pradžioje, tariamos *rašomoje* tarmėje kaip trumposios balsės, tų keturių eilelių pavyzdžiuose yra iš dalies, nors ne išsemtinai, nurodyta. Gramatikos autoriui, kalbant apie rašybą, rūpėjo ir kitų tarmių lietuviai: rytų augštaičiai ir visi žemaičiai balses *a* ir *e*, pagaliaus tę, kame rašomosios tarmės augštaičiai taria kaip ilgąsias balses, ištaria neilgai, nepratęzdami teip, kaip jie pratęsia, savotiškai tardami, balses *y* ir *ū*." Dėl visų šitų priežasčių vadovėlio sustatytojas ir nereikalauja, kad šaly *y* ir *ū* būtų dar ilgosios balsės *a, e*, skiriamos nuo trumpųjų *a, e*. Antra, — grįštu prie recenzento žodžių, — gramatikos autorius norėtų išreikšti rašyboje *visų* balsių ilgumą, ne tiktai vienos raidės *u*. Jei ilgumą *u* išreikšime kokiu-nors būdu, bus mūsų rašyboje išreikšti visi balsių ilgumai (kalbu ne apie vieną tarmę), kaip jie yra išreiškiami ir kitų kalbų rašybose. Kodėl apleidžiu čia *a, e*, tas dalykas, tikiuosi, bus jau aiškus. Trečia, recenzentas visai iš oro pagavo, būk gramatikos autorius „teip yra pamėgęs raidę *ū*, kad ją vartoja da-gi tę, kur pagal jo paties mokslą

reikėtų rašyti *ų*.“ Tokia-pat tiesa jisai galėjo pasakyti, kad gramatikos autorius yra labai pamėgęs priebalsę *č*, kurią vartoja savo gramatikoje, nors sakosi noŗs įvesti rašybon jos vietoje *tš*. Kodėl vietomis gramatikos autorius vartoja *ū*, kame recenzentas norėtų dabar matyti *ų*, kiekvienas bešalis skaitytojas, perskaitęs gramatiką (§§ 23, *c*, ir 224, *j*), turėtų numanyti. Čia gintis neturiu reikalo.

Recenzentas, atsišaukęs visai be reikalo į Angliją ir Prancūziją, — tarp noro paprastinti tęnai rašybą ir recenzento išvedimų apie reikalingumą mūsų rašyboje nepaprasto praktiškumo juk nėra nieko bendro, — nubrido ir į Rusiją, į jos kalbą ir rašybą. Jisai rašo: „rusų kalboj sako семянъ (raš. сѣмянъ), o ne семенъ (sėklų, sėmenų), tik dėlto, kad atskirt tą žodį nuo vardo Семенъ (Simanas).“ Kiek čia melo, kiek neteisybės! Brangus recenzente! jei Tamsta turėjai tokį netikusį rusų kalbos mokytoją, kam dabar subrendęs platini jo netikusius plepalus, suvartodamas juos parėmimui savo išgalvojimų apie mūsų rašybos mažmožius? Tamsta daug geriaus būtum padaręs, nurodydamas kokios tautos rašybą, kurioje nėr išreiškiami skirtumai tarp ilgųjų ir trumpųjų balsių, kurioje ilgomsioms ir trumpomsioms balsėms yra vartojamos vienodos raidės, nes žmonės skaitydami moką patįs atskirti ilgumus nuo trumpumų. Kaip Tamsta ištartum radęs knygose: *„pūgą* (verčia), (vienu) *šūksniu“*, jei nežinai tų žodžių iš savo tarmės ir nebus čia paženklintas ilgumas *u*? O reikėtų visada minėti, jogei visų savos tarmės ir daugybės kitų tarmių žodžių męs dar visai nežinome. Pridėsiu dar mažmožį prie pasikalbėjimo apie *u* ir *ū*: „dykiejie“ žemaičiai, susirašinėdami su kits-kitu arba užrašinėdami pasakas, daineles ir kitas smulkmenas, būtinai skiria trumpąsias balses nuo ilgųjų: jie rašo — *i, y, o* (arba *ó), u* (= *i, y, u, ū* gramatikos rašyboje), o šviesusis recenzentas čia mato tiktai keblumus ir painumus! Ar tat nekeista?

Norėdamas įvesti rašybon *tš* „vadovėlio“ autorius nieko nemini apie raidę *c* ir nepataria jos vietoj rašyti *ts*. Toks pasielgimas išrodo recenzentui labai keistas. Tan žodin (§ 31) tiek tegaliu pridėti prie to, kas yra parašyta pačioje gramatikoje: „*c* vartojame tiktai keliuose svetimuose žodžiuose ir nedaugelyje savų garsažodžių *(cinas, capt), č* (*tš)* teip yra sujungta su *t (jautis — jautšio, jaučio),* kaip *dž* su *d (juodis — juodžio); c* su *tš (č)* nieko neturi bendro. Taigi turėdami *y* prie *i, dž* prie *d,*

turėtume dar prasimanyti ir *ū**) prie *u, tš* prie *t.*" Jei tas galvojimas recenzentui pasiliekti keistas, sunku ką padaryti.

Priebalsių įstatymai visai nustebino recenzentą: § 19 jisai nesuprantąs, nežinąs, ar tę yra kalbama apie *ištarimą,* ar apie *rašymą.* Ką daryti! ne visiems Dievas suteikė protavimui vienodus smegenis, ne visi turi matymui vienodas akis. Gramatikos autorius teip-pat daug ko nesupranta iš recenzento nurodymų. Rimtai kalbėdamas tiek teturėčiau recenzento suraminimui pasakyti: kame yra sakoma „garsingosios balsės *b, g* prieš begarses priebalses yra visų lietuvių *ištariamos* kaip *p, k*" arba „garsingosios priebalsės *z, ž* prieš begarses *k* ir *t* yra *ištariamos* kaip *s, š", tę* patarčiau suprasti, kad yra kalbama apie *ištarimą,* ne apie *rašymą.* Toliaus recenzentas pasergti, kad gramatikos autorius „neseka žmonių ištartį". Atsakau: „vadovėlis" tardamas seka žmonių ištartį, rašydamas seka paprastąją rašybą, kuri, kiek mokėjau pastebėti, nepermaino garsingųjų priebalsių prieš begarses į begarses (sulyg. *bėgti, kibti, bruzti, vežti),* nors žmonės jąs taria kaip begarses (kaip *bėkti, kipti, brusti, vešti),* ir gramatikos autorius, nurodydamas tą faktą, prideda, kad yra žmonių (sulyg. Kuršaitį) ir kitoniškai rašančių; „vadovėlio" autorius aiškiai pasisako einąs paprastosios rašybos keliu, tiktai „vadovėlio" gale prideda kelis savo pasergėjimus, apie kelis rašybos mažmožius priimtinus arba atmestinus (kaip kam patiks).

Paprastoji rašyba, nepermainydama garsingųjų priebalsių *b, g, z, ž* prieš begarses, išreiškia visas kitas permainas, prisitaikindama prie žmonių ištarties (sulyg. *vešiu* iš *vež-siu, lūštu* iš *lūž-stu),* ir gramatikos autorius, neišgriaudamas rašytojų vienybės, prisitaikina prie paprastosios rašybos ir norėtų, kad tuo tarpu ir kiti teip-pat elgtųsi. Kad rašymas *vezdamas, mezdamas, razdavau* (su *z)* recenzentui, matyti, nepatinka, reikia tiktai pasigailėti: priebalses *d* ir *t,* jei perdirbame sekdami ištarimą, perdirbame, *kaip ir kitų gramatikų autoriai,* kaip jos yra ištariamos *(v.* § § 17 ir *224, l).*

Vartojimas *ą, ę, į, ų* esąs recenzentui visai neaiškus. Yra Lietuvoje tokių kraštų, kur tos raidės yra ištariamos kaip ilgosios tos pačios rūšies balsės. Jei maloningas recenzentas yra

*) Gramatikos gale (§ 224, *i)* ilgajai *u* yra patarta atskira raidė. „Žinyčioje" gramatikos recenzentas pataria tam tikslui nusiliedinti raidę iš trijų lygių lazdelių.

kilęs iš tokio krašto, jam, priėmus gramatikos rašybą, reikės noroms-nenoroms sužinoti, kaip yra ištariami tokie žodžiai, kaip antai *rųšis* (Gattung), *grįžti*, kitose tarmėse, arba turėti surašytus galvoje visus žodžius su nosinėmis *į, ų*. Balses *ą, ę* recenzentas galėtų atskirti ir iš to, kad jos (ne tiktai rašomoje tarmėje) ir be kirčio yra ilgos (sulyg. *bąlu, grąžinti, ąselė, gręžiu)*. Kur-kas sunkiaus yra su raidėmis *į* ir *ų:* yra tarmių, kur jos tariamos nėkiek nesiskiria nuo *y* ir *ū*. Tai-gi nosinės balsės nuo paprastųjų atskirti nė negal būti lengva, vienok skirti vistik reikės, ir be jų męs turbūt neapsieisime. Paaiškįsiu. Rytinėje Lietuvoje yra žodžiai *grožytas, grūžytas* (audeklas), (rugių) *brostva, brūstva*. Priimdami tokius žodžius į rašomosios kalbos žodyną, turėsime būtinai rašyti *grąžytas* (audeklas), (rugių) *brąstva*. Jei ne rašytojai, tai gramatikų, ypač žodynų autoriai turės žinoti ne vienos tarmės žodžius ir rašydami svetimų tarmių žodžius neapsieis be nosinių balsių: jei parašytume *gražytas, brastva*, rytų augštaičiai, iš kur tie žodžiai yra paimti, jų nesupras; jei rašysime *grąžytas, brąstva*, rytų augštaičiai, kurie rašomosios kalbos *ą* taria kaip *o, ū*, perskaitys teisingai ir bent supras savus žodžius. Tai-gi reikalingas būtų surašymas žodžių nosinėmis balsėmis *(ą, ę, į, ų)* žodžio viduryje ir pradžioje; jų surašyti trumputės gramatikos autorius, žinoma, negalėjo, ir todėl tų balsių vartojimas, perskaičius tą gramatiką, negal kaip reikiant paaiškėti.

Gramatikos autorius rašo *darysiąs, dirbsiąs*, ne *darysęs, dirbsęs*, nes būsimojo laiko žodvardžiai turi pereinamojo, ne pereitojo laiko galūnes (sulyg. *dirbąs, verčiąs)*, ir rytų lietuviai taria tų žodvardžių galūnes kaip *ūs, os*, teip kaip jie taria *ąs* žodyje *ąsa*, ne teip kaip taria *ęs* žodvardyje *dirbęs, daręs*. Dėl šitos priežasties ir yra rašoma gramatikoje *darysiąs, dirbsiąs*, ne *darysęs, dirbsęs*.

Gramatikoje yra rašoma *tąs* ir *tas* (žmonas), (su) *tą* ir (su) *ta* (žmona), *gerąsias*, ne *gerasias*, nes rašomoje tarmėje, paskydusioje į kelias tarmeles, tos formos įvairiai, ne vienodai yra tariamos (rašyba prisitaikina ir prie ištarties), būtent vienose vietose sakoma, — „(mačiau) *tàs* (moteris),“ kitose — „(mačiau) *tais, tą́s* (moteris)“; vieni sako „(su) *tà* (žmona),“ kiti — „(su) *tai, tą́* (žmona)“; vieni sako *geraisias* (iš *gerąsias)*, kiti — *gerą́sias* (Panevėž. *gerosias*, kame *o=ą)*. Gramatika išvardžių formose paliko rašytojams laisvę, nes autorius

nenorėjo būtinai įbrukti čia vieną kokią formą (§ § 70, *c* ir 50). Jei recenzentas rašys „(mačiau) *tas* (moteris), (buvau su) *ta* (žmona)“, pasielgs labai gerai; toksai parašymas nebus priešingas paprastosios rašybos papročiui ir „vadovėlio“ nurodymams.

Iš to, ką recenzentas rado gramatikos rašyboje, jam, matyti, patiko vienas mažmožis, nors ir tą nurodydamas keistai pasielgia su autorium. Jisai sako: „turėtume rašyti *gražųs, sūnųs,* o ne *gražūs, sūnūs,* kaip rašo Kriaušaitis,“ pats patardamas, — pridėsiu pataisydamas recenzento žodžius, — rašyti *gražųs, sūnųs, pirtįs* (§§ *23, c* ir *224, j*).

Straipsnio pabaigoje recenzentas rašo: „delei daugybės prieštaravimų ir neaiškumų gramatika Kriaušaičio daugelyje atsitikimų negal būti *vadovu,* ir buvo bereikalinga rašyti pradžioj „skaitytojams ir rašytojams *vadovėlis...* Tuom tarpu ta gramatika suteikia tik gausią medegą gramatikai“... Jei negal ji būti *vadovu,* kodėl negalėtų būti bent *vadovėliu* (kaip norėtų jos autorius), ne vien tiktai gramatikai *medega?* Bereikalo nepaaiškino recenzentas ir to mažmožio.

Kodėl recenzentas savo straipsnyje visai neliečia kitų gramatikos dalių? Jei nepalietė jų savo straipsnyje bent jų medegos, kuri gal tikti nors kitai gramatikai sustatyti? Gramatikos autoriui labai malonu būtų matyti, kad recenzentas yra kaip reikiant perskaitęs visą jo darbą ir suvartojęs tą sveikąją medegą, prieš kurią pats nieko nesako. Tuo tarpu, prašau mań dovanoti, aš nė to nepastebėjau: recenzentas rašo *tuom* (= tuo) *tarpu,* sąjungą *kad* vartoja prie nereiškamojo sakymo, nors vadovėlis (vistik norėčiau tuo vardu jį vadinti) pataria kitaip rašyti ir kalbėti (§ § 189, *b* ir 70, *e*). Teip ignoruoti *recenzuojamosios* knygos nurodymų nepriderėtų.

Jei kame, iš vėžės išklydęs, pasakiau kokį negražų žodelį, prašau mań dovanoti: viena, turiu pasakyti, esu tiktai feldšeris, nors yra žmonių, kurie mane ir ponu daktaru kartais pavadina, antra — ir į mano langą ne visada šviesi saulė spindi, trečia — recenzentas davė mań negražų pavyzdį, o juk visi žino, kad *exempla trahunt* (bent senovės rymiečiai tą įstatymą žinodavę). Didžiausią šito straipsnio ydą ir pats gerai suprantu, būtent reikėjo atsakyti recenzentui ant *visų* jo užmėtinėjimų, o to padaryti nemokėjau, nors grūdų tuose užmėtinėjimuose nedaug tematau.

Pasinaudodamas gera proga, pataisau vieną gramatikos mažmožį. Gramatikoje yra rašoma *kuone* ir *kone, kieno* ir *keno*. Rašomoje kalboje *kuone* (žem. *kūne, kóune)* ir *kieno* (žem. *kėino, kyno)* tereikėtų vartoti ir rašyti.

„Vadovėlio" autorius.

[1902 m. „Varpo" N 8, pp. 178—182].

1913

Kun. Kazimiero Jauniaus Lietuvos kalbos gramatika*) [3].

Šitas mūsų kalbininkų tėvo darbas yra išleistas Peterburgo mokslų akademijos rūpesniu ir lėšomis. Darbas ėjo per K. Būgos redakciją.

Šituo darbu, dar ligi nespauzdintu, naudodavosi kitados tiek paties Jauniaus mokiniai, tiek kiti lietuviai, kalbininkai ir nekalbininkai, kurie norėdavo geriau savo kalbos ypatybių suvaikyti. Pats Kriaušaitis savo gramatikai yra daug ką ėmęsis tiesiog iš Jauniaus „kalbomokslio". Šituo Jauniaus kalbos mokslo žinynu, gavusiu dabar „Liet. kalbos gramatikos" vardą, naudosis dar ilgai, žinoma, ir kiti mūsų kalbos vadovėlių rašytojai.

Daug kas žino, jog Jauniaus gramatika yra pilna gilaus kalbos mokslo, tik ne kiekvienam prieinama, suprantama; bet retai kas yra visą ją skaitęs ir kaip reikiant išstudijavęs; daug kas ją vien garbinti moka arba — yra ir tokių — pasiskųsti, pasižiūrėjęs į ją, kad esanti — neįmanomą, neįkandama, pilna vienų kalbos „pinklių, gudrybių"... Taigi del šito dalyko norėčiau apie ją kiek plačiau ir aš pakalbėti — pažvelgti į jos rašybą, kalbos mokslą, terminus ir pačią kalbą.

I.

Gramatikos rašyba. Nemaža yra lietuvių, kurie baisisi pačia Jauniaus rašyba, kurie per tą rašybą nė Jauniaus kalbos mokslo nemato. Tūlam jo rašyba rodosi labai keista, sunki, neįmanoma.

Jauniaus rašyba, ir tikrai, yra labai nepaprasta, labai sunki. Rašomoji kalba ja v i s a, turi būt, niekumet nesinaudos. Jos ypatybės sunku būtų ir išdėstyti visos, neturint tam tikrų raidžių, ženklų, ženklelių. Gana bus pasakius, jog sudėtiniam bal-

* Peterburgas 1911 m.

siui i e parašyti (žodžiuose s v i e s t a s, p r i e d a i, d i e d a s) mūsų kalbininkų tėvas t r i s rašmenis vartoja, jog dabartinius mūsų: *a* (k a d a), *e* (k a r v e s, p l i k a m e, m a n e), *i* (k a r t i s, j a u t i s, i š n a š o s), *y* (p y k t i, m o t y n a-motina, y r a), *ą* (t ą, v y r ą), *ę* (t ę s t i, d i r b ę s), *į* (t į s o t i, j a u t į), *ų* (m e r g ų, v y r ų), *uo* (d u o n a, v y r u o s e, j a u n u o m e n ė), *an, in, un* (b r a n g u s, l a u k a n; p i n t a s, š a l i n; s u n k t i, v i d u n), *dž, č* (m e d ž i o, d ž i a u g s m a s . . . ; j a u č i o, č i a, p e č i u s) — žymi jisai kiekvieną dvejopai, kartais trejopai, vis norėdamas įvairių tarmių skaitytojams įtikti, vis lengvindamas jiems raštų skaitymą arba tik vieno-kito žodžio istoriją ar kilmę norėdamas trumpai apsakyti.

Be to, yra dar vienas įžymus dalykas, kuris skiria paprastąją mūsų rašybą nuo jauniškės: Jaunius priebalsius prieš *a, o, u* minkština visados raide *j*. Jis rašo: b j a u r u s, p j a u t i, l a b j a u s, š l a p j a s, s t o v j u, k u r m j ų, b j a u r j a i, a r k l j o, k j a u l ė. Po lūpinių priebalsių tas Jauniaus *j* yra betgi ne minkštinamasis ženklas, bet paprastas priebalsis (b j a u r u s . . . k u r m j ų). Mes čia, kaip žinoma, rašome labai nevienodai: a) b i a u r u s, p i a u t i, l a b i a u s, š l a p i a s, s t o v i u, k u r m i ų, b i a u r i a i, a r k l i o, k i a u l ė (Kuršaitis, Kriaušaitis . . .); b) b j a u r u s, p j a u t i (*j* po *b, p* žodžio šaknyje), bet l a b i a u s, š l a p i a s, s t o v i u, k u r m i ų, b j a u r i a i, a r k l i o, k i a u l ė (Druskius . . .), ir c) b j a u r u s, p j a u t i, l a b j a u s, š l a p j a s, s t o v j u, k u r m j ų (*j* po lūpinių), bet b j a u r i a i, a r k l i o, k i a u l ė („Liet. k. Sintaksėje". . .).

Jauniaus rašyba — „žodykilminė" (rašant žymima dažnai ir žodžio kilmė) ir „tarminė" (rašoma ne vienos tarmės žmonėms). Jis rašo: s t a u g t i, z i r z t i, l a u ž t i (ne s t a u k t i, z i r s t i, l a u š t i), l a u k ą, v y r ų, l ш ž t i (l ū ž t i) . . .

Tam tikrame savo gramatikos skyriuje Jaunius rodo, jog reikią rašyti: a) m e d k o t i s, b i t k o r i s — sudėtiniuose žodžiuose ir b) v e s k i m e, m e s k i m e (iš ved+k i m e, m e t + k i m e — vientisiniuose žodžiuose; c) a t s t o t i, i š s e m t i, u ž s t o t i, p ė d s a k a s, p u s s a l ė — sudėt. žodžiuose ir d) m e s i u, v e s i u, k a s i u, l ū š i u, l ū š t a, s u m i š (iš m e t + s i u, v e d + s i u, k a s + s i u, l ū ž + s i u, l ū ž + s t a, s u m i š + s) — vientisin. žodžiuose; e) a t d a r a s (atadaras) ir f) k i r z d a v a u (iš k i r t + d a v a u) . . .

Iš šitų pavyzdžių matome, jog Jaunius tam tikrus sudėtinius žodžius rašo taip, kad būtų tų žodžių ir kilmė aiški skaitytojui (rašo: i š s e m t i, p ė d s a k a s, p u s s a l ė..., nors tariame: i s e m t i, p ė t s a k a s - p ė c a k a s, p u s a l ė...), nors vientisinių žodžių kilmę jo rašyboje ne visada matome: jis rašo — z i r s i u, v e s i u, v e s t i, v e z d i n t i, k a s i u, l a u š i u (= z i r z + s i u, v e d + s i u, v e d + t i, v e d + d i n t i, k a s + s i u, l a u ž + s i u) ir b ė g t i, z i r z t i, l ū ž t i (tariama b ė k t i, z i r s t i, l ū š t i).

Kur vientisiniuose žodžiuose, susidūrus keliems įvairiems garsams, yra įvykusi didelė, griežta permaina, ten Jaunius žodžio kilmės savo rašyba nerodo. Nežymi žodžio kilmės vientisiniuose žodžiuose jisai visur, kur rašomasis garsas yra kilęs iš a) *d+t, t+t,* b) *d+d, t+d,* c) *d+s, t+s, z+s, s+s,* d) *š+s, ž+s,* e) *d+k, t+k*... Jų vietoje Jaunius rašo tiesiog garsą, kurį padaro tų priebalsių susidūrimas: a) v e s t i, m e s t i, b) v e z d a m a s, m e z d a m a s, c) v e s i u, m e s i u, z i r s i u, k a s i u, d) s u m į š t a, s u m i š, l ū š t a, l ū š i t, c) v e s k i, m e s k i. Tuose atsitikimuose, kur žodžio šaknies garsai *b, g, z, ž* prieš tam tikrą priebalsį tariami yra, kaip *p, k, s, š,* arba kur *p, k, s, š* tariama, kaip *b, g, z, ž,* — Jaunius savo rašyba žymi ir žodžio kilmę: g l o b t i, d e g t i (degtukai), z i r z d a m a s, l a u ž t i ir l i p d a m a s, s u k d a v a u, v e i s d a m a s, m i e š d a m a s (susidūrę priebalsiai griežtos garso permainos čia nedaro).

Įsistebėjus į šituos rašybos dalykus, man į akį krinta vienas mažmožis, lyg Jauniaus rašybos nenuosakumas. Man sunku suprasti, kodėl Jaunius, rašydamas v e s i u, m e s i u, z i r s i u, k a s i u, v e s, m e s, z i r s, k a s *(d+s, t+s, z+s, s+s=s),* rašo betgi: s p r o g k, n e s t a u g k, n e k e i k k, p a l a u k k, s u j u n g k, t r e n k k, ne s p r o k, n e s t a u k, n e k e i k, p a l a u k, s u j u n k, t r e n k, nors *g+k, k+k* taipo-pat=*k* (plg. *z+s, s+s=s).* Čia yra juk tokie-pat vientisiniai žodžiai, kaip ir z i r s i u, k a s i u, z i r s, k a s, ir čia turime, rodosi, tokį-pat priebalsio iškritimą, kaip ir žodžiuose z i r s i u, k a s i u...; taipgi čia viena raidė tereikėtų, rodosi, ir rašyti, kaip kad viena raide rašome tokį-pat garsą ir žodžiuose á u k l ė (iš a u g - k l ė), p i r k l a s (iš p i r k - k l a s, „kupno warowne", Širvydo žodis).

Pats aš rašau tuo tarpu s p r o k i t e, s u j u n k i t e, t r e n k i t e ir linkęs esu šiaip del to dalyko spręsti: rašant su Jau-

niumi tam tikruose sudėtiniuose žodžiuose s s, g k, k g, k k, rašant p u s s a l ė, d a l g k o t i s, ž v a k g a l i s, l a u k k a k t i s, p l i k k a k t i s (=pusiasalė, dalgiakotis, žvakigalis, laukakaktis, plikakaktis), — reikėtų rašyti su juo vientisiniai z i r s i u, k a s i u (iš z i r z+s i u, k a s+s i u) ir, nesutinkant su juo, tokie-pat vientisiniai b ė k i t e, s p r o k i t e, p i r k i t e, t r e n k i t e (iš b ė k+k i t e, s p r o g+k i t e, p i r k+k i t e, t r e n k+ k i t e).

Teisindamas savo šios rūšies vientisinių žodžių rašybą (s p r o g k i t e, p i r k k i t e...), Jaunius tam tikroje vietoje (p. 129) tiek terašo: „Jei veiksmažodžio kamieno gale yra *-k-*, tad lieptinyje sakymbūdyje reikia kilmėmoksliškai rašyti du *k* : s u k k i m e, t r a u k k i m e, l a u k k i m e, kaip rašome: l a u k k a k t i s, p l i k k a k t i s". Ir paties Jauniaus čia neturėta po savimi, matyti, tvirto pamato: neturėdamas savo v i e n t i s i n i ų žodžių (s u k k i m e, t r a u k k i m e, l a u k k i m e) rašybai tikro pagrindo, jisai kiša mums pavyzdžiui tiktai s u d ė t i n i ų žodžių rašybą!

Kas iš Jauniaus rašybos prigis galutinai rašomoje mūsų kalboje, sunku tuo tarpu lemti. Žinoma tik tiek, jog nemaža ir dabartinės rašybos ypatybių turi pradžią iš Jauniaus galvojimų ir pastebėjimų. Sekdami daugiausia Jauniumi, rašome, tarp ko kita: š o n ų, v y r ų, m e z d a m a s, v e z d a m a s, i e v a, i e š k o t i (be *j* žodžio pradžioje), l ū š t a, e l g t i e s, d a r y t i e s, t r į s, j ų s, visi s ū n ų s, visos p i r t į s, b ė g k i t e, s p r o g k i t e, s u k k i t e, p i r k k i t e, g į s l a, s k į s t a s, r ų š i s... Šituos rašybos mažmožius yra teikę mums, tikrai sakant, ir keli kiti kalbininkai, bet beveik visi jie, išskyrus Kuršaitį (s u k k, s p r u k k, m e z d a m a s, v e z d a m a s), patys yra sekę šiuo tarpu daugiausia Jauniumi.

Iš minėtųjų rašybos ypatybių tvirtai yra įsigyvenusi tiktai š o n ų, v y r ų (gen. pl.) rašyba. Nosinės žodžiuose g į s l a, s k į s t a s, r ų š i s dabartinėje rašyboje baigia jau nykti. Rašymas: j ų s, t r į s, visi s ū n ų s, visos p i r t į s (žr. Kaz. Būgos „Kalbos dalykai", p. 52—53) ilgai patverti, man rodosi, taipopat negalės: jau ir dabar yra rašytojų, kurie rašo j ū s, t r y s, p i r t y s, s ū n ū s, ir tų rašytojų skaičius eis, reikia tikėties, vis didyn. Norėčiau tikėties, jog ir rašymo b ė g k i t e, s p r o g k i t e, s u n k k i t e, p i r k k i t e ne ilgiausias bus amžis: naujoji rašyba — jos vadovėlio visi laukiame — rašys, taip bent man

Pr. Mašiotas

M. Lozoraitis

A. Kriščiukaitis (Aišbė)
apie 1892 m.

rodosi, su Valančiauskiu ir Daukantu: b ė k i t e, s p r o k i t e, s u n k i t e, p i r k i t e, b ė k, s p r o k, s u n k, p i r k.

Kad Jauniaus rašyba prigytų v i s a ir rašomojoje kalboje, to nė pats Jaunius, man rodosi, nelaukė : p a p r a s t o s i o s rašybos reikalai jam, turi būt, nedaug terūpėjo. Jo rašybos smulkmenos, visos jos „gudrybės“, rūpės tiktai įvairiems kalbos tyrėjams (ir kalbos mokytojams), ne praktikams: tose rašybos smulkmenose jie ras trumpai išdėstytą Jauniaus kalbos mokslą, gražų to mokslo konspektą, daugybę žinotinų kalbos mokslo pastebėjimų. Praktikams del visų tų Jauniaus rašybos s m u l k m e n ų sukti sau galvos nereikėtų: Jauniaus kalbos mokslas, reikalingas praktikams, yra jo išdėstytas pačioje gramatikoje — tose jos žiniose, kur Jaunius aiškina lietuvių kalbos lytis, kur skelbia pačios kalbos dėsnius (jo rašyba to mokslo dalies apvalkalas tėra).

II.

Pats gramatikos mokslas. Jaunius savo gramatikoje neduoda ištiso liet. kalbos mokslo, ištisos gramatikos. Jos pradžioje yra daug kalbama apie rašybą, šiek-tiek apie priegaidės ženklus; po to eina „santaikos“ (sintaksės) skyrelis, kur randame šį-tą iš sakinio mokslo. Paskui kalbama apie liet. kalbos tarmes, jos „tarsnymokslį“ (balsius, balsių tarimą, priegaidę, priegaidės ženklus ir dėsnius, balsių laipsniavimą, priebalsius, jų ir žodžių galo įstatymus). Nuo p. 47 autorius ima kalbėti apie kalbos dalis. Išskirstęs mūsų kalbos žodžius į aštuonis skyrius, arba dalis, jisai dėsto gana plačiai daiktavardžių ir vientisinių būdvardžių linksniavimą; tuojau po būdvardžių kalba apie prieveiksmius, duodamas čia-pat būdvardžių ir prieveiksmių laipsniavimą. Paskui eina įvairių „įvardoviečių“ (pronomina) linksniavimas (p. 100), trumpai paminėtas dvilypuotųjų būdvardžių vartojimas, duotas ištisas tų būdvardžių ir dalyvių linksniavimas. Po jų eina „skaitliniai žodžiai (numeralia)“, po kurių tuojau prasideda ir plačiausias veiksmažodžių mokslo skyrius (veiksmažodžiams paskirta mažne pusė visos gramatikos).

Apie prielinksnius, jausmažodžius, sąjungas autorius savo gramatikoje beveik nekalba.

Ne visi skyriai, žinoma, vienodai išdirbti, išnagrinėti.

Jauniaus gramatikoje randame nemaža lyg atskirų straipsnių apie tas mūsų kalbos ypatybes, kurios rūpėjo pačiam auto-

riui arba buvo, autoriaus nuomone, žinotinos jo mokiniams. Tuose savo kalbos straipsniuose autorius neiškenčia nepasibaręs dėl vieno-kito kalbos ir rašybos dalyko su kitais kalbos tyrėjais, daugiausia su Šleicheriu, Kuršaičiu, ir barasi, tiesą pasakant, karštai, bet visada labai mandagiai, padoriai. Besibardamas su jais, nuvažiuoja kartais ir į tokias kalbos „gudrybes", kurios ne visumet, turi būt, suprantamos buvo jo mokiniams. Mums tos autoriaus ekskursijos yra betgi labai žinotinos: jomis autorius, pavyzdžiui, pamoko, jog Kuršaičio žodžių, tokių, kaip antai: bėgdinu, gyvendinu, stovėdinu, tikrai sakant, nė būti negali žmonių kalboje, arba jog Šleicherio rašyba: lūžta, grįžta, yra labai nevykusi...

Jauniaus būta ausylo, pastabaus, galvoto žmogaus, sąžiningo kalbos tyrėjo. Žmonių kalba jo mokėta puikiausiai. Jo pastebėjimai kalbos srityje visumet ištikimi ir žinotini.

Aprašyti visa, ką yra įdėjęs savo gramatika Jaunius į mūsų kalbos mokslą, čia, žinoma, būtų persunku. Tam dalykui reikėtų visas ilgokas jo gramatikos konspektas surašyti.

Jauniaus pastebėjimais savo skaitytojus ilgai dar penės, žinoma, ir mūsų kalbos vadovėlių rašytojai, bet laukti tų vadovėlių iš jų, norint susipažinti su pačiu Jauniumi, nereikėtų: tie pastebėjimai geriau yra imties — iš paties šaltinio, iš pačios Jauniaus gramatikos.

Šitą gramatiką, kaip yra žinoma, išleido ne pats Jaunius. Kad Jaunius būtų prieš leizdamas ją visą išžiūrėjęs, išlyginęs, joje nebūtų, kaip tat yra dabar, kelių mažmožių, kurie, mano nuomone, yra ne visai įtikimi.

a) Kalbėdamas apie vardinę „apysaką" (praedicatum, p. 18), Jaunius, tarp ko kita, rašo: „(sakinio sąmazga yra išleistina), kad ji yra neapribotinis žodis (infinitivus) būti, pav.: jis laukia pavežamas, jis nori pagiriamas, katė nori paglostoma." Čia Jaunius, man rodosi, klysta. Po žodžių laukia, nori čia nėra nieko išleista: po tų žodžių turime čia vienus dalyvius. Žmonės, sakydami visur: „Jis gali, nori laimingas būti", niekur nesako betgi ir negali sakyti: „Jis laukia pavežamas būti, nori pagiriamas būti." Čia mes, Jauniaus pavyzdžiuose, turime, mano nuomone, vien tam tikrą dalyvį, tokį dalyvį, kokį turime ir sakiniuose: „Jis nesiduoda mušamas, nenori mušamas, arklys veikiai papranta jojamas, šuo ir kariamas pa-

p r a n t a." Pridėti prie šitų dalyvių žodelis b ū t i — būtų visiškai pagadinti sakinys, pasakyti taip, kaip niekur nėra žmonėse sakoma, ir todel sakyti, kad čia esąs „išleistas" žodis b ū t i, mes teisės, man rodosi, neturime.

b) Kalbėdamas apie sakinio „veikėją - daiktavardį" (p. 13), Jaunius, lyg sekdamas paprastosiomis gramatikomis, neiškenčia vieno mažmožio nepalietęs. Jis rašo: „D a i k t a v a r d ž i a i išsiskaido (skaidosi, dalijas) į įvairius skyrius; vieni yra k ū n i š k i (concreta): akmuo, žemė, saulė, kiti p r o t i š k i (abstracta): išmintis, atmintis, nuomonė." Čia Jauniaus įsileista be kokio reikalo į paprastųjų vadovėlių terminologiją, įsileidus neapsižiūrėta, nepagalvota ir — apsirikta: ne daiktavardžiai, bet patys d a i k t a i kalbos vadovėlių yra dalijami į „kūniškus ir protiškus", arba, tikriau sakant, į „k ū n o (jaučiamuosius) ir p r o t o daiktus" (plg. „Raš. kalb. dal.", pp. 16 ir 17, sak. 31 ir 41).

c) Kalbėdamas apie „veikėjo linksnį" (p. 17), Jaunius nepagalvojęs prideda: „Kartais ir apskųstinis (galininko) linksnis gali būti veikėjo linksnis (sulyg. šiokį sakinį: sako, kaimyną mirus)." Pasakyme: „sako, kaimyną mirus", Jaunius mato du sakiniu, ir žodį k a i m y n ą laiko antrojo sakinio veikėju (veiksniu), nors čia, tikrai sakant, v i e n ą teturime sakinį (s a k o k a i m y n ą m i r u s); pasakymas „kaimyną mirus" čia tėra sakinio papildinys, toks-pat papildinys, kaip ir žodžiai: „a t v a ž i u o j a n t, k a i m y n ą a t v a ž i u o j a n t, m a n e š i o k į, m a n e t o k į", būdami sakiniuose: „Mačiau a t v a ž i u o j a n t, mačiau k a i m y n ą a t v a ž i u o j a n t; sakė m a n e š i o k į, sakė m a n e t o k į."

d) Asmenuodamas veiksmažodžius, duodamas visas jų lytis, Jaunius duoda ir: p a b ū g t e, p y k t e (p. 174), lyg pamiršdamas, jog žodžio p a b ū g t e mūsų kalboje, tikrai sakant, nė būt negali: yra tiktai „būgte" (plg. „b ū g t e pabūgo, n e š t e atnešė, b ė g t e išbėgo")...

Kad Jaunius pats būtų turėjęs laiko ir patvaros, prieš spausdindamas gramatiką, išlyginti, išnagrinėti visas savo gramatikos smulkmenas, šitų (a—d) ir kitų tolygių mažmožių dabar jo gramatikoje, rasit, nė nebūtų. Antra vertus, tokie sakiniai, kaip antai: „Jis nori pagiriamas, laukia pavežamas, papranta jojamas, kam prašais varomas, jaučiasi nieko nedėtas, tariasi išmanąs, ko belauki nedavęs, ir t. t.", reikia, man rodosi, kitaip nagrinėti: čia mes turime, man rodosi, vadinamąjį s u d u r -

tinį sakinio tarinį (žiūr. „Liet. kalb. sint.“, p. 20 ir 21, b, c). Nagrinėti šios rūšies sakiniai taip, kaip juos nagrinėja Jaunius (plg. c), man rodosi, nereikėtų; taip bent jų nenagrinėja dabar paprastieji įvairių kalbų vadovėliai.

III.

Gramatikos terminai. Jaunius buvo pirmas lietuvis, kurs atsidėjęs studijavo savo gimtąją kalbą ir studijavo rimtai, taip, kaip ją studijuoja kitų tautų mokslo žmonės. Studijuodamas ją ir kitus jos mokydamas, Jaunius pirmas tenkinosi gimtąja kalba — ir jos mokslui išdėstyti, ir gramatikos terminams padaryti. Darbo buvo be galo daug: prieš Jaunių beveik visas tas mokslas, bent kiek jis buvo patiems lietuviams skiriamas, dirvonais gulėjo. Ir Jaunius, būdamas jaunas, energingas, galvotas vyras, ėmė visus tuos dirvonus plėšyti, dirbti. Jam rūpėjo visos mūsų kalbos mokslo šakos: ir žodynas, ir žodžių kilmė (etimologija), ir kalbos lyčių mokslas (morfologija), ir kalbos sakinių sudėtis, sakinio mokslas (sintaksė), ir visi to mokslo terminai... Visas tas darbas vienam žmogui buvo, žinoma, neaprėpiamas, juo labiau, kad reikėjo visas tas mokslas varyti vienu kartu, kad Jauniui, tuoj baigusiam pačiam akademiją, reikėjo ne tiktai tirti, studijuoti, bet ir mokytoju būti, teko turėti darbo su mokiniais, kurie į viską atsakymų iš jo laukė ir reikalavo. Pradėjęs savo mokinius mokyti etimologijos, Jaunius turėjo mokyti juos tuojau ir rašybos, nukalti jiems gramatikos terminus, supažindinti juos, bent apskritai, su visu lietuvių kalbos turtu, su didžiosiomis jos ypatybėmis, parodyti jos santykius su kaimynų ir kitų tautų tos pačios giminės kalbomis.

Viso to darbo Jaunius, kaip jau sakiau, aprėpti negalėjo. Ir atsitiko taip, kaip tat paprastai esti: įsigilinęs į etimologiją, įsigeidęs ją ištirti, kalbininkas dažnai nepastebi vieno kito sintaksės dalyko; ėmęs atsidėjęs tyrinėti žmonių kalbos dėsnius ir drauge dirbti būtinai reikalingus kalbos mokslui terminus, kalbininkas dažnai nė nepasijunta nukalęs vieną-kitą terminą ne „žmoniškai“, ne taip, kaip to privalo žmonių kalba. Čia ateina man į galvą vienas mano paties pastebėjimas: pažįstu vieną mūsų rašytoją, kurs puikiausiai moka savo krašto žmonių kalbą, bet, ėmęs ką versti iš svetimų kalbų, kad ir

lengviausio turinio mažmožį, nusako daug ką — n e ž m o n i š k a i.

Kad taip tėra paprastai, kad kitaip nė būti negali ten, kur vienam žmogui perdaug darbo tenka dirbti, — parodo ir Jauniaus terminologija, nukalta labai jau seniai ir pasilikusi jo gramatikoje beveik visa tokia, kokia ji buvo pačioje autoriaus darbo pradžioje.

Tarp Jauniaus terminų yra nemaža tokių, kurie sunku, bent man, išteisinti žmonių kalbos dėsniais.

Prie tos rūšies terminų pats aš priskiriu, tarp kitų, šiuos: a) e s y b ė v a r d i s (substantivum), s a k y m b ū d i s (modus), l a i k i l g i s (quantitas); b) į v a r d o v i e t ė (pronomen); c) v i e n a s k a i t l i s, d a u g i s k a i t l i s, d v i s k a i t l i s (n. singularis, pluralis, dualis); d) sakymbūdis r o d y t o j i n i s (pp. 163, 166, 176, 187—m. indicativus), g e i d ė j i n i s (pp. 165, 172 — m. optativus), į j u n g ė j i n i s (pp. 165, 169, 172, 173 — m. iniunctivus), l i e p ė j i n i s (pp. 168, 171, 173 — m. imperativus); t u r ė t o j i n i s gimt. linksnis (pp. 102, 104, — c. genitivus possessivus); e) sakymbūdis r o d y t i n i s (m. indicativus), į j u n g t i n i s (iniunctivus), g e i s t i n i s (optativus), l i e p t i n i s (imperativus); veikslas d a r y t i n i s (genus activum), k e n t ė t i n i s (g. passivum), n e a p r i b o t i n i s žodis (m. infinitivus), prasmė p r a d ė t i n ė, veiksmažodžiai p r a d ė t i n i a i (verba inchoativa); f) p i r m i a u s b u v ę s i s, p i r m i a u s b ū s i ą s i s laikas; g) s a n t a r a (consonans), s ą j u n g o j i m a s (coniugatio), veikslas s a v y v e i k s l i s - s a v y v e i k s m i s (genus reflexivum), n i e k a t r o j i gymė (genus neutrum); h) s t o g a l y t i s ženklas (p. 34 — accentus circumflexus), žodžiai d v i t a r č i a i, t r i t a r č i a i, d a u g t a r č i a i...

Šitie ir kiti tokie terminai, man rodosi, nesutinka su mūsų žodžio kilmės mokslu; autorius, dirbdamas n a u j u s žodžius, buvo pamiršęs, mano nuomone, s a v o s kalbos dėsnius, žiūrėjos, juos dirbdamas, tiktai į senųjų gramatikų terminus (s u b s t a n t i v u m, i n d i c a t i v u s, i m p e r a t i v u s, p o s s e s s i v u s...) arba verste vertė juos, norėdamas tiktai pakeisti savos kilmės žodžiais, lyg pamiršdamas, jog ir terminai, naujai daromi, turi būti dirbami taip, kaip yra žmonių dirbami paprastieji kalbos žodžiai.

Pamėgįsiu bent kiek pateisinti čia išdėtą savo nuomonę.

a) Tokių žodžių, kaip esybėvardis, sakymbūdis, laikilgis, mūsų kalboje — būti negali. Žodžių: esybė ir vardas (šunybė ir darbas, senybė ir daina...), sakymas ir būdas (arba rašymas ir plunksna, vežimas ir kartis...), laikas ir ilgis (arba upė ir plotis, medis ir kietis, lenta ir storis...), — mūsų kalba į krūvą nededa, vieno žodžio iš jų nedaro.

b) Darydamas žodį įvardovietė, lyg jį pasiteisindamas, autorius (p. 47) sako: „(tuos vardų vietininkus) dedame į vardo vietą." Iš tų trijų žodžių („į vardo vietą") autorius, neilgai galvojęs, padaro vieną, pamiršdamas, jog iš pasakymų: į trobos vietą, į šuns vietą, į kelio vietą... mes nieku būdu negalime darytiesžodžių: „įtrobovietė, įšunivietė, įkelivietė (įkeliavietė)".

c) Jaunius rašo: vienaskaitlis, daugiskaitlis, dviskaitlis, darydamas tuos žodžius iš vienas, daug (daugis), du ir skaitlius (skaičius). Jei šituos žodžius, padarytus iš: vienas, daug, du ir daiktavardžio, imsime teisinti tos pačios rūšies žmonių kalbos žodžiais (vienadienis, vienarankis, vienaragis, dvikojis, dviragis, šešnytis, šešpirštis, devyngalvis), tad pasirodys, jog vienaskaitlis, daugiskaitlis, dviskaitlis turėtų reikšti ne tą, kas jiems liepiama: vienaskaitlis toks tebūtų daiktas, kuris „vieną skaitlių" teturi (arba kurs „vienam skaitliui" tėra skiriamas), daugiskaitlis—kuris „daug skaitlių" turi. Darant šitam reikalui (n. singularis, pluralis, dualis) žodžiai, reikėtų žiūrėties, man rodosi, daugiausia į tokius žmonių kalbos žodžius, kaip antai: dvisėda (dvisėdžiai), trisėda, daugnora... padarytus iš „vienas, du, daug (daugis)" ir veiksmažodio šaknies. Taip kaldami šiam reikalui naujus žodžius, gautume, man rodosi, ir vienáskaitą, dviskaitą, daugiskaitą (daugskaitą)...

d) Tokie žodžiai, kaip antai: rodytojinis, įjungėjinis, turėtojinis, liepėjinis, geidėjinis — daiktavardžiai rodytojas, įjungėjas, turėtojas, liepėjas, geidėjas, įgavęs tam tikram reikalui galūnę —inis—šnekamojoje kalboje yra nežinomi ir, būdami tokie, neturėtų gauti vietos nė gramatikos terminams daryti.

e) Kad šios rūšies dirbtiniai žodžiai (d) yra terminams netikę, tatai suprato, matyti, ėmęs apie juos galvoti, ir pats Jaunius: tos rūšies žodžių vietoje, kiek vėliau, jis ėmė vartoti savo gramatikoje tam pačiam tikslui žodžius: (sakymbūdis) rodytinis, įjungtinis, geistinis, lieptinis; (veikslas) darytinis, kentėtinis; neapribotinis žodis; (prasmė) pradėtinė, (veiksmažodžiai) pradėtiniai...

Jaunius čia, dirbdamas tuos terminus, pamiršo, kad ir šios rūšies būdvardžiai, kaip ir jo vartojamieji terminai: linksnis gimtinis, duotinis, apskųstinis, gramatikos terminologijos reikalui yra ne visai geri. Tarp žodžių: mezgamasis, šnekamasis, rodomasis, rašomasis, geidžiamasis, jungiamasis, mirštamasis... ir: megztinis, šnekėtinis, rodytinis, rašytinis, geistinis, jungtinis, mirtinis, — yra didelis skirtumas. Sakome: „šnekamoji kalba, mezgamieji virbalai, rašomasis įnagis, mirštamoji liga...“; jų vietoje, tam pačiam reikalui, žmonių kalboje, kiek man yra žinoma, niekur nėra sakoma: „šnekėtinė kalba, megztiniai virbalai, rašytinis įnagis, mirtinė liga...“ Sakyti „megztiniai virbalai, rašytiniai įnagiai, kaltiniai-siūtiniai batai, mano gimtinis kraštas, gimtinė žemė... — galime tik tuomet, jei kalbam apie virbalus, kuriais yra kas numegzta (kas padaryta), apie įnagius, kuriais yra arba buvo kas parašyta, apie batus, kurie yra siūte pasiūti arba kalte nukalti, apie kraštą, kuriame aš esu gimęs... Sakome: „šitas vanduo prausiamas, šitas šaukštas valgomas“, ir norime tuo pasakyti, jog tas vanduo skiriamas praustis (juo yra paprastai prausiamasi), jog tie šaukštai yra skiriami valgyti (jais paprastai žmonės valgo). Kad kalbam apie vandenį, kuriuo jau yra žmogus prausęsis, arba apie šaukštą jau nebegryną, tokį, kuriuo yra jau neseniai valgęs žmogus, sakome: „šitas vanduo praustas, šitas šaukštas valgytas, jų savo reikalui nevartok.“

Tarp rašytas-rašytasis, megztas-megztasis, kultas-kultasis, gimtas-gimtasis ir rašytinis, megztinis, kultinis, gimtinis yra visai mažas skirtumas, ne didesnis, kaip tarp žodžių: aklas-aklasis,

rūgštus-rūgštusis, saldus-saldusis ir aklinis, rūgštinis, saldinis.

Ar šiaip ar taip, žodžiai: rodytinis, įjungtinis, neapribotinis ir t. t. — minėtosiose vietose savo prasme jie atstoja gyvosios kalbos lytis rodomasis, įjungiamasis, neaptribojamasis (nepasakomasis) — reikėtų, mažų-mažiausia, pakeisti terminais: rodomasis (sakomasis), įjungiamasis (jungiamasis), neaptribojamasis (nepasakomasis).

Del tos pačios priežasties yra nevykę ir linksnių vardai: gimtinis, duotinis, apskųstinis, — kurie versti yra tiesiog iš genitivus, dativus, accusativus. Neleizdami įsikerėti terminams: gimtinis, duotinis, apskųstinis, gerai padarytume, man rodosi, neimdami ir Jauniaus terminų (linksnis) vardinis (nominativus), vietolinksnis (locativus): linksniams vardai, kad lengvesni būtų atsiminti, reikėtų visi vienodais lietuvais nulieti (Jauniaus linksnių vardai — vardinis, apskųstinis, vietolinksnis — skamba perdaug įvairiai).

f) Jauniaus terminai: esąsis, būdavęsis, pirmiaus buvęsis, pirmiaus būsiąsis laikas yra taipo-pat ne visai vykę. Viena, terminams gyvoji kalba šios rūšies dalyvių dažniausiai nevartoja; antra, lytys esąsis, buvęsis, būsiąsis yra retos, ne visur nė Žemaičiuose vartojamos (dažniau yra sakoma, turi būt, esantysis, būsiantysis, esantēsis...); trečia, šitos lytys: esąsis, buvęsis... yra visai panašios į mūsų refleksivų dalyvius (sukąsis, juokiąsis, juoksiąsis), ir todel daug kam jos būtų ne visai suprantamos.

Del šitų ir kitų priežasčių, man pačiam geriau čia tiktų tokie terminai, kaip antai: esamasis, būsimasis laikas... Šitos rūšies (nuošalės) dalyviai yra Lietuvoje, ypačiai Kauno gubernijoje, labai plačiai vartojami (plg. „Raš. k. dal.“, pp. 33—35) ir terminams; o kad mūsų vartojama ir būsimojo laiko nuošalės (passiva) dalyviai, tatai matyti ir iš „Svodb. Rėdos Veliuon. Lietuvių“ (plg. „būsimas vyras, vesima merga“ p. 6).

Sudurtiniai terminai: pirmiaus būsiąsis arba pirmiaus buvęsis laikas netinka mūsų kalbai dar del vienos priežasties: galime sakyti — „mūsų gerasis sūnus,

kuliamoji mašina, rūgusis (rūgusysis) pienas, mūsų mylimasis prietelis“, bet sakyti: „mūsų labai gerasis sūnus, gerai kuliamoji mašina, pirmiaus rūgusis pienas, mūsų labai, visada mylimasis prietelis“, ir tarties einą žmonių kalbos dėsniais, — mes, man rodosi, negalime. Dėl tos pačios priežasties sakome: „senoji óda, vadinamoji žalčio išnara, pasiliekti prie medžio“; pridėti čia prie dalyvio „vadinamoji“ dar kokį žymų prieveiksmį, kad ir žodelį taip (plg. такъ называемый)—žmonių kalba neleidžia.

Sakyti: pirmiaus buvęs, labai geras, visada mylimas, gerai rūgęs, žinoma, galime, tik šios rūšies žodžiai terminams,—tam tikroms pastoviosioms, išskiriamosioms daikto ypatybėms reikšti,—kaip yra žinoma, netinka.

Laikų vardai ar ne geresni būtų šiokie: laikai vientisiniai (dirbau, dirbsiu) ir laikai sudurtiniai (buvau dirbęs, būsiu dirbęs; buvau bedirbąs, būsiu bedirbąs); laikas esamasis (dirbu, esu), būtasis (dirbau, buvau), (būtasis) dažninis (dirbdavau, būdavau) ir būsimasis (dirbsiu, būsiu)? Tarp laikų sudurtinių reikėtų skirti: sudurtiniai pabaigós (buvau dirbęs...) ir pradžios, arba įsidirbamieji (buvau bedirbąs...) laikai.

g) Tarp ne visai vykusių Jauniaus terminų mano pažymėta, tarp ko kita, dar: santara, sąjungojimas, savyveikslis-savyveiksmis (s. veiksmas, veikslas, veiksmažodis), niekatroji gymė.

Santara mūsų kalboje tegali reikšti sutarimą, sutartį (plg. sankalba, sąvarža, sąjunga=sukalbėjimas, suveržimas, sujungimas...). Jauniaus santara tėra lietuviškai perkaltas lotyn. consonans.

Sąjungojimas tėra padarytas iš sąjunga, sąjungoti — taip, kaip iš pasaka, pasakoti turime pasakojimą. Šitas žodis Jauniaus padarytas nusižiūrėjus į coniugatio, bet to, kas jam liepiama reikšti, reikšti jisai negali: mūsų kalboje tas žodis, jei bus vartojamas, visada bus rišamas su sąjunga (coniunctio, societas).

Žodžio savyveikslis-savyveiksmis vietoje tegalėtų būti, jei būtų reikalo, saviveikslis, saviveiksmis (plg. savižemis, savitarpis).

Termino n i e k a t r o j i g y m ė nekenčia pati mūsų kalbos dvasia. Jaunius rašo: „padarytas iš niekatrosios gymės (p. 89), lietuviai turėjo n i e k a t r ą j ą gymę (p. 89 ir kitur)," bet pamiršta, jog sakydami: n i e k a t r a s (nė katras), n i e k a d a, n i e k a s, turime dėti sakinyje dar ginamąjį žodelį n e (plg. „nė katras nežino, jis niekada nėra buvęs, niekas nemato").

Tas dalykas, kad sakome: „Jie ir Dievą n i e k u v e r č i a, jų vaikai visi n i e k a i s i š ė j o", — nieko čia negelbti: žodžių n i e k a s, n i e k a i (niekis) prasmė šios rūšies sakiniuose yra visai savotiška, visai nutolusi nuo tos pačios kilmės ginamojo žodžio (negatio).

Rymiečiai galėjo sakyti: „hoc vocabulum e s t n e u t r i u s generis, n e m o f u i t, n u s q u a m f u i", — nedėdami tuose sakiniuose dar n o n, — bet mes be savo n e apsieiti čia, man rodosi, negalėtume, mes galėtume sakyti tiktai: „iš n ė k a t r o s i o s (=nei iš vyriškosios nei iš moteriškosios) gymės n e p a d a r y t a s, lietuviai n e t u r ė j o nė k a t r o s i o s gymės..."

h) Jauniaus gramatikoje yra „riestinis arba s t o g a l y t i s (крышевидный, dachförmig) ženklas (accentus circumflexus, p. 34)". Ar ne geriau buvo pasakyti: „riestinis arba stogo p a v i d a l o, stogo (l y t i e s) ženklas", nedarant čia tam tikro termino?

Jaunius rašo: žodžio s ą j a m a (syllaba, skiemuo), bet tuo žodžiu ir pats ne visur tesinaudoja: rašo b ū d v a r d ž i a i d v i t a r č i a i, t r i t a r č i a i, d a u g t a r č i a i (pp. 92—97), nors daiktavardžio t a r t i s niekur pats nevartoja.

Dabar yra rašoma dažniausiai: žodžio s k i e m u o, būdvardžiai d v i s k i e m e n i a i, t r i s k i e m e n i a i, d a u g s k i e m e n i a i.

IV.

Gramatikos kalba. Jaunius buvo žemaitis (kvėdarniškis): jo kalboje yra iškilusios aikštėn daugiausia žemaičių kalbos ypatybės. Jis rašo: „Reikia permainyti ilgųjų (balsių) p r i e g a i d ę" (ne p r i e g a i d ė, priegaidės, p. 34); pas l i e t u v i ų (ne p a s l i e t u v i u s, lietuviuose) tos rašybos nerandame (p. 2); p a g a l t a r s n i ų (ne p a g a l t a r s n i u s, garsus, p. 25); s k a i t l i u s (ne s k a i č i u s); i d a n t (pp. 16, 81) ir ý d a n t (p. 154, žemaičiuose šitas žodis tariamas dvejaip). Gramatikoje randame parašyta betgi ir: k a m i e n a g a l i s,

b ū d a v a r d i s (p. 16, 78, 127 etc., ne tiktai „kamiengalis, būdvardis“), reikia į v a r d o v i e t ė s (ne „įvardovietes“) linksniuoti (p. 79)... Šios kalbós ypatybės, jei būtų jos tikrai ir paties Jauniaus kalbós ypatybėmis, reikštų jo lyg norą ir į rytiečius savo kalba pakrypti, bet jos vargu bus gramatikoje visos griežtu Jauniaus noru atsiradusios: jas galėjo įvesti į gramatiką, tyčia ar netyčia, ir pati jos redakcija („s a k y m a - b ū d ž i o“ gramatikoje niekur nėra).

Taisyklingai rašyti lietuviškai apie dalyką nepaprastą, apie kalbos ypatybes ir dėsnius — yra, ar šiaip ar taip, tuo tarpu nelengva. Ir Jaunius — kurs taip puikiai mokėjo žmonių kalbą ir apie paprastus dalykus gražiausiai mokėjo lietuviškai pašnekėti — yra ką-neką pasakęs gramatikoje ne taip, kaip tat reikėtų, nuosakiai einant žmonių kalbos dėsniais.

Čia turiu pažymėti kurias-nekurias gramatikos vietas, kur Jaunius lyg lietuvių kalbai nusižengia, kur rašo lyg prieš bendruosius mūsų kalbos įstatymus.

a) Jaunius rašo: „ž o d i s į žodį sakant (p. 21); ir mūsojoje (kalboje) yra bendrosios gymės ž o d ž i a i (p. 49); kalbos žodžiai turi tris skaitlius, bet yra ir t o k i e ž o d ž i a i, kurie vieną teturi skaitlių (p. 49); liet. kalba turi d v e j o p u s b ū d v a r d ž i u s (p. 78); tuodu didžiuoju veiksmažodžių skyriu turi m a ž e s n i u s s k y r i u s, arba p a s k y r i u s (p. 130); senų senovėje (mūsų kalba) turėjo niekatrosios gymės d a i k t a v a r d ž i u s (p. 48); priesaga - d - i n a - turi v i e t ą po kurių-nekurių santarų (p. 158); prieveiksmis (adverbium). priešdėlis (praepositio), jungė ir jausmažodžiai vadinas n e - l a n k s t o m o m i s arba n e l a n k i o m i s kalbos d a l i m i s (p. 48)...“

Tų pasakymų vietoje rašomajai kalbai geriau tiktų, man rodosi, šiokie: ž o d į po žodžio sakant (visa pažodžiui sakant, žodžius po kits-kito verčiant); ir mūsojoje (mūsų kalboje) yra bendrosios gimties (bendrojo gimimo) ž o d ž i ų; kalbos žodžiai turi tris skaičius, bet yra ir t o k i ų ž o d ž i ų, kurie vieną teturi skaičių; liet. kalba turi (liet. kalboje yra) d v e j o p ų b ū d - v a r d ž i ų ; tuodu didžiuoju veiksmažodžių skyriu turi m a - ž e s n i ų s k y r i ų, arba s k y r e l i ų (skáidos, dalijas dar į mažesnius skyrius, arba skyrelius); senų senovėje mūsų kalba turėjo (yra turėjusi) ir bevardės gimties d a i k t a v a r d ž i ų; priesaga - d - i n a - turi (gauna, randa) v i e t o s (gali būti)

po kurių-nekurių priebalsių; prieveiksmis, prielinksnis, jungė (sąjunga) ir jausmažodžiai vadinasi nelankstomosios kalbos dalys (plg. «šitas medis vadinasi ąžuolas»)...“

Reikėtų skirti, man rodosi, „turiu, randu vietos (ich habe, finde Platz)“ nuo „turiu, randu vietą (ich habe, finde eine Stelle)“.

b) Jauniaus gramatikoje randame ir šiokių pasakymų: „(tas veiksmas) sugrįšta ant paties veikėjo (p. 21); žodžių mainymą per linksnius vadiname linksniavimu (p. 54); „ta, šia“ kur - nekur iš atžvilgio į ilgas balses dvilypuotųjų būdvardžių įgijo ilgą balsę (p. 104)...“

Kaip čia tikrai reikėjo rašyti, sunku kas tikra ir pasakyti. Bet su žmonių kalba, su bendraisiais jos dėsniais, geriau sutiktų, man rodosi, šiokie pasakymai: „tas veiksmas sugrįšta pačiam veikėjui (veiksniui), į patį veikėją (veiksnį); žodžius kaitome linksniais, linksniuojame, iš to — vadinamąjį linksniavimą turime; „ta, šia“ kur-nekur dėl ilgų balsių, pagal ilgas balses dvilypuotųjų būdvardžių, įgijo ilgą balsę (plg. „pagal tave, dėl tavęs jie ir mus mylėjo“)“.

Pasakymas „iš atžvilgio“ (ze względu, z punktu widzenia, относительно, съ точки зрѣнія) mūsų ir šiaipjau raštijoje yra vartojamas visam kam — reikalui ir nereikalui.

c) Prielinksnio pagal vartojimas, kiek jį randame Jauniaus gramatikoje, irgi ne visur sutinka, man rodosi, su šnekamosios kalbos to prielinksnio vartojimu. Jaunius rašo: „1) Ant dvibalsių, pagal graikų papročio (=graikų papročiu, būdu), dedame priegaidę ant antrosios dalies (p. 34)); 2) (keli žodžiai) vienoje tarmėje eina pagal pirmojo pavyzdžio, kitoje pagal antrojo (p. 74,=eina pirmuoju, antruoju pavyzdžiu, plg. „rašoma, siunčiama pirmuoju adresu, eina pirmuoju keliu“); 3) perdirbo pagal pirmosios ailos paveikslo (p. 34,=iš pirmosios ailos paveikslo, plg. „dabar mes iš knygų darome sūrius; pjauk iš akies, ir bus gerai“); 4) padarytas pagal lietuviškų tarminių įstatymų (p. 51, = lietuvių kalbos tarmių įstatymais, plg. „senu papratimu taip darome; jie Dievo žodį skelbia Jėzaus Kristaus įsakymu“); 5) (šitas) linksnis padarytas pagal įvardoviečių linksniavimo (p. 88 = įvardžių linksniavimu, plg. „padarytas tuo būdu, jo paliepimu, senu papratimu..“); 6) pagal žmonių proto dėsnių (=žmonių proto įstatymais, žmonių protu, galvojimu) dvi aili sumįšta (p. 39); 7) juos rašome

pagal žodžių kilmės (p. 42, = žodžių kilme, sulig žodžių kilme, plg. „jie rašo savo tarme, sulig savo tarme“; 8) reikia rašyti pagal žodžio kilmėmokslio (p. 42, = r. r. žodžio kilme, žodžio kilmės mokslu, sulig žodžio kilme, sulig žodžio kilmės mokslu); 9) sąjungojimo (asmenavimo) pavyzdžiai bus čia sustatyti paaiiui pagal veiksmažodžių skyrių (p. 159,= veiksmažodžių skyriais); 10) šiaurė-vakariečių žemaičių patarmė dalijas į tris šnektas pagal tarsnių *tj ir dj* ištarimo prieš *au, u* (p. 25, = vasaros, šiáurės vakarų žemaičių tarmė dalijas į tris šnektas įvairiu garsų *tj* ir *dj* tarimu, del nevienodo garsų *tj* ir *dj* tarimo prieš au, u).

Duodamas šios rūšies „paklaidoms“ kelis „pataisymus“, aš, tikrai sakant, pats abejoju, ar čia tiktai neklystu. Labai galimas daiktas, kad žmonių kalba nieko neturi prieš šitos rūšies (su pagal) pasakymus. Pats aš, tiesą sakant, iš žmonių kalbos žinau tiktai kelis šitos rūšies pasakymus (su pagal). Žmonės tikrai sako: „nupjauk žolę pagal žemę, eik pagal tvorą (patvoriu), pagal tave jie ir mus mylėjo, išsirinko pagal savo norą (ir „savo noru išsikėlė“), plaukė jūra pagal, lėkė žeme pagal (ir pagal žeme).“ Bet neatsimenu, ar tikrai yra žmonių paprastai sakoma ir: „pagal mano papročio, pagal mano nuomonės reikėtų kitaip daryti.“ Žmonės, kiek siekia mano žinios, griežtai skiria pasakymus: „eik šituo keliu, eik nosies tiesumu, plauksime upe, rašyk šituo adresu“ ir „eik pagal šitą kelią (p. šito kelio), pagal nosies tiesumą, plauksime (?) pagal upę, rašyk pagal šitą adresą.“

Norint čia ką tikra nuspręsti, reikėtų, žinoma, turėti daugybė gyvų gyviausių žmonių kalbos pavyzdžių, o man jų šiuo tarpu kaip tiktai trūksta. Taigi prašyčiau į mano šios vietos „taisymus“ ir pastebėjimus žiūrėti tik kaip į keliamus abejojimus.

e) Jaunius rašo: „1) Kuršaitis nemoksliškai sanprotauja (p. 110,=nemokslingai, bemoksliškai, plg. neteisingai, klaidingai, nereikalingai, neprotingai, beprotiškai ką daro); 2) „eiti, liekti“ žemaičių tarmėje taisykliškai (=taisyklingai, plg. teisingai, reikalingai, klaidingai) pavirto į „eit, liekt“ (p. 150); 3) taisykliškai gimė, taisykliškai (= taisyklingai, iš

taisyklės) ką padaro (p.p. 127, 157); 4) reikia kilmėmoksliškai rašyti du *k;* juos kilmėmoksliškai (=kilmėmokslingai, kilmės mokslu) rašome (p. p. 129, 42); žodykilmiškai (=žodžio kilme, žodykilmingai) rašyti (p. 144); 5) *k* tarsnydėsniškai (lautgesetzlich) turėjo išnykti; (šita santara) rados tarsnydėsniškai (=tarsnių dėsniais, garsų įstatymais) žodyje (p. 43); 6) kokios gymės veikėjas, tokios gymės turi būti ir būdvardiška (=būdvardinė, būdvardžio) apysaka (p. 18); 7) iš indėnų ir persų senámotės gimusi dvi kalbi—indiška ir persiška (=iš indėnų... indėniška ir persiška, iš indų ir persų—indiška ir persiška, p. 26); 8) šiandieną mokslo vyrai tepripažįsta vieną dvynaitišką (=dvynaitį, plg. «tie dvi kalbi esanti dvynaiti», p. 26) kalbų dvejetą (p. 27); 9) rašyba yra ketveriopa: tarsninė (garsinė), žodykilminė, tarminė ir istoriška (=istorinė, p. 1); 10) lietuviški tarminiai (=tarmių) įstatymai (p. 51); 11) apskritai ir visuotiniškai (?) šie dalykai yra žinotini (p. 122); 12) (Čia yra pažymėtini) darytojų vardai («pjovėjas, mėžėjas...») ir surinktiniai (?) žodžiai («pušynas, žodynas...»), bet tie paskutinieji (= šie aplink Tilžę) nekilnoja priegaidės (p. 69)..."

Nesuprantama, kodel Jaunius rašo: „Juos rašome pagal žodžių kilmės, reikia rašyti pagal žodžio kilmėmokslio", ir drauge: „rašome kilmėmoksliškai. žodykilmiškai, taisykliškai." Tokių pasakymų, kaip antai „kilmėmoksliškai, žodykilmiškai" ir „pagal kilmėmokslio, pagal žodykilmės", maišyti, dėti vienas-antro vietoje mes neturime, man rodosi, nė kokios teisės, bent žmonių kalba tam mūsų neįgalioja (plg. „einu pagal upę ir einu upiškai?!"). Sakyti „tarminiai įstatymai" negalime, kaip kad nesakome ir „žeminis (земной) gyvenimas, dantinis griežimas, rupūžinė pasaka, dieninis atsitikimas, žeminis, rankinis darbas, ūkinis laikraštis" (plg. «Jėzaus Kristaus žėmės gyvenimas, bus ir dantų griežimo, rupūžės pasaka, dienos atsitikimas, žemės, rankų darbas, ūkio laikraštis»). Sakyti „rašyba tarminė ir istoriška" nepriderėtų ir štai dėl ko: nesakome „laukinis ir dirviškas, kuniginis ir ūkiškas, vištinis ir gaidiškas" — bent ten, kur tos rūšies

būdvardžiais norime visai vienodą, vieno galo ypatybę išreikšti. Atsiradimą šalia indėnų būdvardžio indiškas pateisina vien tas dalykas, jog Jaunius kitados rašydavo indas, ne indėnas; pavertęs indą indėnu jis pamiršo indišką paversti indėnišku (plg. „kupiškėnai šneka kupiškėniškai").

f) Jauniaus gramatikoje randame parašyta: „visi čia minėtieji (=minėtieji, minėtieji šios vietos, čia paminėti) paveikslai neturi nieko bendro (p. 44); labiausiai vartojamųjų dvitarčių (=vartojamųjų, labiausiai vartojamų dviskiemenių) būdvardžių sąrašas (p. 94); augščiaus išguldytieji (=išdėstytieji, augščiaus išdėstyti, išklostyti) įstatymai (p. 40); iš jų taisykliškai (taisykle, taisyklingai) gimė šiandieną vartojamosios (=vartojamosios, šiandieną vartojamos, vartojamosios šių dienų) tų linksnių išvaizdos (lytys, p. 110)."

Del šitos rūšies dalyvių ir būdvardžių buvo šis-tas rašyta kalbant apie terminus „pirmiaus buvęsis, pirmiaus būsiąsis" (III, f), ir todel del savo šios vietos „taisymų" čia nebesiteisįsiu.

g) Gramatikoje randame vietomis ir šiokių pasakymų: „1) Veiksmažodis turi savotišką išvaizdą (lytį) darytiniui veiksmui aptarti (= daromajam veiksmui išreikšti, pažymėti, p. 122); 2) kentėtiniui veiksmui aptarti (=kenčiamajam, nuošalės veiksmui išreikšti, pažymėti) paprastai vartojame kentėtinius (nuošalės) dalyvius (p. 123); 3) savyveikslis (saviveikslis, savinamasis, įvardinis...) veiksmažodis apženklina (=reiškia, žymi) tokį veiksmą, kurs... (p. 21); 4) gali apturėti (=gauti, įgyti) veikslą (p. 22); 5) žodis apturėjo (=gavo, įgijo) tą pačią dalelę (p. 90); 6) pronosinė (=nosinė) pusbalsė (p. 141); 7) tokį-pat tarnavimą pildė (=tam-pat tarnavo, tokią-pat tarnybą ėjo, plg. «apyvoką, sargybą, dienas ėjo») ir kiti linksniai (p. 88)."

Kodel ir čia (g) neiškenčiu savo skatiko neįkišęs — stengiuos sąviškai taisyti, — ir vėl nemokėčiau pasiteisinti. Tiek tegalėčiau pasakyti, jog gyvoji, žmonių kalba mano pabrauktųjų pasakymų, kiek man yra žinoma, nepateisina. Žodžius: apturėti, apženklinti, aptarti, pronosinis (šios

rūšies pasakymuose) — vartojame vieni-kiti tik del to, kad mūsų kaimynai šiam reikalui sako „otrzymać, oznaczać, omówić“ ir mes patys — „p r o n o s į“. Žodžio a p ž e n k l i n t i vietoje Jaunius vartoja ir „ženkluoti“ (plg. „daiktavardis kartais ž e n k l u o j a ne vieną, bet daug daiktų“, arba „šimtas ž e n k l u o j a daugybę žmonių“ (p. 18), bet ir šitas dirbtinis žodis nieko nauja, man rodosi, į kalbą neįneša: žmonių kalboje jį visiškai atstoja žodžiai „reikšti, žymėti, ženklinti...“. Pasakymą t a r n a v i m ą p i l d ė laikau netaisyklingu tik del to, kad niekumet nėsu girdėjęs kitų panašių pasakymų (plg. „jis piemenavimą, bernavimą, sergėjimą gerai pildo“?!).

Visi priekaištai, kuriuos čia darau Jauniaus gramatikai, yra vieni mažmožiai. Sugriauti jo didybės tie priekaištai, žinoma, negali, to aš nė nenorėjau.

Kad Jaunius pats būtų sutaisęs spauzdinti visą tą savo darbą, — kad būtų turėjęs tiek energijos ir laiko, — daugelis tų mažmožių, del kurių čia kalbu, kuriuos čia jam prikišu, jo gramatikoje nė vietos sau nebūtų radę. Antra vertus, pats aš visą savo amžį kitonišką gyvenimą gyvenau; visas mano gyvenimas daug kuo skyrėsi nuo amž. atm. Jauniaus gyvenimo aplinkybių; daugelis tų kalbos faktų, kurie žinomi buvo Jauniui, man tebeliekti nežinomi, ir, rasit, tik del to kai-kurie jo kalbos mokslo dalykai ne labiausiai man įtikimi.

Jaunius, kaip kitų, taip ir mano akyse, yra, ar šiaip ar taip, galingas kalbos tyrėjas, kurs savo mokslu mums, ne vieniems mūsų kalbininkams, duoda be galo daug įvairių kalbos žinių. Iš Jauniaus pats aš esu daugiausia suvokęs gyvosios kalbos faktų ir nė vienas lietuvių kalbos vadovėlis nėra man davęs tiek nauja kalbos srityje, kiek šitas Jauniaus kalbomokslis -gramatika...

Taigi linkiu ir kitiems savo tautiečiams ne tiek žodžiais garbinti Jaunių, kiek jį studijuoti ir naudoties šituo jo darbo vaisiumi rašomosios kalbos reikalui ir jos mokslui.

Dar žodelis: šitą amž. atm. Jauniaus gramatiką turime, man rodosi, tiktai Peterburgo Mokslo Akademijos ir K. Būgos dėka. Dėkui jiems!

Gardinas,
1913 m. balandžio mėn. 1 d.

J. Jablonskis.

Slaptieji J. Jablonskio lietuvių kalbos kursai Šiauliuose (1904 m.). Sėdi (iš kairės): Vikt. Biržiška (VIII kl. gimn.), J. Vaitiekūnas (I k. stud.), J. Jablonskis, Br. Sipavičius (VIII kl.); stovi (iš kairės): Ignotas (VII kl.), J. Mikulskis (VIII kl.), M. Račkauskas (VIII kl.), B. Dirmantas (VIII kl.).

1914

Rašybos dalykai.

(Dėl K. Būgos „Rašybos mažmožių".) [1].

Vienos bendros visiems rašybos, kaip ir vienos rašomosios kalbos, mes neturime.

Kad reikėtų kam iš mūsų laikraščių kalbos parašyti jos sintaksės vadovėlis, būtų be galo sunku. Pastebėti laikraščių kalboje vieni, bendri įvairiems laikraščiams kalbos dėsniai yra, man matos, dabar tiesiok negalima.

Taipo-pat sunku būtų parašyti ir vienos mūsų laikraščių rašybos vadovėlis. Beveik kiekvieno laikraščio turima dabar sava rašyba, kuri griežtai ar tik vienu kitu mažmožiu skiriasi nuo kitų laikraščių rašybos.

Dėl rašomosios šių dienų kalbos skundžiasi betgi, galima sakyti, nedaug kas: daug kam vis dar neaišku, kad rašomoji mūsų kalba labai sunkiai serga, kad ji serga daug sunkiaus, ne mūsų rašyba. Dėl rašybos suirimo daug kas dabar — rėkte rėkia: rašybos suskydimas jau ir vaikui dabar aišku.

Šiuo kartu ir man rašybos dalykai terūpės. Šiandien apie juos tekalbėsiu.

I. Įvairios šių dienų rašybos.

Šioje pusėje — turiu galvoje vien Didžiąją Lietuvą — mūsų laikraščių yra dabar įprastos, kaip jau pasakyta, kelios rašybos.

1). „V a i r a s" (Vilnius) rašo: stojo į d v a r ą, metė į m a n e; 2) i n a r t i, i n d o m u s, i n t a k u s, i n k u r t i, i n b ė g t i, i n p i n t i, i n p r a t ę s; į n a g i s (į n a g ė), į n a m y s, į r a n k i s, į v a i r u s, į v o d a (ir į v a d a, Wasserleitung), į m e s t i, į n e š t i, į n i k o mušti, į n i r t o, į s a k y t i, į s m e i g t i, į s t a t y m a s, į s i s t e b ė t i; 3) a t s i m į s i m e, v a i d į s i m e, g e r į s i m e, g y v ę s i m e, p a s ę s t a, p a s ę s i u (bet a t s i m i n t i, v a i d i n t i, g e r i n t i, g y v e n t i, p a s e n t i); 4) t r y s p i r t y s, m e s p a t y s, j ū s d r ą s ū s vyrai, geri m ū s ų p i e t ū s, visi jų s ū n ū s labai d r ą s ū s; 5) kad s u t a p t ų, kad p a k l i ū t ų, kad p r a š n e k ė t ų; 6) į s p ū d i s, g r ū m o t i, b ū r y s, s i ū l a s n u t r ū k o, karvė

užtrūko, vyrai užtruko; rūšis, skystas; 7) spauzdinti, siuzdavo, siųzdavo, išvyzdavo, leizdamas; 8) piautas, piaustyti, rugiapiūtė, biaurybė, labiau, svarbiausias...

2). „Viltis" (Vilnius) rašo dabar dažniausiai: 1) stojo į dvarą, m. į mane; 2) įarti, įdomus, įtakus, įkurti, įbėgti, įpinti, įpratęs; įnagis, įrankis...; 3) atsimįsime, vaidįsime...; 4) trįs pirtįs, mes patįs, jųs drąsųs vyrai, geri mūsų pietųs, visi jų sūnųs labai drąsųs; 5) kad sutaptų...; 6) įspūdis... rūšis (ir rųšis), skystas; 7) spauzdinti, siusdavo, siųsdavo, išvysdavo, leisdamas (ir siuzdavo, siųzdavo, išvyzdavo, leizdamas); 8) piautas... labiau (ir labiaus), svarbiausias.

3). „Lietuvos Žinios" (Vilnius) rašo dažniausiai: 1) stojo į dvarą, m. į mane; 2) inarti, indomus, intakus, inkurti; inbėgti (ir įbėgti), įpinti, įpratęs (ir inpratęs); įnagis, įrankis...; 3) atsimįsime, vaidįsime (ir atsiminsime, vaidinsime)...; 4) trįs pirtįs, mes patįs (ir patys), jųs drąsųs vyrai, geri musų pietųs, visi jų sunųs labai drąsųs; 5) kad sutaptų, kad pakliutų, kad prašnekėtų; 6) įspudis, grumoti, burys (ir buris), siulas nutruko, karvė užtruko, vyrai užtruko; rušis, skystas; 7) spauzdinti, siusdavo, siųsdavo, išvysdavo, leisdamas (ir siuzdavo, siųzdavo... leizdamas); 8) piautas, ...labiau, svarbiausias.

4). „Šaltinis" (Seinai) rašo: 1) stojo į dvarą, m. į tave, į mane; 2) inarti, indomus... inpinti, inpratęs; įnagis, įrankis...; 3) atsimįsime, vaidįsime...; 4) trįs pirtįs, mes patįs, jųs drąsųs vyrai, geri mūsų pietųs, visi jų sūnųs labai drąsųs; 5) kad sutaptų...; 6) įspūdis...; 7) spauzdinti, siuzdavo, siųzdavo...; 8) piautas...; svarbiausias.

5). „Draugija" (Kaunas) rašo: stojo į dvarą, metė į manę; 2) įarti, įdomus, įtakus, įkurti, įbėgti, įpinti, įpratęs; įnagis, įrankis... 3) atsiminsime, vaidinsime, gerinsime, gyvensime; pasensta, pasensiu ir pasenti; 4) trįs pirtįs, mes

p a t į s, j ų s d r ą s ų vyrai, geri m u s ų p i e t ų s, visi jų s u n ų s labai d r ą s ų s; 5) kad s u t a p t u, kad p a k l i u t u, kad p r a š n e k ė t u; 6) į s p u d i s, g r u m o t i, b u r y s, s i u l a s n u t r u k o, karvė u ž t r u k o, vyrai u ž t r u k o; r ų š i s, s k y s t a s; 7) s p a u s d i n t i, s i ų s d a v o, s i ų s d a v o, i š v y s d a v o, l e i s d a m a s; 8) p j a u t a s, p j a u s t y t i, r u g i a p j u t ė (r u g p j u t i s), b j a u r y b ė, l a b j a u; s v a r b i a u s i a s.

6. Yra šioje pusėje ir kitų rašybų, bet nuo šitų (1—5) visos jos „smulkmenomis" tesiskiria.

Tarp tų rašybos smulkmenų čia kelias tepažymėsiu.

Vieni laikraščiai rašo: a) b ė k, s p r o k, s p r i n k, s u k, t r e n k; b) i e š k o t i ir u o d a s; c) l a u š i u ir l a u ž t i; l ū š i u, l u š (žem. l ū ž), l ū š t a ir l ū ž t i; s u d u š i u, s u d ų š t a (s u d ų ž a) ir s u d u ž t i; s u m i š i u, s u m į š t a (s u m į š a) ir s u m i š t i; l i s (žem. l y s), l į j a ir l y t i; p u s (žem. p ū s), p ų v a (pūsta), p u v o ir p ū t i; k i l o, k i l s i u, k į l a (kilsta) ir k i l t i. Kiti rašo: a) b ė g k, s p r o g k, s u k k, s p r i n g k, t r e n k k; b) j i e š k o t i ir u o d a s (ne „jieškoti ir v u o d a s"); c) l a u ž s i u (?) ir l a u ž t i; l ū š i u (kartais l ū ž s i u) ir l u š i u, l u ž (ir l u ž s, l u š), l ū ž t a ir l ū ž t i, l u ž t a ir l u ž t i; s u d u š i u, s u d ų ž t a (ir s u d u n ž a) ir s u d u ž t i; s u m i š i u, s u m į š t a (ir s u m i n š a) ir s u m i š t i; l i s, l y j a ir l i j a, l y t i; p u s, p u v a ir p ū v a (p u s t a), p u v o, p u t i; k į l o (ir k i l o), k i l s i u, k į l a ir k y l a (k i l s t a), k i l t i...

Bet čia jau mažmožiai tėra, ir koks nuosakumas del šitų ir kitų tolygių dalykėlių labai sunku būtų ir suvaikyti. Del šios rūšies mažmožių redakcijos sau galvos, matyti, nė nesuka; čia jos leidžia rašytojams rašyti ir korektoriams taisyti dažniausiai kaip tinkamiems.

Mūsų rašyba pradėjo šioje pusėje įvairuoti labai senai. 1905 m. „L i e t. L a i k r a š t i s" (Peterburge) rašydavo jau: b u r e l i u i, p a s t a t i t i ir b ū r e l i u i, p a r a š y t i; i š l e i s d a m a s ir s u p r a z d a m a s, p a s i r u p i n s i m e ir p a s i r ū p i n o... 1906 m. „Ned. Skaitymai" (Kaune) rašė: s p a u z d i n t i ir l e i s d a v o, s u l y g i n s i m e, p r i t a i k i n s, y p a č ir į p a t i n g a s, r u p i n a s, k u n a s, m u s ų b u d a s (=rūpinas, kūnas, mūsų būdas), kad r a š y t u...

Ir juo toliaus, juo labiaus skydo mūsų rašyba.

Laikraščius, rašybos atžvilgiu, kaip matyti iš duotų pavyzdžių, skiria daugiausia rašymas — *ū ir u* (b ū t i, p ū t i ir b u t i, puti), *y, ū* ir *į, ų* (daugskaitos vardininkai p i r t y s, s ū n ū s ir p i r t į s, s ū n ų s, s u n ų s), priešdėlio *į-* ir *in-* (į d u o t i ir i n d u o t i, į s e g t i ir i n k e l t i), *ę, į* ir *en, in* veiksmažodžių lytyse (g y v ę s i u ir g y v e n s i u, v a i d į s i u ir v a i d i n s i u, p a s ę s i u ir p a s e n s i u), *i* ir *j* po lūpinių priebalsių (p i a u t i, l a b i a u — l a b i a u s ir p j a u t i, l a b j a u).

Savo rašyba daugiausia skiriasi „V a i r a s" ir „D r a u g i j a". Yra tat du mūsų rašybos ašigaliu.

Daugiausia rašybų yra dabar Vilniuje. Čia ir laikraščio p r i e d a s („Aušrinė") griežtai skiriasi savo rašyba (ir kalba) nuo kamieno, nuo savo l a i k r a š č i o („Liet. Žinios"). Kaunas ir Seinai po vieną teturi rašybą. Kiek yra rašybų Rygoje, suvaikyti neteko.

II. Kriaušaičio rašyba pirmiaus ir dabar.

Visose išdėtose čia rašybose (žr. I), išskyrus Kauno rašybą, yra dar gyvas, matyti, ir senis Kriaušaitis. Šis, leizdamas kitados (1901 m.) Prūsuose savo gramatikos vadovėlį, rašė jį tiems žmonėms, kurie ką parašę Tilžėje paskui spauzdindavo. Kriaušaičiui rūpėjo daugiausia to laiko Tilžės laikraščių kalba ir rašyba, — tų laikraščių, kurie tuomet šiai pusei tebuvo skiriami.

Kriaušaitis rašė: 1) stojo į d v a r ą, metė į m a n e; 2) į a r t i, į d o m u s... į p r a t ę s; į n a g i s, į r a n k i s, į v a i r u s, į m e s t i, į n e š t i... į s i s t e b ė t i ; 3) a t s i m į s i m e, v a i d į s i m e, g e r į s i m e, g y v ę s i m e, p a s ę s t a, p a s ę s i u, p a s e n t i ; 4) t r į s vyrai, m ę s p a t y s, j ų s d r ą s ū s vyrai, geri m ų s ų (j ų s ų) p i e t ū s, visi jų s ū n ū s labai d r ą s ū s; 5) kad s u t a p t ų... 6) į s p ū d i s, g r ū m o t i, b ū r y s, s i ū l a s n u t r ū k o, karvė u ž t r ū k o, vyrai u ž t r u k o; r ų š i s, g į s l a, s k į s t a s; 7) s p a u z d i n t i, s i u z d a v o...; 8) p i a u t a s, p i a u s t y t i, r u g i a p i ū t ė, b i a u r y b ė, l a b i a u s, s v a r b i a u s i a s...

Kriaušaitis, pats būdamas suvalkietis, savo vadovėlį rašė Žemaičiuose (Kelmės apylinkyje), ir jo rašyboje matyti šiek

tiek «suvalkiečio» kalbos ypatybių ir vienas kitas žemaičių žodžių tarimo pėdsakas, iškeltas prieš jį dar Jauniaus aikštėn (m ę s, t r į s, j ų s, m ų s ų, j ų s ų, r ų š i s, g į s l a, s k į s t a s...). Dabar jis (su K. Būga ir kitais kalbininkais) terašo: m e s, t r y s, j ū s, m ū s ų, j ū s ų, r ū š i s, g y s l a, s k y s t a s... Kodel čia taip tereikėtų rašyti (be „uodegėlių" žodžių viduryje), yra ne kartą išrodęs įvairiose vietose K. Būga.

Kriaušaitis kad ir rašė pats „visos p i r t y s, visi s ū n ū s", bet, jo to laiko supratimu, geriaus tiktų mums rašyti taip, kaip Jaunius tuokart rašė, būtent — „visos p i r t į s, visi s ū n ų s". Jo čia klysta. Dabar ir jis (su K. Būga ir kitais kalbininkais) rašo ir nori, kad ir kiti rašytų „visos p i r t y s, visi s ū n ū s". Šio rašymo reikalingumą yra galutinai nustatęs savo „Kalbos dalykuose" K. Būga (pp. 52—53).

Visa, ką randame Kriaušaičio rašyboje, yra ne nauja ir ne jo paties „išgalvota". Savo rašybai jis naudojosi daugiausia tomis taisyklėmis, kurios buvo išdirbtos Prūsų lietuviams Kuršaičio ir mūsų kraštui (daugiausia jauniesiems kunigams) — Jauniaus. Iš jo vieno, iš Kriaušaičio, teturi pradžią rašymas: d u o n a, p u o d a s, s v i e s t a s, v i e t a (su u o, i e); bet ir šis rašymas eina, tikrai sakant, iš rašinėjusio kitados Kaz. Obelaičio, artimojo Kriaušaičio giminiečio. [5].

Dabartinė Kriaušaičio rašyba yra drauge ir mano rašyba. Kaip ji visa dabar atrodo, matyti bus, tikiuosi, iš šių pavyzdžių:

1) Stojo į d v a r ą, m. į mane, rašė į Antaną; 2) į a r t i, įdomus, įpinti; įnagis, įnešti, įvairus, įsmeigti; 3) a t s i m į s i m e... atsiminti, pasenti; 4) t r y s vyrai, m e s p a t y s, j ū s d r ą s ū s vyrai, geri m ū s ų (j ū s ų) p i e t ū s, visi jų s ū n ū s labai d r ą s ū s; 5) kad s u t a p t ų, pakliūtų...; 6) į s p ū d i s... karvė u ž t r ū k o, vyrai užtruko; r ū š i s, g y s l a, s k y s t a s; i d a n t; 7) s p a u z d i n t i, suprazdamas, leizdamas; 8) p i a u t a s, spiauti... svarbiausias, š l a p i a s; 9) lūžti, l ū š t a, luš, sudužti, s u d ų š t a, suduš; 10) b ė k, s p r o k, s p r i n k, s u k, t r e n k.

Kol nėra rašybos vadovėlio, priimto M. Draugijos (ir mūsų laikraščių), ši Kriaušaičio rašyba yra, man rodosi, ne niekintina.

III. Kaip iro mūsų rašyba.

Pirmoji Kriaušaičio gramatikos kritika buvo parašyta dar nepasirodžius pačiam jo kalbos vadovėliui. Ji buvo išspauzdinta, kiek dabar atsimenu, ėjusioje tuokart toli nuo Lietuvos „Dirvoje“. Parašyta buvo tuo tonu, kuriuo moko dabar Rygiškių Joną tokie mūsų kritikai, kaip Druskius, Nefilologas. Kriaušaičio gramatikai kritiko nepasigailėta pipirų: pati „suvalkiečio“ gramatika ir jos rašyba buvo visai suniekinta. „Dirvos“ skaitytojai prieš tą kritiką neprotestavo, ir Kriaušaičio rašyba jų tarpe gero vardo jau nebeturėjo.

Lietuvių rašytojų man krizdavo viena visumet ypatybė į akį: mūsų rašytojai patys be galo nemėgsta ištikrųjų mokytis savos kalbos, apie jos mokslą jie laikraštyje pakalbėti temoka.

Kad taip yra ištikrųjų, rodo daug kas. Čia vieną kitą tos rūšies dalyką terandu reikalingu iškelti aikštėn. Seinai išleidė „Liet. kalbos sintaksę“, leizdami ją pagyrė, bet.... Seinų rašytojai tos sintaksės patys mažiausia tesimoko, taip bent reikėtų spėti iš dabartinės „Šaltinio“ ir „Vadovo“ kalbos. Iš jos nesimoko kalbos ir kiti mūsų rašytojai (apie „Vairo“ rašytojus čia nekalbu), nors jie tą vadovėlį pagiria (išpeikė jį tik mūsų Druskius ir Amerikos Jurgelionis). Mūsų rašytojų kalbai tas vadovėlis yra be naudos. Yra išleisti tuo pačiu reikalu Liet. M. Draugijos „Raš. kalbos dalykai“, bet ir jais mūsų laikraštininkai nesinaudoja. Čia reikia darbo, kantrybės, atsidėjimo, didelio noro mokytis, o to mums — kaip tik trūksta. Mes ne lenkai, ne vokiečiai, ne rusai! Gyvo reikalo išmokti žmonių kalbos mes patys, kitų nespiriami, nejaučiame.

Parašyk laikraščiui kokį „kalbos dalykų“ straipsnelį — jį spauzdina, kartais „gerbiamąjį autorių“ paglosto, bet ko mokytis iš tų „dalykų“, jais laikraščio reikalui nuolat naudotis—yra laikoma, ar šiaip ar taip, nereikalingu darbu, mažmožiu! Parašęs vieną kartą „kalbos dalykus“, palauk kokią savaitę-kitą —gali ir vėl tuos pačius „dalykus“ rašyti: tavo „dalykai“ tėra kamšalas buvęs laikraščiui, laikraštis jais nesinaudoja, iš laikraščio imas paveikslą ir jo bendradarbiai, kiti rašytojai...

Iš vėžės čia išvažiavau vien mūsų rašybos reikalu. Noriu paaiškinti, kaip tat galėjo atsitikti, kad Kriaušaičio rašyba nesinaudojo nei jos kritikas (su savo šalininkais) nei šiaip jau laikraštininkai — tie, kurie ta rašyba lyg patenkinti buvo. Kriaušaičio rašybos tie laikraštininkai, apskritai imant, nepeik-

davo, ją veikiaus pagirdavo, bet patys ja — kaip reikiant, nuosakiai nesinaudodavo; taip elgdamiesi jie nereikalavo, kad ir kiti ja naudotųsi, ir — vienos rašybos mes niekad nėsam turėję.

Kitos rašybos, be Kriaušaičio, betgi neturėjome, kaip ir dabar kad neturime. Jauniaus rašyba buvo perdaug sunki, naudotis ja paprastiems leidiniams buvo nepatogu.

Pažymėsiu čia ir vieną kitą rašybos irimo žymelę. „Vilniaus Žinios“, palikdamos *y*, netrukus išmetė iš savo rašybos *ū*. Pradėjo rašyti: vyras, lygus, pyniau ir dumiau, siulas nutruko, karvė užtruko, pradės šienas puti. Kam ta naujiena reikalinga buvo rašyboje, man ligi šiol neaišku. Tą pat naujieną įsivedė į savo rašybą tuojau ir „Draugija“; ir ši nepaaiškino, kam reikalinga jai *y* ir nereikalinga *ū*. Kiek yra ardę pačioje pradžioje rašybą „Liet. Laikraštis“ ir „Ned. Skaitymai“, — mano parodyta jau šio straipsnio pradžioje (žr. I). Netrukus matome, jog vienas laikraštis rašo: dūmiau, siūlas nutrūko, leizdamas, krizdavo, piauti, biaurus, atsimįsiu, pagerįsiu, grįšta, lūšta...; kitas — dumiau, siulas nutruko, leisdamas, krisdavo, pjauti, bjaurus, atsiminsiu, pagerinsiu, grįžta, lužta...; kitas, pridėjęs ką-ne-ką nauja, rašė ir šiaip ir taip, — ir rašyba ėjo vis... margyn ir margyn.

K. Būga ėmė rašinėti „Draugijoje“ del vieno kito kalbos dalyko, ėmė liesti savo straipsniuose ir vieną kitą rašybos mažmožį. Daug kas iš tų jo kalbos ir rašybos straipsnių sutapėjo paskui į išleistus skyrium jo „Kalbos dalykus“. Jo tepatariami rašome dabar vieni kiti: rūšis, gysla, skystas, mes visi, jūs, jūsų, mūsų visų, trys pirtys, visi sūnūs...

1908 m. K. Būga išleidė atskirą, mokslo darbą — savo „Aistiškus studijus“. To darbo rašyba buvo nepaprasta (metė į mane, in tave, įmesti, intikti, kjaulė...). Savo rašybos autorius kitiems neteikė. Jo norėta lyg pažiūrėti, ką pasakys del tos rašybos jo tautiečiai. Bet šie — tylėjo, laikraščiai ta rašyba nesinaudojo.

Tais pačiais metais išėjo „Visuomenės įnamiai“, Panevėžio mokinių darbelis (vertimas). To darbelio redaktorius, J. Jablonskis, del knygelės rašybos (metė į mane, į tave, in-

b ė g s, į k r i s) tiek tesako prakalboje: „Man rodos, kad kelios tos permainos, įvestos į paprastąją rašybą, apsunkinti skaitytojo nieku būdu negalės.“ Vertėjų buvo išsidirbta darbeliui sava rašyba su keliomis ypatybėmis, ir jie laukė tik — „savo darbo kritikos, rimtos kritikos“.

Toje netvarkoje, kuri viešpatavo laikraščių rašyboje, Jablonskis, to darbelio redaktorius, norėjo lyg paklausti, tarp ko kita, kritikus: „Ką sakysit apie šitą rašybą? Man ir mano bendradarbiams ji beveik tiktų.“ Bet kritikos nebuvo. Ką manė mūsų laikraščiai apie tą rašybą — J-kis nežinojo.

1911 m. išėjo Seinuose mano „Lietuvių kalbos sintaksė (pirmoji dalis)“. Ten rašau: p j a u t i, l o b j o, š l a p j a s (rytietiškai), t r y s p i r t y s, visi s ū n ū s, i n k ą s t i, į š o k t i... Del tos rašybos sintaksės prakalboje rašiau: „Šio vadovėlio rašyba šiek tiek skiriasi nuo paprastosios... K o l n ė r a tam t i k r o r a š y b o s v a d o v ė l i o, neiškęsti nepasvyravus — neparašius šio to a t s k i r a j a m e d a r b e l y j e savotiškai — netiktai piga, bet kartais ir labai malonu esti.“ Darbą spauzdino „Vadovas“, kuris, m a n o p a t i e s p a t a r i a m a s, tuojau pradžioje pasisakė — s a v o s r a š y b o s tuo tarpu nemainysiąs, lauksiąs rašybos vadovėlio.

Taigi čia jau aiškiai buvo pasakyta, kad sintaksės autoriaus norima tik pažiūrėti, ką sakys del tos rašybos mūsų kritika, kad jo paties laukiama dar — rašybos vadovėlio.

Tais pačiais (1911) metais pasirodė ir kn. K. Jauniaus „Lietuvių kalbos gramatika“. Jos rašyba, kaip yra žinoma, daug kuo skiriasi nuo „paprastosios“ — jo labai sunki, joje glūdi gilaus lietuvių kalbos mokslo konspektėlis. Šito atskirojo darbo redaktorius, K. Būga, jau aiškiai duoda suprasti gramatikos skaitytojams, kad garbingojo kalbininko „rašybos gudrybės“ sunku ir suvaikyti paprastam skaitytojui, kad jos visuomenės reikalui netinkančios...

Visos tos a t s k i r ų j ų darbų rašybos atsiliepė, matyti, ir laikraščiuose. Tuo tereikėtų, man rodosi, aiškinti, kodel dabar kurie-ne-kurie laikraščiai visumet ar tik kada-ne-kada parašo: i n a r t i, i n d o m u s, i n p i n t i, t r y s p i r t y s, j ū s d r ą s ū s v y r a i, j ų s ū n ū s labai d r ą s ū s... Taigi kur sistėmos nebuvo, atskirųjų darbų rašybos tos sistėmos neįvedė.

Tos atskirųjų darbų rašybos ir Būgos „Kalbos dalykai“ įvedė šį tą, žinoma, ir gera (t r y s p i r t y s, visi s ū n ū s, r ū š i s,

g y s l a, s k y s t a s...), bet, visa dabar imant, reikia pasakyti, jog po jų rašyba rados dar įvairesnė, jog ji dabar visai suskydo.

IV. Vienybės pradžia.

Sunku mums prasimanyti viena bendra visiems rašyba ir del to, kad mūsų kalba labai nevienoda. Vieni sakome: p y s, g e r y s, g r y ž o, š á l a, b á l a, į m e s t-t i, į k a s t-t i, į k á s i u, m ė s, j ū s, y d a n t..., k i t i —: p i n s, g e r i n s, g r i n ž o, g r į ž o, š ū l a, b ū l a (š o l a, b o l a), i n m e s t, i n k ū s t (į k o s t), i n k ū s i u (y k o s i u), m ę n s (m ę s), j ų n s (j ų s), i d a n t..., kiti — m ė s (mas), y k ą s t i... Rytų augštaitis norėtų, kad bendroji rašyba kiek jam taikintųsi, vakarų augštaitis arba žemaitis malonėtų, kad laukiamoji rašyba ir nuo jų kalbos nekiek tetoltų, ir tt...

Rašybos vadovėlio autoriui sunku bus įtikti visų tarmių rašytojams.

1909 m. mūsų kalbininkai pasitarę nusprendė, kad tą sunkųjį darbą atliktų — K. Būga.

Parašyti tas darbas taip, kad jis tiktų ir autoriui ir mums, ligi šiol nepasisekė: Būga, pats įsivaręs į kalbos mokslo darbą, atsidėti rašybos vadovėliui kaip reikiant — vis negalėjo.

Pernai metai K. Būga, neatspėdamas parašyti ištiso rašybos vadovėlio, išleidė savo „Rašybos Mažmožius". Jo trokštama, kad tas darbelis „nors p r a d ž i ą padarytų Lietuvos v i e n y b e i rašybos dalykuose (p. 27)".

Kalba čia autorius apie pačius painiuosius rašybos dalykus — mėgina rašybą tvarkyti.

K. Būgai, kiek matyti iš to, kas pasakyta „Raš. Mažmožiuose", geriausiai tiktų, jei neklystu, šiokia rašyba: stojo į d v a r ą, metė į m a n e, ž i ū r i į ž o d ž i o kilmę; 2) i n a r t i, i n d o m u s... i n b ė g t i, i n p i n t i, i n p r a t ę s; i n n a g i s, i n n a m y s, i n r a n k i s, i n v a i r u s, i n v o d a, i n ž i e m i a i; i n m e s t i, i n n e š t i, i n n i k o mušti, i n n i r t o, i n s a k y t i, i n s m e i g t i, i n s t a t y m a s, i n s i s t e b ė t i (žr. „Raš. Mažm.", p. 13); 3) a t s i m i n s i m e, v a i d i n s i m e, g e r i n s i m e, p a s e n s t a, p a s e n s i u (žr. pp. 9—11); 4) t r y s p i r t y s, m e s p a t y s, j ū s d r ą s ū s vyrai, geri m ū s ų p i e t ū s, visi jų s ū n ū s labai d r ą s ū s (žr. K. Būgos „Kalbos dalykai", pp. 52—53); 5) kad s u t a p t ų, kad p a k l i ū t ų; 6) i n s p ū d i s, g r ū m o t i,

b ū r y s, s i ū l a s n u t r ū k o, karvė u ž t r ū k o, vyrai u ž t r u k o; r ū š i s, g y s l a, s k y s t a s (žr. pp. 19—25); 7) s p a u z d i n t i, s i u z d a v o, i š v y z d a v o, l e i z d a m a s (žr. pp. 7 ir 8); 8) p j a u t a s, s p j a u t i, r u g i a p j ū t ė, b j a u r y b ė; l a b i a u, s v a r b i a u s i a s, š l a p i a s (žr. pp. 14 ir 15); l ū ž t i, l ū ž t a, l ū š i u, g r į ž t u, g r į š i u (žr. pp. 15 ir 16); 9) b ė k, s p r o k, s p r i n k, s u k, t r e n k (ž. p. 11)...

Skaitytojas geriausiai padarytų pats perskaitęs visą tą gražų darbelį. Visą darbelį teisskaitęs galės suprasti, kodel čia Būgos šie, ne kiti „mažmožiai“ teikiami mūsų rašybai.

Teikdamas rašytojams šituos „mažmožius“, K. Būga norėjo, tikiuosi, kad žmonės, kurie jaučiasi nusimaną apie vieną kitą rašybos dalykėlį, imtų bent savo nuomones rimtai reikšti del jo darbo, del visų tų dalykų, kurie paliesti autoriaus „Raš. Mažmožiuose“. Tų nuomonių išsakymas palengvintų autoriui ir tolesnį darbą, rašant patį rašybos vadovėlį.

Ar šiaip ar taip, ir aš jaučiuosi turįs čia savo nuomonę pasakyti. Taigi duodu — žiupsnelį palaidų pastebėjimų del tų „Mažmožių“.

1). Būga rašo: b ė k, s u k (ne „bėgk, suk“)... Dviejų priebalsių žodžio gale čia nereikėtų rašyti, sako Būga, del tos pačios priežasties, del kurios vieną *s* terašome tokiose lytyse, kaip antai: veisiu, veis, vesiu, ves... (iš „veis+siu, veis+s, ved+siu, ved + s...“). Su tuo reikėtų, man rodosi, sutikti.

2). Būga rašo: r y t a s (Morgen), v y r a s, m a i n y t i, m a i n y m a s, p ū d y m a s, b ū t a s („b ū t a s daiktas“), s i ū l a s n u t r ū k o, v y r a i u ž t r u k o, k a m u o l y s r i t a s i (rieda), b u t a s (Wohnung). Jis vartoja balses *y* ir *ū* — skiria rašyboje *i* nuo *y, u* nuo *ū*.

Taip rašydamas elgiasi Būga, kaip tikras europietis: ir vokiečiai, prancūzai, latviai... ilguosius savo balsius skiria rašyboje nuo trumpųjų. Europiečiui nė į galvą neateis mesti skyrus rašyboje „bieten“ nuo „bitten“ ir tt.

Su šituo Būgos „Mažmožių“ skyreliu (pp.19—25) reikia visiškai sutikti. Rašyti: „b u t a s daiktas, gražus r i t a s (Morgen)“ arba „b ū t a s daiktas, gražus r y t a s“ nereikėtų.

Ar šitų balsių ilgumas bus reiškiamas galutinai raidėmis *y, ū* ar kaip kitaip — yra tat jau kitas dalykas. Būgos buvo norima tik pasakyti, kad balsių *i, u* ilgumas reikia kaip-norint žymėti.

3). Būga rašo: t r y s p i r t y s, visi j ū s, t r y s d r ą s ū s s ū n ū s... g y s l a, s k y s t a s, r ū š i s, l ū š i s (Luchs, рысь), ne „trįs pirtįs, visi jųs, trįs drąsųs sūnųs... gįsla, skįstas, rųšis, lųšis..." Čia su Būga sutinka dabar visi pasaulio kalbininkai, su juo turės sutikti galutinai ir mūsų rašytojai. Rašyti čia žodžių gale ir viduryje *į, ų,* rašyti taip visai Lietuvai, ne vienai kuriai tarmei, — neturime, kaip dabar išrodyta, jokio pagrindo.

4). Man rodosi, kad priešdėlis *į, in* reikėtų su Būga v i s u r v i e n a i p rašyti: visur— *į-* (į b e s t i, į s i b e s t i; į d ė t i, į s i d ė t i...) arba i n- (i n b e s t i, i n s i b e s t i). To vienodumo, kaip rodo Būga, reikalauja mūsų kalbos faktai ir mūsų tarmių mokslas (žr. pp. 12—14). Dabar ir su šituo rašybos „mažmožiu" reikės galutinai visiems sutikti.

Kaip gaila, kad šitas rašybos dalykėlis pirmą kartą tėra taip aiškiai iškeltas aikštėn!

5). Būgai geriaus tinką rašyti visur priešdėlis *in* (ne *į*), kaip kad taria daugelis rytinių augštaičių. Teikdamas tą rašymą, Būga sako: „Priešdėlio in- rašymas visur rytietiškai būtų maloniai sutiktas visų mūsų atsilikėlių rytiečių. Rašydami visur *in-,* mes išvengsime tokių baisenybių, kaip antai: į e i t i, į ė j i m a s, nes rašysime ir tarsime — i n e i t i, i n ė j i m a s."

Su šituo nusakymu sutikti, man rodosi, nereikėtų: p r i e l i n k s n i s *į* („*į* d v a r ą, *į* m a n e, *į* ž o d ž i o k i l m ę") ir p r i e š d ė l i s *į*- (į a r t i, į p i n t i, į s e g t i, į v a i r u s) — reikėtų visur, man rodosi, v i e n a i p rašyti, reikėtų rašyti — „*į* m a n e, *į* t a v e, į m e s t i, į t e i k t i" arba „i n m a n e, i n t a v e, i n m e s t i, i n t e i k t i", nes ir to reikalauja, man rodosi, mūsų kalbos faktai ir tarmių mokslas. Tuo tarpu Būga rašo: „*į* ž o d ž i o k i l m ę (p. 5), *į* v a d i n a m ą s i a s išimtis (p. 10), *į* t a i (p. 23), *į* d v a r ą" ir pataria rašyti — i n a r t i, i n e i t i i n s e k t i, i n v a i r u s!.. Čia Būga elgiasi, man rodosi, nenuosakiai. Tardamas rašyti: i n a r t i, i n e i t i..., jis turėjo rašyti ir: „i n ž o d ž i o kilmę, i n vadinamąsias išimtis, i n d v a r ą."

Pats aš tarčiau rašyti visur *į, į-,* rašyčiau: „*į* d v a r ą, *į* m a n e, *į* t a v e, *į* š i e n ą, *į* ž a n d ą, *į* a u s į, *į* e ž e r ą" ir „į d u o t i, į d ė t i, į m a u t i, į t e i k t i, į š a u t i, į a r t i, į ž e n g t i, į e i t i, į ė j i m a s".

Bijoti tokių „baisenybių“, kaip: į e i t i, į ė j i m a s, man rodosi, nereikėtų. Rašydami: m e d s a r g i s, p ė d s a k a s, p u s s a l ė, i š b ė g t i, i š d ė t i, i š s i ž i o t i, i š š a u t i, i š ž i o t i, u ž p e r n a i, u ž š o k t i, u ž s i ū t i... mes turime juk beveik tokių pat „baisenybių“: *ds, ss, šb, šd, šs, šž, žp, žs...* čia tariame juk ne taip, kaip parašyta, ir žodžių šaknyse, nesudurtiniuose (vientisiniuose) žodžiuose, tokių priebalsių sustatymo mūsų kalba nekenčia, jų nežino. Rašymas „įeiti“ nebus niekam „baisenybė“, jei turėsime galvoje, jog raidė „*į*“, kaip ir kitos „nosinės balsės“, mūsų rašyboje yra s u t a r t i n i s r a š m u o: toji raidė tariama yra labai įvairiai *(y, in, int, un, unt...)*, taip, kaip kiekvienoje vietoje (tarmėje) yra įprasta.

Rašyti: i n m a n e, i n r a n k i s, i n n a m y s, i n v o d a, i n v a i r u s, i n ž i e m i a i būtų dabar perdidelė mūsų rašytojams naujiena. Labai abejoju, kad ta rašyba galėtų kuomet giliai įleisti visur savo šaknis.

Prūsai rašo: *į* m i e s t ą, *į* ž a n d ą, į d ė t i, į s i d ė t i, į a r t i, į e i t i, taip rašydavo pirmieji mūsų laikraščiai — „Aušra“, „Varpas“, „Apžvalga“, taip reikėtų, man rodosi, ir toliaus rašyti.

6). Būga rašo: g e r i n s i u, a t s i m i n s i u, g y v e n s i u, p a s i p i k t i n s i u, p a s e n s i u, s e n s t u, t i n s t a, t v i n s t a, — del to, kad daugumas lietuvių tarią čia žodžio liemens gale *n*.

Kriaušaičio buvo rašoma: g e r į s i u, g y v ę s i u, p a s i p i k t į s i u, p a s ę s i u, s ę s t u, t į s t a t v į s t a, taip yra rašoma ir Prūsų lietuvių, taip rašydavo dažniausiai ir pirmieji mūsų laikraščiai. Čia *ę, į* ir vėl busi sutartiniai rašmens, kuriuos kiekviena mūsų tarmė savotiškai, kaip yra žinoma, taria (g y v ė s i u, g y v e n s i u, g y v i n s i u...).

Rašant kriaušaitiškai (g e r į s i u, a t s i m į s i u...), bus ir įvairių vietų mokiniams palengvinimo: jiems tereikės žinoti, a) kad vientisiniuose žodžiuose raidė *n* prieš *s, š, ž, v, m, n...* nerašoma (plg. ą s ą, v ą š a s, — ą š a s, g r ą ž a, g r į ž a u, g r ę ž i a u, t ę v a s (laibas), s k ų s i u..., b) kad raidę *n* prieš *s, š, ž...* ten terašome vientisiniuose žodžiuose, kur *ns* yra atsiradęs labai nesenai (plg. „š u n s, a k m e n s, p i e m e n s“ iš „šunes, akmenes, piemenes“) ir c) kad *n* prieš *s, š, ž...* tėra tariama v i s u r ir rašoma sudurtiniuose žodžiuose, tokiuose, kaip antai: s k a n s k o n i a i, s e n v a i t i s, š u n v o t ė (šū-

nuotė, šunmotė), šunmėtės, šunremunės; tokie žodžiai, kaip: sąšlavos, sąjūdis, sąmyšis, sąnaris (sąnarys), sandėlis, santaika, rašyboje yra laikomi vientisiniais, nes dalelių *są* arba *san* skyrium nevartojame (žr. „Raš. Mažm.“, pp. 11—13).

Sakyčiau: tarykite kaip tinkamai, taip, kaip kur yra žmonių tariama, bet taisyklės rašybai turi būti nepainios, lengvos įsistebėti ir atsiminti — įvairių tarmių mokiniams ir šiaipjau žmonėms. Įsidėmėti Veliuonos mokiniams ir įvairių vietų žemaičiams, kad reikią rašyti: grįžau, grįžo, gręžiu, tęsiu ir atsiminsiu, gerinsiu, taikinsiu (taikinti), gyvensiu, bus, ar šiaip ar taip, nelengva. Kodel čia taip rašoma (gyvensiu, gręžiu), kodel čia rašoma nevienodai, žmogui, kurs nemoka įvairių tarmių, kurs nežino, katraip (pažinsta, pažysta ar pažįsta, kąsiu) yra dažniaus Lietuvoje tariama, bus ar šiaip ar taip, sunkoka, painu.

7). Būga rašo: lūžtu, grįžtu, sudųžtu (iš lūž+stu, grįž+stu, sudųž+stu). Teisindamas šitą rašybą, Būga, tarp ko kita, sako: „Daugumas tarsis turįs čia tam tikrą veiksmažodžių krūvą, kuri einamajam laikui daryti pasigaunanti formantu -tu (ne -stu). Pastarajai nuomonei patvirtinimą nekalbininkų daugumа sakysis radusi ir lytyse plyš-tu, plyš-ti...“ (žr. p. 16).

Mokiniui, kurį mókysime rašyti: lūžtu, grįžtu, sudųžtu, turėsime, ar šiaip ar taip, paaiškinti, jog šitos lytys yra susidariusios čia iš „lūž+stu, grįž+stu, sudųž+stu“ (plg. dygstu, rūkstu, pykstu, temsta); antra vertus, mokinys iš garsų mokslo turės jau žinoti, jog mėšiu, mėš, mėšlas, lūš, grįš, suduš yra susidarę iš „mėž-siu, mėž-s, mėž-slas, luž-s, suduž-s“, jog iš ž+s vientisiniuose žodžiuose turime savo kalboje ir jos rašyboje *š*. Jei tasai mokinys pastebėjęs, kad lytis „grįžtu“ yra kilusi iš „grįžstu“ (plg. pykstu ir t. t.), ims mus prisispyręs klausti, kodel gi čia rašome ne *š* (ne „grįštu“), ne taip, kaip būsimajame laike („grįšiu), — ką mes jam tuokart atsakysim?! Argi ganės jam mūsų atsakymo, jog čia einamojo laiko lytyje, daugumos nekalbininkų supratimu, turime *ž+t,* ne *ž+st,* jog turime čia tos daugumos supratimu nebuvėlį formantą -tu, ne -stu ir todel terašome „grįžtu“?

Man rūpi kalbos mokslas ir pačioje mokykloje, man rūpi ir kalbos mokslo garbė. Taigi pats aš norėčiau, kad mūsų rašyba, jos taisyklės, neverstų mane duoti mokiniams prireikus tokį atsakymą.

Man geriaus tiktų rašymas: l ū š i u ir l ū š t u, g r į š i u ir g r į š t u, s u d u š i u ir s u d ų š t u *(ž+s=š)*... Mokiniui tą rašymą aš mokėsiu bentgi pateisinti, jis matys čia bent logikos, reikalingos, kaip visur, taip ir rašyboje.

Kuršaitis ir su juo Prūsų lietuviai rašo: l ū š t a, g r į š t a..., taip rašydavome ir mes, sekdami seniu Kriaušaičiu (ir Jauniumi), taip reikėtų rašyti, man rodosi, ir toliaus.

8). Būga rašo: m e z d a m a s, v e z d a m a s, s p a u z d i n t i, s k r i z d a v o. Taip rašo ir Kuršaitis, Jaunius, Kriaušaitis, taip rašo Prūsų lietuviai, taip rašydavome ir mes seniaus (prieš atsirandant Druskiaus taisyklėms), taip tereikėtų rašyti, mano nuomone, ir toliaus.

Šių žodžių rašymas buvo tiek kartų Būgos ir kitų kalbininkų aiškinamas, jog aš kartoti jų motyvų čia jau nebenorėčiau.

9). Būga rašo: p j a u t i, s p j a u t i, b j a u r u s, l a b i a u, s v a r b i a u s i a s, š l a p i a s.

Kuršaitis ir su juo Kriaušaitis, kaip yra žinoma, rašė visur vienaip (ne *j*): p i a u t i, s p i a u t i, b i a u r u s, l a b i a u s, s v a r b i a u s i a s, š l a p i a s.

Būga, gindamas savo rašymą, tarp ko kita sako: „Rašydami žodžiuose b j a u r u s, b j u r t i, p j a u t i, p j ū t i s, p j a u l a i, s p j a u t i po *b* ir *p* minkštinamąjį ženklą *i* vietoj girdimojo *j* mes tiesiai s p j a u n a m e a k y s n a liaudies kalbai." Čia mūsų kalbininkas bus nereikalingai, man rodosi, pasikarščiavęs. „Spiauti liaudžiai į akis" nenorėjo, žinoma, nei Kriaušaitis, to nenori nei Prūsų rašytojai, nei tie mūsų krašto žmonės, kurie ligi šiol „piauti" terašė. To jų rašymo yra kita, man rodosi, priežastis.

Kad Kuršaitis būtų rašęs: p j a u t i, b j a u r u s, l a b i a u s, s v a r b i a u s i a s, š l a p i a s (taip rašo Būga), — argi jis geriaus būtų įtikęs Prūsų lietuviams? Prūsų lietuviai beveik visur taria čia *pj, bj* (minkštus *p, b+j*), taigi rašydamas taip, kaip dabar rašo Būga, jis tikrai būtų „spiovęs" savo krašto žmonėms „į akis" ir jiems būtų tikrai neįtikęs. O Kuršaičiui rūpėjo, kaip yra žinoma, daugiausia Prūsų kalba. Ar Būga, ra-

šydamas p j a u t i, s v a r b i a u s i a s, š l a p i a s, įtiks bent savo krašto žmonėms? Man rodosi, kad ne. Juk Dusetų žmonės v i s u r č i a taria *j* po minkštų *p, b* — ne taip, kaip reikėtų spėti iš paties rašymo „pjauti, svarbiausias, šlapias“!

Tuo rašymu (p j a u t i... š l a p i a s) Būga neįtiks, man rodos, nė žemaičiams, kurie, jei neklystu, skiria tardami p j o (plg. „a p j o j o“) nuo p i o (plg. „p i o v ė“). Tardami „apjojo“ žemaičiai taria čia *j* po kietojo *p*; tardami „piovė“, jie taria *j* po minkštojo *p*, taigi čia, rašant „piauti“, *i* po *p* yra m i n k š t i n a m a s i s ženklelis, po kurio ir *j* girdėti.

Kitados Žemaitė, mūsų rašytoja, savo apsakymėliuose rašydavo: p i j a u t i, s p i j a u t i, b i j a u r u s, b i j a u r y b ė, nors rašymas „apijoti, apijuto“ jos darbuose (rankos raštuose) man niekur neteko užeiti. Pirma, kai dirbdavau pačiose redakcijose, gaudavau skaityti ir įvairių rankos raštelių; tarp jų, atsimenu, būdavo ir tokių rašymų, kaip „b i j a u r u s, p i j a u t i“.

Visa sutraukęs, kas čia išdėstyta, linkęs būčiau šiaip galvoti: a) *j* rašykime kaip rašę — tarp balsių ir žodžio šaknies pradžioje prieš balsę (s a u j a, j a u j a, j o j o, t v o j o); b) priešdėlis čia, kaip ir kitur, atámainos rašyboje nepadaro (rašome „j o j o, i š j o j o, p a r j o j o, a p j o j o“); c) tokiuose žodžiuose, kaip antai: p i a u t i, b i a u r u s, pradžioje prieš *a* turime minkštą *p, b,* vadinas *pi- bi* -; žodžių šaknyse po minkštojo priebalsio visur girdėti čia dar *j*; toks pat *j* prieš *a, o, u* girdėti daugelyje vietų po minkštųjų *b, p, m, v* ir tokiose lytyse, kaip antai: l a b i a u (l a b i a u s), s v a r b i a u s i a s, m y l i m i a u s i a s, s t ū m i a u, v e m i u, š l a p i a s, v e r p i a, l i e t u v i a i, l i e t u v i u s; d) rašydami p i a u t i, b i a u r u s mes visų tarimo ypatybių, žinoma, neišreiškiame, kaip jų neišreikštume nė rašydami p j a u t i, b j a u r u s (pgl. „apjojo ir pjovė“); e) *i* po *b, p* reikia čia, man rodosi, rašyti del to, kad ir kitur priebalsio minkštumą prieš *a, o, u, ū* reiškiame tuo pačiu *i*; f) išmokti rašyti *j* vien tokiuose žodžiuose, kaip „j o j o, p a r j o j o, a p j o j o“, įvairių vietų mokiniams bus ne sunkiausia, toks rašymas visoje Lietuvoje bus suprantamas; g) daug mažiaus suprantamas, daug painesnis Dusetų (rytiečių), Prūsų, Žemaičių... mokiniui bus rašymas: p j a u t i, s p j a u t i, b j a u r u s, l a b i a u, s v a r b i a u s i a s, v e r p i a, š l a p i a s (taip linkęs yra rašyti Būga) arba „pjauti, spjauti, bjau-

rus, labjau, svarbiausias, verpia, šlapias“ (taip rašo dabar „Draugija“).

Kiti pastebėjimai del tos „pradžios“.

10). Man pačiam ne visai aišku tie principai, kuriais čia vadavosi teikdamas vieną kitą rašybos taisyklę K. Būga. Jo norima įtikti savo rašybos projektu kartais „daugumui“ (gerinsiu, taikinsiu...), kartais ne daugumui, bet „atsilikėliams rytiečiams“ (inšokti, invairus...), kartais, jei neklystu, „daugumos supratimui, išmanymui“ (lūžtu, sudųžtu); kartais norima tik garsas tiksliai išreikšti (pjauti, bjaurus).

Apie mokyklos reikalą, apie kalbos mokslą mokykloje, apie rašybos lengvinimą, rašant „Mažmožiai“, autoriaus lyg pamiršta. Ta daugybė principų sunkis, man rodosi, tik mokytojo ir mokinių darbą mokykloje, ir rašyba, kurioje bus vaduojamasi visais tais principais, visumet bus mokiniui paini, sunki.

Pats aš išrandu, kad tarp Būgos rašybos motyvų yra ir ne visai rimtų. Toks nerimtas man rodosi ypačiai tas autoriaus motyvas, del kurio jis teikia mums rašymą „lūžtu, sudųžtu“. Vaduojantis tos rūšies motyvu, galima būtų ir perdaug toli nuvažiuoti. Man, paprastam kalbos mokytojui, toks motyvas ir baisus būtų mokykloje. Tūlas pašaipa, turiu ir tokių mokinių, — tuo motyvu eidamas, galėtų ir šiaip nujuokuoti: „daugumos žmonių supratimu saulė sukas apie žemę, todel ir sakysime — saulė apie žemę, ne žemė apie saulę sukasi!“ Šitais žodžiais noriu tik pabrėžti, kad autoriaus motyvas čia (del lūžtu, sudųžtu) man ypačiai rodosi netikęs mokslo vadovėliui.

Mokiniai, kurie mokės skirti prieš priebalses *š* nuo *ž* (plg. neštas-vežtas, mieštas-mėžtas), išmoks veikiai skirti ir lūžti (iš lūž-ti) — luštu (iš lūž-stu).

11). Reikėtų visada minėti, kad rašyboje viena yra šiaip ar taip rašyti, kita — parašytieji žodžiai taryti. Gimtosios kalbos mokytojas, kuriam ypačiai rūpi rašyba, turi savo mokinį išmokyti pirmiausia rašyti. Mokinys tetarie, kaip gali, kaip moka, kaip yra papratęs.

Rašyba turi būti, žinoma, tokia, kad jos taisyklėse būtų pirmiausia nemáža logikos, kad nereikėtų daug ko atmintinai mokytis ir daug įvairių mažmožių skyrium į galvą dėtis.

Jablonskis Bad-Elstery, Šulcienės viloj: 1907 metais apačioj iš kairės pusės stovi vienas, iš dešinės pusės stovi su vilos gyventojais; 1911 metais aukštai sėdi, ten tarp kitų kun. M. Gustaitis ir inž. Skripkus su žmona.

Mokydamas kitus kalbos, aš tariu savaip, „taisyklingai“, bet nereikalauju, kad ir mano mokiniai lygiai taipo pat, manaip, tetarytų. Mes rašome: „g r į š i u, i š g į s i u karves, g e r į s i u, p i a u t i, s v a r b i a u s i a s, š l a p i a s, s k y s t a s...“ bet tuos žodžius mano „vabalai“ taria kiekvienas tuo tarpu savotiškai, įprazdami tik ilgainiui, palengvėle, taryti daug ką taip, kaip tariu aš, jų mókytojas. O mokinių turiu ir žemaičių, ir „šiaulyčių“, ir kelis rytų augštaičius!

Pats rašymas — į š o k t i, į e i t i ar i n š o k t i, i n e i t i, g e r į s i u ar g e r i n s i u, l a b i a u (l a b i a u s) ar l a b j a u (l a b j a u s) — mano mokiniams skaitant sunkenybės nedaro: jie skaito pradžioje, kaip jau sakiau, kiekvienas saviškai. Esu pastebėjęs, kad ir rašyti vienodai yra ne sunkiausia jiems išmokti: reikia tik, kaip jau sakiau, kad rašybos taisyklės būtų jų amžiui ir supratimui įmanomos, kad tos taisyklės būtų aiškios, nepainios, kad jos didelio iš jų mokslo nereikalautų ir... kas svarbiausia, k a d v i s o s e m ū s ų k n y g o s e, m o k i n i ų s k a i t o m o s e, r a š o m a b ū t ų v i e n o d a i.

Ir žmonėms sunku, man rodosi, ne tiek mūsų rašybos pinklės suvaikyti, kiek kalba mūsų rašomoji suprasti: mūsų rašytojai, kaip jau esu ne kartą rašęs, perdaug yra nutolę nuo žmonių kalbos, jų kalba perdaug panaši į nesuprantamą mūsų žmonėms rusų laikraščių kalbą. Tas jų nutolimas nuo gimtosios kalbos, tas mūsų rašomosios kalbos šių dienų nepaprastumas — yra didžiausia priežastis, kad mūsų žmonės mūsų raštų kaip reikiant neįkanda, kad jie tuos raštus dažnai — nenoromis skaito.

12) Daug kas maišo „rašybą“ su „rašomąja kalba“. Daug kas ėmęs barti kalbininkus del jų rašybos, del svyravimų rašybos dalykuose, sakosi paskui apie „kalbos dalykus“ — apie kalbininkų teikiamus kalbos dėsnius tekalbąs. Tūlas, pasikėsinęs barti kalbininką del jo „kalbos dalykų“, nukalba paskui vien apie rašybą. Šiemet Nefilologas buvo ėmęs kalbėti „Viltyje“ porą kartų d e l m a n o „Kalbos dalykų“ (taip bent buvo pažymėta straipsnio pradžioje) — o paskui, nieko nepasakęs apie t u o s d a l y k u s, nieko nepataisęs, nieko nepridėjęs, nukalbėjo tiktai apie visokius kalbininkų ir ypačiai mano r a š y b o s būtus ir nebūtus „išradimus“ ir šiaipjau senas mūsų „nuodėmių nuodėmes“.

Tų dalykų, „rašybos“ ir pačios „kalbos dalykų“, maišyti nepriderėtų. Čia atsargumas tikrai reikalingas.

To atsargumo šiuo tarpu stigo kartą ir šiaip jau labai atsargiam „Rašybos Mažmožių“ autoriui. Pasakęs, kad nekalbininkų daugumos nuomone reikią rašyti „l ū ž t u (ne «lūštu»)“, Būga rašo: „Kalbininkas su jų nuomone nesutiks. To jo sutikimo čia nė neprivalu, nes r a š o m ą j ą k a l b ą daro ne kalbininkai. Visame pasaulyje, eik skersai ir išilgai, nerasi tokios r a š o m o s i o s k a l b o s, kuri būtų vienų kalbininkų padaras (p. 16).“

Čia reikėjo pasakyti: „. . . To jo sutikimo čia nė neprivalu, n e s r a š y b ą išdirba ne kalbininkai . . . nerasi tokios r a š y b o s, kuri vienų kalbininkų tėra padaras.“

Pats aš į paliestą čia dalyką šiaip žiūriu. Rašyba yra práktikų ir kalbininkų padaras. Rašybą s u t v a r k o visur tam tikri kalbininkai, tik šie, tvarkydami ją, turi prieš save visumet ir práktikų įpratimus, jų norus. Ir mes, tvarkydamiesi rašybą, turėsime, man rodosi, reikalo su práktikais (rašytojais, spaustuvininkais, skaitytojais. . .) ir su kalbininkais. Rašomosios kalbos kalbininkai paprastai nesudaro. Gyvenant normalinėse aplinkybėse, ji rašytojų ir tiesiok tautos tėra padaras. Mūsų rašomojoje kalboje tenka betgi ir kalbininkams daug darbo: mūsų rašomoji kalba auga ne paprastai, ne taip, kaip ji kitur yra augusi. Mūsų rašytojai yra skaitę iš mažų dienų tiktai svetimus raštus, nieko gražiai lietuviškai parašyta jie besimokydami negirdėjo, jų daug kas visiškai atpratę ir nuo savos kalbos ypatybių, nuo jos dvasios; jie beveik visi ir dabar gyvena miestuose, kur retai tegirdi gyvos savo žmonių kalbos; visi jie ir dabar yra papratę rusiškai, lenkiškai ar vokiškai tegalvoti . . . Gyvenant tokiose aplinkybėse, daug bus darbo mūsų rašomojoje kalboje — ir kalbininkams; reikia tik, kad rašytojai imtų rimtai žiūrėti į savo darbą — kad jie imtų tikrai naudotis, tarp ko kita, ir kalbininkų patyrimais, paimtais daugiausia iš tų pačių žmonių, į kuriuos leidžiami beveik visi mūsų raštai.

13). Baigiu. Bijau, kad neatsirastų žmonių, kurie gali imt rėkti, lyg pasityčiodami: „Štai, žiūrėk, ir kalbininkai susipešė!“ Taip, atsitinka kartais ir mums del vieno kito dalyko nesutikti: mes esame tokie pat žmonės, kaip ir d a r ž i n i n k a i, g y d y t o j a i, t e i s i n i n k a i, k u n i g a i . . . mes vieną dirbame darbą, bet apie vieną kitą to darbo smulkmeną turime

dažnai ir savą kiekvienas nuomonę... mes džiaugiamės tiktai gavę prógos pasikalbėti del tų praktikos dalykėlių, kurie mus skiria; pasikalbėję mes dažniausiai ir vieną bendrą mums nuomonę prieiname. Tikiuosi, kad ir šiuo kartu skirtumo tarp mūsų galutinai nebus. Čia, kaip ir visur, tik „pradžia darbą gaišina".

Mūsų laikraščiuose tenka rasti ir šiokių pasakymų: „Mūsų kalbininkai labai n e p a s t o v ū s (vadinas — maino savo rašybą, neturi vienos išdirbtos rašybos), labai a t k a k l ū s (vadinas — vieno kritiko sakomi, spiriami, raginami savo rašybos nemaino)..." Nekalbu čia apie kitus epitetus, kurių gauname taip dažnai iš tam tikrų kritikų, arba tariant iš tam tikros mūsų kritikų atskalos.

Žinoma, ir n e p a s t o v u m a s ir a t k a k l u m a s yra negeros ypatybės, bet kad tos ypatybės būtų mums brangesnės, nekaip pati teisybė, — to, man rodosi, ir mūsų priešininkai tvirtint negalėtų.

Čia neiškenčiu nepaminėjęs dar rusų akademiko Groto ir jo vadovėlio, „Русское правописанiе". To darbelio yra išėję ar 20 su viršumi leidimų. Kol autorius buvo gyvas, visi jo darbelio leidimai skyrėsi nuo kitas kito; rašybos dalykai yra tikrai painūs dalykai, rašybos vadovėlio autoriui reikia turėti darbo su kalbos mokslu, su tarmių mokslu, reikia skaitytis su logika ir skaitytojų rašytojų įpratimais; šie dalykai sunkūs buvo ir rusų a k a d e m i k u i, sunkūs buvo ir ten, kur rašyba jau gerokai išdirbta, kur ji gangreit nusistovėjusi. Ko gi iš mūsų benorite?!

Savo „atkaklumo ir nepastovumo" nuodėmes ir aš norėčiau, ar šiaip ar taip, pagaliaus atgailėti. Atgailėti štai kuo prisižadu: kai pasirodys Mokslo Draugijos (ir mūsų laikraščių) priimtas rašybos vadovėlis, aš pirmas įsikandęs jo turėsiuos — to vadovėlo rašyba terašysiu.

[1914 m. „Vilties" nemokamas Mokslo ir Literatūros priedas, N 5—6].

1915

Del A. Jakšto „Mūsų alfabeto klausimas".

Dabar — karo, ne kalbos, ne rašybos dalykų metas. Kitaip sakant, dabar — „ne filologijos sezonas", anot mūsų dienraščio redakcijos betariant.

Šitą tiesą ir aš žinojau ir todel niekam šiuo sunkiuoju karo metu nekvaršinau galvos tais dalykų dalykais.

Bet, deja... lenda jie ir karo metu lyg yla iš maišo, ir tiek. Jų yra „Viltyje“, „Vaire“, esą „Ateityje“ ir kitur. Šitas jų gyvumas ir mane padrąsino, — šiuo tarpu ir aš apie juos terašysiu.

Rašydamas turėsiu galvoje šį kartą du „Vilties“ straipsniu (NN 49 ir 51), Filografo ir A. Jakšto, ir A. Jakšto „Mūsų alfabeto klausimą“ (Kaunas, 1914). [6].

Filografas, antai, gailestauja, kad A. Jakšto raštelis nesusilaukęs iki šiol „rimtos moksliškos kritikos“, nors nieko jam negalima esą prikišti; bara P. Kriaušaitį, kad „šis mūsų rašybos teisdavys“ ėmęs ir primetęs mums „autokratiškai“ — bežiopsant šio krašto sargams Tilžės spaustuvėse — vieną kitą lenkų rašybos „absurdą“ (plg. *ie* — žodžiuose „D*ie*vas, p*ie*nas“...), kuriuos varąs dabar kaip-tik geru laiku laukan mūsų A. Jakštas; primena, kad dabar, „suirus unijai su Lenkais“, esąs metas nusikratyti jau ir visokiomis, mums nereikalingomis, lenkų rašybos „uodegėlėmis“ (*ą, ę, į, ų,* žodžiuose ą s a, g r ą ž i n t i, g r ę ž t i, p e l ę, g r į ž t i, v a g į, s ū n ų, s k ų s t i, s i ų s t i...); prašo, kad atsilieptų „Viltyje“ tie, kur s u t i n k a su A. Jakšto teikiamomis rašybai naujienomis, ir tikisi, kad „Viltis“ pasistengsianti įvesti „v i s u o m e n ė s reikalaujamų dabar alfabeto reformų“. O toji „visuomenė“ susidarys, žinoma, iš v i s ų tų žmonių, kurie s u t i k s šiuo kartu su A. Jakštu: Filografas juos tekviečia atsiliepti šiuo rėkiamuoju reikalu.

Į tą karo meto šauksmą atsiliepė tuojau, taip gražiai paglostytas, ir pats A. Jakštas: pagyrė Filografą, prikišo vieną kitą dalykėlį P. Kriaušaičiui, kun. Laukaičiui, ir — laukia ... O „šis dabarties rašybos teisdavys“, kaip yra nuo pernai metų žinoma, viena tenori: nori tokios mūsų rašybai reformos, „kad ačiu jai jau nebebutu nei vieno lietuvio inteligento, kurs rašytu netaisykliškai“, nori „rašybos naujos, lengvesnės, racionalesnės, europiškesnės ir lietuviškesnės“ („M. alf. kl.“, p. 27). Šio stebuklingojo rašybos tobūlumo A. Jakštas, kiek matyti iš minėtojo raštelio, nori pasiekti daugiausia keldamas aikštėn „v i s ų pripažintus k i e k v i e n o g e r o a l f a b e t o d ė s n i u s“ (p. 17) ir duodamas mums naują alfabetą: *é* ir *ů* (kur dabar rašoma dažniausiai *ie* ir *uo*), *a, e, i, u* (dabar *a, e, i, u* ir dažnai *ą, ę, y, į, ū, ų*), *â, ê, î, û* (dabar *ą, ę, y, į, ū, ų*), *ŝ, ĉ,* (dabar *š, č*), vieną raidę, panašią į g, kur dabar rašome *dž* ...

Mano pastebėjimai šiuo kartu nebus, žinoma, „r i m t a m o k s l i š k a kritika“: negi visiems veršiams lemta — „g a r -

di putrelė“ gerti! Ją, kaip ir šiaipjau „moksliškas kalbiškas kritikas“, parašys, tikiuosi, mūsų Druskius, Nefilologas, Jurgelionis ar kitas kuris jų rimtumo vyras. Man čia keli mažmožiai terūpės — iš tų rašybos dalykų, apie kuriuos rašo dabar Filografas ir pats A. Jakštas.

---

1. Šituodu autoriu sako, kad Kriaušaičio rašymas *ie, uo* (pienas, puodas) esąs netikęs: „kiekvienas atskiras balsas reikia žymėti vienu atskiru ženklu“, nes toks esąs „pamatinis gero alfabeto principas“. Tas rašymas įvedąs skaityme pagaliaus ir painumo: „pas*ie*kti“ ir „pas*ie*lgti“, „*suo*šė“ ir „*suo*dinas“ rašoma vienaip, o skaitoma dvejaip! Kriaušaitis ėmęs ir išmetęs rašymą sůdinas (*u* su rateliu viršuje), kodel — niekas nežinąs. Jakštas, taisydamas Kriaušaitį, taria mums rašyti dabar pénas, půdas (pienas, puodas).

a) Bet A. Jakštas, eidamas tuo savo principu ir norėdamas nuosakus būti, turėjo išmesti iš mūsų rašybos dar kai-ką paimta iš lenkų rašybos. Nesuprantu, kam jis, būdamas principo žmogus, pats rašo vienodai tokius žodžius, kaip antai: baimė ir paimtas, paukštelis ir paupys, išeina ir neišeina, muilas ir suiro, apsiautė ir apsiaudė, siaudė (bitelė) ir išsiaudė (mergelė), apsisiautė ir prisiaugino, siūlė (marškinių) ir apsiūkė (dangus), baisiůsius (vilkus) ir susiůstė. Čia paties Jakšto rašybos *ai, au, ei, ui, iū, iau, iů* reiškia juk ne vieną dalyką: ir čia rašoma vienaip ir skaitoma dvejaip!

Šitą dalykėlį iškišu Filografui del jo pastebėjimo apie Kriaušaičio „pas*ie*kimą“ ir „pas*ie*lgimą“. Kas taip drąsiai rašo apie „pamatinį gero alfabeto principą“ ir tuojau pats tam principui savo rašyboje nusideda, tas (Jakštas) nieku verčia, man rodosi, ir patį tą savo teikiamąjį principą. Taigi ir aš nemoku čia rimtai šnekėti su naujojo alfabeto autorium. Dovanok, meldžiamasis!

b) A. Jakštas (ir Filografas), kurs savo darbelyje rašo ir apie mūsų rašybos istoriją, neprivalytų be tam tikro pagrindo sakyti, kad „niekas nežinąs“, kodel Kriaušaitis „išmetęs“ iš mūsų rašybos ratuotąjį *u* (půdas).

„Aušroje“ ir kituose mūsų ano meto laikraščiuose ilgai buvo rašoma: pienas ir půdas, siena ir sůlas... „Varpe“ K. Obelaitis ėmė aiškinti, kad del nuosakumo rei-

kėtų, esą, rašyti čia vienaip: 1) pînas, sîna (*i* su *e* viršuje) ir pů das, sů las (*u* su rateliu viršuje) arba 2) pienas, siena ir puodas, suolas. Jaunius, kaip yra žinoma, rašė pînas, pů das... Pats Obelaitis, nenorėdamas didelio grafikos margumyno, — taip bent aiškino jis tą dalyką „Varpe", — tarė imti rašyti pienas, siena ir puodas, suolas (vienodai)*). Kai P. Kriaušaitis rašė savo gramatiką, Prūsuose mūsų buvo rašoma jau tiktai pienas ir puodas (vyrų ir vaikų), ir todel jis, kalbėdamas savo gramatikoje apie įvairius rašybos mažmožius, neišrado reikalingu nė rašyti apie to meto *uo* (puodas), *ie* (pienas), *ų* (vyrų). Filografo jam čia be reikalo prikišamas — „autokratiškumas"!

c) Pradėjęs „ginti" čia „autokratą" Kriaušaitį, turiu iškelti aikštėn dar du jo rašybos mažmožiu.

Savo gramatikoje (p. 84) jis tarė, kad būtų rašoma vienodai du mūsų priebalsių diftongu — *dž* ir *tš*. Jis tarė imti rašyti: žodis ir žodžio, jautis ir jautšio, audžiu, audi, audžia ir jautšiu, jauti, jautšia, džiaugtis ir tšiaudėti. Ir šito „absurdo" jis reikalavo tik del nuosakumo. Bet reikalavo jo, matyti, šiuo kartu ne visai „autokratiškai": to meto laikraščiai jo į savo alfabetą neįsivezdino.

Kriaušaičiui netiko ir rašymas *ū*, *y*. Del tų raidžių jis savo gramatikoje (p. 84) rašė: „Skiriant raštuose *y* nuo *i*, reikėtų skirti ir *ū* nuo *u*, tiktai kadangi ilgajam *i* išreikšti turime atskirą ženklą *y* (ne *i* su brūkšneliu viršuje), tad ir ilgajam *u* išreikšti turėtume pasidirbdinti vieną tam tikrą rašmenį: viena, būtume nuoseklesni, antra — turėtume vienu ženkleliu mažiaus ant raidžių... nebūtų tokio margumyno... Patarčiau tam tikslui antrąją *u* lazdelytę patraukti gerokai žemyn" (ų — pvz. trys sųnųs, sųrus sųris, žiųrėk, keturi ramųs vagys... Red.). Dabartinį mūsų *ū* Jaunius del tos pačios priežasties rašė *ɯ* (pvz.) trįs sɯnųs, sɯrus sɯris, žiɯrėk, keturi ramųs vagįs... Vydūnas rašo: trîs sûnûs, sûrus sû-

---

*) Žodžių pienas, siena raidė *i* yra ne minkštinamasis ženklelis, kurį rašome dažnai prieš *a*, *o*, *u*, *ū* (siausti, liǫvėsi, siuvo, siūti). Čia *i* ir *u* yra dvibalsių (sudėtinių balsių) *ie*, *uo* dalelytės. Tiksliai elgiantis, reikėtų rašyti piėnas (ir gal puadas), bet rašome... dabar tiktai *ie* (pienas).

ris, keturi râmûs vâgîs... Paprastai rašoma: trys sūnūs, sūrus sūris, žiūrėk, keturi ramūs vagys...

II. Jei kas, paklausęs A. Jakšto, imtų rašyti viena raide (vienu ženklu) šių dienų rašmenis *ie, uo* („pénas, déna, půdas") arba ilgąsias balses *y, ū* — taip, kaip jas taria rašyti A. Jakštas (*i* ir *u* su stogeliais raidžių viršuje), pats aš prieš tą naujieną ne ką tegalėčiau pasakyti. Čia būtų tiktai skonies ir grožio dalykas. Pažymėčiau tik, kad ir rašymas pénas, déna (=pienas, diena) yra ne visai tikęs, nes 1) šios vietos ženklelis ant *e* kirčiui tėra paprastai vartojamas (Jakštas rašo, kad vienam ženkleliui dviejų reikšmių nereikia duoti) ir 2) visur reikia žiūrėti, kiek galint, kad rašymas būtų ir nuosakus, įmanomas; žiūrint šiuo atžvilgiu, man geriaus tiktų, jei būtinai trumpinti reikėtų, rašymas — pénas ir pódas (= pienas ir puodas), pi̊nas ir půdas (*i* ir *u* su rateliukais) arba kitas koks tos rūšies „trumpinimas".

Tas dalykas, kad senovėje vienas kitas rašydavo *ů* (půdas), šių dienų reikalui maža tesako (šis rašymas niekumet nebuvo tvirtai prigijęs mūsų rašyboje); pagaliaus reikia žinoti, jog ir tas „gerbiamasis senelis *ů*" buvo mums iš kitur paimtas, ne mūsų pačių pasigimdytas (savarankiškumo tas *ů* mūsų rašybai neduos).

Šituo atžvilgiu man betgi geriausiai tiktų Kriaušaičio rašymas (žr. I, b ir c).

III. Jakštas norėtų, kad ilgosios ir nosinės balsės būtų rašomos vienodai *â, ê, î, û*), kad šių balsių skaičius mūsų rašyboje žymiai sumažėtų, kad jos būtų žymimos rašte tik ten, kur krinta žodyje ant jų kirtis... Šiam reikalui jis pramano 4 naujas raides, kurios turi pakeisti 6 ilgąsias ir nosines šių dienų balses *(ą, ę, į, ų, y, ū)*.

Su visu šituo A. Jakšto noru sunku bus, man rodosi, sutikti mūsų rašytojams.

a) Dabar rašome dažniausiai: 1) jis šnekąs, gulįs, rašąs, darąs; jie šneką, gulį, rašą, darą; 2) bąlu, bąla (balstu, balsta, balnu...), balau; sąlu, sąla (miežiai), salau (plg. „širdis apsalo"); kįlu, kįla (saulė), kilau; šįlu, šįla, šilau (bet „ėjo vis šilu"); 3) kąsti, kąsnoti, sąnarys, sąnarį (galin.), sąšlavos, sąšlavų (kilmin.); lęšiai (vok. Linse; lot. cicer lens), lęšiukai; gavau žąsį ir žąsytį; 4) matau tą

balą, salą, nematau tų balų, salų; ką matai? matau — avį, žąsį, žąsis, vyrą, vaiką, peilį, jautį, pelę, sūnų; nėra — avių, žąsų, vyrų, vaikų, peilių, jaučių, pelių, sūnų; 5) vieną šūvį, šūkį (galin.), vienu šūviu, šūkiu (įnag.), daug šūvių, šūkių, juokų (kilm.); vieną sykį, vienu sykiu, daug sykių; vieną sikę (sikė — vok. Fladen... ausgepresster Oelkuchen), šukę radau; viena sike, šuke nesitenkina; daug sikių, šukių gavo; 6) grąžink pinigus; gręžiu, gręžia, gręžiau, gręžė, išgręžė; grįžau, grįžo; ąsa (vard., įnag., šauksmin.), ąsą (galin.), ąsotas puodas, ąselę, bobelę (galin.); ąsele, bobele (įnag., šauksmin.); guli pyplys (žuvis), matau — pyplį, sūnelį; sūneli, duok man lazdelę; 7) įmesti, įlįsti į trobą; įmetė, įnešė, įsinešė, įlindo, įsuka, įsuko... 8) jų pirtis, iltis (viena), pirtys, iltys (kelios); jų sūnus (vienas), sūnūs (keli) auga; žąsis (viena), žąsys (kelios) nunyko; 9) aš nykstu, jis nyksta; nykau, nyko, nunyko; pykstu, pyksta, pykau, pyko; rūkstu, rūksta; rūkau, rūko (plg. „runka, rukau, ruko“); rūpi, rūpėti, rūpestingas; vyras, vyresnis, vyriausias; vienas sykis, tuo sykiu, daug sykių; tas mūšis, tuo mūšiu; šnypštei, šnypščia; 10) vyturys pasirodė; matau vyturį, vyturėlį; pagiedok mums, vyturėli; stovi Būga, Būgiokas, radau Būgą, Būgioką; šykštus buvo vyras; matau šykštų vyrą, šykštuolį; siūlas, siūlelis; siūlė (marškinių), siūlę (galin.), siūle (įnag., šauksm.); eglynas, eglynėlis; 11) braidyti, mąstyti, kapstyti, rūkyti ir braidymas, mąstymas, kapstymas, rūkymas; mėtyti, pūdyti, skaldyti, varstyti ir mėtymas, pūdymas, skaldymas, varstymas; 12) jautyje, medyje, žodyje, paupyje, žuvyje ir jauty, medy, žody (vietin.), paupy, žuvy, (viet.)...

Tuos žodžius A. Jakštas, kiek jį šiuo tarpu suprantu, taria mums šiaip terašyti toliaus:

1) jis śnekâs, gulîs, raśas, daras; jé śnekâ, gulî, raśa, dara; 2) balu, bâla (balstu, balsta), balau;

salu, sâla, salau; kilu, kîla, kilau; śilu, śîla, śilau (ir „ėjo vis śilu"); 3) kâsti, kasnoti; sanarîs, sânari; sâślavos, saślavû; lêśiai, leśiukai; gavau źasîti; 4) matau tâ bala, sala, nematau tû balu, salû; kâ matai? matau — avi, źâsi, źasis, vîra, vaika, peili, jauti, pele, sûnu; nėra — aviû, źasû, vîru, vaikû, peiliu, jaućiu, peliû, sunû; 5) véna śûvi, śûki; vénu śuviu, śukiu; daug śûviu, śûkiu, jůkû; véna sîki, vénu sikiu; daug sîkiu; véna sike, śuke radau; véna sike, śuke nesitenkina; daug sikiu, śukiu gavo; 6) graźink pinigus; greźiu, grêźia, greźiau, grêźė, iśgreźė; griźau, grîźo; asa (vard., įnag.), âsa (šauksm. ir galin.), asotas půdas; asele, bobele (šauksm., galin., įnagin.); guli piplîs, matau — pîpli, suneli; suneli, důk man lazdele; 7) imesti, ilîsti i troba, îmetė, îneśė, isineśė, ilindo, îsuka, isuko... 8) jû pirtis, iltis (viena), pirtis, iltis (kelios); jû sunus (vienas), sûnus (keli) auga; źasis (viena), źâsis (kelios) nunîko; 9) aš nikstu, jis nîksta; nikau, nîko, nunîko; pikstu, pîksta, pikau, pîko; rukstu, rûksta, rukau, rûko (plg. „runka, rukau, ruko"); rûpi, rupėti, rupestingas; vîras, viresnis, viriausias; vénas sîkis, tů sikiu, daug sîkiu; tas mûśis, tů muśiu; śnipśtei, śnîpśćia; 10) viturîs pasirodė, matau vîturi, viturėli; pagédok mums, viturėli; stovi Buga, Bugiokas, radau Bûga, Bugioka; śikśtus buvo vîras, matau śîkśtu vîra, śikśtůli; siûlas, siulelis; siulė (vard.), siûle (galin. ir šauksm.), siule (įnag.); eglînas, eglinėlis; 11) braidîti, mastîti*), kapstîti, rukîti ir braidimas, mastimas, kapstimas, rûkimas; mĕtiti, pûditi, skalditi, varstiti ir mėtimas, pûdimas, skaldimas, varstimas; 12) jautije, medije, źodije, paupije, źuvije ir jauti, medi, źodi (vietin.), paupî, źuvî (vietin.) ...

---

*) Yra du žodžiu: mąstyti ir mastyti, mąstymas ir mastymas. N.

Iš šitų pavyzdžių — šių dienų ir Jakšto rašybos — sustatymo matyti, kad mūsų rašyba, įvedus Jakšto naujienas, labai daug kuo skirtųsi — nuo Kriaušaičio rašybos.

Apie tų skirtumų vertę pakalbėsime kitą kartą.

— o —

IV. Dabar liekti pasikalbėti, kaip prižadėjau, apie atskiras A. Jakšto rašybos smulkmenas ir jų vertę šių dienų reikalui.

a) „Nosinės“ mūsų šių dienų rašyboje nereiškia to, ką jos reiškia lenkų rašte; mūsų rašybos *y* (v y r a s) reiškia irgi ne tą, ką tas rašmuo reiškia lenkų spaudoje (d y m); lenkų *ie* (n i e m a) reiškia ne tą, ką juo žymi savo rašybose vokiečiai (b i e t e n) arba prancūzai (c i e l, a n t i e r); latvių *o* (r o k a) ir mūsų (l o v a, d ž i o v a) yra vienas rašmuo, bet jo reikšmė ne viena.

Nosinių raidžių *ą, ę, į, ų* reikšmė mūsų tarmėse yra labai įvairi. Jos yra skiriamos mūsų rašyboje, tarp ko kita, įvairių tarmių reikalui — tam, kad įvairių vietų žmonėms, tariantiems daug ką savotiškai, lengviaus būtų suprasti pats mūsų raštas. Reikia minėti, jog mūsų žodžiai ą s a, ž ą s i s, b ą l a, g r ą ž i n t i, l ę š i a i, g r ę ž t i, m ę s t i yra tariami Lietuvoje labai nevienodai: ą s a (nosinis arba ilgasis *a*, dvejopai tariamas — nelygu tarmė), ū s a, o s a, ž ą s i s, ž ū s i s, ž o s i s, b ą l a, b ū l a, b o l a, b a l n, g r ą ž i n t i, g r ū ž i n t i, g r o ž i n t i, l ę š i a i, l y š i a i, g r y ž t i, m y s t i... Jei šitie žodžiai būtų rašomi be nosinių ar kitų tam tikrų rašmenų (a s a, b a l a, g r a ž i n t i, l e š i a i, g r e ž t i, m e s t i...), daug kam sunku būtų ir suvaikyti, ką mes norime jais pasakyti įvairių Lietuvos vietų žmonėms. Skaitytojas, radęs žodį ą s a arba b ą l a ir žinodamas, ką reiškia jo mokamoje tarmėje rašmuo *ą*, tuojau paskaitys ir patį žodį kaip reikiant ir jo reikšmę suvaikys; žmogui, kurs įpratęs yra tarti tuodu žodžiu b ū l a, ū s a, parašymas b a l a, a s a irgi nieko neduotų — jį tik klaidintų, savo reikšme jam galvą tesuktų. Pats aš tariu tos rūšies balses v i s a d a ilgai — ne taip, kaip paprastąsias *a, e, i, u*. Ir europietis, būdamas mano vietoje, tikrai norėtų, man rodosi, kad toji šių balsių ypatybė būtų ir raštu šiaip ar taip žymima.

b) A. Jakštas ir Filografas mums rašo, kad nosinės mūsų kalboje išnykusios ar tik beveik išnykusios, kad nebėsą todėl reikalo nė žymėti tų balsių nosinumas rašyboje.

Taip, žodžiuose k ą, t ą, ą s a, g r ą ž i n t i ir t. t., mūsų balsių nosinumas tarmėse yra „beveik“ (bet ne visur) išnykęs, tik, deja — kas čia itin svarbu, — palikęs benykdamas didžių pėdsakų pačioje kalboje. „Išnykus nosinumui“, raidė *ą* tariama tarmėse ne taip, kaip ją tariame žodžiuose š a k a, t a, g r a - ž i n t i : vienose tarmėse nosinė išnykdama p a i l g i n o patį balsį*), kitose p a v e r t ė *ą* balsiu *ū (u), o, ę — y*... ir tuo atskyrė tuos balsius nuo paprastųjų (ilgųjų ir trumpųjų).

Kad ne tie didieji pėdsakai, žymėti jų, žinoma, nereikėtų.

c) A. Jakštas, dėdamas ant paprastųjų balsių stogelį, nori, rodosi, vienu šūviu ir du kiškiu šiuo kartu nušauti: pažymėti „visų jaučiamą“ čia balsių ilgumą ir kada-ne-kada parodyti nežymimą dabar žodžio kirtį (v i t u r î s, v î t u r i, v i t u r ė l i). Tiek bent man tereikštų jo stogeliai ant *i* ir *u*.

Bet kodel kirtis č i a tėra žymimas, kodel jis nežymimas skiemenyse, kuriuose nėra *ą, ę, y, ū* (*į, ų*)? Žodžių kirčio ir balsių ilgumo, nesurišto su tuo pačiu kirčiu, nereikėtų, man rodosi, maišyti rašyboje **). Antra vertus, mūsų tarmės ir kirčiais labai skiriasi: žodžius a r k l y s ir g y v u l y s, į n a m y s ir p a u p y s, m ū š i u ir š ū v i u (įnag.), ž ą s i s ir ž ą s ų, š y k š t u s ir d r ū t i (vard.), p ū d y m a i ir e g l y n a i, p y k s t u ir p y k a u, r ū k s i u ir kad i š d y k t ų — ir kitus tolygius ir kirčio atžvilgiu ne visur taria mūsų žmonės vienodai, — taigi jų kirčiai bendrajai rašomosios kalbos rašybai aiškumo ne ką teduos.

Kaip gi reikia rašyti šitos rūšies žodžiai, stengiantis rašyti „europiškai ir lietuviškai“ ir drauge einant A. Jakšto principais? Kaip gi kur mokysiu čia rašybos vaikus, kurie deda žodžiuose kirčius saviškai, ne taip, kaip tariu juos aš, Suvalkų žemės paprūsės kilimo žmogus?

Išmokyti rašyti taisyklingai dažnai yra lengvius, nekaip išmokyti taryti svetima tarme.

Mokydamas savo vaikus rašybos, rašomųjų žodžių kirčiu pats aš tuo tarpu nesivaduoju.

---

*) B a l s i s = гласный звукъ (garsas), b a l s ė = гласная буква (raidė).

**) Latviams A. Jakštas taria dabar rašyti ė é t, é n e s t, p é n s (liet. į e i t i, į n e š t i, p i e n a s), bet to savo ženklelio ant *e* jie neriš su kirčiu, nes jiems žodžio kirtis niekad nereikia žymėti (plg. IV, e), ir tas ženklelis ant *e*, paklausius čia Jakšto, dviejų reikšmių latviams neturėtų.

d) A. Jakštas ilgųjų (ir nosinių) balsių, neturinčių kirčio, ilgumo žymėti nenori, nes daug kas to ilgumo be kirčio negirdįs, daug kam jis esąs be kirčio neaiškus kalbininkų prasimanymas.

Į šitą dalykėlį tiek tegalėčiau šioje vietoje pasakyti.

Nelietuviui ir lietuviui neklusiam vietomis, gali būt, ir sunkoka yra mokslo pradžioje nekertamų balsių ilgumas skirti. Bet — ar tat ką tikrai sako?

Neskirdami del tos priežasties nekertamų ilgųjų (ir nosinių) balsių nuo trumpųjų turėtume, eidami A. Jakšto pėdomis, rašyti, rasit, ir kluonas — klonelis, klanelis, siena — sėnelė, senelė, vėžė, pelė — kiaul*e*, kiauli, žiurk*e*, žiurki (vard.)... Yra juk lietuvių, kurie *uo, ie, ė* be kirčių tam tikrose žodžio vietose visai neskiria nuo *o, a, ė, e:* užulėniečių (ir ne jų vienų) tarmėje žodžiai kluonelis ir sienelė tariami lygiai taip-pat, kaip ir rašomosios kalbos žodžiai klanelis, senelė*)... Kitur tuodu žodžiu (kluonelis, sienelė) tariami su *o* ir *ė* pirmajame žodžio skiemenyje. Žemaičiai (ir ne vieni žemaičiai) *o, ė* žodžio gale be kirčio taria kaip *a, e, (į)*... ir jiems, žinoma, neaišku, kodel mes čia rašome dabar ne *a, e (i)*, bet *o, ė*, (plg. „žirg*o*, arkli*o*, kiaul*ė*, žiurk*ė*); žodžiuose pelė, vėgėlė, musėlė, ko, to, šio (su kirčiais žodžių gale) — jie taria tuos pačius balsius kitaip (ne *e, i, a*).

Dar mažmožis, jau iš rusų kalbos. Rusų rašomosios kalbos *o* be kirčio tariama kaip *a* (сова, ворона). Raidės *e, u,* я, ѣ, tam tikrose žodžio vietose be kirčio(шести, питье, пяти, дѣтьми), Rusų žemės širdyje tariamos visos vienodai: rusų mokiniai, įpratę žmoniškai taryti savo žodžius, rašydami diktantą, tas raides (be kirčių) maišo, dažnai parašo — безъ пити (=безъ пяти)

---

*) Šitą kalbos faktą patvirtis, tikiuosi, ir „Vairo" redaktorius. *N.*

Taip, Užulėnyje (Ukmergės apskrityje) yra tariama: klanelis, padelis (= kluonelis, puodelis ir klanelis, padelis); žodžių retesnis, rėtelis, rietelis, riebesnis pirmasis skiemuo tariamas vienaip; vienodai taria užulėniečiai ir *i, y*, rašomą žodžių siuvinėlis ir pušynėlis viduryje (po *v, š*); bet žodžių vyrų ir vyru galinį balsį taria ne vienaip; tarydami žodžius pykstu, dūriu (įnag.) užulėniečiai kirtį deda paprastai žodžio gale, bet pirmasis jų balsis *(y, ū)* yra čia aiškiausiai, labai jaučiamai ilgas.

Visas A. Jakšto rašymas Užulėnio mokiniams rašybos mokslo nelengvina, jį gal tik sunkina. *A. Sm.* [7]

съ дитьми (=съ дѣтьми) харошіе каровы (=хорошія коровы) ir tt. Bet rusų rašybininkams niekam nė į galvą neateina rašyti šitos balsės be kirčio kitaip — ne taip, kaip jos rašomos, kur „abejojamam“ skiemeniui ir kirtis žodyje tenka шесть пять дѣти*), совы).

Šitais pažymėjimais noriu pasakyti, kad mums ir toliaus reikėtų, man rodosi, rašyti: vyras ir vyrelis, rūkas ir rūkelis, dūris ir dūriu (įnag.), mūšis ir mūšiu, sykių ir sykiu (o gal: vyras ir vyrelis, rųkas ir rųkelis, dųris ir dųriu (įnag.), mųšis ir mųšiu, sykis ir sykiu. *Red.)* [8], barstyti ir varstyti, kluonas ir kluonelis, pelė ir žiurkė, to ir žirgo...

e) A. Jakšto rašymas: asa (vard. ir įnag.) ir âsa (galin.), balu (= bąlu ir balų), žasele (= žąselę ir žąsele), peiliu, vîru (=peiliu, vyru ir peilių, vyrų) — būtų dabar, suirimo metu, rasit ir tikrai „lietuviškas“, bet „europišku“ — jį pats to rašymo išradėjas tegalėtų vadinti.

Ne europietiškas būtų, man rodosi, ir rašymas: nikstu, nîksta, nikau, sunikau (=nykstu, nyksta, nykau, sunykau)**), duriu (=dūriu ir duriu), paršeli (=paršeli, paršelį, paršely), gîvas ir givulîs, rûpi ir rupės...

Tam Jakšto rašymui kitų tautų rašybos pagrindo, rodosi, neduoda: visur, kur yra ilgosios balsės, jos žymimos — tarimo ypatybei ir žodžio lytims skirti, nežiūrint į žodžio kirtį: plg. vok. bieten ir anbieten, pranc. nous ôtons ir j'ôte. Latviai, kuriais norėtų lyg remtis čia Jakštas, ir tie rašo: lauka (lauko) ir laukâ (lauke), roka (ranka) ir rokâ (rankoje). Kirtį čia, kaip ir kitur, jie deda visada pirmajame žodžio skiemenyje; kirtis žodyje rokâ nerišamas su balsio ilgumu.

Kaip yra dabar, karo metu, Latviuose — nežinau, bet kitados balsių ilgumo jie nežymėdavo tiktai sufiksuose (izrâdit, ticiba, liet. išrodyti, tikyba; ši jų rašybos ypatybė eina, kiek žinau, iš jų ano meto kunigų, daugiausia vokiečių, nejautusių skiemens ilgumo žodžio sufikse; pačiós žodžio galūnės ilgumą jie ir pirma žymėdavo (plg. laukâ).

---

*) ѣ *e* nuo *e* (didieji) rusai, tardami kurį žodį, visai neskiria; to ѣ amžius rusų rašyboje, tur būt, ne ilgiausias.

**) Reikia skirti nykti nuo nikti (plg. „nyksta gyvuliai, sunykęs gyvulys“ ir „įniko kaip žydas kirminą mušti“).

f) Rašydami A. Jakšto „europiškais“ principais, mes elgtumės, man rodosi, ne europietiškai.

Kad išmintingam, ne žemažiūriui europiečiui, — gyvenančiam toli nuo mūsų krašto, bet suvaikiusiam mūsų kalbos ir šių dienų rašybos ypatybes, — parodytume A. Jakšto sumanytosios rašybos projekto pavyzdžius — 1) b a l u, 2) s a l u, 3) š i l u, 4) l î g u, 5) m u š i u, 6) s i k i u, 7) š u k i u, 8) g r a ž i n t i, 9) s u n e l i, 10) l u p e l e — ir parodę pasakytume jam, kad tie parašymai vieno mūsų rašybos lengvintojo, vieno mūsų namų darbo „europiečio“ teikiami pakeisti šių dienų rašymams: 1) b a l ų ir b ą l u, 2) s a l ų ir s ą l u, 3) š į l u ir š i l u (vard. š i l a s), 4) l y g u ir l y g ų, 5) m ū š i u ir m u š i u, 6) s i k i ų ir s y k i u, 7) š ū k i u ir š u k i ų, 8) g r ą ž i n t i ir g r a ž i n t i, 9) s ū n e l į, s ū n e l y ir s ū n e l i, 10) l ū p e l ę ir l ū p e l e, — tas europietis nieku būdu negalėtų, man rodosi, suprasti, ko nori savo rašybos projektu pasiekti tas mūsų rašybos lietuvintojas. Jei imtume aiškinti europiečiui, kad tuo naujuoju rašymu mūsų šių dienų rašyba to geradario „europinama“ ir lengvinama, daroma įmanomesnė mūsų inteligentams, — jis tik nustebtų, man rodosi... rimtieji kitų šalių žmonės, europiečiai, ne tuo būdu lengvina savo rašybas žmonėms ir daro jas įmanomesnes mokiniams ir rašytojams, ne iš to galo jie ir tos rūšies darbą ima prireikus dirbti.

Mes, lietuviai, gebame vis kitus kaltinti, vis save perdaug teisinti, mes, užuot darbą dirbę, darome daug ką keista, vaikiška, darome ir rašyboje visokių keistų eksperimentų. Mes, būdami patys nerimti žmonės, europiečio vardą, teisindami visokius savo eksperimentus, kišame ir ten, kur elgiamės kaip tik visai ne europietiškai.

Europiečio vardo nereik imti be reikalo!

V. A. Jakštas labai mėgsta savo darbelyje ir apie principus, „visų pripažintus“ dėsnius mums poškinti.

Bet pažiūrėkim atsidėję, kaip jis pats elgiasi su tais savo garbinamaisiais dėsniais.

a) A. Jakštas sako, kad kiekvieno gero alfabeto raidė privalanti vieną teturėti reikšmę (psl. 17), ir tariasi, žinoma, einąs savo rašyboje tuo kitiems teikiamu dėsniu. Bet ar jo parašymų: s a l u (= sąlu) ir s a l a, g r e ž i u (= gręžiu) ir s e k u, p i k s t u (= pykstu) ir p i k t u m a s, s i k i u (= sykiu ir sikių) ir t i k i u, š u v i u ir d u r i u (= šūviu, dūriu ir

duriu) — pirmosios balsės *(a, e, i, u)* po vieną teturi čia reikšmę? Ar jo rašymų „apsiautė“ ir „apsiaudė“ rašmuo *i* vieną ką čia reiškia? Žodžių *vėgėlė, brolelis* tris linksnius jis taria rašyti vienodai („vėgėle, broleli“), bet kame, kurioje vietoje tie trys šių žodžių linksniai tariami lygiai vienodai? Ir vėl klausiama: su kuriuo autoriaus iškeltu principu sutinka šioks vienodas trijų ne vienodai tariamų vieno žodžio linksnių rašymas?

b) Siauruosius ir ilguosius *i* ir *u* (vadinas *y, ū*) A. Jakštas rašo vieną kartą be stogelio (r u k s t u, p i k s t u), antrą su stogeliu (r û k s t a, p î k s t a), o siaurąjį ir ilgąjį *e* (vadinas *ė*) visada, po kirčiu ir be kirčio, rašo pilnai, nieko jam nenusukdamas (v ė g ė l ė). Kodel *o* (ilgoji balsė) visada, su kirčiu ir be kirčio, rašoma vienodai, o *â* („nosinė“ ir ilgoji balsė) — ne visur vienodai? Kam toji nelygybė, kam tas nevienodumas — ten, kur norima, kad rašyba būtų vienodesnė, suprantamesnė?

Ir čia yra, ar šiaip ar taip, maža nuosakumo, nedaug principo.

c) Eidamas tam tikrais principais ar dėsniais, A. Jakštas išranda, kad nereikią rašyti *x* (vienos raidės), nes šią raidę d v i raidi *(k+s)* atstojanti (p. 18). Bet kodel jis, žymėdamas šitą dalykėlį, teikia mums rašyti *ĉ* (vieną raidę), nors ir ji priebalsių diftongas tėra, susidėjęs iš d v i e j ų garsų, žymimų raidėmis *t+š*.

Jei mūsų rašytojai susitartų rašyti: k v a k s ė t i, t š a i ž y t i, a t š a i ž o s lekia, j a u t š a k i s (grybas), t š i m p a (šalip „šimpa“) peilis, g i n t š a s, k i r m i t š a s, t š y p t i, t s y p t i (š a l i p „pats“), t š i r k š t i, d z i n - d z i n - d z i n, „d z i d e l i s, m e d z i s, D z i e v a s, t s i k r a s, t s i e s u s“ (= didelis, medis, Dievas, tikras, tiesus), d ž i o v a, d ž i a u g t i s, b r a i d ž i a u (plg. I, c), — pats aš dar didesnį, dar įkalbamesnį matyčiau rašybos principą. Bet, ar tikrai šitaip tereikėtų rašyti toliau, — to pasakyti tuojau vis delto nemokėčiau: alfabeto dalykuose daug ką daro ir — įpratimas, kaimynų pavyzdys, noras ir nenoras, mokslas ir nemokslas, ir dar kai-kas.

d) A. Jakštas sako, kad gero alfabeto raidės turinčios būti vienos giminės, kad neturį būti raidžių tarpe mišinio, ir dabartinį mūsų *y („y* g r e c“) „nereikalingą, netinkantį mums“, keičia raide î. Raidės *y* Jakštas, spėju, nekenčia daugiausia del jos „graikiškumo“; Filografas tą *y* tiesiok „lenkiškuoju *y*“ kažin-kodel vadina. Bet prieš raides *k, z* nieko nei vienas, nei

antras neturi, nors ir jiedvi yra „graikų" rašybos kilmės. Maža to: dabartiniam *dž* pakeisti pats Jakštas dar teikia mums naują raidę, kuri irgi yra nebe „lotynų" alfabeto padaras (p. 23)...
Vienas tvirtas principas čia irgi sunku suvaikyti.

Pats aš rašyčiau *y, k, z, ž,* ir apie raidžių kilmės vienodumą, keldamas grafikos „principus", rūpinčiausi drąsiai nešnekėti.

e) A. Jakštui raidės *š, č* netinka ir del to, kad jos esančios slavų kilimo ir kad imą jas vartoti jau ir lenkai. Jas taria autorius pakeisti raidėmis „tarptautiškomis" *ś, ć,* nes tuomet mūsų alfabetas tapsiąs vienodesnis ir labiaus atsiskirsiąs nuo slavų alfabeto (pp. 23 ir 24). Nosinės *ą, ę, į, ų* autoriui netinka, tarp ko kita, kad jos esančios lenkų abecėlės kilimo (pp. 21, 22, 23).

Kai-kam šitie pagrindai (d ir e), mūsų grafikai mainyti, gal ir daug ką reiškia, bet man — nieko jie nesako: 1) slavų ar graikų rášmens mums, tikrai sakant, ten tekliųva, kur savais, geresniais galime juos pakeisti ir 2) jei spaustuvininkai išranda, kad raidžių *ś, ć* stogeliai ne taip veikiai nusitrina, kaip raidžių *š* ir *č,* tad, ir nerodydami savo simpatijų arba antipatijų, tikrai paklausykime Jakšto — imkimės, ir tiek, savo grafikai raides *ś* ir *ć.*

f) Galima būtų dar kai-kas pasakyti del tų „principų", bet, rašant apie juos, daug kas reikėtų ir vėl atkartoti iš to, kas jau pasakyta pirmiaus. Akylas skaitytojas, tikiuosi, tą „daug ką" ir pats suvaikys — iš kitų šio straipsnio pastebėjimų ir iš savo „smageninės".

VI. Metę „principus", pažūrėkime, kiek tikrai lengvina Jakštas mūsų rašybą mokiniams: jo didžiausias tikslas yra juk duoti tokia rašyba, kad toliaus nebebūtų nė vieno inteligento, nemokančio taisyklingai rašyti.

Pats A. Jakštas išranda, kaip matėme, kad, įvedus jo grafiką į mūsų raštus, žymiai palengvėtų žmonėms ir rašybos mokslas.

Pats aš to tvirtinti anaiptol negalėčiau.

Einant Jakšto dėsniais, reikės rašyti kartą î, â, û (ś î, t â, t o k î — galin., t û, t o k i û, v a i k û — kilmin.), kitą kartą tokiose pat lytyse *i, a, u* (v a g i, s t o g a — galin., v î r u, p o n u — kilmin.). Rašyti taisyklingai tos lytys bus be galo sunku išmokti — ypač mokiniams, kurie kirčius deda ne taip, kaip norėtų Jakštas, ir šiaipjau žmonėms, kurie norės, kad vie-

Voroneže (pas Yčus). Stovi: M. Yčas, J. Balčikonis, J. Tūbelis; sėdi: J. Jablonskis, H. Yčienė.

Jablonskis Gardine savo šeimos tarpe su Žemaite.

nodos lytys būtų ir rašomos vienodai. Dvejopas rašymas vienos rūšies vienodai sudarytų žodžių: m a s t î t i ir v a r s t i t i, l a u ź i t i (l â u ź i t i) ir r u k î t i argi būtų kiek lengvinimo? Priešdėlį *į* vieną kartą turėtume rašyti *i* (i n e ś t i), antrą — î (î n e ś a) — ar tat būtų lengva?!

Argi žmonėms, kurie taria ū s a (=ą s a) bus lengviaus įprasti rašyti a s a, nekaip ą s a? Žmonės, kurie taria ą s a, ū s a, o s a (vard.), bus be galo sunku išmokyti rašyti a s a, niekuo nežymint pirmosios balsės ypatingumo. Kaip aš jiems įkalbėsiu, kad jų *ą, ū, o* (ą s a) šiuo tarpu reikia rašyti *a* („asa“) — taip, kaip žodyje b a l a (pelkė), kurio *a* taria jie visai kitaip? Pats aš tariu aiškiausiai k y l u, k y l a (=kįlu, kįla, žem. ir k i l n u, k i l n). Kaip aš savo krašto mokiniui, rašančiam visa ką paprastai be kirčių įkalbėsiu, kad reikią čia a n t r o j o j e lytyje būtinai dėti ant *i* stogelis (k î l a)? Jei sakysiu jam, kad tas stogelis del kirčio tėra čia dedamas, tad jam vis delto bus nuostabu, kodel kitur (pav. stogą) kirtis nepadaro tokio pat stogelio. Mokysiu jį dėti stogelį ant ilgųjų *u, i* ir tuojau, davęs parašyti šių dienų žodžius š ū v i u, m ū š i u, r y k u (įnag.), p y k s t u — kaip aš reikalausiu, kad jis to stogelio čia nedėtų, nors lietuviai šios rūšies žodžius (š ū v i u — p y k s t u) v i s u r, kiek žinau, taria su *ū, y* (pirmajame skiemenyje)?! Dvi šių dienų lyti b a l ų ir b ą l u Jakštas taria rašyti vienodai, nors niekur jos, kiek žinau, vienaip netariamos. Argi ne sunkus čia bus rašybos mokslas?

Žodį a u š t a (su dvibalsiu pradžioje) Jakštas rašo dvejaip: a û ś t a (a u š t a aušrelė) ir â u ś t a (viralas a u ś t a); čia jo stogelis kirčiui tevartojamas skirti (tvirtagaliui ir tvirtapradžiui). Bet skirti tam pat kirčiui ne dvibalsiuose (žodžiuose s u p ū s i u, s i ū s i u, r ū k s t a ir r ū g s t a, d y k s t a ir d y g s t a) to jo stogelio — nebeužtenka*). Kam čia daroma paprastajame rašte toji nelygybė tarp dvibalsių ir ilgųjų balsių?

Niekaip nesuprantu, koks čia išeitų rašybos „lengvinimas“ įvairių vietų mokiniams, kaip čia būtų jiems kas aiškinama įmanomai mokykloje. Labai abejoju, kad ir įvairių vietų inteligen-

---

*) Raidės „stogelis“, vadinasi, vartojamas ne vienam kuriam tikslui: 1) kertamų d v i b a l s i ų kirčio skirtumui pažymėti; 2) kertamoms ilgosioms ir nosinėms b a l s ė m s skirti nuo visų kitų balsių ir 3) dabartinėm *š, č* pakeisti... O kas nežino, jog „omne t r i n u m est perfectum“!

tus, norinčius tikrai išmokti rašybos, patenkintų visu kuo A. Jakšto rašybos projektas.

Labai norėčiau, šiaip ar taip, išgirsti, ką pasakytų apie šį „rašybos lengvinimą“ ir pačios mūsų laikraščių redakcijos. Joms tas dalykas turėtų, rodos, itin rūpėti. Jų tylėjimas man reikš — nenorėjimą nė kalbėti apie tą projektą rimtai.

VII. A. Jakštas išranda, kad mūsų rašytojai nemoką taisyklingai rašyti daugiausia del to, kad Kriaušaičio rašyba esanti jiems neįkandama, neįmanoma; tos rašybos nemoką nė „plačiai pagarsėję mūsų rašytojai“; jos nemoką nė žmonės, „perėję sistematiškus lietuvių kalbos kursus gimnazijose, seminarijose bei kitose mokyklose“; pats jis leidžiąs kelis laikraščius ir visiems turįs padėti be galo daug darbo, taisydamas spauzdinamus rankos raštus (pp. 25 ir 26).

Į šitą dalyką daug ką turiu pasakyti.

a) Kriaušaičio rašyba yra, žinoma, nelengva, netobūla, jai daug ko trūksta, ji taisytina ir taisoma (žr. „Vilties“ priedas, 1914 m., Nr. 5—6). Niekas nė nesako, kad ji mums „fin de siècle“ turėtų būti. Tik taisyti ji reikia ne iš to galo, iš katro ją „taiso“ A. Jakštas.

b) Mūsų rašytojai, nė garsingieji, nėra išėję „sistematinių lietuvių kalbos kursų“. Tų kursų nėsu išėjęs kaip reikiant nė aš ir betgi rašau, kaip matote, į laikraštį ir vadinas — „esu rašytojas“, ilgainiui, rasit, ir pats įgarsėsiu.

Tų „sistematinių lietuvių kalbos kursų“ nėra išėję nė patys mūsų kalbos mokytojai, kurie dirba mūsų krašto mokyklose (čia turiu galvoje Panevėžio mokytojų seminariją, kitas mūsų krašto seminarijas ir daugelį šiaipjau vidurinių ir pradedamųjų mokyklų). V i l n i a u s mokslo apygardoje lietuvių kalbos mokytojais skiria kandidatus tam tikra vyresnybė, kuri nė nereikalauja, kad tie kandidatai l i e t u v i ų kalbą kaip reikiant mokėtų. V a r š u v o s apygardoje žmonės, kurie nori tapti l e n k ų kalbos mokytojais, turi išduoti tam tikrą egzaminą; tą egzaminą turi būti išdavę ir tie l e n k ų k a l b o s mokytojai, kur L i e t u v o j e skiriami į mokyklas.

Mūsų visuomenė tyli, kenčiasi, riejasi del visokių mažmožių; kiekvienas saviškai dirbame tautos darbą, ir tiek. K a l b o s m o k ė j i m a s v i s u o m e n e i, kaip sau norite, mažiausia terūpi. Kalbos mokslo reikalas kelių žmonių tėra dalykas Lietuvoje!

c) Jei turėsiu kuomet laimės rašyti į A. Jakšto leidžiamus ar redaguojamus laikraščius, prašysiu betgi — mano raštelių „netaisyti“, nei kalbos nei rašybos: šiuo atžvilgiu pats aš gerbiamuoju rašytoju, kažin kodel, ne labiausiai išsitikiu.

d) Mūsų rašytojai (inteligentai, mokiniai ir šiaipjau žmonės) nemoka nei kalbos kaip reikiant, nei rašybos — visai del ko kita (d — f).

Skaitytojui (ir rašytojui) visada sunku bus išmokti rašybos (ir kalbos), kol bus rašoma kiekvieno laikraščio saviškai, be kokių taisyklių, kol skaitytojas, ką skaitydamas, matys prieš save nuolat įvairių įvairiausias rašybas ir biauriausiai išgadintą žmonių kalbą. Dabar dažnai ir viename laikraštyje skaitytojas randa juk ne vieną kalbą ir ne vieną rašybą. Iš kur gi čia žmogus išmoks vienos kurios rašybos! Argi kuriós kitós rašybos esam išmokę vien iš gramatikų ir rašome ką, atsimindami iš tų gramatikų? Jei rusų rašybos mokslas mums viena ką sakytų, o turėtume nuolat prieš akis įvairių įvairiausias jų kalbos rašybas, kokį rašybos mišinį, — argi išmoktume vienos, kurios rusų kalbos rašybos? Čia ne tiek rašybos vadovėlis svarbu, kiek taisyklingai rašomas, nuolat matomas kalbos raštas.

e) Laikraščiams prirašydavo pirma „kalbos dalykų“, ar tik ne daugiausia, Ryg. Jonas. Kas jais naudodavosi? — Niekas, beveik niekas. Patys laikraščiai juos spauzdindavo, spauzdindami tylėdavo, bet pačiais tais „dalykais“ savo reikalui nesinaudodavo. Prieš pasirodant tiems jo dalykams buvo rašoma: „tautos apšvieta, mūsų siekis, atėjo su siekiu dažinoti, priešininkas veikia subtyliai, nuteistas mirties bausmėn; visiems jis, su kuo nekalba (?), tiesą į akis drožia; gręsia, gąso...“ Taip pat, ir dar biauriaus, buvo rašoma ir po jo „kalbos dalykų“. Po tų jo „dalykų“ karo metu atsirado dar: „mūšys (plg. „dūris, dūžis, mūšis“) tebetruksta, suėmė daug nelaisvių (į nelaisvę), vienas belaisvis pabėgo iš belaisvės...“ — rašomoji kalba iro, juo toliaus, vis labiaus, ir tebeira.

Nefilologas ir kiti mūsų „kritikai“, visa matydami, tylėjo ir šypsojos, tik kartais išrazdavo reikalingu tuose pat laikraščiuose, kur buvo spauzdinami tie „dalykai“, gerai sudrožti Rygiškių Jonui ir kitiems kalbos ir rašybos „autokratams“ už

būtas, nebūtas ir iš piršto išlaužtas tų autokratų nuodėmes. „Nenaudėliui“ Ryg. Jonui sukirzdavo kartais gerokai ir pati redakcija, kai imdavo jis saviškai nagan tiesiok j ą v i e n ą, nebardamas drauge v i s ų kitų laikraščių (žr. „Viltis“, 1914 m., NN. 7, 9, 10, 11 ir jos „priedas“, NN. 3 ir 4).

Tos rūšies kritikai išrazdavo kaltu tik Ryg. Joną ir kitus „kalbos laisvės varžytojus“. Druskiaus, Nefilologo [9], Jakšto nėsu matęs barant ką-nors už kalbos darkymą; juos, kalbos ir rašybos dalykams rašyti, pagimdė, rodos, tiktai noras kovoti su „kalbininkais-autokratais“.

Iš kur čia išmoks rašomosios kalbos ir rašybos skaitytojas — mokinys, inteligentas, rašytojas? Ką gi jis v i e n a suvaikys kalbos ir rašybos reikalui, skaitydamas kad ir vieną kurį laikraštėlį!? Jei viename laikraštyje apie rašybos ir kalbos dalykus spręs Druskius, Nefilologas, Rygiškių Jonas, Filografas ir koks, visai nenusimanąs apie kalbos dalykus šiaipjau laikraštininkas, — ką gi jie, iširėliai, b e n d r a sudarys? Skaitytojui daug lengviaus būtų orientuotis, jei apie kalbos dalykus v i e n a m e laikraštyje rašytų v i e n o s katros rūšies kalbininkai — A. Jakštas, Druskius, Nefilologas, Filografas (1) arba Būga, Rygiškių Jonas, kun. Laukaitis, Naginskis (2)... V i s i jie, krūvoje dirbdami, v i e n o darbo čia nenudirbs, kaip nenudirbtų vieno kurio darbo v i e n a m e laikraštyje ir A. Smetona, Pr. Dovydaitis, J. Žimantienė.

f) Yra dar įstabesnių dalykų mūsų spaudoje — labai nepaprastų, be galo charakteringų; panašių į juos kitų tautų spaudoje matyti netenka.

Čia kelis tepaminėsiu (1—4).

1) Esu matęs savo amžyje ir rankos raštų, siunčiamų spauzdinti į redakciją. Juose, gerai atsimenu, būdavo, tarp ko kita, ir tokių žodžių, kaip antai: m ū š i s (kova), b e l a i s v i s, p a š n e k e s y s, s p a u d i n y s, š i u o t a r p u... Tie rankos raštai teko paskui ir laikraštyje pastebėti, bet buvo jau rašoma: m ū š y s, n e l a i s v i s, p a š n e k ė s y s, s p a u z d i n y s, š i u o m t a r p u... Kalti čia buvo, matyti, patys „taisytojai“!

2) Mano paties sūnus, dar mažas žmogelis, augdamas šiuo karo metu, skaito, žinoma, sugriebdamas, kaip ir didieji žmonės, ir laikraštį. Dabar sunku nuginti. Ima jau ir sakyti ką-ne-ką „laikraštiškai“: sako — m ū š y s, n e l a i s v i s, mokslą p e r-

eina, į vieną valandą to nepadarysi, gauna daugiau trijų rublių ir dar kai-ką. Ką jam padarysi? Negi sakysi: nekalbėk, vaikeli, taip, kaip mūsų laikraščiai rašo! Namie tos rūšies kalbos gadinimų jis negirdi: rūpinamės šnekėti, kiek išmanydami, žmoniškai, netoldami taip baisiai nuo žmonių kalbos.

Ką sako šitas mažas dalykėlis?

3) Pati „Viltis“ išspauzdino „Visuomenės įnamius“ (Мирскiе захребетники). Vertime buvo pasakyta, kuo vardu ir rusų kalbos originalas. Dabar „Viltis“, besibardama su A. Sm., išvadino jį „zachrebetniku“; taip jį pabarusi, lyg atsiprašė — pasisakė nežinanti, kaip tikrai reikėtų tas gražusis rusų kalbos žodelis (мирской захребетникъ) — lietuviškai pasakyti. Kad būčiau radęs kitame laikraštyje panašų kalbos incidentą, nebūčiau stebėjęsis. Bet čia tie „visuomenės zachrebetnikai“ — kaip-tik pačios „Vilties“ išleisti ir joje pačioje buvo spauzdinami! Argi ne nuostabu, argi taip gali kur kitur būti? Kokį čia pavyzdį duoda savo skaitytojams pats laikraštis?!

4) Mums labai gerai žinomos pavardės — „Žymontienė“ ir „Yčas“. Yra tat du labai žinomu mums, labai nevienodu tautos darbo dirbėju.

Jų pačių krašte tos pavardės skamba — Ičas ir Žimantienė (ne *y*, bet *i* žodžio pradžioje). Kodel jos rašomos netaisyklingai?

Buvo, kiek žinau, taip: „Žimantienę“, stojant į redakciją, rašė kai-kas ir tarė lenkiškai „Żymont“; ją, ir įstojus į redakciją, įrašė „Žymontienė“; ji nesipriešino — rašyba, „kalbininkų pinklės“, jai pačiai, žinoma, nerūpi; „Ičą“, prieš pradedant dirbti, kai-kas tardavo ir rašydavo „Yčas“; jis, darbo žmogus, galvos sau nesuka „kalbininkų pinklėmis“, ir dabar jo krašto žmonių kalbos „Ičą“ — matome veik visur „Yču“ pavirtus.

Ką čia padės A. Jakšto alfabeto lengvinimas? Ką čia padarys šiuo metu visoki „kalbos ir rašybos vadovėliai“?

Kai būsim patys rimtesni, kai plačiaus suprasim, kas yra lietuvis ir kultūros žmogus (dabar savo kultūros dienraštį teturime), tada imsime rimčiaus žiūrėti ir į europiečių kultūros darbą, tada, tikiuosi, imsime ir rašyti

daug ką žmoniškiaus — savo žmonėms, mūsų krašto piliečiams!

[1915 m. „Vairas“ NN 14, 15]. *Nedruskius.*

Vydūno rašyba.

Prūsų Lietuvoje Kriaušaičio rašyba nėr giliai įleidusi šaknų. Rašybos dalykais Prūsų lietuviai, tiesą sakant, nė nesuko sau ligi šiol galvos. Tais dalykais susirūpinęs tenai dabar, rodos, tiktai Vydūnas ir iš dalies, matyti, tas Prūsų Lietuvos jaunimas, kurį žadina ir kelia iš miego to dorojo ir garbingojo mūsų tautiečio „Jaunimas“ (mėnesinis laikraštėlis).

Vydūnas dirba Prūsų Lietuvoje ir, tvarkydamas mūsų rašybą, turi galvoje daugiausia Prūsų Lietuvą. Mūsų krašto tarmės ir jų ypatybės jam šiuo tarpu nerūpi. Prūsų Lietuvos kalba yra gana vienoda ir sutvarkyti jai rašyba yra, žinoma, ne sunkiausia: rūpintis įtikti visiems žemaičiams ir rytų aukštaičiams — jam nereikia ir už tą nesirūpinimą niekas jo tenai, žinoma, nebars.

Vydūnui rūpi tiktai, kad mūsų rašyba būtų — prasta, nuosaki, nesunki, sava. Lietuvių rašybos vienodumas jam tuo tarpu nerūpi*). — Taisykime rašybą palengvėle, lengvinkime, prastinkime, o jos vienodumas, pamatysite, savaime rasis, — lyg norėtų pasakyti pačiame „Jaunime“ Vydūnas.

A. Jakštas lyg nori pasakyti: „Ilgąsias balses (balses su stogeliais) rašykime tik ten, kur jų ilgumą visi girdime.“ O tą balsių ilgumą pats A. Jakštas ten tegirdi, kur žodžio balsis kertamas, — ir daugumo ilgųjų balsių jis niekuo nežymi: jam rodos, kad nekertamųjų balsių ilgumo ir visi kiti su juo negirdi. Iš to eina visa daugybė jo rašybos ypatybių.

Vydūnas lyg sako mums: „Balsių ilgumą žymėkime visur, kur jį girdime.“ O tą balsių ilgumą Vydūnas, būdamas ausylas žmogus, girdi ir be kirčio, girdi pagaliaus ir ten, kur Didžiojoje Lietuvoje jo dažniausiai neturime ir todel patys niekad nežymime. Iš to eina nemaža naujų mums tos rašybos savotiškumų. Vadinamųjų nosinių balsių Vydūno tarmėje nebėr: jos tariamos tenai kaip paprastos ilgosios balsės. Šis dalykas irgi lengvina jam rašybos tvarkymo darbą.

---

*) Rašydamas apie Vydūno rašybą, turiu prieš akis tiktai vieną „Jaunimo“ sąsiuvinėlį (1914 metų, gegužės mėn.).

Vydūnas vartoja visas paprastąsias mūsų balses — *a, e, i, u* (mūsų trumposios balsės) ir tas pat balses su stogeliais *â, ê, î, û* (mūsų nosinės ir ilgosios balsės *ą, ė, y, į, ū, ų*). Be to, jis vartoja vieną naują balsę, labai panašią į paprastąją *e*. Šią balsę kaip ir *â*, vartoja dviem dalykam: pažymėti mūsų šių dienų balsėms *ą, ę*, (*ą*sa, k*ą*, t*ę*sti, sik*ę*) ir trumposioms *a, e*, kada šios, gaudamos nuo senų senovės kirtį, tariamos Prūsų Lietuvoje (ir Suvalkų žemėje) tęsiamai (r*a*šo, s*a*ko, v*a*das, p*e*nas, p*e*lę, p*e*ną, v*e*da, d*e*da, r*a*gina...).

Čia turiu kiek iš vagos iškrypti.

a) Prūsų Lietuvoje ir Paprūsėje žodžių: r*a*šo, s*a*ko, b*a*lą (accus.), b*a*la (vocat.), n*e*ša, v*e*da — pirmasis skiemuo (po senovės kirčiu) tariamas tęsiamai — tariant tęsiamas taip pat, kaip ir *ą, ę* žodžiuose: *ą*sos (nom. pl.), v*ą*šas, b*ą*la, stog*ą* (acc.), k*ę*sti, t*ę*sti, sik*ę* (acc.). Be kirčio, žodžio gale ir po n e s e n u kirčiu tos pat *a, e* ir tenai tariamos trumpai: s*a*kyti, b*a*l*a* (nom.), v*e*sti, v*e*siu, v*e*stų...

b) Po kirčiu (ne žodžio gale) ir rytų aukštaičiai pratęsia trumpąsias balses *a, e, i, u*, bet šis jų balsių ilgumas yra nepilnas, sakoma — jų balsės pusilgės, ilgokos: b*a*lą, p*e*lę, š*a*ką, v*i*są v*i*štą (acc.), v*i*sos v*i*štos, k*u*pros (nom. pl.), s*u*ka, s*u*ko...

c) Dvibalsių *ai, ei, au, al, am, an, ar, el, em, en, er*, su t v i r t a p r a d ž i u kirčiu, balses *a, e* vakarų aukštaičiai taria irgi ištęstas: b*ai*mė, k*ei*kia, š*au*do, b*al*tinu, b*am*ba (vok. *Nabel*), k*an*da, b*ar*škinu, p*el*kė, p*em*pė, v*en*giu, š*er*ti...

Suvalkų žemės rytų aukštaičiai tęstinai taria tokių dvibalsių ne tiktai *a, e;* jie čia ištęsia ir *i, u* ir taria „pyrmas, pyntie, spyrtie, skūndžiau, šūnkelis, šūnvote“ (=pirmas, pinti, spirti, skundžiau, šunkelis, šunvotė).

Šitos mūsų tarmių ypatybės *(a, b, c*, ypač *a, c)* išvarė iš pusiáusviros, apsuko galvą, man rodos, Vydūnui: i l g a s rašo jis d a ž n i a u s i a i ir tas t r u m p ą s i a s balses, kurias jo tarmėje k i r t i s teilgina (vocales accentu longae). Kriaušaitis, kaip žinome, ilgas rašo tik balses, kurios savaime ilgos, kurios ir be kirčio tariamos tęsiamai (vocales natura longae).

Vydūnas rašo: 1) îla, gîdîtojas, lîgîbê (=lygybė), trîs vâgîs, tie pâtîs sûnûs, svarbûs dalîkai; 2) tû sûnû, svarbiû dalîkû (gen. pl.); turiu vienâ sûnû, dukterî, daug sûnû, vîrû; 3) âsa, matau âsâ, âsotâ puodâ; gâvo daug îsâkîmû; manîti, mâstîti, mânîmas, mâstîmas; mâžas râtas, mâžâ râtâ

(acc.), mažu ratu (instr.), mažû râtû (gen. pl.), sâkê lâbâ vâkarâ, pasirinko tâ pâtî âmatâ; 4) kad ateitû, pasakîtû; 5) gâlvâ kêlê, gârbina, vâlgo, dâr, gâl, jâm, mân vienâm; rîtâ eisiâs î laukâ ir savo dârbâ dirbsiâs; 6) nuêjes î laukâ dirbk; regime, esame visumos dalelê; kelti, velti, verti; jis sâkosi mâtes mane (su ilgąja *e* skiemenyse: *je*s, *te*s, *re*, *e*, *le*, *ke*l, *ve*l, *ve*r).

Vydūnas, rašydamas tarme: k*e*lti, v*e*ltui, t*e*nkinas, gârbina, mân vienâm... (su ilgosiomis *a, e*), turėjo rašyti ilgas balses *(a, e)* ir dvibalsėse *ai, au, ei,* kur joms tvirtapradis kirtis tenka: pal*ai*ma, Gaigal*ai*tis, Kurš*ai*tis, nekl*au*žada, k*au*šas, š*au*do, k*ei*kia, t*ei*sina. Bet čia tarmės ypatybės jis savo rašyba nekelia aikštėn, lyg pamiršęs, jog Prūsai sako: Kuršâ*i*tis ir Kuršâtis, neklâ*u*žada ir neklâžada (jų i l g o j i *a* prarija čia pagaliaus ir trumputę *i*). Čia Vydūno rašyba yra, man rodosi, ne visiškai nuosaki.

Vydūno rašyba daug pelnytų, būtų daug geresnė, kad ilgumų, einančių jo tarmėje iš kirčio, jis visai nežymėtų, kad rašytų: s a k o, m e t a, m a t o, m a t î m a s, d a u g î s a k î m û g a r b i n u, m a n v i e n a m k e l t i. Dabar, rašant jo raidėmis, yra, rodos, lyg perdaug stogelių, visas jo raštas randas lyg perdaug stogeliuotas, perdaug margas ir todel ne „prastas". Be to, rašant Vydūno rašyba gramatiką arba žodyną, dabar nebūtų dažnai vietos nė žodžio kirčiui pažymėti per tą daugybę stogelių. Kaip gi žymėsi tuos kirčius žodžiuose: â k î s (nom. pl.), b û t î b ê, l î g î b ê, s û n û, î s â k î m û, d â r b â, m â n ê, s â k ê?

Ir pačių stogelių eilėje yra Vydūno vienas lyg nenuosakumas. Ilgąją savo tarmės *a* (ne mūsų „nosinę *a*") autorius rašo su stogeliu (sâko), bet ilgąją tos pačios rūšies *e* rašo kitaip, be to stogelio. Vydūnas nuosakiaus būtų pasielgęs, reikšdamas šita ypatingąja, naująja raide dabartinę mūsų *ė* (siaurąją ir ilgąją *e*), o mūsų *e* žodyje *m e t a* rašydamas su stogeliu (s a k a u, s â k o ir v e d u, v ê d a). Naujoji Vydūno balsė (be stogelio) geriaus tiktų tai balsei r e i k š t i *(ė),* kuri v i s a d a, su kirčiu ir be kirčio, tariama tęstinai.

Iš mūsų šių dienų priebalsių Vydūnas meta *š* ir *ž*. Joms pakeisti duoda dvi nauji raidi, panaši kiek į *8* ir *3*. Bet tiedvi raidi yra lyg kokia keistenybė visoje Vydūno rašmenų eilėje. Ta keistenybe autoriaus norėta, matyti, lyg sumažinti ir be to didis

skaičius jo rašybos stogelių arba rūpintasi, kad naujoji rašyba nebeturėtų „aiškaus slavų rašybos žymio", kad ji būtų sava. Ir čia autorius nėr perdaug, rodosi, girtinas: jo perdaug — „nusavinta" toji rašyba...

Kur dabar rašome minkštąsias priebalses *č* ir *dž* (su *i* prieš *a, o, u),* Vydūnas rašo tiesiok *ti, di:* bitiulis, tiauška, tuštias, tatiau, tîtia, skaitius, skaitiau, jautio, jautiais, išmintiai, keitiu, keitiau ir diaugiasi, diugina, pradia, rodiau, vediau, žodiais, širdiai. Mūsų „čia" jis rašo savo tarme — tše (tik šio žodelio *š* reiškia, kaip ir kitur, žinoma, saviškai); mūsų šių dienų „ginčas, kirmičas, čaižo, čirškia" parašytų, tur būt, „gintšas, kirmitšas, tšaižo, tširškia". Kaip rašytų Vydūnas mūsų „*c*it, *c*ypti", pastebėti iš mano turimo su savim „Jaunimo" sąsiuvinėlio neteko. Tur būt, mūsų *c* jis rašo *ts.*

Čia Vydūno rašyboje yra, man rodos, irgi nenuosakumo; be to, rašymas šiam tikslui *ti, di* būtų lyg nereikalingas grįžimas į neaiškią, neturinčią šiuo kartu vertės senų senovę.

Vydūnas rašo: atminti, dailinti, gîventi, pažinti, plâtinti, t*e*kinti, žâdinti, vadinti ir mêgîsime, atmîs. Kriaušaitis tas lytis rašo irgi: atminti... gyventi... mėgįsime, atmįs. Su Kriaušaičiu Vydūnas, kiek turiu šiam kartui pastebėjęs, nesutinka tik rašydamas: mokîti,—kinu*), teisîti,—sinu. Bet čia Vydūno, gali būt, tik neapsižiūrėta.

Vydūnas rašo, nesutikdamas su Kriaušaičiu, ir — grîžta, spausdinti, siûsdinti, nei vienas nežino (= Kriauš. grįšta, spauzdinti, siųzdinti, nė vienas nežino). Bet ir apie šios rūšies rašymus sunku kas tikra iš vieno sąsiuvinėlio suvaikyti.

Baigdamas šitą savo rašinį, turiu dar mažmožį pastebėti. Iš Vydūno rašybos matyti beveik visa, kuo įžymi *jo* kalba, kuo ji skiriasi nuo šio krašto tarmių. Jis rašo: „jis dabar visa (alles) žino, dirba jis ta pat, ir jis ta pat (dasselbe) mânê, turêti (haben, имѣть), tûrêti (halten, держать),

---

*) Mūsų rašoma ir sakoma dabar dvejaip: mókyti, —kau ir mokinti, — kinu. (Šis žodis ne visur skamba vienodai).

s u s ľ t û r ê t i“ ...*). Kad jis, duodamas lietuviams rašybą, būtų turėjęs galvoje visas ir šio krašto tarmių ypatybes, jo rašyba būtų išėjusi daug kitoniškesnė.

Vydūno rašyba Prūsų lietuviams tėra duota. Ją priims, daugių daugiausia, vieni Prūsų lietuviai, bet ir šie, imdamiesi tą rašybą, daug ką turės iš jos atmesti. Kai ką išmes iš jos pagalvoję, tikiuosi, ir pats Vydūnas.

Vydūnas ir A. Jakštas, abu naujųjų rašybų teikėju, gerai padarytų, man rodosi, kad ėmusiu ir gramatikėles parašytų įmanomai savo rašybomis L i e t u v o s m o k y k l a i. Tokių gramatikų rašytojai, kai reikia vienas kitas dalykėlis pagrinduoti įmanomai, įkalbamai, mokslingai, dažnai ir patys šį tą atmeta iš to, ką buvo išgalvoję prieš rašydami mokyklai vadovėlį. Toks darbas ir abu šiuodu autoriu priverstų dar apie kai ką pagalvoti, o nuo to jų galvojimo būtų sveika, man rodosi, ir jų teikiamoms dabar naujosioms rašyboms.

[1915 m. „Vairas“ N 16]. **Rygiškių Jonas.**

Naujosios rašybos belaukiant.

Rašybos reformos dalykas, jos gerinimas ir lengvinimas, yra jau gana senas Rusuose. 1912 m. Maksvos pedagogų draugija buvo kreipusis tuo reikalu į Mokslo Akademiją. Ši sudarė netrukus tam tikrą komisiją. Komisijos darbas buvęs įteiktas Akademijai, bet del įvairių priežasčių — vis laukęs savo eilės. Tuo pat reikalu buvo kreipęsi į Akademiją 1907 m. 300 Valstybės Dūmos atstovų, o 1913 m. Maksvos žemiečių ir Petrogrado mokytojų suvažiavimai. Bet ko griežta Akademija vis delto nedarė, vis buvo kažin ko laukiama.

Dabar į Akademiją kreipiasi rašybos reformos reikalu jau ir naujasis švietimo ministeris. Taigi reikia tekėtis, kad šiuo tarpu tas kreipimasis nepasiliks neatsakytas. Rusų Akademija turinti šiam reikalui jau daug ką ir nudirbusi, ir todel yra vilties, jog rusų mokykla ir spauda šioje savo darbo srityje susilauks netrukus ir reikalingų joms, senai laukiamų naujienų.

Girdėjome, kad šis rašybos dalykas — jos gerinimas ir lengvinimas — tikrai parūpęs, dar anksčiaus, ir mūsų jaunuomenei.

---

*) A. Jakštas savo rašyba negalėtų nė atskirti — „jis v i s a mato, t u r ė t i“ nuo „jis v i s ą mato, tūrėti“.

Maksvos moksleiviai leidžia netrukus „Rašybos dalykus“, kur išdėstytos keliais straipsniais įvairios šių dienų mūsų rašybos su vieno kito rašybininko pastebėjimais, ir kreipiasi tuo savo leidiniu į mūsų visuomenę ir ypačiai Mokslo draugiją, kad išrinktų netrukus tam tikrą žmonių būrelį ir pavestų jam sutvarkyti kaip reikiant visą mūsų verksmingąjį šių dienų rašybos dalyką.

Pati toji jaunuomenė, kiek teko patirti, norėtų, kad mūsų rašyba būtų visa daug įmanomesnė ir lengvesnė. Jie nori pirmiausia, kad mūsų leidinių rašyba būtų — vienós kurios įsigalėjusios tarmės, ne įvairių mūsų kalbos tarmių rašyba. Rašomoji kalba visur esanti viena kuri tautos tarmė, imanti sau iš kitų kalbos tarmių tik tiek, kiek jos pácios, augant kalbai, į ją įneša ir kiek jai tikrai reikia, kad ji dar galingesnė būtų, dar gražiaus, dar patogiaus galėtų savo darbą visai tautai dirbti.

Rašomosios kalbos pagrindui jie, kiek matyti, teikia panemuniečių aukštaičių tarmę, tą mūsų krašto kalbos ruožą, kuris eina, abypusiai Nemuno, per Prūsus į Baltijos jūrą. Ilgosios ir „nosinės“ balsės tame Lietuvos krašte skirtumo jokio, tariant žodį, neturi, ir todel jie, toji jaunuomenė, norėtų, kad to skirtumo tarp tų balsių nė rašomosios kalbos rašyboje nebūtų daroma. Taigi, kur dabar rašome a) *y, ū* (pykstu, rūkstu, pykau, rūkau) ir b) *į, ų* (drįstų, drįsau, siųsti, siųsiu), jie norėtų toliaus dvi raidi terašyti. Dabartinės *ą, ę* (ar kiti koki tos rūšies rášmens) reikštų vien tas ilgąsias *a, e,* kurios ir be kirčio panemuniečiuose yra ilgos (ąsa, gręžiau).

Moksleivių sumanyme esą ir kitų naujų rašybos dalykėlių. Savo leidiniu jie duoda, kaip jau sakiau, visų šio meto rašybų sąrašą, leidžia jame rašybininkams, ypačiai Rygiškių Jonui, lyg išsikalbėti ir prašo pagaliaus mūsų visuomenę ir ypačiai Mokslo Draugiją, kad sudarytų netrukus komisiją visam įvairių rašybų dalykui sutvarkyti, prašo, kad toji komisija nuspręstų ką tikrai gera, lengvai išmokstama, tvirta ir primtina mokyklos ir visos spaudos reikalui.

J. Jablonskis.

[1915 m. „Vairas“ N 18, psl. 287].

Del vienos komisijos.

„Mūsų rašyba yra visai suskydusi, mes jau kelias turime paprastajam raštui rašybas, mes, tikrai sakant, dabar *nė vienos bendros visiems neturime rašybos*... Taip toliaus tverti, kaip sau norite, negali! Tauta, kuri nori gyventi, šviestis ir rimtai kalbėti apie savo literatūrą, raštiją, mokyklą, tuo tenkintis, nuleidusi rankas, — neturi teisės.“

Šitais žodžiais kreipiasi „*Rašybos dalykų*“ leidėjai į mūsų visuomenę: į mūsų mokslo draugiją, į kalbos mokytojus, į laikraščių redakcijas, į rašytojus ir į kitus tautos darbo dirbėjus. Jie prašo meldžia: „sudarykite *darbo žmonių būrelį* ir įsakykite jam tautos vardu, kad netrukus išdirbtų *vieną* visiems mums rašybą, nes to rėkte rėkia iš visų mūsų — mokykla ir visa jaunoji, gyvoji, norinti gyvo darbo Lietuva“. Šituo reikalu kreipėsi nesenai per „Vairą“ į mūsų mokslo draugiją ir vienas mokytojas, kurs, tarp ko kita, rašė (Nr. 14): „Jei mokslo žmonės tikrai suvažiuotų į šaukiamąjį susirinkimą, prašyčiau, jei nebūtų sunku, išrinkti tam tikrą komisiją mūsų rašybos dalykams sutvarkyti. Ši komisija turėtų susidaryti iš įvairių darbo žmonių; jos nustatyta rašyba turėtų būti paskui ir mokslo vadovėlių ir šiaip jau leidinių rašyba. Kol neturėsime vienos tokios rašybos (ir vienos rašomosios kalbos), negali būti rimtai kalbama nė apie kalbos mokymą mokykloje.“

Apie šitą dalyką teko ir man pačiam nesenai kalbėti „Vaire“ (Nr. 18).

Taigi turėdamas visą šitą dalyką galvoje, labai nustebau radęs pranešimą apie „kalbininkų sekcijos posėdį“, kuris turėjęs įvykti birželio 10 dieną (žr. Nr. 19). Kalbininkų posėdžio *šiam reikalui* negalėjo tuomet būti, nes ir jie, kaip ir minėtųjų „Rašybos dalykų“ leidėjai, laukia dabar, kiek žinau, be nepaims visą šitą reikalą į savo rankas mūsų visuomenė (Mokslo Draugija, laikraščių redakcijos, rašytojai...). Jais vienais, kalbininkais, mūsų visuomenė šitam dalykui, matyti, nė nepasitiki: jie mūsų spaudoje yra tik — barami del įvairių įvairiausių „nesąmonių ir prasimanymų“. Tokių pravardžiavimų, kaip „manjakai, idiotai, autokratai“, — gimusių Kauno „Draugijoje“, — turi sau dabar spaudoje juk vieni kalbininkai! Pagaliaus, tas dalykas, kad nėra Lietuvoje dar nė vieno laikraščio, kurs naudotųsi savo rašybos reikalui ištisai bent vieno kurio kalbininko

patarimais, — rodo, jog šios rūšies žmonės mūsų rašytojų akyse yra dabar tikrai giliai nupuolę.

Gyvenant dabartinėmis aplinkybėmis, viena teliekti, man rodosi: rašybos dalykams sutvarkyti šviesioji visuomenė turi pati išsirinkti iš savo tarpo ištikimąjį, sukalbamąjį žmonių būrelį. Vienų kalbininkų rašyba, kad ir išdirbtų ją bendram spaudos reikalui, šiuo metu vis bus niekinama mūsų šių dienų visuomenės.

„Vairo“ Nr. 20-jame pasakyta: „Kalbininkų sekcija, kuri buvo ketinusi spręsti klausimą, kokią nustatyti lietuvių rašybą, nesusirinko, nes negalėjo atvykti į Vilnių žymieji mūsų kalbininkai; be to, šioks metas kitiems pasirodė netinkąs tokiems klausimams spręsti.“

Kalbininkų posėdžio lietuvių rašybai nustatyti negalėjo būti, kaip jau sakiau, del kitos priežasties. Jų nė nesirengta *šituo reikalu į* M. Draugijos susirinkimą. Antra vertus, Draugijos susirinkimas, kurs ir karo metu, kaip matome, įvyko, galėjo, man rodosi, išrinkti vis delto tą komisiją, kurios taip prašo dabar jaunieji „Rašybos dalykų“ leidėjai ir vienas kitas šiaipjau žmogus, susirinkimas, kurs turėjo kantrybės klausyti šiuo metu referatų apie „Levą lietuvių ir kitų tautų pasakose bei dainose“ ir norėjo išgirsti ką nauja apie „Geocentrizmą ir heliocentrizmą istorijoje“, — galėjo, man rodosi, rasti laiko ir prašomajai rašybos komisijai sudaryti. Draugijos posėdis, išrinkęs tą komisiją, turėjo tik pasakyti jai, kad savo darbą atliktų ligi kitos vasaros, idant kitas Draugijos susirinkimas galėtų jį patvirtinti visuomenės reikalui, — ir tiek.

Jei del kurios priežasties tikrai negali sudaryti šitos komisijos Mokslo Draugija, patarčiau tą darbą pasiimti kaip reikiant į savo rankas vienam kuriam mūsų laikraščiui. Čia yra darbas, man rodosi, ne sunkiausias. Į tą komisiją turėtų sueiti, man rodosi, keli rašę apie rašybos dalykus kalbininkai ir po vieną atstovą iš tų mūsų laikraščių, kuriems rūpi pats rašybos sutvarkymas. Į tą komisiją iš laikraščių atstovais bus skiriami, tikiuosi, daugiausia mokytojai ir rašytojai, kurie patys norėtų čia balso turėti. Toji komisija, kai bus sudaryta, galės pradėti netrukus ir savo darbą dirbti. Ji turės išžiūrėti, žinoma, įvairius šių dienų rašybininkų projektus, ypačiai išleistus dabar „Rašybos dalykus“ ir išdirbti paskirtam laikui — vieną visiems mums rašybą, kuria paskui naudosis „visi mūsų laikraščiai ir visos

knygos, kurios bus skiriamos platinimo raštu mokslo reikalui" (Raš. dal.", p. 64).

Jei ir laikraščiai tylės del šito sumanymo ir šitos komisijos nesudarys, man bus visai aišku, jog rašybos dalykų sutvarkymas, kurio taip laukia iš mūsų mokykla, šiuo tarpu tikrai nerūpi — mūsų visuomenei.

J. Jablonskis.

[1915 m. „Vairas" N 22, pusl. 346, 347].

1918

Rygiškių Jonas. *Mūsų rašyba.* Kult. ir Šviet. sekcijos leidinys. 62 pusl. Káina 70 kap. Voronežas. 1917 m.

Tatai yra „Vargo mokyklos priedėlis". Čia sprandoma daugybė šių dienų rašybos dalykų. Vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų mokiniai ir rašytojai būtinai privalo turėti ją prieš akis ir skaityti.

Šitame rašybos vadovėlyje yra ir šiaip jau kalbos mokslui daug žodžių ir gyvosios kalbos pavyzdžių. Kritika vadovėliui, gal būt, kai ką prikiš, bet vis delto išrandama ir dabar, jog su juo reikia būtinai skaitytis, ypačiai mokykloje. Nuo šio laiko mūsų laikraščio rašyba bus šio „Vargo mokyklos" priedėlio rašyba: prašome, kad ir mūsų bendradarbiai, ką rašydami mums, rūpintųsi rašyti tuo skiriamu mokyklai vadovėliu.

Gale eina ir „rašybos žodynėlis". Po to žodynėlio eina dar autoriaus žodelis, kuriuo kreipiasi į mokytojus ir rašytojus. Tame žodelyje pasakyta tarp ko kita:

„Mūsų rašyba yra tikrai suskydusi, mes kelias turime paprastajam raštui rašybas, mes, tikrai sakant, dabar nė vienos bendros visiems neturime rašybos. — Taip toliau tverti nebegali!.. — Reikia turėti būtinai *viena* rašyba. To rėkte rėkia ir mūsų mokykla ir visa jaunoji, gyvoji, norinti gyvo darbo Lietuva... — Rašybos netvarka yra skaudus kalbos mokslui dalykas!"

[1917—1918 m. „Ateities Spinduliai" N 3—4, psl. 121—122].

Lietuvių rašybos vadovėlis. Sutaisė *Liūdas Gira.* 103 pus., 8° didumo. „Žinyno" leidinys, Vilnius, 1918 m. Kainos nepažymėta*).

*) Kaune parduodama po 6 markes.

Sunkiausia yra, matyti, mūsų „nosinių“ balsių rašyba. Šio vadovėlio autorius rašybos mokslą del tos priežasties pradeda dėstyti nuo n o s i n i ų balsių.

Pradžioje autorius kalba, kada vartojama *ą* atskirų linksnių galūnėse, dalyvių galūnėse, žodžių šaknyse, priešdėlyje *są*... Paskui išdėsto visas balsės *ę* taisykles — linksnių galūnėse, dalyvių galūnėse, veiksmažodžių šaknyse (p e l ę, p e l i ų, b r e n d ę s, b r ę s t i, g r ę ž t i...). Toliau išdėstomos balsių *ę* ir *ų* taisyklės — parodyta, kuriose žodžių lytyse ir kuriose žodžių šaknyse jos rašomos; trumpai išdėstytos atskiros jų taisyklės (pp. 7—30).

Toliau išdėstytos balsės *y* taisyklės (33—42); po to eina *ū* taisyklės (42—49). Paskui eina *ė* ir *e, ie, uo* (dvibalsės), „suminkštinamoji (?) priebalsė *j*“ (j o j u, j u o s t a), „trumpoji balsė *i* prieš kitas balses“ (k i a u t a s, s i ū t i), įvairios priebalsių taisyklės, skyriamieji ženklai... Gale (pp. 96—98) paminėta išėjusi Voroneže Rygiškių Jono „Mūsų rašyba“ („Vargo mokyklos“ priedėlis) ir pažymėta, kuo skiriasi kai kurios šio vadovėlio ir Rygiškių Jono rašybos taisyklės.

L. Giros rašybos taisyklės niekuo, apskritai imant, nesiskiria nuo Mokslo Draugijos leidžiamų vadovėlių rašybos. Autoriaus norima tiktai išdėstyti atskiros taisyklės tam rašybos mokslui, kuris bus einamas mokykloje. Po taisyklių beveik visur eina „lavinimos“ (pratimai), iš kurių matyti, jog vadovėlis skiriamas ir pradedamajam rašybos mokslui.

Mūsų mokyklai vadovėlis šiuo tarpu, man rodosi, tiks, tik kituose leidimuose reikės kai kas išlyginti, pataisyti. Autoriui neaišku, matyti, buvo, kurios rūšies mokiniai eis visą rašybos mokslą iš jo vadovėlio: atskiromis vadovėlio dalimis jis kalbasi, matyti, ir su nepratusiais rašytojais ir su didesniaisiais mokiniais, ir su pradedančiais eiti rašybos mokslą mokiniais (plg. „lavinimos“). Iš to eina daug vadovėlio nelygumų.

Autorius nori, kad mūsų leidinių rašyba būtų vienoda. To norėti, žinoma, reikia. Aš, buvusis kalbos mokytojas, su tuo autoriaus noru visiškai sutinku ir, apskritai sakant, nedaug ką galėčiau pasakyti prieš pačias jo teikiamas rašybos taisykles. Spausdindamas dabar savo etimologiją, ir pats beveik visur stengiuosi neiškrypti iš tos mūsų Mokslo Draugijos vadovėlių rašybos.

L. Giros vadovėlis, mano nuomone, būtų išėjęs dar geresnis, kad autorius būtų dėstęs savo taisykles kiek plačiau, giliau, bendriau, kad atskirų jo taisyklių būtų vadovėlyje mažiau, kad visas vadovėlis būtų skiriamas buvęs tam tikrai vienai aiškiai skaitytojų rūšiai. Skyrium kalbėti apie *ą*, paskui apie *ę*, vėl apie *į*, apie *ų*, kalbėti apie kiekvieną nosinę balsę skyrium, man rodosi, nereikėjo. Jei vadovėlis skiriamas aukštesniosioms mokykloms, nereikėjo dėti tų skyrelių, kurie jo „lavinimos" vadinami. Nosinėms balsėms paskirta gana daug vietos, bet rašomajai kalbai ir mokyklai tos taisyklės yra lyg nesujungtos į vieną bendresnę taisyklę, lyg perdaug palaidos.

Vadovėlyje jau ir dabar matyti mažmožių, kurie antrajame jo leidime, kaip jau pažymėta, reikėtų pataisyti. Iš tų mažmožių štai ką norėčiau jau dabar iškelti aikštėn:

1) Autorius skiria „gramatiką" nuo „sintaksės". „Gramatika" jis vadina vieną etimologiją, nors etimologija ir sintaksė, tikrai sakant, yra tiktai dvi gramatikos dalys. Tą autoriaus klaidą turiu pastebėjęs vadovėlio „Prakalbos žodyje".

2) Autoriaus neskiriama g a r s a i nuo r a i d ž i ų; žodžio „garsas" reikšmė autoriui lyg ne visai aiški. Jis rašo: „Mūsų abėcėlė turi iš viso 30 raidžių bei garsų (p. 7.); lietuvių kalbos garsai gali būti suskirstyti į dvi vyriausi rūši: b a l s e s ir p r i e b a l s e s (p. 8)." Garsas ir mokykloje reikėtų griežtai skirti nuo raidės. B a l s ė s ir p r i e b a l s ė s yra tam tikros raidės, b a l s i a i ir p r i e b a l s i a i yra tam tikri kalbos garsai. Sakyti, kad „mūsų abėcėlė turi 30 raidžių bei garsų" nereikėtų: a) mūsų abėcėlės yra 30 raidžių, o kiek yra mūsų kalbos garsų, — sunku yra ir pasakyti, nes, viena, raidės ne visos atskirą garsą reiškia ir, antra, yra raidžių (*č*), kuriomis ne v i e n ą garsą pažymime.

3) Autorius sako, kad nosinės balsės esančios tariamos dabar pratęsiamai arba kaip balsės be „uodegėlių"; kad linksnių galūnėse *ą* tariama esanti beveik visai kaip paprastoji *a*, ir kad ji linksnių galūnėse esanti rašoma tik žodžio linksniui parodyti; kad *ą* retkarčiais skambanti lyg *an*, būtent, priešdėlyje *są* (s ą l y g o s, s ą ž i n ė). Reikėjo griežtai pasakyti, kad n o s i n ė s balsės rašomojoje kalboje yra tariamas kaip i l g o s i o s balsės, kad jos tariamos ne taip, kaip paprastosios *a, e, i, u*. Sakyti, kad „uodegėlės" žodžių galuose (t r o b ą, p e l ę, p i r t į, a l ų) rašomos tiktai linksniui pasižymėti, kalbos mokytojui nepatar-

AUŠRININKAI. *Pirmoji eilė: kan. J. Prapuolenis, J. Jablonskis, dr. Basanavičius, pral. A. Dambrauskas; antroji eilė: P. Matulionis, J. Bulota, V. Palukaitis (1922 m.).*

čiau: mūsų nosinės yra tariamos rašomojoje kalboje kaip ilgosios balsės... Ir žodžius s ą l y g o s, s ą ž i n ė rašomojoje kalboje tariame be *an*.

4. Žodžius t o l y n, g e r y n autorius vadina netyčia d a l y v i a i s (p. 42), netyčia parašo „Jonui d a n t y s gelia“ (p. 50). Žodžiai t o l y n, g e r y n yra tam tikri mūsų prieveiksmiai. Rašomojoje kalboje sakome paprastai: „Ką sopa, gelia“.

5. Gaila, kad vadovėlio gale nėra rašybos ž o d y n ė l i o: vadovėlis didokas, atskiri rašybos dalykai sunku dabar prireikus be žodynėlio suvokti. *J. Jablonskis.*

[1918 m. „Lietuvos Mokykla“, rugsėjo—spalių mėn., N 9—10, psl. 281—283].

1919

Lietuvos Švietimo Liaudies Komisariatui, Mokyklų Skyriui.

Kovo m. 29 d. po pietų gavau Skyriaus paklausimą del M. Grigonies rašybos reformos projekto. Grąžindamas tą projektą atgal, duodu čia žiupsnelį savų pastebėjimų del jo.

Iš M. Grigonies rašto matyti, jog jis 1) nori išmesti iš mūsų rašybos *y, ū, į, ų, ą, ę,* (mūsų *y* jis palieka tiktai rusų garsui ы išreikšti varduose ir pavardėse), 2) išmeta savo projekte dviskaitą, 3) nori *„nebeminėti* vietininko galūnių *op, iep* (miškop, miškiep)“, 4) nori, kad, prireikus, jei kur būtų neaiški taip rašant raštų reikšmė, vartotume kirtį ir 5) nori, kad, reformuodami savo rašybą, ir mes eitume rusų rašybos reformos keliu. Be to, M. Grigonis spėja, kad Rygiškių Jonas nesutiks su tuo projektu, todel pataria rašybos jungą nuversti nuo mokinių sprando revoliucijos keliu.

M. Grigonies spėjimas del Rygiškių Jono čia turi pagrindo: tas senis rašybininkas nieku verčia visą šitą Grigonies projektą.

Del atskirų jo rašto dalykų turiu šit ką paaiškinti iš savo pusės:

1) *Visose* rašybose garsai, kurie yra nevienodai tariami, yra nevienodai ir rašomi. Kitaip darydami mes tiktai sunkintume rašto supratimą ir skaitymą. Žodžius: šaka, ąsa, ąsą; grąžinti; rastas ir rąstas; mesti ir męsti (menčiu, mentalas); balą ir bala, varną ir varna; varške ir varškę; gerve, gervę, pančiu, pančių,

kvailiu, kvailių; vyru, vyrų; vaiku, vaikų; sūriu, sūrių; šaukštu, šaukštų; jaučiu, jaučių; jus ir jūs; siusti ir siųsti; skusti ir skųsti; išvisti, išvysti; pabusiu ir pabūsiu; rukti ir rūkti; surukęs ir surūkęs ir t. t. mes turime šiaip ar taip skirti ir rašyboje, nes jie yra ir tariami ne vienaip. Pasakymus: 1) duok jam *pančiu, samčiu, šaukštu, lazda,* 2) *pirtis* dega, *paltis (iltis, kartis, antis)* prapuolė, 3) davė jam *lazda,* šaukia *mokytoja,* mato *varna...* mes turime skirti ir rašyba nuo pasakymų: 1) duok jam *pančių, samčių, šaukštų, lazdą;* 2) *pirtys* dega, *paltys (iltys, kartys, antys)* prapuolė; 3) davė jam *lazdą,* šaukia *mokytoją,* mato *varną.*

Jei bus kada mūsų rašyba reformuojama, — jos reforma reikalinga, — tad, tikiuosi, ilgieji mūsų balsiai vis delto pasiliks ir po tos reformos. Rašysime, man rodosi, ėmę tvarkytis balses *į* ir *y, ų* ir *ū* vienaip, nes tos raidės rašomojoje mūsų kalboje yra tariamos vienaip; bet kad mūsų raidės *a, e, i, u* turėtų atstoti visada ir raides *ą, ę, y, ū* (*į, ų*) to, man rodosi, nebus, kol nebus čia atmainų pačiame mūsų žmonių kalbos žodžių tarime. Rašybai reikia kitų atmainų.

Mūsų raidę *y* Grigonis skiria tiktai rusų garsui ы reikšti mūsų kalboje; jis nori, kad tas rusų ы būtų mūsų reiškiamas visai *tiksliai,* atskiru rašmeniu. Čia tiek tepasakysiu: mūsų rašyba turi reikšti *tiksliai* pirmiausia *mūsų,* ne rusų, kalbos garsus; rusai ir savo reformuotoje rašyboje nė kiek nesirūpina, kad tiksliai būtų reiškiami mūsų ir kitų, ne rusų, kalbos garsai — jiems nė kiek nerūpi, kaip jie išreikš mūsų *e, ė, ie* (plg. sekti, sėti, siekti; senelė ir sienelė; rėtelis ir rietelis, retelis; mesti, męsti, mėtyti...). Imkime čia iš rusų ir mes pavyzdį.

2) „Dviskaita" yra ne rašybos dalykas. Jei bus ji vartojama kalboje, tad bus ir raštuose rašoma. Gramatikose (ne rašyboje) tiktai pažymima, kad Lietuvoje dviskaitos daug kas nebevartoja.

3) Vietininko galūnės „op, iep" (velniop, galop, rudeniop, Dievop, žydump, Dieviep, miškiep) yra irgi ne rašybos dalykas. Tas senovės vietininkas yra beveik išnykęs iš mūsų raštų kalbos; kas yra išnykę, arba kas visai nyksta, tuo rašyba beveik nesirūpina. Rašybos vadovėliuose kalbant apie šitas senovines lytis pats aš niekur nėsu radęs. Kodel Grigonis nori nebeminėti „galūnių op, iep" rašyboje arba kodel apie jas reikėtų minėti rašyboje, — visai nesuprantu.

4) Grigonis nori, kad parašę žodžius, jei tų parašymų reikšmė yra neaiški, vartotume kirčius. Kirčiu garsų skirtumo nepažymėsi, jų darbas ir reikšmė yra kitokia. Aš noriu, sakysim, atskirti: *pančiu* nuo *pančių, paltis* nuo *paltys, išvisim* nuo *išvysim, siusti* nuo *siųsti*... (galėtume daugybę tokių žodžių su sakiniais surašyti), — ką čia bepadės kirtis, čia juk kirtis yra visuose tuose žodžiuose ant pirmojo skiemens; jie tariami ne vienodai ne del kirčio, bet del jų balsių nevienodumo.

5) Grigonis nori, kad mes rašybos reformoje imtume pavyzdį iš rusų. Rusų rašybos reformos projektų, einančių iš mokslo žmonių, buvo ir prieš šį karą, buvo jų nemaža. Reformatorių didžiausi reikalavimai buvo — išmesti ѣ, ъ, і ir, apskritai sakant, nereikšti rašmenimis to, ko nėra gyvojoje kalboje: jie sakė ir tebesako, kad žodžiuose вѣтер ir вечер pirmasis skiemuo yra tariamas visai vienaip, kad žodžiuose *мир* ir міp tarp balsių *u* ir *i* skirtumo tarime visai nėra, kad tarp žodžių большие (быки) ir большия (коровы) skirtumo tarime irgi visai nėra, ir reikalavo, kad tų skirtumų nebebūtų nė rašyboje. Bet tų rusų reformatorių nė vienas nereikalavo, kad rusų kalbos garsai, kurie yra tariami ne vienaip, būtų rašomi vienaip.

Kodel Grigonis, norėdamas reformatorium būti, pats neina visai tų giriamųjų reformatorių keliu?

Baigdamas šį savo atsakymą, turiu pažymėti štai ką:

Kad po minėtuoju rašybos projektu nebūtų pasirašęs M. Grigonis, kad man to projektininko pavardė būtų visai nežinoma, linkęs būčiau manyti, jog to projekto autorius yra tiktai provokatorius — jog norima jo tik diskredituoti arba profanuoti revoliucijos vardas. Tokią reformą daryti revoliucijos keliu, kaip jis pataria, ir daryti taip neišmintingai, kaip jis pataria, būtų, mano nuomone, šiuo metu visai nereikalinga. Pasakykit jam tiesiai: „Drauge, nutilk, neplepėk ir revoliucijos vardo neminėk bereikalo; rašybos reformai laukiam išmintingesnių projektų. Jei tą projektą rašysi pats dar kartą mums, tad rašyk bent išmiegojęs arba nesapnuodamas, nesvajodamas ir rašyk bent tada, kada bus Sveiko neatšalusi galva." [11].

1920

Šis tas del mūsų šių dienų rašybos.

1920-tų metų „Draugijoje“ (Nr. Nr. 3—4) rašybos klausimu randame du straipsniu — A. Jakšto ir Mato Grigonies; abudu kelia rašybos dalyką vėl aikštėn, vėl paskiria jam daug vietos (18 puslapių). Gauna, žinoma, į kailį Rygiškių Jonas, J. Jablonskis, K. Būga, „jablonskinė rašyba“, „jablonskiška rašyba“, „Klimo-Jablonskio rašyba“ ir kiti „scholastikai-kazuistai“. Grigonis išranda, kad tose mokyklose, kur mokytojas laikosi „jablonskiškos rašybos“, mokiniai mažiausia nusimaną apie mokslo dalykus, kad mokiniai, kurių neįvargina „jablonskomanai“, išeiną daugiau mokslo, esą gudresni, mokytesni. Grigonis esąs pastebėjęs, kad „jablonskiškai“ rašyti mokiniams esą sunkiausia, kad „kauniškai rašyti esą lengviau“, kad „bariškai“ esą visų lengviausia, kad Lietuvoje esą tiktai apie du šimtu žmonių, mokančių rašyti taip, kaip reikalauja Jablonskis, kad nei Jablonskis, nei Balčikonis, kuriuodu Grigonis laiko geriausiais lietuvių kalbos mokytojais, negalį išmokyti mokinių taisyklingai rašyti, kad ir juodu nedarančiu „stebūklų“; taigi jis, M. Grigonis, norėdamas palengvinti mokiniams darbą, reikalauja, kad būtų tarp ko kita išjoti „revoliucijos būdu“ iš mūsų rašybos *ū* ir *y* ilgieji ir kiti galai.

Mūsų kalbininkai, Grigonies nuomone, sunkiną tik mokslo darbą mokiniams — darą netaip, kaip Rusų Mokslo Akademija, kuri sureformavusi ir palengvinusi rusų rašybą žmonėms *). Kad kas nepagalvotų, jog Grigonis, ir dirbdamas mokykloje, visai niekina Rygiškių Jono rašybą, jis savo straipsnio gale, pasiteisindamas Vyresnybei, pasisako, kad klasėse jis steigiąsis betgi įdėti į mokinių galvas, kad jiems „be jablonskiškos rašybos nėra išganymo (159 pusl.)“.

Reikalaudamas, kad rašybininkai būtinai išmestų iš savo rašybų *ū* ir *y*, Grigonis nereikalauja tuojau kažin kodel, kad būtų išmestos ir visos nosinės raidės *(ą, ę, į, ų)*. Vienas panevėžietis, bolševikų rašybos šalininkas, tik nesupratęs jos kaip

*) Čia „Rusijos Mokslo Akademija“ (150 p.) Grigonis laiko, matyti, bolševikų valdžią, kuri yra sureformavusi „tą rašybą“ (Akademija to nebuvo padariusi); A. Jakštas tą naująją rusų rašybą laiko ne Akademijos, kaip Grigonis, padaru, bet „racionaliai suprastinta bolševikų rašyba“ (145 p.).

reikiant, ragino prisispyręs pernai Vilniaus bolševikus, kad ir tas nosines drauge su *ū* ir *y* visai išjotų iš mūsų rašybos: tas panevėžietis elgėsi, man rodosi, griežčiau ir daug nuosekliau. [12]

A. Jakštas savo reikalavimais eina jau toliau, gelbėdamas mokinius ir mūsų visuomenę nuo tokių, kaip Jablonskis, kalbininkų: jis sako, kad iš rašybos tikrai reikią išjoti visa eilė sunkenybių — visos *ą, ę, į, ų, y, ū,* visas tas šešetas (137 p.); to reikalaudamas, jis tiktai kažin kodel pats tos reformos neįveda „Draugijoje" (Jablonskis čia jo, tur būt, nepasiektų, negalėtų jam tų kliūčių daryti). Kitoj vietoj (138 p.) A. Jakštas lyg norėtų ar sutiktų, kad tų nosinių ir ilgųjų vietoje būtų rašoma *î, û, â, ê* (paprastosios balsės su stogeliais); tuokart mūsų šių dienų *y* jisai suvartotų kitam reikalui (tam tikram rusų ir lenkų garsui išreikšti — klyk, lyža, lysyj, Lyk, Lysa Gura...).

A. Jakštas (146 p.) bepolemizuodamas kai ką ir neteisingai nusako apie Rygiškių Joną: jis sako, kad tas R. J., parvažiavęs iš Rusų ir pamatęs, jog Mokslo Draugija, arba tikriau Vadovėlių Leidžiamoji Komisija, yra priėmusi jo rašybą, ėmęs ir pats priėmęs tą „Mokslo Draugijos rašybą", vadinasi — pats savąją rašybą. Yra ne visai taip: R. J., radęs rašant Vilniuje „b y r a, s v y r a, a t s p ū r a, g r i ū v a, b ū v a, l y j a, d ū ž t a, g r į ž t a, l ū ž t a, s u m y š t a, i š t y ž t a, g a m i n s i u, r a g i n s i m, s p a u s d i n t i, l e i s d a m a s, v e s d i n t i..." ir matydamas, jog prieš vėją nepapūsi, ypačiai šiuo metu, kada nereik del mažmožių spyriuotis, pasisakė rašysiąs dabar mokslo nustatytąja rašyba (kokios savos rašybos jis dabar nebeturi). 1915-ais m. prieš pat Mokslo Draugijos susirinkimą žmonių būrelis išleido „Rašybos dalykus", kuriais kreipėsi „į mūsų visuomenę", į mūsų Mokslo Draugiją, į kalbos mokytojus, į laikraščių redakcijas, į rašytojus ir kitus tautos darbo dirbėjus, prašydami, kad „sudarytų pagaliau darbo žmonių būrelį ir įsakytų jam tautos vardu, kad netrukus išdirbtų vieną visiems mums rašybą (136 p.)". To būrelio pryšakyje stovėjo A. Jakšto rėkiamas Rygiškių Jonas; Mokslo Draugija ir kita visuomenė, į kurią kreipėsi jo draugės žmonės tuo prašymu, savo darbo laiku neatliko, taigi prašytojui Rygiškių Jonui nieko daugiau nepasiliko toliau, kaip tiktai priimti ta rašyba, kurią jis rado Mokslo Draugijoje, tuoj parvažiavęs į savo kraštą. R. J. apie rašybą dabar neberašo, jis eina tiktai mūsų

Mok. Draugijos nustatytomis darbui (savo leidiniams) taisyklėmis. Kuo jis čia bartinas?!

Priėmęs tą mūsų Mokslo Draugijos rašybą lietuvių kalbos žodžiams, jis neiškenčia tiktai, savo papratimu, nerašęs b ė k, s u k, v o k, n e v o k i t: „ištisiniame žodyje nerašome to garso, kurio, ką tardami, v i s a i n e g i r d i m e", kaip kad nerašome: „a u g - k l ė, i š v y d - s t u, v e i s - s i m e, m e t - s i u, m e t - s (auklė, išvystu, veisime, mesiu, mes)". Taip darydamas R. J. rašo savo gramatikoje (166 p.): „Daug kas, turėdami galvoje žodžio kilmę, betgi rašo ligi šiol: s e g k, s p r o g k i t e, s u j u n g k i t e", jis čia nesibara, neskeryčioja, tik išreiškia savo atskirą pažiūrą į vieną rašybos mažmožį — čia jis, rodosi, nėr toks nusikaltėlis, kokiu jį išranda taip dažnai A. Jakštas.

Kariaukit nekariaukit su rašybininkais, bet žinokit, jog mokyklai tikrai yra reikalinga v i e n a, bendra visiems, rašyba; vieno mokyklos vadovėlio negali būti viena rašyba, kito — kita; negali paprastųjų leidinių ir laikraščių būti tokia rašyba, kurios nesilaiko vadovėlių autoriai; vadovėlių rašyba turi būti drauge ir kitų plačiau vartojamų skaitymų rašyba, šiaip visada bus sunku mokiniams mokytis tos rašybos, kurios juos moko tiktai disciplinos verčiamas, kaip Grigonis, kalbos mokytojas. Del tų rašybos dalykų, apie kuriuos rašo „Draugijoje" M. Grigonis su A. Jakštu, turiu dar ką-ne-ką pastebėti:

1) Ilgosios balsės žodžiuose, man rodosi, tikrai reikės skirti nuo trumpųjų — reikės taip daryti, kaip daro ir kitų tautų žmonės, kurių kalboje, be trumpųjų garsų, yra tariamų ir ilgųjų balsinių garsų. Mūsų rašybos reformatoriai, tikiuosi, nepamirš, jog mes negalime savo rašybos reikalui aklai naudotis, gerai nepagalvoję, rusų bolševikų rašybos pavyzdžiu (jų kalboje ilgųjų balsinių garsų nėra). Kuriais ženkleliais bus reiškiamas garso ilgumas — yra jau kitas dalykas, nesakau, kad mūsų rašyboje ilgumai reikia būtinai reikšti taip, kaip jie dabar reiškiami. Mes rašome dabar: p a b u s i u ir p a b ū s i u, t r u k t i ir t r ū k t i, r u k t i ir r ū k t i, p u s t i ir p ū s t i, p a l t i s ir p a l t y s, v a l t i s ir v a l t y s, d u r y s ir d ū r i s, s y k i ų ir s i k i ų, r y t a s ir r i t a s, i r ir y r, t r i s ir t r y s, r i s i u ir r y s i u, s u m i š ir s u m y š, s ū n u s (dgd. galin.) ir s ū n ū s, š u k i ų ir š ū k i ų, d u k t e r i s (dg. galin.) ir d u k t e r y s (vard.) ... Čia vienas kirtis žodyje padėtas nieko nesakys skaitytojui: čia turime kalbos, ne rašybos dalyką: latviai,

čekai, vokiečiai, kurių kalboje yra ir ilgųjų garsų, mus kaip tik pamoko, jog garsų ilgumai (žodžių šaknyse...) yra skirtini, mes negalime eiti čia visai kitais keliais — tais keliais, kuriuos mums teikia A. Jakštas, M. Grigonis ir, gali būt, dar kiti tokie rašybininkai. Visą tą dalyką nuspręs, tikimės, pagaliau tas darbo žmonių būrelis, apie kurį jau 1915-ais m. kalbėjo „Rašybos dalykų“ autoriai.

2) Nosines balses, del kurių taip barasi M. Grigonis ir A. Jakštas, yra įvedęs į mūsų rašybą ne jų rėkiamasis Rygiškių Jonas: jas vartojo jau M. Daukša (17 amž.), Kuršaitis, Jaunius... Ar bus vartojamos toliau nosinės balsės ir jos skiriamos nuo ilgųjų — yra vėl kitas dalykas: Rygiškių Jonas, vartodamas nosines balses, eina čia tiktai kitų keliais, jis niekur nesako čia ko nauja, nesako, kad būtinai bus ir toliau reikalingos mūsų rašybai, kad be jų nėra išganymo rašytojams ir skaitytojams. Ar „nosinės balsės“ *į, ų* bus rašomos taip ir toliau, kaip jos dabar yra rašomos, ar jos sutaps su ilgosiomis — yra jau kitas klausimas, apie kurį Rygiškių Jonas, kaip ir kiti, laukia atsakymo iš „darbo žmonių būrelio“, bet tuose atsitikimuose, kur dabar rašome *ą, ę,* nerašysime, man rodosi, visur *a, e,* kaip nerašysime, tur būt, visur ir paprastųjų *u, i* ten, kur dabar rašome *ų, į.*

Šiaip ar taip turėsime, man rodosi, skirti: š l u o t a ir š l u o t ą, k a i l i u ir k a i l i ų, v á r š k e ir v a r š k ę, a u k s i n u ir a u k s i n ų, p a n t i ir p a n t į, t i n g i n i u ir t i n g i n i ų, l i e t u v i ir l i e t u v į, p a n č i u ir p a n č i ų, t i l t u ir t i l t ų, k i š k i ir k i š k į, g e r v e ir g e r v ę, n u o m o n e ir n u o m o n ę, k a r v e ir k a r v ę... Čia žodžių kirtis, kaip sakiau, niekuo nepadės: pasakymai „gavau šluotą“ ir „gavau šluota“, „mato varną“ ir „mato varna“, „davė pančiu“ ir „davė pančių“, „nori kasti“ ir „nori kąsti“, „ima siusti“ ir „ima siųsti“, „pradeda skusti“ ir „pradeda skųsti“, „reiks sumesti“ ir „reiks sumęsti“ (plg. mentalas, mentė), „išvestas žmogus“ ir „išvęstas žmogus“, „spisti“ ir „spįsti“... — reikės skirt, šiaip ar taip, ir rašyboje, daryti taip, kaip daro kultūringieji kitų tautų darbo žmonės.

Jei „Draugijos“ arba kito kurio laikraščio bendradarbiai norėtų del šito straipsnelio bartis, prašau su manim bartis, ne su Rygiškių Jonu (nekvaršinkit jo senosios galvos): esu, reik tiesa sakyti, Rygiškių Jono mokinys, bet už savo straipsnį, už

mintis, jame išdėstytas, turi atsakyti, žinoma, ne mano mokytojas, bet aš, kaip už A. Jakšto ir M. Grigonies mintis atsako jie patys, ne jų kalbos mokytojai.

Beje, A. D. kalbėdamas „D-joj“ apie matematikos terminus (168 p.), laiko juos ne matematininkų, bet Rygiškių Jono padaru. Tas baramasis kalbininkas į savo žodynėlį yra suėmęs matematininkų, ne savo, to mokslo terminus. Ryg. Jonui tie terminai, rodosi, tinka, matematikos mokytojai yra del tų terminų su juo taręsi, bet vis delto nereikėtų sakyti apie juos, jog jie yra „netikusi to k a l b i n i n k o matematiškoji terminologija“: už terminus, jei jie yra tikrai netikę, turi atsakyti ne „tas kalbininkas“, bet matematikos mokytojai, kurie, kažin del ko, nėra taręsi, matyti, terminų reikalui su A. D. arba A. Jakštu.

L é i p a l i n g i s, 1920 - III - 17. D ý g u l d a g i s.

[1920 m. „Lietuvos Mokykla“ pp. 353—356].

Keli rašybos dalykai.

(Nauji reiškiniai).

Mūsų rašyba yra vis dar nenusistojusi. Laikraščiai ir šiaip raštai ne visi laikosi tos rašybos, kuria leidžiami mokslo vadovėliai, o tų vadovėlių rašyba, kaip žinome, yra drauge ir Mokslo Draugijos rašyba. Iš kitų raštų išsiskiria savo rašyba dabar ypačiai „Lietuva“, vyriausybės laikraštis, ir nesenai pradėjęs eiti „Menas“, mūsų Meno Kūrėjų organas. Tų dviejų laikraščių rašyboje yra dabar ir naujų reiškinių, kurie visada arba tik tarpais, gal atsitiktinai, skiria jų rašybą nuo „paprastosios“.

Apie kelis tų dviejų laikraščių rašybos reiškinius čia kaip tik noriu šiuo tarpu pasikalbėti.

I. Mūsų žmonių kalbos žodžiuose nėra ar beveik nėra garsų, reiškiamų paprastai raidėmis *f, ch, h*. Bet gramatikoje yra pasakoma, jog tiems svetimųjų žodžių garsams mūsų vartojami, be paprastųjų raidžių, dar rašmens *f, ch, h*. Tie rašmens svetimiems žodžiams vartojami, žinoma, tik tada, jei juos (tuos žodžius) ir tariame kalboje su *f, ch, h*. Tuos rašmenis, šiaip ar taip, vartojame rašyboje beveik tiktai žodžiams, einantiems iš mókytinių į žmones ar mūsų raštus. Čia turiu galvoje tokius žodžius, kaip antai: *fonas, fonografas, fonetika, telefonistas, telefonuoti, gramofonas; grafika, grafuoti, telegrafistas, telegra-*

tuoti; fauna, flora, fizika, fiziologija, faršas, farsas, forsuoti, reforma, chalva, chloroformas, profesija, profesorius, filologas, filosofija, sfera, diferencinis, profanas; figūra, farmacija, firma, filtras, flirtas, flirtuoti, furoras; Charbinas (miesto vardas), *Faustas, filosofas Fichtė*... Taip yra rašoma dažniausiai ir „Lietuvoje".

a) Bet „Lietuvos" žmonės, — nusiklausę, kad mūsų tėvai taria paprastai *kytras, kūdas, kukorius, parapija (parakvija), prancūzas, Pranas, Pranys, Pričkus, Pranciškus, armonika, istorija, ypas* (vok. Hieb), — ėmė vartoti savo skiltyse ir tokius žodžius, kaip antai: *kaosas, kirurgas, krestomatija, koras, mekanika, teknika, kloras, Karkovas* (miesto vardas), *katastropingas, penomenas, onoraras* (ir *gonoraras*)...*)

Redakcijos žmonės, panorę taip „žmoniškai" rašyti, bus pasielgę ne visai gerai: a) tuos žodžius (*kaosas* ir t. t.) jie patys taria, man rodosi, su *ch, f, h;* b) rašydami tuos žodžius be *ch, f, h,* mes nė kiek nepalengvinam Lietuvos žmonėms suprasti tų žodžių reikšmę; c) mūsų žmonės, tardami savo žodžius, ima dabar ir patys taryti *ch, f* (*cha-cha-cha! fe! falšius, falšyvas, festungė, firankos, fėleris, futeris...); d*) patys žmonės, imdamiesi svetimus žodžius į savo kalbą, ypačiai naujoji ir šviesesnioji karta, taria juos *dabar* kiek kitaip (ir su *f, ch*...).

Jei norime rašyti visai „žmoniškai" svetimuosius žodžius, taip, kaip jie galėjo būti mūsų senių tariami, tad turėtume dabar ir ką kita kitaip rašyti. Eidami senovės takais, turėtume dabar rašyti: *klaras* (ne „kloras"), *karas* (ne „koras"), *autakrotas, demakrotas (damakrotas), praponas* (= profanas), *anaroras* (honoraras)... Taip rašyti lieptų mums, rodosi, tokie mūsų tėvų žodžiai, kaip antai: *klapas, latras, papas* (rusų kunigas), *ravas, revas* (chłop, łotr, pop, rów), *Pilotas, majestotas, varstotas, ponas, kalpokas, galgonas, samavoras, rarotos*...

b) Mano supratimu, svetimiems žodžiams, žinomiems mums ne iš mūsų žmonių kalbos, mes turime vartoti raides *ch, h, f.* Rašydami svetimuosius žodžius be tų raidžių, mes tiktai pamėgzdysime mūsų senius, ir pamėgzdysime labai nemokamai. Antra vertus, jei įvesdiname kurią reformą *laikraščio* rašyboje, tad bent pasiaiškinkime skaitytojams, pasisakykime, ką ir kodel darą.

---

[1]) Raidę *p (=f)* tos rūšies žodžiams laikraštis vartoja daug rečiau, nekaip *k (=ch).*

Redakcijos motyvai man šiuo tarpu yra nežinomi. Jos motyvų nežinodamas, patariu tuo tarpu vartoti naujiesiems žodžiams kur reikiant ir raides *f, ch, h* — rašyti taip, kaip rašydavo pirmieji mūsų Tilžės laikraščiai, Vilniaus laikraščiai, kaip teberašo kiti mūsų šių dienų laikraščiai ir įžymesnieji mūsų rašytojai. Žodžius *kytras, Pranys, ypas,* žinomus mums iš pačių žmonių, jei vartosime raštuose, rašysime taip, kaip juos taria mūsų žmonės, išmokę mus tų žodžių.

II. Laikraštyje labai nuosekliai vartojama dabar ir kita reforma mūsų rašybai ar kalbai. Čia turiu galvoje tokius pasiimtinių žodžių rašymus, kaip antai: *autoris, lektoris, direktoris, instruktoris, redaktoris, sekretoris, kalendoris*...

Pirmieji mūsų laikraščiai, pradėję eiti Tilžėje, vėlesnieji mūsų laikraščiai ir žymesnieji mūsų rašytojai tos rūšies žodžius rašydavo kitaip: *Dzidorius, altorius, šventorius, kalendorius, šveicorius, aptiekorius, pastorius, rektorius, lektorius, autorius, direktorius, sekretorius*... Jiems visą tų žodžių eilę yra, žinoma, sudarę ne kalbininkai „prasimanėliai".

Kam čia reikėjo laikraščio redakcijai tos naujienos? Galūnė *-orius* šitos rūšies žodžiams yra mūsų kalbai ir raštams labai įprastas dalykas. Tą galūnę vartoja kalboje ir raštuose kartais ir Prūsų lietuviai (plg. *šiporius, stalorius, stiklorus* = Schiffer, stalius, stalininkas, stiklius, langius). Prūsai tam pačiam reikalui vartoja, rods, iš savo kaimynų (vokiečių) ir kitas galūnes, plg. jų *„firsteris* (Förster), *kanteris* (giedotojas), *rekteris, profeseris, inšpekteris (špekteris), redaktieras, sikiltieras* (sekretorius)" — taip yra kalbama kartais ir mūsų paprūsėje. Mūsų pusėje (Savalkų žemėje) ir, rodosi, Prūsuose yra tam ir šiokių žodžių: *kantaras* (lot. cantor, giedotojas), *Viktaras,* Geištaras (Gejsztor); visur sakoma ir *daktaras, gintaras.* Bet *šitos rūšies* žodžiai, su šitomis galūnėmis *(-eris,-aras),* nėr plačiai įsigalėję, jų galūnė *-aras* negalės mums atstoti visur galūnės *-orius*...

Rašytojams, neturintiems kokio pagrindo savo rašybai iš rašomosios mūsų tarmės ir, apskritai, iš žmonių kalbos, patariu rašyti minimus šitame skyrelyje (ir kitus tos rūšies) žodžius taip, kaip juos esam įpratę taryti iš žmonių ir raštų kalbos: *autorius, rektorius, lektorius,* redakt*orius,* direkt*orius,* instrukt*orius,* kalend*orius,* bend*orius*... Kodel „Lietuvos" žmonės ėmė čia rašyti galūnę *-oris* — man visai neaišku.

III. „Lietuvoje“ įprasta dabar rašyti daugiskaitos naudininkui ir įnagininkui galūnės *-am, -om*... (be *-s*): *visiem vyram, geriem arkliam, keliom karvėm, visom* jų *mergom*... Taip rašydami, autoriai nesutinka su tuo šitų lyčių tarimu ir rašymu, kurs yra įsigalėjęs mūsų raštuose labai senai.

Pirmieji mūsų rašytojai (Mažvydis, Bretkūnas, Daukša su Širvydu rašę ir *geriemus tarnamus*), Daukantas, Valančius, Kudirka, pirmieji ir tolesnieji mūsų laikraščiai rašydavo ligi šiol tas lytis kitaip: *visiems vyrams* (naud.), *kelioms karvėms* (naud. ir įnag.), *keliomis karvėmis* (įnag.), *visoms* jų *mergoms* (naud. ir įnag.), *visomis* jų *mergomis* (įnag.). „Lietuvos“ redakcija, rašydama tuodu linksniu, eina dabar paprastai tiktai rytų aukštaičių tarme, kur tos lytys tariamos yra be *-s* (be *-is*). Kodel čia redakcijos žmonės tokią griežtą atmainą įneša dabar į mūsų rašomosios kalbos dalyką — visai sunku suprasti.

Mūsų Švietimo Ministerija įsako, kad mokyklose kalbos mokytojai laikytųsi nustatytos gramatikoje rašybos (čia su -s žodžio gale), kalbos mokytojai reikalauja mokyklose, kad tos lytys būtų rašomos, kaip ir mokinių vadovėliuose, su *s* žodžio gale, o pačiós vyriausybės organas savo skiltyse atmeta tą *s* iš galūnės! Mokiniai, kurie skaito ir laikraštį, ima dabar rašyti „visiem vyram“ ir t. t., mokytojas taria rašo *visiems vyrams* ir t. t. ir reikalauja, kad taip ir jo mokiniai rašytų. Ir susidaro palengva nei šis, nei tas kalbos moksle. Laikraščio vadovai, įvesdinę į jį tos rūšies rašymą, patys niekuo nėr pasiaiškinę „Lietuvoje“. Kad jie ir kitas žodžių galūnes rašytų laikraštyje taip, kaip yra tariama rytų aukštaičiuose, kad jie ir kitus žodžių garsus rašytų taip, kaip tie garsai yra tariami jų krašte, tad šitas kalbamųjų lyčių rašymas turėtų bent kiek prasmės; bet valdžios organe, rašomame visai Lietuvai, jis vis delto sunku būtų pateisinti.

Patariu rašyti toliau: *visiems vyrams, kelioms karvėms, visoms* jų *mergoms, visomis mergomis*... Kai įsigalės raštuose su didžiosiomis savo ypatybėmis rytų aukštaičių tarmė, tada šitas žodžių lytis rašysime visada be *s* žodžio gale.

IV. Dabar nesenai pradėjo eiti „Menas“. Visi naujieji rašybos reiškiniai, čia jau pažymėti (I-III), tuoj ir „Mene“ išėjo aikštėn, tik čia tam tikruose žodžiuose, rodosi, nuolat rašoma *k,* ne *ch (mekanika, psikologija, krestomatija, teknika, korvedžio),* ir *f (faktas, filozofija, firma);* raidė *h* svetimiems

žodžiams, rodos, visai nevartojama, ją atstoja kartais g *(armonija, orizontas, gonoraras).* — Visur rašoma, kaip ir „Lietuvoje", tam tikriems žodžiams galūnė *-oris; autoris, — orio, profesoris, — orio, skulptoris...* Kuo yra paties „Meno" aiškinamas tų rašybos naujienų reikalingumas — iš pirmojo sąsiuvinio nematyti.

Lytis *trims vyrams, visoms jų moterims* (naud.) „Menas", kaip ir „Lietuva", rašo be raidės *s* žodžio gale. Tą savo rašybos dalyką „Menas" šiaip aiškina (13 psl.): „Mūsų kalba nepakenčia dviejų vienos rūšies priebalsių, taip pat nėra skambėjimo pagražinimas ir apskritai dviejų priebalsių susibėgimas. Mes to vengiame." Redakcijos betgi pamiršta, jog minimi jų pasiaiškinime *du* priebalsiu yra visai pakenčiami dviejų pirmųjų redakcijos žmonių varduose ir pavardėse *(Faustas Kirša, Stasys Šilingas).* Tokiu aiškinimu „Menas", žinoma, nieko nepaaiškina. Kur čia *(trims vyrams, moterims)* yra du *vienos rūšies* priebalsiu? Mūsų kalbos žodžiuose — *temsta, trūksta, tirpsta, remti, kraštas, pirštas, rems, tems...* — eina po vienas kito keli tam tikros rūšies priebalsiai, kuriuos lengviausiai taria lietuviai. Kodel rašmens *m, s* laikomi čia *vienos* rūšies priebalsėmis — visai neaišku.

Lytis *trim vyram...* (be *s* žodžio gale) yra, kaip jau sakiau, rytų aukštaičių kalbos ypatybė: *dviskaitos* lytis („dviem moterim", be *s* žodžio gale) rytų aukštaičiuose yra išstūmusi čia iš kalbos kitų vartojamą *daugiskaitos* lytį („trims moterims", su *s* žodžio gale), iš senovinių daugiskaitos lyčių *trims moterims* (su *s* žodžio gale) rytų aukštaičių imta sakyti dabar *trim moterim* (be *s*). Tų lyčių (be *s*) atsiradimas kalboje daugiskaitai paaiškinamas gramatikoje ne tuo, jog rytų aukštaičiai ar kiti mūsų žmonės (jų kaimynai) „vengia dviejų priebalsių susibėgimo" savo žodžiuose. „Meno" rašytojai, aiškindami šitą dalyką ir nenorėdami nutolti nuo tiesos, nuo kalbos mokslo, viena tegalėjo pasakyti: „Mes, *Meno* vadovai, esam rytų aukštaičiai, rašysime šitą lytį (naud.) savaip — rūpinsimės, kad mūsų raštuose įsigalėtų šita rytų aukštaičių kalbos ypatybė. Kitų lietuvių (prūsų, vakarų aukštaičių, žemaičių) šitos lyties tarimas ir rašymas mums nerūpi, kaip nerūpi ir tas dalykas, jog Širvydas (rytų aukštaitis), Daukša (vidurio aukštaits), Duonelaits (prūsas), Valančius, Daukantas (žemaičiai) ir kiti rašydavo kitaip, ne taip, kaip mes nusistatę esam rašyti."

„Meno“ rašyboje yra kiek ir kitų šitos rūšies naujienų. Daugiskaitos įnagininkus „Meno“ redakcija rašo: *dviem temom, juostom* ir „Meno“ *žmonių akimis, kuopomis, pareigomis.* Rašomoji kalba turi būti sveikas, ne lopytinis padaras, lyg viena kalbos tarmė (bent žodžio lyčių atžvilgiu). Nė rytų aukštaičiai, kurių tarme „Meno“ rašomas daugiskaitos naudininkas, mano čia pažymėtose įnagininko lytyse nematys *vieno* savo vaikų būrelio: lytys *akimis, kuopomis, žmonėmis* (su *is* žodžio gale) yra ne jų tarmės padaras, jos nevartojamos kalboje drauge su galūnėmis *-ėm, -im, -om.* Kur taip trumpinamos įnagininko lytys, ten šalia jų tegali būti ilgesnė galūnė tiktai *-mi (akimi, kuopomi, žmonėmi).* Kalbos mokslo atžvilgiu „Meno“ pasielgta čia mažų mažiausia neatsargiai.

V. Nosinių raidžių, žodžio pradžioje ir viduryje, „Menas“ šiuo tarpu visai nerašo; mūsų rašmenis *ą, ę* tose žodžio vietose visur reiškia raidėmis *a, e,* o daugelio vartojamas ligi šiol žodžio viduryje ir pradžioje raides *į, ų* išreiškia rašmenimis *y, ū.* „Menas“ rašo: *salyga, samata, sasiuvinis, kasti* (= kasti, kąsti), *kasnis, sukasti* (=sukasti, sukąsti), *sumesti* (=sumęsti, sumesti), *ištesiu* (=ištesiu, ištęsiu), *spresdamas, švesti, grežti, grežiu, taja drasa, svetimasias tautas, drysti, siūsti, skūsti...* Nosines raides „Menas“ vartoja tiktai žodžio gale tam tikroms lytims žymėti: mato *varną, matąs, pančių, šalį,* eina *gultų,* kad *atsikeltų.* Nosinės balsės „Menui“ turi tik „teknikinės reikšmės — vienai lyčiai atskirti nuo kitos“ (psl. 13). Čia yra laikraščio nusistatyta labai nepaprastai: kitós kuriós tautós rašybos, kur tam tikri rašmens yra vartojami be kokios reikšmės, tiktai tam tikroms žodžio lytims žymėti, „Meno“ redakcija, tur būt, nemokėtų nė parodyti skaitytojui. Kitur tokių rašybų nėra.

Žodžio galininkui žymėti „Meno“ redakcija vartoja dabar daugiausia rašmenis *ą, ę, ų.* Kur mes dabar rašome: 1) mes *maža* težinom; 2) esu matęs ir *šilta* ir *šalta;* 3) mes *visa* (visa ką, viską) matėm; 4) radom *pamesta* kely, radom *išvažiuota;* 5) *gilu* radęs nebrisk; 6) gera prekė pati *save* giria; 7) jis vakar *mane, tave matė,* — „Menas“, rodosi, turėtų rašyti pabrauktųjų žodžių gale *nosines* raides, ne *a, e, u,* nes pabrauktosios lytys yra tam tikri žodžių galininkai; bet laikraštis kažin kodel čia iškrypsta iš savo taisyklės, nosinių nerašo žodžio gale. „Meno“ straipsniuose yra tokių pasakymų, kaip antai: 1) *antra* vertus; 2) jie tiria *visa,* kas yra kūryboje, bet ir juose „Menas“, nesu-

tikdamas su savo taisykle, žodžio gale nosinių raidžių nerašo ir, kas keisčiausia, niekuo to nerašymo nepažymi savo išreikštame nusistatyme. Kodel?

Ne, jei nosinės tebebus vartojamos, tad vartosime jas (bent *ą, ę)* ne tiktai žodžio lytims žymėti. Nosinės *ą, ę* — jas tariame ir be kirčio tęsiamai — turi mums tam tikros reikšmės: *gęstu, iškąsti, iškąstas, sumęsti, sumęstas* (plg. *mentalas), drąsumas, grąžinti, tęsiu, tęsim, tęsimas, ištęsiu, tęsinys, tąsyti, skęstu, bąlu, tęvas* (laibas)... Tos rūšies garsų skirtumai ir kitų yra pažymimi: čia yra ne mūsų kalbininkų „prasimanymas".

„Menas" čia bus susipainiojęs: tos nosinės ir žodžio tarime, ypačiai mūsų tarmėse, turi daug reikšmės. „Meno" redakcijoje tarp kitų dirba Faustas Kirša (rytų aukštaitis). Ar lengva bus suprasti jo krašto žmonėms žodžiai *kąsnis, kąsiu, iškąstas, spręsiu, švęsiu, tąsys, bąlu, bąla, sąmata, sąspara ir t. t.*, jei „nosinių" vietoje čia bus rašomos paprastosios balsės. A. Jakštas vienoje polemikoje sako, jog tarimo skirtumus ir tos rūšies žodžių reikšmę žmonės galėsią suprasti iš paties kalbos teksto, nes mūsų žmonės esą ne kvailesni už žydus ir t. t., — bet kieno čia einame keliais? Rusų bolševikai taip negalvoja: jų rašybos reforma yra visai kitos rūšies.

„Menas" rašo: *tikrą tvarką* ir *tikrają tvarką* (galin.), *naujų laikų* ir *naujūjų laikų, spausdintūjų leidinių.* Taip skirdamas įvardžiuotinių būdvardžių rašybą nuo paprastųjų būdvardžių ir dalyvių (rašybos), jis, man rodosi, nė žmogaus akiai neįtiks. „Menas" rašo: *salyga, sasiuvinis, tasyti, invyko, invykis, inrašyti, insinešti, inešti...* Vienoje sveikoje tarmėje — rašomoji kalba sveikas padaras turi būti — visi tie tarimo ir rašybos dalykai negali sutilpti. Rašant *sasiuvinis,* reikėjo bent rašyti: *yvykis, ymesti...* Rašymas „in-vykti, in-rašyti, i-mesti, insimesti, sa-siuvinis, ištesti" žemaičiams, vakarų aukštaičiams ir Prūsų lietuviams bus dabar labai keistas, nepaprastas; tas rašymas vargu beįsigalės kuomet bendruose Lietuvos raštuose. Jau ir pirmasis „Meno" sąsiuvinis ima krypti, man rodosi, iš jo nusistatomos sau rašybos — jame randame: *neskensta* (3 psl.), *i-neša* (šalia *insineša)...*

Dar mažmožis. Literatūros Sekcija, Meno Kūrėjų Dr-jos skyrius, rengiasi išleisti mokyklai kelis literatūros rinkinius (ar chrestomatijas). Malonu būtų, kad tuose rinkiniuose nebūtų

šitų rašybos eksperimentų: bent knygų, kurios skiriamos mokyklai, turi būti vienoda rašyba.

VI. Tūlas gali pasakyti, jog man šių dienų rašyba yra nepaliečiamas dalykas. Toks sakytojas klystų: į rašybos dalyką taip nežiūri, man rodosi, nė vienas kalbininkas. Kas lieka daryti?

Del rašybos dalykų mes daug spyriuojamės ir sukame sau galvas paprastuosiuose mūsų laikraščiuose, rodosi, be reikalo. 1915-ais m., prieš pat Mokslo Draugijos Susirinkimą, žmonių būrelis, su Rygiškių Jonu savo tarpe, pasukę sau galvas del mūsų rašybos, išleido pagaliau „Rašybos dalykus", kuriais kreipėsi ir į mūsų „visuomenę", į mūsų Mokslo Dr-ją (į kalbos mokytojus, į laikraščių redakcijas, į rašytojus ir kitus tautos darbo dirbėjus); jie prašė mūsų visuomenę, ypačiai Mokslo Dr-ją, kad „sudarytų pagaliau darbo žmonių būrelį ir įsakytų jam tautos vardu, kad netrukus išdirbtų *vieną* visiems mums bendrą rašybą". Mokslo Dr-ja karo metu buvo jau kelis kartus rinkusis, bet to dalyko, gal del to paties karo, matyti, nesvarstė ir nieko del jo nepadarė. Rygiškių Jonas yra dabar nepaslankus žmogus (besveikatis), jis nemokės tuo pasirūpinti. Bet yra tam reikalui, žinoma, ir kitų žmonių. Tie, kurie esat paslankesni ir kuriems tikrai rūpi dabar rašybos dalykas, pasirūpinkite, kad tas minėtojo žmonių būrelio noras pagaliau įvyktų. Tampytis del to dalyko laikraščiuose, kvaršinti del jo žmonėms galvos, kada gyvas darbas teturi rūpėti, lyg nepriderėtų. Rimtiems žmonėms eiti čia šunkeliais, netiesiu keliu, prasimanyti naujam laikraščiui tuoj nauja rašyba ir spyriuotis del įvairių jos dalykėlių, man rodosi, tikrai nereikėtų. Taip darydami, kaip dabar mes darome, elgiamės, man rodosi, visai nekultūringai.

(Kaunas, 1920. 8. 21). *Kalbininkas.*

[1920 m. „Švietimo Darbas" N 8—9].

1922

Ir vėl rašybos dalykas.

Kalbėti šiuo laiku apie rašybos dalykus, rodos, ne visai tinka; bet tikiuosi, jog man, senam žmogui, skaitytojas dar dovanos. Stengsiuos kalbėti nedaug.

Prieš karą turėjome kelias rašybas. Rašybininkai bardavosi ir laikraščiuose. Net didesnieji rašybininkai svyravo: ir jie ne visada vienaip rašydavo. Man pačiam tekdavo — iš dešinės ir iš kairės — visokių priekaištų išgirsti. Pagaliau pačioj karo pradžioje būrelis žmonių tam tikrais „Rašybos dalykais" kreipėsi į Mokslo Draugiją, prašė, kad ir ji čia griežtą savo žodį tartų: prašė Draugiją išrinkti komisiją mūsų rašybai nustatyti. Draugija tylėjo...

Žymesniesiems rašybininkams (K. Būgai, man, St. Naginskiui ir kitiems) karo metu teko į Rusijos gilumas pasitraukti. Tos rūšies rašybininkų čia nebeliko.

Įsigalėjus visame mūsų krašte Vokiečiams, Mokslo Draugija pradėjo leisti Vilniuje vadovėlius mokyklai; skubotai, neilgai galvojusi, ji ėmė laikytis tam tikros savos rašybos skiriamuose mokyklai leidiniuose. Ta rašyba kiek skyrėsi nuo tų rašybų, kurių laikydavos išvažiavę į Rusiją žmonės.

Parvažiavęs iš Rusijos į Vilnių, radau tą Vilniaus rašybą jau įsigalėjus. Priėmiau ją ir savo gramatikos vadovėliui, parsivežtam iš Rusijos spausdinti į Vilnių: viena, nenorėjau ardyti vienybės, susidariusios aplink Mokslo Draugiją, antra, Draugijos rašyba buvo pačių darbo žmonių padaras, jaunajai mūsų mokyklai pagamintas... Taigi priėmiau rastąją rašybą ir į savo vadovėlį; atsivežtoje gramatikoje turėjau šį tą net perdirbti. Toliau toji gramatika, Draugijos išspausdinta, ir į Kauną (į šią pusę) pateko. Paskum Švietimo Ministeris, gerai neatsimenu kuris, įsakė „Švietimo Darbe", kad ir mokyklos laikytųsi jos rašybos. Vienas kitas dar kiek niurnėjo (A. Jakštas, M. Grigonis...). Šiaip ar taip, vilniškė rašyba ir čia įsigalėjo; pats aš del rašybos tylėjau, tik vieną, rodos, kartą naujiems reformatoriams patariau „Švietimo Darbe" kreiptis, jei tiktai nori reformos, į tą pat Mokslo Draugiją ir laukti iš jos sprendžiamo balso. Žinojau tada, kaip ir dabar žinau, jog rašyba yra ne tiek paties kalbos mokslo dalykas, kiek raštų praktikos reikalas, ypač mokyklos reikalas; pats kalbos mokslas, ką išrasdamas šiuo atveju reikalinga, gali čia tiktai rimtą, patariamą savo žodį tarti tam raštų reikalui.

Slinko metai. Mokyklos vadovėliai laikėsi vienos rašybos; laikraščiuose buvo su ja apsipratę ir skaitytojai (jos laikėsi čia beveik visi mūsų laikraščiai). Ją subardavo „Švietimo Darbe" del vieno kito dalykėlio, rodos, tiktai K. Būga; bet tie jo suba-

Tarp Palangos vasarotojų 1924 m.

rimai žymiai jau skirdavos nuo to, ką pirmiau pasakydavo prieš ją A. Jakštas, M. Grigonis ir kiti mūsų „rašybos prastintojai“. K. Būga ir šiuo kartu buvo pirmiausia paties kalbos mokslo žmogus.

Tik staiga šiemet įsiveda pats „Švietimo Darbas“ naują rašybą: daro pats, paklausęs, rodos, vieno kito naujo protesto (K. Būgos), savo skiltyse jos reformą. Prie tos reformos A. Jakšto su M. Grigoniu, aišku, neprisidėta.

Prieš šitą „Švietimo Darbo“ rašybos reformą vadovėliuose, einant vilniškės rašybos keliu, buvo paprastai rašoma: kartais lyja, jie gyja, ryja, visaip būva, kartais sugriūva, ištyška, ištykšta, sudryska, sudryksta, sumyšta, ištyžta, supliūška, supliūkšta, skyla, svyla, atspūra, biaurus, piauti, spiauti, aukštas bokštas, vištos tupi ant aukšto, sluoksnis... Taip teberašoma ir išleistame dabar antru kartu mano gramatikos vadovėlyje. Bet „Švietimo Darbas“, kuriame buvo įsakyta mokykloms laikytis to vadovėlio rašybos, dabar tuos žodžius pats jau kitaip rašo: kartais lįja, jie gįja, rįja, visaip bųva, kartais sugriųva, ištįška, ištįkšta (?), sudrįska, sudrįksta (?), sumįšta, ištįžta, supliųška, supliųkšta(?), skįla, svįla, atspųra, bjaurus, pjauti, spjauti, augštas bokštas, vištos tupi ant augšto, sluogsnis... Ne taip nuosekliai rašoma, rodos, dabar vieno kito tenai ir — bėgk, nevengk, segk, sekk...; rašoma ir — Sijonas, sijoninkas (sijonistas), dijalektas, socijologija, socijalistas, specijalistas... (apie svetimųjų žodžių rašybą vadovėlyje aš nekalbu, bet šitoks tų žodžių rašymas man... gana keistas, dar neįprastas).

Taigi dabar „Švietimo Darbo“ (ir K. Būgos) rašyba aiškiai skiriasi keliais dalykais nuo teiktos pirmiau mokykloms vadovėlinės rašybos. Visų jos skirtumų tiksliai dar nežinau, neturiu jų nė išsirašęs šiam straipsniui; apie šį tą, ir čia kalbėdamas, rašau tik iš „uoslės“, kiek spėdamas apie ją iš įvairių mano pastebėtų mažmožių. „Švietimo Darbas“, mokytojų ir mokyklų organas, pats dar nėra taręs aiškaus čia savo žodžio mokyklai, tik straipsnius, pačios redakcijos, Ministerijos ar šiaip bendradarbių parašytus, spausdina jau naujai, su mi-

nėtomis viršuj atmainomis. Ar tuo tesibaigs šiuo tarpu rašybos reforma tame laikraštyje, — sunku dabar nuspėti.

— Kokia čia yra tavo rolė, Jonai? — paklaus skaitytojas, žinodamas, jog ir aš esu senas jautrus r a š y b i n i n k a s. Jam atsakydamas, tiek tegaliu tarti: vieną kartą atsisakęs nuo kelių savos rašybos mažmožių (Vilniuje), laikausi vilniškės rašybos jau ir toliau, kol netaria del jos rimtesnio savo žodžio mūsų Mokslo Draugija arba Humanitarinis Fakultetas; nenorėjęs kartą ardyti vienybės (Vilniuje), nenoriu jos griauti nė dabar, įsikūręs jau naujoje, gal paskutinėje, savo krašto vietoje (Kaune).

Tiek tuo tarpu apie tą mūsų rašybos svyrinėjimą.

Dar mažmožis. Rašyba paprastųjų mūsų raštų, skiriamų mokyklai arba kalbančių mokytojams apie mūsų mokyklos reikalus, ir mūsų paprastųjų laikraščių rašyba — turi kaip nors nusistovėti ir būti ilgesnį laiką v i e n o d a. Kaip tat padaryti — pats aš neišmanau; tuo pasirūpins, reik tikėtis, energingesni mokyklos ir raštų darbo žmonės. Šiaip ar taip, jau metas bent mokyklos vadovėliams ir Švietimo Ministerijos organui imti tikrai laikytis vienos kurios rašybos. Jei tie organai — mokinių vadovėliai ir mokyklų laikraštis — patys čia negal susitarti, tad ko bereikalausi iš šiaip žmonių, rašančių tik vieną kitą kartą į laikraštį arba dirbančių vienam kuriam laikraštyje!

[1922 m. „Lietuva“ N 255]. **Rygiškių Jonas.**

1923

[„Būdo įtakos“ prakalba.]

[Dėl svetimų pavardžių rašymo.]

Žmogaus b ū d a s, arba charakteris, turi be galo daug reikšmės jo paties ir visuomenės gyvenime. Labai senai b ū d u i skiriami net atskiri veikalai ir šiaip mokslo traktatai. Jam paskirtas ir žinomasis anglo Sam. S m a i l s o „Character“, išverstas beveik į visas kalbas veikalas. Šis rašinėlis yra tiktai viena to veikalo dalelė ($^1/_{12}$). Kiek žinau, ir kitos jo dalys jau verčiamos į lietuvių kalbą: verčia keli moksleiviai... Mūsų jaunuomenei visas jis tikrai reikėtų turėti savo ir visuomenės reikalui. [[13]].

Čia kiek pašnekėsiu tiktai dėl t i k r i n i ų vardų, vartojamų šitame vertime. Mes esam daugiausia mokęsi rusų mokyklose ir įpratę joje s a v i š k a i rašyti (ir taryti) kitų kraštų

tikrinius daiktavardžius, ypačiai žinomųjų veikėjų pavardes ir vietų vardus: rašome juos dažniausiai ne taip, kaip jie savo vietoje yra rašomi. Tos pavardės ir tie vardai, parašyti anglų arba prancūzų rašyba, mūsų žmonėms sunku būtų tuo tarpu ir išskaityti kaip reikiant: labai silpnai mokame kitų kraštų, ypač anglų ir prancūzų, kalbas. Tos rūšies tikriniai daiktavardžiai ir čia tuo tarpu parašomi taip, kaip esam įpratę ligi šiol juos rašyti. Kur anglų kalbos tekste parašyta „Bacon, Byron, Burke, Burleigh, Burns, Canterbury, Carlyle, Chatham, Clarkson, Colbert, Constant, Cromwell, Dante, Douglas, Fox, Freer, Gladstone, Hague, Hawelock, Hume, Jefferson, Lancashire, Michelet, Sir John Moore, Mount Vernon, Napier, New-York, Novalis, Otterburn, Overbury, Parker, Perthes, Pym, Raleigh, Richardet, Rudyard, Ruskin, Sackville, Schimmelpennick, Shakespeare, Sheridan, Sidney, Smiles, Soult, H. Taylor, Vane, Walter Scott, Washington, Wesley, Wordsworth...", ten šitame vertime teberašoma (iš mūsų tarimo): *Bekinas, Baironas, Berkas, Berli, Bernsas, Kenterberi, Karleilis, Četemas, Klarksonas, Kolberas, Konstantas, Kromvellis, Dantė, Daglas, Foksas, Fryras, Gladstonas, Haga, Hevelokas, Jūmas, Džeffersonas, Lenkešeras, Mišlė, Ser Džon Mūras, Montvernonas, Nepyras, Nau-Jorkas, Novalis, Otterbernas, Overberi* (?), *Parkeris, Pertsas, Pimas, Roli, Ričardetas, Radiardas, Raskinas, Sekvillis, Šimmelpennikas, Šekspyras, Šeridanas, Sidni, Smailsas, Sultas, H. Teiloras, Veinas, Valter Skottas, Vašingtonas, Vesli, Vurdsvurtas*... Taip rašydami tuos žodžius, vertėjai stengias parodyti ir a p y t i k r į ar į p r a s t i n į (?) jų tarimą. Beveik visi tie žodžiai mūsų tekste ir linksniuojami (parašomi su linksnių galūnėmis). Kur cituojamas tekstas ir po jo ar su juo eina autoriaus parašas, ten originalo p a r a š a s nė kiek nekeičiamas. Taip daroma t u o t a r p u.

[1923 m.] R. J.

1924

[„Pareigos ir tiesumo" Redakcijos žodelis].

[Dėl svetimų pavardžių rašymo].

Tikrinių vardų rašymas čia kiek skiriasi nuo to, kas pasakyta apie juos „B ū d o į t a k o j e". Vertėjai vis labiau linksta rašyti tuos vardus, bent kai kuriuos, taip, kaip jie Vakaruose

(Lenkuose ir kitur) yra rašomi, juo labiau, kad šitie rašiniai („Būdo įtaka“, „Šeimos įtaka“...) skiriami ne prastuomenei, įpratusiai turėti reikalo raštuose tiktai su savais vardais ir jų tarimais: nenorima daug kuo skirtis nuo kitų tautų, turinčių tą pačią lotynų rašybą. Anglų vardų **w**, tariamą prieš balsį kaip **u**, čia rašome jau **w**, skirdami tą garsą nuo **v**; rašome — Wašingtonas, Wellingtonas, Wilsonas... Tiems tikriniams vardams vartojama kur reikiant ir raidė **ü** (Blücheris...). Čia rašoma tarp ko kito: Abbé de St. Pierre, d'Alembert, Dr. Maršal Hall, Dubois, Maupertuis, Segrais, Sturge, Waterloo... Šitie žodžiai mūsų rašte išlieka šiuo tarpu beveik nelinksniuojami: jų nė šnekamojoje kalboje paprastai nelinksniuojame.

Toks mūsų nenuoseklumas daug kam, gali būt, nepatiks, ir tūlas mus kaltins. Mes čia esame visuomenės įtakoje: tos rūšies žodžiai ir mūsų visuomenės laikraščiuose dažniausiai rašomi taip, kaip jie savo gimtinėje ir apskritai Vakaruose yra išreiškiami raštu.

Svetimųjų žodžių rašybai šitų rašinių vertėjai nusistos galutinai tiktai vėliau, kada reikės leisti skyrium visas rašinėlių rinkinys, kada mūsų kritika ir raštų praktika bus jau ir savo žodį tarusi vertėjams dėl šito raštų „mažmožio“. Dalykas čia yra, šiaip ar taip, mums painus ir naujas: prieš spręsdami čia ką galutinai, norėtumėm išgirsti, kaip žiūri į šitą dalyką mūsų raštų žmonės ir laikraščiai. R. J.

[Puslapis 33, 1924 m.].

1925

Senas dalykas.

Savo straipsnelyje vėl kalbėsiu apie daug kam nusibodusį rašybos dalyką. Jis sprendžiamas, bet neišspręstas.

Jau beveik dveji metai sukanka nuo to laiko, kada Šviet. Min-ja kreipėsi pirmą kartą į Humanitarų Fakulteto dekaną, prašydama, be negalėtų Fakultetas ką bendra ir tvirta nustatyti rašyboje mokyklai: rašybos svyravimas negerai atsiliepęs pačiame kalbos moksle, einamame Min-jos mokyklose. Buvo

kreiptasi tuo būdu į Fakultetą, rodos, du kartu. Pradėjus tą dalyką svarstyti Fakultete, buvo tuoj nuspręsta kreiptis į įžymesnius mūsų rašto žmones, kad jie išreikštų raštu savo nuomones apie žymiuosius mūsų rašybos dalykus, apie jos suvienodinimo ar pagerinimo reikalingumą. Fakulteto rašybos pavyzdžiuose, del kurių ypačiai turėjo išreikšti savo nuomonę klausiamieji žmonės, buvo ypačiai pažymėti du rašybos skirtumai, buvę tuokart Ryg. Jono gramatikoje ir prof. K. Būgos raštuose.

Kreipdamasis „Lietuvoje" į raštų ir rašybos žmones (12—15), dekanas prašė ne vėliau kaip po mėnesio duoti atsakymą į sukeltuosius rašybos klausimus; savo raštu dekanas prašė klausiamuosius žmones duoti ir šiaip pastebėjimų ar projektų bendrajai rašybai.

Gavęs iš tų žmonių atsakymus, dekanas vėl kreipėsi į Fakultetą. Fakultetas tuoj išrinko komisiją — pavedė jai išdirbti viso to rašybos dalyko projektą ir paskum pranešti jam, Fakultetui, komisijos projektą ar nuomonę svarstyti...

Tuo ir pasibaigė, rodos, Fakultete šitas rašybos dalykas: tam mokyklos dalykui išspręsti ar bent savo nuomonei išreikšti del jo į Min-jos klausimą, Fakultetas, kiek žinau, nieko nėr ligi šiol padaręs. Komisija šį tą, rodos, darė pradžioje, jos sudėtis vis kitėjo... Fakultetas jokio atsakymo iš jos dar nėra, rodosi, gavęs.

Ką daro Fakultetas nesulaukdamas iš savo komisijos jokio projekto, man nežinoma; vis delto aišku, kad Fakultetas, apsiėmęs tarti Min-jai savo žodį del sukeltojo rašybos dalyko, turi pagaliau kada nors ir savo nuomonę išreikšti klaususiai jį Min-jai. Buvo kurį laiką šituo dalyku susidomėjusi ir mūsų visuomenės dalis, ir jai reikėtų išgirsti pagaliau Fakulteto nuomonė. Fakulteto dekanas turėtų ką nors paaiškinti jai ar tiesiog Min-jai. Yra ir kitų priežasčių, del kurių šitas dalykas turėtų paaiškėti pagaliau mokyklai ir raštų žmonėms.

Man, seniui, jau nusibodo laukti... Nebetekęs kantrybės klausiu Fakultetą: kada ketinate pagaliau savo žodį tarti del šito dalyko susirūpinusiems juo žmonėms?

Rygiškių Jonas.

[1925 m. „Lietuva" N 32].

Rašybos dalykas.

Nesenai „Lietuvoje“ buvo kreipiamasi į kalbininkus — prašoma, kad jie pasakytu, kur tikrai reikia rašyti didžioji raidė bendriniuose gramatikos daiktavardžiuose (žodžio pradžioje). Į tą klausimą A. Kairio duotas jau ir vienas atsakymas (Nr. 218).

Del šito dalyko pats aš tingiu šiuo tarpu rašyti laikraštyje del dviejų priežasčių: a) visas rašybos dalykas, jau treti metai, pavestas visas Universiteto humanitarų fakultetui ir b) mūsų laikraščiams rašybos dalykas nerūpi, laikraščių bendradarbiai rašo kiekvienas saviškai, kokios nors tvarkos šiam reikalui redakcijose nėra. Del šios rūšies dalykų galima būtų kalbėti tik tada, kada bus žinoma Humanitarų Fakulteto nuomonė del šito dalyko ir skaitytojui bus aišku, jog redakcijos tikrai ima ar nori laikytis vienos kurios rašybos ir bendrųjų savos kalbos taisyklių. Tiek tuo tarpu. *R. J.*

[1925 m. „Lietuva“ N 222].

Vidaus Reikalų Ministerijai. Tikybų Departamentui.

Mano atsakymas į Nr. 6658 (1925 m. sp. m. 28 d.). [14].

Pasakyti, kuriais vardais teturi rašytis žmonės įvairiose vietose (metrikų knygose, valsčių valdybose, notaro raštuose ir šiaip visokiose vietose), yra labai sunku, beveik negalima. Jei būtų surinkta iš žmonių ar iš įvairių įstaigų, kaip tie vardai dabar kur yra rašomi, tad galima būtų pasakyti tiktai, jog tam tikri vardai dokumentams turi vienos reikšmės.

Dabar rašos vieni — Enrikas, kiti — Henrichas, Henrikas, Indrikis; vieni — Halina, Felicija, Feliksas, Pranciškus, Pranas, Pranys, Faustinas, Flora, Fortunatas, Eugenija, Elzbieta..., kiti — Alina(?), Pelicija, Peliksas, Faustas, Paustas(?), Plora, Partūnis, Eugienija, Elžbieta, Alžbieta, Elzė; vieni — Kastantinas, Juozas, Vincas, Tomas, kiti — Konstantas, Konstantinas, Kastantas, Kostas, Juozapas, Vicentas, Vincentas, Tamošius... ir tt. Iš Ministerijos vardų sąrašų patiriu, kad yra žmonių, kurie rašosi Andrijais, Andrėjais, nors mano krašte težinomi buvo vardai Andrius, Andriejus. Aš pats, žinoma, sakyčiau, kad man geriau tinka mano tariamieji vardai, bet norėti kam įsakyti, kad tas vardas manaip tebūtų visur rašomas, neturėčiau drąsos.

Nė vienos (katalikų). konfesijos metrikuose tie vardai, kiek žinau, nėra vienodai rašomi, tad kaipgi galima nustatyti, kaip jie turi būti visokiose įstaigose vienodai rašomi, ir rusų laikais įvairios įstaigos rašydavo žmones Ivanais, Osipais, Francais, Antonais... tik buvo žinoma tuomet, jog tos pat reikšmės turi ir vardai Joann, Josif, Francisk, Antonij...

Duodamas čia didžiausią laisvę vardų rašytojams ir tų vardų savininkams, tik neleisčiau vokiečiams, jai panorėtų rašyti Frieda, Gottlieb, Liudvig ir šalia jų — Gottfrid, Fridrika, Luize, Juzephiene. Ko vieno, visai vienodo, rašytino Lietuvoje negalėčiau duoti jiems, tik reikalaučiau, kad ir tų vardų rašyme būtų kiek to nuoseklumo, kurio duotuose mano varduose nemoku įžiūrėti.

1926

Del šių dienų kalbininkų darbo.

Šių metų „Židinio" 5-tajame sąsiuvinyje A. Jakštas taip apibrėžia „kalbininko" sąvoką (293): „Kalbininkais mes vadiname žmones, kurie moka — 1) kiekvieną daiktą pavadinti tinkamu vardu bei žodžiu, 2) kiekvieną žodį taisyklingai ištarti ir parašyti, ir 3) įvairius žodžius taisyklingai gretinti sakiniuosna minčiai reikšti. Moksliškai tariant, kalbininkas bus tas, kuris yra gerai pažinęs savos bei kitų kalbų semaziologiją, fonetiką, ortografiją arba rašybą ir etimologiją su sintakse."

Žmonės, kurie pirmieji pradėjo „kalbininko" terminą vartoti, jį kitaip suprasdavo. Kalbininkais jie vadindavo žmones, kurie labiau domisi kalbos dalykais, jais yra kiek susirūpinę, juos kiek galėdami (kiek atspėdami nuo kitų darbų) tiria, apie juos kiek daugiau nusimano ir kalba prireikus raštuose ar kur kitur... Apie „ūkininką, arklininką, vištininką, tautininką..." juk nesakom, kad ūkininkas apie kiekvieną ūkio dalyką gerai nusimano, kad arklininkas tikrai žino, kaip reikia kiekviena arklių veislė auginti, kaip reikia kiekvienu arkliu visoki arklių darbai pasaulyje dirbti, ir t.t. Jei kalbininko sąvoka tikrai taip tėra apibrėžtina, kaip ją „Židinyje" A. Jakštas apibrėžia, tad mažių mažiausia reik į jo straipsnį pasakyti, kad

kalbininkų mes dabar visai neturim Lietuvoje: pats aš nepažįstu nė vieno kalbininko, kuriam yra žinoma, kaip lietuviškai vadinasi kiekvienas aukštosios matematikos dalykas, kaip vadinasi, lietuviškais žodžiais tekalbant, visi tie medicinos mokslo dalykai, su kuriais susiduria studentas bemėsinėdamas bekaulinėdamas (anatomuodamas) klinikose mirusį kur ar prigėrusį žmogelį (lavoną)... Raštų žmones prašyčiau iš kalbininkų mažiau reikalauti: A. Jakštas kalbamosios vietos apibrėžime nėra visai tiksliai apibrėžęs kalbininko sąvoką. Čia jis bus kiek supainiojęs terminus „ūkininkas" ir „agronomas", „kalbininkas" ir „kalbos tyrėjas, kalbatyrys, lingvistas, didis kalbos mokslo specialistas..."

Pasakęs savo straipsnyje, ką kurie kalbininkai yra ligi šiol dirbę, A. Jakštas (299) kviečia mūsų dabartinius kalbininkus telktis „Kalbos" Draugijoje ir imti dirbti joje šiuos mūsų kalbos ir rašto darbus: a) baigti K. Būgos nebaigtą didįjį darbą — parašyti ir išleisti iš Būgos surinktosios medžiagos (ir iš savų rinkinių) pilną lietuvių kalbos žodyną — jame negali trūkti nė vieno tikrai lietuviško žodžio, vartotino mūsų raštuos ir kalboj, b) pagaminti tikrai mokslišką lietuvių kalbos filosofiją (įvykdyti, kas buvo R. Bytauto ir A. Vireliūno sumanyta) ir c) suprastinti dabartinę mūsų rašybą — tą rašybą, kurią daug kas dabar Rygiškių Jono padaru laiko, kuria dabartiniai lietuvių kalbos vadovėliai rašomi ir kurios laikosi ar turi laikytis šių dienų mūsų mokyklos.

Iš to, ko laukia A. Jakštas iš dabartinių kalbininkų (a, b, c), šitame straipsnelyje kalbėsiu toliau tiktai apie jo trečiąjį (c) kalbininkų uždavinį, apie daug kartų kalbėtą ir nebaigtą kalbėti mūsų rašybą.

Prieš kelerius metus Švietimo Ministerija, prieš spręsdama rašybos dalyką mokyklai, buvo panorusi išgirsti, kaip žiūri į atskirus mūsų rašybos dalykus Humanitarų Fakultetas. Del tam tikro Ministerijos rašto Fakultete buvo išrinkta tam tikra komisija; toji komisija buvo surinkusi daugelio žmonių nuomones apie šitą rašto dalyką ir ėmusi šį tą svarstyti apie bendrąjį rašybos dalyką, bet po kiek laiko kažin kodel visai metė apie tai galvojusi. Apie tokį tos Fakulteto komisijos darbo baigimą pranešta buvo, rodos ar tur būt, ir Švietimo Ministerijai. Apie tai, kad yra kas rimtai kieno daroma šituo atžvilgiu, man nėr žinoma: dabar laukiu tik energingesnių ir sveikesnių žmonių

imant pagaliau šitą darbą vyriškai dirbti... Pats aš, jei kur reikės, ir savo skatiką pridėsiu ar žodelį tarsiu.

Rašybos dalykas nėr, žinoma, vienų kalbininkų dalykas. Tas dalykas visuomenei yra reikalingas. Kalbos mokslo žmonės (kalbos ir kalbų tyrėjai, kalbatyriai, kalbininkai...) savo reikalui turės tokią rašybą, kuri geriausiai tiks jų mokslo darbams, ir į tą jų rašybą ar į tas jų rašybas paprastieji raštų darbo žmonės (įvairūs rašytojai, publicistai, mokslo popularizatoriai, įvairūs mokslo žmonės, kalbos mokytojai...) savo nosies, žinoma, visai nekiš: darbo žmonėms rūpės tiktai, kad bendrosios rašybos taisyklės būtų reikšmingos, jiems įmanomos, lengvos išmokti mokytinei visuomenei ir tikrai tiktų jų rašto darbui, šitai jų gyvenimo praktikai. Taigi noriu pažymėti, kad rašybos dalykas yra bendras mokytinės mūsų visuomenės dalykas; kalbininkai rašyboje, visame bendrajame rašybos dalyke, patariamojo tegali turėti balso, — tuo savo balsu jie ten, man rodos, tikrai yra reikalingi. Kalbininkai, kurie susispies „Kalbos" Draugijoje, geriausiai padarytų, man rodos, jei, susispietę „Kalboje" ar kur kitur, sudarytų kokį bendrosios rašybos projektą ir pasirūpintų, kad Švietimo Ministerija savo išrinktiems praktikos darbo žmonėms pavestų nustatyti tokią mūsų kalbos rašybą, kokios turės laikytis visuomenės rašto žmonės (Lietuvos mokyklos, jos laikraščiai, rašytojai, mokslo popularizatoriai ir t. t.). Toje Švietimo Ministerijos Komisijoje galės savo žodį tarti ir vienas kitas kalbininkas, „Kalbos" Draugijos į tą komisiją išrinktas ar deleguotas.

[1926 m. „Židinys" N 11, pp. 228—230]. *Rygiškių Jonas.*

Mūsų rašyba [15].

Rašybos dalykas.

Rašome daug ką taip, kaip tariame: šaka, bala, akis, vyti, pūti, pusti (punta, puto), pūsti (pučia, pūtė), bėga, mesti, mėšlas, mėšime, mesime... Bet daug ką rašydami, žiūrime ir žodžio kilmės — rašome vieną kitą žodį ir iš kilmės: bėgti (bėga), dribti (drimba, dribo), lipdyti (limpa, lipo), sprogti (sprogsta, sprogo), jungti (jungia, jungė), sujungtas...

Mūsų rašyba yra garsinė ir iš dalies kilminė. Kada kas rašoma iš garsų, kada rašydami žiūrime ir žodžio kilmės, — yra išdėta atskirose šito vadovėlio taisyklėse. Rašome čia taip, kaip rašo dabar savo spaudos leidiniuose mūsų Mokslo Draugija. Taip yra arba bent turėtų būti rašomi visi lietuvių mokslo vadovėliai ir šiaipjau leidiniai, skiriami mūsų visuomenei.

Bendrosios taisyklės.

Ko visai nereiškiame ištisinių žodžių rašyboje. § 1. Rašome: a) veisime, miešime, veis, mieš; vesime, mesime, ves, mes, (uodai) zirs; išvysiu (išvyti, išvysti), suvysiu, nuvysiu, pavysiu (suvyti ir suvysti, nuvyti ir nuvysti, pavyti ir pavysti); veisiu (esamasis ir būsimasis laikas); b) auklė, pakinklai, žirklės, smarvė; suk, sukis, riek, riekis (duoną), sunk, sunkis, trink galvą, trinkite avis (galvą, avis trenka), surink juos; šauk (šauti ir šaukti); bėk, bėkite, sek, sekite (sekti ir segti), sproki, sprokite, steik (steiki), steikite, sprink, sprinkite.

Ištisiniame žodyje to garso, kurio, ką tarydami, visai negirdime, — nė nerašome. Rašome: veisiu, išvysiu, suvysime, vesime, mesime, zirs, miešime ir t. t. Čia **d, t, s, z** (plg. ved-a, met-a, veis-ia, zirz-ia,

vyt-o) prieš galūnės priebalsį *) **s** išnyko, — jų ir nerašome; žodyje *miešime* po **š** išnyko būsimojo laiko galūnės priebalsis **s** (š+s=š), jo ir nerašome.

Rašome ir *smarvė*, *auklė*, *žirklės*, *pakinklai* (iš „smard-vė, aug-klė, žirg-klės, pakink-klai“): **d** prieš **v****) ir **g**, **k** prieš **k** čia visai netariame, — jų ištisiniame žodyje ir nerašome. Del tos pat priežasties nerašome ir: „sukk, riekk, sunkk, bėgk, springk...“ (čia vieną **k** tegirdime žodžio gale; **g** prieš **k** irgi visai negirdime).***)

Ko tariant visai negirdime, to ir rašyti nerašome.

§ 2. Rašome: *bėgu*, *drimbu*, *jungiu*, *lipu*, *bėgo*, *jungė*, *dribo*...

Prieš balses rašome ištisiniuose žodžiuose priebalses tokias, kokias girdime, tardami žodį.

§ 3. Rašome: *atlošiu*, *atlošime*, *iškošime*, *miešime* (§ 1), *grįšiu*, *grįšime*, *grįš*, *laušime*, *lauš*, *nulūšiu*, *mėšime*.

Čia iš šaknies priebalsių **š**, **ž**, susidūrusių su galūnės priebalsiu **s** (š+s, ž+s), yra susidaręs *vienas* garsas, kurį reiškiame viena priebalse **š** (š+s=š; ž+s=š). Taip ir rašome.

Žodžio lyties kilmė ir rašyba. § 4. Rašome: a) Su *varna*; *varna*, kur dabar leki? gandras su *gerve*; *gerve*, *gerve*, kur tu žiemą braidysi?; katinas su *pele*; *pele*, *pele*, duok man dantį geležinį; b) ėmė *lyti*; jau *lyja*; ims *džiūti*, jau *džiūva* (džiūsta); pradės *gyti*, jau *gyja*; ėmė *pūti*, jau *pūva* (pūsta); reikia čia *būti*; aš čia *būvu* (būnu); *griūti*, *griūva*; c) reikia *grįžti*, tu *grįžti*; tenka ir *atlyžti*, tu jau *atlyžti*, jis at-

---

*) *Balsės*, *dvibalsės* ir *priebalsės* yra tam tikros *raidės*; *balsiai*, *dvibalsiai* ir *priebalsiai* yra tam tikri kalbos *garsai*.

**) Vietomis yra sakoma ir „smardvė“; rašant tų vietų tarme, taip reikėtų ir rašyti.

***) Kai kurie rašytojai, norėdami pažymėti čia ir žodžių kilmę, rašo dažnai ir „bėgk, bėgkime, raugk, raugkime, sujungk, sujungkime...“ Yra žmonių, kurie rašo ir *sukk*, *sukkim*, *šaukk*, *šaukkim*, *raukk*, *raukkime*, *riekk* (plg. *sukti*, *šaukti*, *raukti*, *riekti*); taip rašant, jų norima, rodos, ir žodžio *kirtis* (?) pažymėti. Žmonės, kurie taip rašo ištisinius žodžius, niekais verčia visą šitos vietos (§ 1) mūsų taisyklę.

lyžta; tenka ir koją nulūžti, tu koją lūžti, jis lūžta; kad nulūžtum; sudužti, sudūžta, tu sudūžti; sumišti, tu sumyšti, jie kartais sumyšta, (sutrinka, surinka...); suužti, jie suūžta; subruzti, subrūzta, tu subrūzti...

a). Čia (a) du vieno žodžio linksniu (įnagininkas ir šauksmininkas) kilimo yra labai įvairiu, bet rašomojoje kalboje abu juodu tariame ir rašome vienaip, nesileisdami į jų kilmę.

NB. Kalbėdamas šiuo tarpu, kaip ir tolėliau, turiu galvoje tiktai žodžio galūnę, tam tikrą žodžio skiemens tarimą; apie žodžio kirtį ir ką kita (jų tarimą įvairiose tarmėse...) čia nekalbu.

b). Čia (b) dviejose vieno žodžio lytyse (bendratyje ir esamajame laike) ilgą balsį girdime prieš galūnę. Tardami vieno žodžio lytyse tą pat garsą, negalime jo rašyti dvejaip („lyti" ir „lįja", „griūti" ir „griųva"), — rašome, nesileisdami į tų vieno žodžio lyčių kilmę, tą balsę, kurią esame įpratę rašyti bendratyje (infinityve).

c). Bendratyje ir antrajame esamojo laiko asmenyje čia (c) prieš **ti** rašome, vieno žodžio lytyse, vienokią priebalsę. Tardami prieš **t** vieno žodžio lytyse tą pat garsą, negalime jo rašyti dvejaip, — ir čia abiem lytim žymėti, prieš **t**, visur **ž** ir **z** terašome — atlyžti, lūžti, grįžti, sudužti, (tu) sudūžti, grimzti..., visai nesileisdami, rašydami tas lytis, į jų kilmę.

Esamojo laiko lytys: lūžta, atlyžta, grįžta yra susidariusios iš „lūž-sta, atlyž-sta, grįž-sta" (plg. pyk-sta, dyg-sta, pating-sta); nors **ž** + **s** = **š** (plg. „mėž-siu, mėž-slas, lūž-siu, luž-s, grįž-s" = mėšiu, mėšlas, lūšiu, luš, grįš) ir **zd**+**s**=**s** (nugrimsiu iš „nugrimzd-siu"), tačiau, nesileisdami į tų vieno žodžio lyčių kilmę, rašome čia prieš galūnę tą pat **ž** (lūžta, grįžta) ir tą pat **z** (grimzta), kurią turime prieš **ti** ir tų žodžių bendratyje (lūžti, grįžti, grimzti).

Balsės ir dvibalsės.

a ar **e** (po minkštojo priebalsio ir žodžio pradžioje)? § 5.
Rašome: d**e**da, č**e**ža, n**e**ša, s**e**ka, t**e**ka, v**e**da, d**e**di, č**e**ži, č**e**žėti, n**e**ši, s**e**ki, t**e**ki, v**e**di, v**e**sti; barzd**e**lė, brol**e**lis, rykšt**e**lė, sauj**e**lė,

senelė, seselė; kadaise, toliese; eglė, erdvas, érdvė, erelis, érkė, erškėtis, ežys (ežis), ežeras, eina, ateina; gervė, su gerve, pelkė, su pelke, su bude; pirkia (pirkčia), kieno galia, to ir valia, apačia, valdžia; akmuo, akėčios, alksnis...

Mūsų e vietomis žodžio viduryje ir gale tariama kaip a (po minkštojo priebalsio); žodžio pradžioje e tose vietose tariama dažniausiai kaip paprastasis balsis a. Ir apskritai, balsį e (neša) ir po minkštojo priebalsio balsį a (svečias) panemuniečiai (rašomosios tarmės lietuviai) taria vienaip.

Rašyti žodyje a balsės e vietoje ir atžagariai — be tam tikrų priežasčių nereikėtų (žr. §§ 6, 7 ir toliau).

a (po minkštojo priebalsio) **žodžio galūnėse** ir **jungiamajame skiemenyje.** § 6. Rašome: a) svečias (svetys), kelias, vėjas; gauja, baudžiava (ir ganiava, kuriava, painiava, rinkliava, vėliava); svečiai, žodžiai, pančiai; žodžiams, svečiams, pančiams; pačiai, marčiai, apačiai, pradžiai, pirčiai, širdžiai; pirčia, šalia (pirtim, šalim), stovi šalia (šaly) kelio; gardžiai, stačiai; audžia, jaučia, audžiant, jaučiant, audžiamas, jaučiamas, audžiau, jaučiau; gražiai, púošia, puošiamas, púošiau...

b) ugniakuras, rùgiagėlė, piliakalnis, pusiasalis, dalgiakotis, variakojis, gardžiakvapis (kedras gardžiakvapis), stačiaburnis.

Šios rūšies lytyse (žodžių galūnėse) ir sudurtiniuose žodžiuose (jungiamajam balsiui išreikšti) rašome čia a (po minkštojo priebalsio ir po j) — taip, kaip rašome a ir kitose tos rūšies lytyse ir kituose tos rūšies žodžiuose (po kietojo priebalsio): stogas, suolas, žiedas; stogai, žiedai, vartai; stogams, suolams, žiedams, vartams; vantai, šluotai, (su) vanta, (su) barzda; gerai, išmintingai; meta, verda, metant, verdant, metamas, verdamas; augau, buvau, virtau; gandralizdis, kirvakotis, kirvapentė, kupranugaris, maišagalis, virvagalis, ožkabarzdžiai; glaustašakis (túopa,

glaustašakė), ilgaausis, storalūpis, nepraustaburnis (žr. §§ 6 ir 7).

a po **dž** ir **č**. § 7. Rašome: stačiai, saldžiai, saldžiausias, stačiausias; audžia, audžiau, siaučia, siaučiau; širdžiai, pirčiai (žem. širdie, pirtie, ryt. ir širdi, pirti); baudžiava; saldžiarūkštis, stačiaburnis.

Kur žodžio galūnėse ir viduryje priebalsiai **d**, **t** virsta rašomojoje kalboje garsais **dž**, **č**, ten niekur nerašome po jų **e**. Kur **d**, **t** nevirsta **dž**, **č**, ten galūnėse **e** terašome: audei, siautei, skaldei, statei, saldesnis, statesnis...

Jungiamoji balsė. § 8. Rašome: 1) dirvagrybis, pievagrybis (mėšlagrybis), gumbažolė, sravažolė, karklažvirblis, kiaulabudė, saulãbrolis (sauliabrolis, mėnuo), ugnavietė (ir ugniavietė), ugniakuras, šienapiūtė, rugiapiūtė; stačiaburnis, saldžiarūkštis (s. obuolys), keliaklupstas (ir klupčiakelias);

2) bandótakis, galvosūkis (ir galvosukis), galvotrūkčiais (ir galvatrūkčiais), musiomiris, pečiomentė (лопатка), saulólaidžiai, saulolydis, sienotarpis, šikšnosparnis, šilóvarnis (žaliavarnė, žalivarnė);

3) saulėtekis, saulėlydis, upėtakis (šalvis), pelėtakis (peltakys, atsaginys, строчка), pelẽkautai, žemėlapis, žemẽvilka;

4) akiplėša, akimirksnis (ir akymirksnis), akimirka, akivaizda, ašigalis, auśikaras (серьга), avikailis, avigalvis, avikamša (tokia žolė), naktibalda (ir naktikovis), naktigonė, naktipiečiai, šalikelė, šalitvoris, šaligatvis, ugnikalnis (ugniaklnis), arkligonė, arkliganis (ganas, arklių piemuo), rąstigalis (rąstagalys), rugìgėlė (rugiagėlė), šonìkaulis, blauzdìkaulis (stibynas), žvakigalis, žalitvorė, savitarpis (s-pio reikalai), savižemis (savažẽmis);

5) darbymetis, saldymedis, brangymetis, akyvaizda (žem. „pačioj akývaizdoj stovėjo"), dailyraštis (каллиграфія), prekymetis, Ramygala;

6) v i d u k e l ė, v i d u g i r i s, v i d u v a s a r i s (vidurvasaris), v i d u n a k t i s (vidurnaktis), v i d u d i e n i s (vidurdienis, vidūdienis), t a r p u p i r š č i a i, t a r p u š a k n i s, t a r p u š v e n t ė (t a r p ū š v e n t ė, tarpšventė), t a r p u k a l n ė; t a r p u k e l ė (t a r p ū k e l ė); k i a u r u k a l n i s (tunelis), v i r š u g a l v i s, v i r š u k a l n ė, v i r š u k e l ė (перевалъ);

7) g a l v ū g a l i s, k o j ū g a l i s (vienas katras lovos galas — gálvos arba kójos).

Žodžiams jungti (sudurti), iš dviejų žodžių vienam daryti, mūsų kalbos raštai naudojasi balsėmis **a, o, ė** (ne **e**), **i, y, u, ū.** Taip yra dažniausiai tariami jungtiniai žodžiai ir šnekamojoje kalboje. Bet tos rūšies žodžiai tariami rašomi ir be jungiamojo balsio: b o t k o t i s, š u n g r y b i s, ž e m u o g ė...

a ar **i** (esamojo laiko liemengalyje)? § 9. Rašome:

a) mylėti — m y l i u, jis m y l i, m y l i n t, m y l i m a s; žiūrėti — ž i ū r i u, jis ž i ū r i, ž i ū r i n t, ž i ū r i m a s; veizdėti — v e i z d ž i u, jis v e i z d i, v e i z d i n t, v e i z d i m a s; lydėti, lytėti — l y d ž i u, l y č i u, (jis) l y d i, l y t i, l y d i n t, l y t i n t, l y d i m a s, l y t i m a s; akėti — a k ė j u, a k ė j a, a k ė j a n t, a k ė j a m a s; skubėti,—b u, — b a, — b a n t, s k u b a m a s (sk. darbas);

b) kentėti, kęsti — k e n č i u, jis k e n č i a, k e n č i a n t, k e n č i a m a s; reikėti, reikti — r e i k i a, r e i k i a n t, r e i k i a m a s; linktelėti, — erėti, linktelti, — erti — l i n k t e l i u, — e r i u, jis l i n k t e l i a, — t e r i a; luktelti, — erti ir luktelėti, — erėti — l u k t e l i u, — e r i u, jis l u k t e l i a, — e r i a; šūktelėti, — erėti ir šūktelti, — erti — jis š ū k t e l i a, — r i a; žvilgterėti, — erti — ž v i l g t e r i u, — r i a; kvepėti, kvėpti (dvi reikšmi) — k v e p i u, k v e p i a (plg. „erškėčio žiedai k v e p i a; k v ė p t i jam daug ką k v e p i a motina, tik nieko gera n e į k v e p i a; ir gėlės žiedas, alus pagaliau i š s i k v e p i a“).

aa). Kur bendraties liemenyje turime **ė** prieš **-ti** ir pirmajame asmenyje m i n k š t ą j į priebalsį prieš **-u,** ten trečiojo asmens galūnė (esamojo laiko galutinis liemens balsis) yra **i** (m y l **i**, — n t, — m a s). Jei pirmajame asmenyje nėra čia minkštojo priebalsio, tad trečiojo asmens galūnėje turime **a** (s k u b a, a k ė j a).

Prie mokytojų sanatorijos Palangoje 1924 m.

bb). Trečiajame asmenyje (b), kur veiksmažodžio bendratis tariama čia dvejaip (ilgiau ir trumpiau), turime (rašomojoje kalboje) galūnę **a**, ne **i** žodžio gale. Šios rūšies veiksmažodžių (k e n t ė t i, k ę s t i... ir k v e p ė t i, k v ė p t i) esamąjį laiką visą asmenuojame rašomojoje kalboje v i e n a i p. Vienaip paparastai ir rašome.

y, ū, ir **i, u.** § 10. Rašome:

a) l e n t y n a, š e i m y n a, š e i m ý n y k š t i s; g y s l a, s a u s a g y s l ė; r y t o metas, r y t u o s e; v y r a s, v y r e s n y b ė, v y r i a u s y b ė; s k y s t a s, s k y s t e s n i s, s k y s č i a u s i a s; g y n ė, g y n ė j a s (plg. g i n ė, g i n ė j a s); ž y g i s, ž y g i u o t i; z y z i a (uodas), (aš) z y z i u, (tu) z y z i; b a i d y t i, b a r s t y t i, k l a u s y t i, m a i n y t i, r a š y t i, t r u k d y t i ir b a i d y m a s, b a r s t y m a s, k l a ũ s y m a s, m a i n y m a s, r a š y m a s, t r u k d y m a s; b a l d y t i, m ó k y t i, p ū d y t i, s k a l d y t i, š i l d y t i, v a l g y t i, v a r s t y t i ir b a l d y m a s, m o k y m a s, p ū d y m a s, s k a l d y m a s, š i l d y m a s, v a l g y m a s, v a r s t y m a s; r a š y t o j a s, m ó k y t o j a s, s k á l d y t o j a s; m ó k y t a s, m ó k y t i n i s (ėjęs mokslą žmogus, ne „juodadarbis“, „tiligentas“);

b) p ó k y l i s, p ó t v y n i s (наводненіе, приливъ); s ą́ m y š i s, s á n t y k i s; m ė ž i n y s, d i r b i n y s, s i u v i n y s, m o k i n y s, d a r i n y s, r a š i n y s; a n t y j e, p a l t y j e, p i r t y j e, v ė ž y j e; t r y s p i r t y s sudegė, visi jie v a g y s; k a r t i s, p a l t i s nukrito; k a r t y s, p a l t y s nukrito.

c) s ū r i s, t ū l a s („t ū l a s, dažnas taip pasako“); b ū t a s, n e b ū t a s (daiktas), b ū́ s t a s (помѣщеніе, квартира); s i ū l a s n u t r ū k o, karvė u ž t r ū k o; g ū ž i a s i, į s i g ū ž i a (susigaužia) višta, g ū ž y s, g ū ž i n ė t i (lauminėti, pušinėti), d ū z g i a (bitelė, kulkos); r ū́ š i s, l ū́ š i s (рысь), b ū r y s, b ū r e l i s, d ū m a i, d ū m u č i a i; a t ó s l ū g i s (отливъ), s á m b r ū z d i s, s á j ū d i s, j ū s dirbate, visi s ū n ū s dirba; g a r d ū s p i e t ū s; gardu, kaip devyni m e d ū s; t ó b ū l a s, —ù m a s, —ý b ė;

d) k a m u o l y s r i t a s (ritasi, rieda), jo b u t a s (квартира) geras; g a r d u s v i r a l a s; š e i m i n i n k a s (šeimos galva); v y r a i ilgai u ž t r u k o, p a s k u t i n i s, g a l u t i n i s.

Vartojame, vadinasi, balses **y** ir **ū** — skiriame rašyboje **i** nuo **y**, **u** nuo **ū**. Ilgosios balsės (**y** ir **ū**) rašomojoje kalboje tariamos tęsiamai; jas rašome skiemenyje su kirčiu ir be kirčio. Kai kuriose tarmėse jų ilgumas be kirčio ne visų ir ne visada pastebimas.

Ilgosios balsės ir kitų kalbų rašybose skiriamos nuo trumpųjų.

i, u ir **y, ū veiksmažodžio liemenyse.** § 11. Rašome: kilti, k y l a, kilo; skilti, s k y l a, skilo; šilti, š y l a, šilo; birti, b y r a (birsta), biro; irti, y r a (irsta), iro; biurti (išbiurti, subiurti), b i ū r a, biuro; spurti (atspurti), s p ū r a, spuro; sužiurti, s u ž i ū r a, sužiuro (visi); driksti, d r y s k a, drisko (sudrisko); subliukšti, supliukšti, — ū š k a, — uško (drabužis, lašiniai); ištrikšti, i š t r y š k a, ištriško (ištrýkšti, ištrykšta, ištryško); tikšti, t y š k a, tiško; papukšti, p a p ū š k a, papuško (kiek papusti, patinti); subruzti, s u b r ū z d a, subruzdo; sumigzti, s u m y z g a, sumizgo (siūlai)...

a) Vienuose laiko liemenyse girdime tardami ilgus balsius, kituose trumpus. Esamajame laike čia girdime žodžio šaknyje **y, ū**; būtojo laiko liemenyje visur čia turime **i, u** (trumpus balsius). Taip ir rašome.

b) Tą patį balsių (**i, u** ir **y, ū**) skirtumą turime ir žodžiuose: b ū t i, b ū v a, buvo; d ž i ū t i, d ž i ū s t a (d ž i ū v a), džiūvo (džiuvo); g r i ū t i, g r i ū v a, griuvo; k l i ū t i, k l i ū v a, kliuvo; p ū t i, p ū v a (pūsta), puvo; g y t i, g y j a, gijo; l y t i, l y j a, lijo... Tik čia trumpą balsį būtojo laiko liemenyje teturime. Tarimo skirtumą ir čia išreiškiame raštu.

c) Tą pat balsių skirtumą laikų liemenyse turime ir kitur: 1) paklusti, p a k l ū s t a, pakluso; subruzti, s u b r ū z t a (subrūzda), subruzdo (žr. a); suužti, s u ū ž t a, suužo; sudužti, s u d ū ž t a, sudužo; išvisti, privisti, i š v y s t a, p r i v y s t a, išviso, priviso; sumišti, s u m y š t a, sumišo; gižti, g y ž t a, gižo (gýžti, gyžta, gyžo); ižti, y ž t a, ižo; tižti, t y ž t a („kelias t y ž t a, p a t y ž t a"), tižo...

Ir šios rūšies liemenyse ilgąjį balsį turime esamajame laike, tik čia to laiko liemuo prieš galūnės balsį gauna dar priesagą **st**, kurios vietoje po šaknies balsių **s, š, z, ž** vieną **t** (ne **st**) rašome.

NB. Priesaga **st** esamajame laike rašoma visa tokiuose žodžiuose, kaip antai: s e n - s t a, t i n - s t a, m ė g - s t a, d y g - s t a, p y k - s t a, s v e i k - s t a, t i r p - s t a...

d) Daug yra veiksmažodžių, kurių tiktai būtojo laiko liemuo ilgus turi **y** ir **ū**: pina, p y n ė, pinti; trina, t r y n ė, trinti; spiria, s p y r ė, spirti; viliasi, v y l ė s i, viltis; iriasi, y r ė s i, irtis; kulia, k ū l ė, kulti; buria, b ū r ė, burti...

Yra ir kitų šios rūšies skirtumų (gresia, g r ė s ė, grėsti; pučia, p ū t ė, p ū s t i; vagia, v o g ė, v o g t i...), bet visi jie, kaip ir a—d, yra ne tiek rašybos, kiek paties kalbos mokslo dalykas. Rašydami pasakome tik tą, kas yra pačioje kalboje.

Trečiasis būsimojo laiko asmuo — s k a l d y s, l u š, l i s. § 12. Rašome: a) daryti, rašyti, varyti, darysiu, rašysiu, varysiu, d a r y s, r a š y s, v a r y s; skaldyti, tárdyti, žabáldyti, s k a l d y s, t á r d y s, ž a b a l d y s; b) būti, būsiu, bus; džiūti, džiūsiu, d ž i u s; griūti, griūsiu, g r i u s; grūsti, grūsiu, g r ū s; lūžti, lūšiu, l u š; pabūgti, pabūgsiu, p a b ū g s; rūgti, rūgsiu, r u g s; sprūsti, sprūsiu, s p r ū s (s p r u s), išsprūs; trūkti, trūksiu, t r u k s; žūti, žūsiu, ž u s; dygti, dygsiu, d i g s; lyti, l i s; klysti, klysiu, k l y s, i š k l y s, p a k l y s, s u k l y s; ryti, r y s, s u r y s, p r a r y s, n u r y s; skysti, s k y s, s u s k y s, p r a s k y s; vysti, v y s, p a v y s, n u v y s (lapai); vyti, vytis, pavyti, v y s (pantį), v y s, v y s i s, p a v y s (mane); c) pūsti, p ū s; rūkti, r ū k s; dykti, išdykti, d y k s, p a d y k s, i š d y k s; pykti, p y k s...

Veiksmažodžiai (a), kurių būsimojo laiko (ir bendraties) liemuo yra dviskiemenis (daugiaskiemenis) su **y** gale, turi to laiko trečiajam asmenyje irgi **y** prieš **s.**

Veiksmažodžiai (b), kurių būsimojo laiko liemuo yra vienaskiemenis su tvirtapradžiu **y** arba **ū** (su ý, ú), turi to laiko trečiajame asmenyje — **i, u** arba tvirtagalį **y, ū** (ỹ, ũ). Jei tų veiksmažodžių liemenyje yra tvirtagalis **y** arba **ū** (ỹ, ũ), tad ir būsimojo laiko trečiajame asmenyje šaknies balsis pasilieka ilgas (y, ū).

Rytų aukštaičiai taria čia (a ir b) trečiajame asmenyje visur trumpus **i** ir **u**; su ilgais **i** ir **u** jie taria tiktai d y k s, p y k s, p ū s, r ū k s (c). Žemaičių kalboje šitoji tų žodžių lytis tariama, kaip ir pirmasis jų asmuo, visada tęsiamai; toji lytis čia pirmojo asmens ir kirtį tebeturi.

Priešdėlis **api-** ir **apy-**. § 13. Rašome: a) a p i d e d a, a p i m e z g a, a p i n e š a, a p i r i š a, a p i s u k a (=a p d e d a ir t. t.); a p i b ė g t i, a p i b e r t i, a p i b ė g i m a s, a p i-

bėrimas, apipenėti, apipiaustyti; apikaklė, apinasris, apipenos (nuodai), apirankė (apyrankė), apivarai (autų raiščiai); b) apyaušris („buvo jau apyaušris"), apygarda („žinomas buvo visoj apygardoj"), apyčiupa, apyčiupomis, apylanka, apylankomis („bus didelė apylanka; apylankomis ėjo"), apylinkė („mūsų apylinkėje gyveno"), apypietė (perpietė, pókaitis; „apypiete atvažiavo"), apysaka, apyskaita, apytamsa („buvo jau apytamsa"), apyvaizda („Dievo apyvaizda"), apyvakarė (pavakarė), apyverpinė (apyverpinis), apyvoka („namų apyvoką eina"); c) apygeris, apyjaunis („buvo nesenas, dar apyjaunis"), apykietis, apykvailis (puskvailis), apyminkštis, apysenis („jau apysenis buvo"), apytikris, apytuštis...

Žodžio priešdėliu eina, vadinasi, **api-** ir **apy-**. **Api-** yra pirmiausia veiksmažodžių priešdėlis (apimezga, apipina, apipeni). Šiaipjau **api-** žodžio pradžiai imamas retokai: su **api-** dažniausiai sudaromi daiktavardžiai, kuriais atskirus daiktelius (įnagius) pavadiname (apinasris). Šalia apideda... apisuka, sakomų ypačiai rytų aukštaičiuose, rašomoje kalboje sakom ir rašom dažniausiai: apdeda... apsuka (be **i**). Šalia apirankė yra sakoma betgi ir apyrankė.

Sudurtiniai daiktavardžiai su **apy-**, sudaryti iš ištisinių daiktavardžių (apypietė, apyvakarė), būdvardžių (apygeris... apytuštis) ir kitų žodžių, yra sakomi, apskritai imant, dažniau. Priešdėlis **apy-** yra sakomas lyg platesnės reikšmės žodžiams.

Kiti pastebėjimai dėl balsių i, u ir y, ū rašymo. § 14. Rašome: paupyje, pirtyje, akyje, akmenyje, paupy, pirty, aky, akmeny (ir paupyj, pirtyj, akyj, akmenyj); paupiuose, pirtyse, akyse, avyse, akmenyse; aluje, meduje, viduje, aluj, meduj, viduj, pietuse („saulė jau pietuse").

Taip paprastai ir tariame šitas žodžių lytis. Vietomis tariame ir akise, avise, pirtise (plg. trise); taip tūlas ir parašo. Vietininką aky, avy, pirty, paupy retai terašome su **j** žodžio gale: priebalsis **j** šitos rūšies lytyse po **y** beveik niekur nebetariamas.

Lytyse aluje, viduje, aluj, viduj, pietuse (vietininko lytyse) tariame ir rašome trumpą **u**. Kitur Lietuvoje šios lytys tariamos ir kitaip (sakoma ir alūje, vidūje, pietūse, pietuose); dažnai jas kitaip ir rašome.

§ 15. Rašome: merginà (meȓgė, mergẽsė), vaikinas (vaikis, vaikẽsas, vaikẽzas); mótina, dẽdina (dėdienė); lentyna, šeimyna, avýnas (motinos brolis).

Skiriame čia priesagą -ina, -inas nuo -yna, -ynas. Taip yra tariami šitie žodžiai beveik visur rašomojoje (panemuniečių) tarmėje.

Kitose tarmėse čia paprastai visur viena yra žodžio priesaga — -yna, -ynas („mót**yna**, dẽd**yna**, vaik**ynas**, lent**yna**").

§ 16. Rašome: gẽrimas (gerti), grendimas (grę́sti, gréndžiu), klausimas (klausti), pýlimas (pilti), pýnimas (pinti), skýnimas (skinti), dainavimas, pradėjimas; artimas, tolimas, vẽlimas (vėl. svečias).

Panemuniečių kalboje girdime paprastai sakant: „gẽrymas (geriamas daiktas), gréndymas (grendžiamas, gręstas, nugręstas daiktas, laitas), klausymas (вопросъ), pylimas (насыпь, плотина), pynimas (kas pinama, kas pinta), skynimas (skinama, išskinta miško dalis), dainavymas, pradė̃jymas; artymas, tolymas, vėlymas". Tuose daiktavardžiuose panemuniečiai, dėdami kirtį žodžio pradžioje, ištęsia paprastai ir balsį **i** priesagoje: taria visą tų žodžių galūnę taip, kaip žodžiuose „rãš**ymas**, skáld**ymas**, vaȓž**ymas**". Jie, sakydami „grendymas, klausymas", sako ir „artymas, tólymas (vẽlymas)..."

Rašydami: grendimas, pylimas, tolimas ir t. t., sekame daugumos lietuvių kalbos dėsniais ir tarimu.

§ 17. Rašome: Lyg (lygu) tu nežinai? Dirba lyg snausdamas; valgo lyg nenorėdamas (lyg verčiamas). Lig (ligi, iki) rytojaus dirbsiu. Reikėjo lig laiku pasakyti. Vaikščioja lig nebnorėdamas. Reikėjo valgyti lig nebnorint. Dirbo lig saulei leidžiantis. Ligi saulei nenusileidus (prieš nusileidžiant saulei) reikėjo vaikščioti, ne dabar. Ligi nemušamas (prieš mušamas) rėk, tai nemuš. Sulig kate, sulig stalu didumo. Tu nė Dievo, tur būt, nebijai. Nė saulės duktė jam neįtiktų. Jie nė kiek, nė maž nedirba. Jie nė vienas to nežinojo. Mudu vilko ten nė matyti nematėva. Mėnuo nei šviečia, nei šildo. Nei aš nulesiau kviečių dirvelę, nei aš pabaidžiau bėrus žirgelius. Nei tu verpki, nei raudoki, — aš suverpsiu marškinė-

lius. Man n e i smirdi, n e i kvepia. Ten aš nejutau gaidelių giedant, n e i piemenėlių bandelę genant. Per trejus metus n e i galvos šukuosi, n e i burnos prausi ir nagų nešluostysi. Taip daro jis, i d a n t visi juo (jo išmintimi) stebėtųsi.

Rašomojoje kalboje čia skiriame: 1) l y g (lygu, lygiai) ir 2) l i g , l i g i (iki, s u l i g). Tarmėse yra sakoma ir y d a n t; bet dabar i d a n t terašome.

Balsės **ė** ir **o**. § 18. Rašome: a) b ė g t i , b ė g o , b ė g i s , ė d u , i š ė d o s , p e l ė d a , s ė t i , s ė j u. S ė s t i , s ė d ė t i , r ė ž t i , r ė ž i s ; p e l k ė , r o p ė , r o p u t ė , v ė ž ė , p a m i š k ė , p e l k ė j e , r o p ė j e , r o p u t ė j e , v ė ž ė j e p a m i š k ė j e; mečiau, m e t ė; sekiau, s e k ė; vedžiau, v e d ė...; b) b o t i , p a b o t i , a t s i l o š t i , s o t u s , s t o t i , š o k t i , s t o v ė t i , š o k i n ė t i , o r a s , o r a i , v o r a s , v o r a i , p a v o j u s , p a v o j i n g a s ; t r o b o j e , š a k o j e , j a u j o j e , t r o b ó m s , t r o b o m i s , t r o b o s e , t r o b õ s , t r o b o s....; bėgau, b ė g o , šalau, š a l o...

Kaip **y** ir **ū**, taip ir **ė**, **o** yra ilgosios balsės: jos su kirčiu ir be kirčio yra tariamos rašomoje kalboje tęsiamai. Be kirčio jos, ypačiai žodžio gale, tariamos tarmėse ne visada aiškiai. Reikia rašyti visada tas garsas, kurį aiškių aiškiausiai girdime visi po kirčiu.

§ 19. Rašome: brėžti, nujėgti, nuojėga, pajėga, pajėgti, pajėgus.

Čia balsio **ė** vietoje girdėti tariant vietomis ir **ie**: briežti, pajiegus. Rašome **ė** paprastai.

i ir **y** vieno veiksmažodžio liemengalyje. § 20. Rašome: akyti, akija, akijo; dalyti, dalija, dalijo; dantyti, dantija, dantijo; kaulyti, kaulija, kaulijo; kirmyti, kirmija, kirmijo; koryti, korija, korijo; lykyti, lykija, lykijo; pelyti, pelija, pelijo...

Čia turime prieš balsį **ij**, prieš priebalsį — **y**. Aukštaičių tariama ir kitaip: a) dalyja, dalijo, kirmyja, kirmijo... (plg. g y j a , l y j a , g i j o , l i j o) ir b) d a l y j a , d a l y j o... (y yra iš bendraties ir būsimojo laiko). Yra sakoma rašoma ir d a l i n a , d a l i n t i , vietomis d ã l o , d ã l ė , d a l ý t i. Šalia k i r m y t i , p e l y t i... sakoma vietomis ir k i r m ė t i , p e l ė t i... ; taip dažnai ir rašome.

§ 21. Rašome: dėti, deda; drėksti, dreskia; dvėsti, dvesia; grėsti, gresia; lėkti, lekia; vogė, vagia; dvokė, dvakia (dvokia); kėlė, kelia; skėlė, skelia; svėrė, sveria...

To paties žodžio lytyse gali **ė** kaitaliotis su **e**, **o** — su **a** (žodžio liemenyje).

§ 22. Rašome: bernas, b e r n e l i s ; bernužis, b e r n u ž ė l i s; daržas, d a r ž e l i s; darželis, d a r ž e l ė l i s; brolis, b r o l e l i s; brolužis, b r o l u ž ė l i s; vanagas, v a n a g ė l i s; vainikas, v a i n i k ė l i s; rūta, r ū t e l ė; rūtytė, r ū t y t ė l ė.

Aukštaičių kalboje mažybiniai (maloniniai) daiktavardžiai turi galūnę **-elis, -elė,** jei padaromi jie iš dviskiemenio žodžio, ir galūnę **-ėlis, -ėlė,** jei padaromi iš žodžio daugiaskiemenio. Žemaičių kalboje to skirtumo nėra (kunigelis, bernelis, karvytelė, karvelė).

Trumposios ir pusilgės (ilgosios) **balsės.** § 23. Rašome: a) jie d v e s i a, dvėsė; g r e s i a, grėsė; jie k a s a, n e š a, v e d a, k a s ė, n e š ė, v e d ė; graso, rašo, stato, grasė, rašė, statė; priėjo kerą, balą, salą; kieno šitos balos? Kam teks šitos kekės? b) ir aš kasu, nešu, vedu, gresiu, grasau; reikia vesti, rašyti; paprašyk, kad atneštų; kad neina, veste atvesk; čia bala, kerynas; c) s a l a i t ė; š e n, š e n a i, t e n, t e n a i; m e s visi dirbame; su t a, su a n a neprasidėk; ir j a s, ir t a s, ir a n a s (trobas) matau.

a) Prūsų Lietuvoje ir panemuniečių tarmėse (rašomojoje kalboje) balsės **a, e** su senoviniu kirčiu, ne žodžio gale, tariamos tęsiamai — tariant tęsiamos taip pat, kaip **ą, ę** žodžiuose: grąžtas, grężti, gręšiu, tęsti, tęsiu, tąsus (žr. § 30).

b) Be kirčio, žodžio gale ir visur su nesenu kirčiu, atsiradusiu jau vėliau kalboje (v e s t e, v e s t i, v e s i u, kad a t v e s t ų), tos pat **a, e** tariamos trumpai.

c) Žodį s a v a i t ė kai kas (mokytiniai) taria su **n** („sanvaitė"). Tartina ir rašytina s a v a i t ė. Panemuniečių daug kas taria: m ę s, su a n ą, su t ą, a n ą s (a n ą s, t ą s, j ą s) ir aš mačiau, t ę, t ę n a i, š ę n a i. Daugumos kalbos dėsniais ir tarimu rašome taip, kaip pažymėta šio skyrelio pradžioje.

d) Tų **a, e** (žr. a ir b) ilgumą padaro tiktai kirtis. Ilgumo čia nežymime: ilgas rašome tik tas balses, kurios ir be kirčio tariamos tęsiamai. Paprastai rašyboje mes nekeliam aikštėn nei kirčio, nei to, ką pats kirtis kalboje padaro.

e) Rytų aukštaičiai (daugelyje vietų) pratęsia po (senoviniu) kirčiu, ne žodžio gale, ne tiktai **a, e,** bet ir **i, u** (plg. jų „Matau v i š t ą, čia š u k o s guli, jie s u k a, s u k o, r i j o, k i b o").

Tos jų balsės (**a, e, i, u**) po senuoju kirčiu, ne žodžio gale, pusilgės, skiriasi nuo ilgųjų.

Dvibalsės. § 24. Rašome: kaimas, kaimai, vaikas, vaikai; raišas, raištis; veidas, veikti, reikšti, reikalas; šaukštas, jautis, jaučiai, šauksmas, laukti, laukas; paskui, vilkui, muitas...

Dvibalsės **ai, ei, au, ui** rašome beveik visada taisyklingai, tik tarmėse jos, ypačiai žodžio galuose, tariamos ir kiek kitoniškai (nei, kolei, dėliai).

§ 25. Rašome: kiemas, kieminėti; skietas, skietelis; rietas, rietelis; siena, sienelė; kietas, kietesnis; kluonas, kluonelis; kuodas, kuodys, Kuodaitis; puodas, puodynė, puodelis, puodeliukas, Puodžiūnas; pailguotinas, uoga, žemuogė, žemuogėlė...

Tarmėse (rytų Lietuvoje) sudėtinės balsės **ie** ir **uo**, jei skiemenyje nėra kirčio, tariamos ne visur aiškiai. Žodžius: sienelė ir senelė, rietelis ir rėtelis, rietelis ir retelis (mažas retys), kluonelis ir klanelis, puodelis ir padelis — rytų aukštaičiai taria vietomis vienaip ar beveik vienaip. Tose tarmėse ir balsės **y, ū**, būdamos be kirčio, ne visur tariamos tęsiamai.

Kur nėra skiemenyje kirčio, rašome vis dėlto tą pat garsą, kurį aiškių aiškiausiai girdime po kirčiu; pats kirtis kelia tiktai aikštėn visur balsį (paprastąjį ir sudėtinį) su visomis jo ypatybėmis, bet ko nauja į rašybą neįneša.

§ 26. Rašome: kalnas, karštis, kamštis, kandis; keltas, kultas, tiltas, skundžiu; laukan, dabar, jam, man...

Balsiai: **a, e, i, u**, susidūrę su **l, m, n, r** (**al, il, am, an**...), būdami prieš priebalsius arba žodžio gale, sudaro irgi dvibalsius. Tų dvibalsių rašymas kokios painiavos rašytojams, rodosi, nedaro.

§ 27. Rašome: a) baimė, kailis; keikia, reiškia; saulė, neklaužada (kurs ką pasakomas padaryti nepaklauso); kalvis, valtis (valktis); samtis, man vienam (teks), (kas) kanda, vanta; marška, šarka, pelkė, keltas, pempė (knyvė), gremžiu; vengiu, pentis; šerti, nerti; b) tiltas, piltas, nerimti,

kimša (stogo langelis šienui kimšti į daržinę...), Rimša; skinti, pinti; pirmas, spirti; kulti, pulti; dumti, klumpė, skundžiu, dunda, kurtas, spurga.

a) Dvibalsių **ai, ei, au, al, am, an, ar, em, en, el, er** balses **a, e,** skiemenyse su tvirtapradžiu kirčiu, vakarų aukštaičiai taria čia irgi ištęstas. Pratęsia jas čia ir kiti aukštaičiai. Ir to ilgumo rašyboje nežymime: balsiai, būdami čia be kirčio, yra tariami trumpai (plg. § 23, a, b, d).

b) Suvalkų žemės rytų aukštaičiai tęstinai taria čia ne tiktai **a, e;** jie čia ištęsia ir **i, u** (skiemenyse su tvirtapradžiu kirčiu) ir taria: „pyrmas, spyrti, skūndžiau, spūrga“. Pratęsia jas kiek (ne visiškai ištęsia) po tuo kirčiu ir kiti rytų aukštaičiai (plg. § 23, e). Kur to kirčio nėra (**pir**mesnis, **skun**dikas, **til**telis, R**im**šukas), nėra jų tarmėje nė to ilgumo.

§ 28. Rašome: geryn, biauryn, trobon, tvoron; pelkėj (pelkėje), žemėj (žemėje), troboj (troboje), paupyj (paupy, paupyje), širdyj (širdy, širdyje); devyngalvis, gyrpelnys, geltonsparnis, raudonkepurė, velėnpelkė...

Turime, vadinasi, dvibalsių, kurių pirmojoj dalyje yra ilgas balsis (**ė, o, y**). Jų pirmąją dalį tariame dažniausiai ne tęsiamai (devy**n**galvis, gy**r**pelnys, tro**boj**). Tuos dvibalsius tardami verčiame dažnai ir balsiais: galẽ (galėj, galėjo), turẽ (turėj, turėjo), pelkė, žemė (pelkėj, žemėj), trobõ, tvorõ (troboj, tvoroj), pagiry, paupy (pagiryj, paupyj).

Rašome dažniausiai: troboj, žemėj, galėj (galėjo), paupy.

Dvibalsės e n , i n — veiksmažodžio liemens gale. § 29. Rašome: gyventi, gyvenu,—nau, gyvensiu; kūrenti,—enu,—enau, kūrensiu; senti, pasenti (pasenėti), senstu, pasenstu, pasenau, pasensiu; teškenti, teškensiu; dorinti, dorinu, dorinsiu; ginti, genu, giniau, ginsiu; ginti, ginu, gyniau, ginsiu; pinti, pinu, pyniau, pinsiu; raginti, raginu, raginsiu; šnekinti,—inu,—insiu; tinti, tinsta, tino, tinsiu, tins; tinti, tinu, tyniau, tinsiu; tvinti, tvinsta, tvino, tvins; pažinti, pažinsiu, pažins; vaidinti, vaidinu, vaidinsiu.

Bendratyje (ginti, pinti), būsimajame ir esamajame laike (pasensiu, pasenstu) rašome liemens gale, vieno veiksmažodžio lytyse, vienodai čia **n.** Tą **n** panemuniečiai ne visur vienodai taria; tą **n** tariame daugiausia vienaip ir bendratyje

(prieš t) ir būsimajame (esamajame) laike (prieš s); panemuniečiai taria dažniausiai — „gyvet, pyt, gyvesiu, pysiu".

Tiktai esamojo laiko lytyse p a ž į s t u , — s t i , — s t a... rašome į (plg. p a ž į s t a m a s , žr. § 32.), ne in: visi aukštaičiai taria čia to laiko lytis be n.

Nosinės balsės. § 30. Rašome: ą s à, ą s ó t a s, ą s õ t i s, ą ž u o l a s (aržuolas, anžuolas), b r á s v a (branda), d r ą s a, d r ą s u s, g a l ą s t i, g a l ą s t u v a s, g a l ą s i u; i š g ą s t i s, n u s i g ą s t i, n u s i g ą s t u, g r ą ž i n u, g r ą ž t a s, g r ą ž t e l i s, g r ą ž a u (skyles g r ą ž o, rankas g r ą ž o), k ą s i u, k ą s n i s, l ą s t à (žąsų l ą s t o s, l ą s t v o s; šuns l ą s t a), m ą s t y t i, r ą s t a s, r ą s t e l i s, r ą ž y t i s, r ą ž a u s, s p ą s t a i, t ą s y t i, t ą s u s, t r ą š a, t r ą š u s, v ą š a s (ąšas, ląšas), v ą š e l i s, v ą š k a r a, ž ą s i s, ž ą s i n a s, ž ą s l a i (brizgilo kandiklis); b r ę s t i, b r ę s t u, g r ę ž t i, k ę s t i, p a k ę s i u, l ę š i a i, l ę š i u k a i (vikučiai, сочевица), m ę s t i, m ę s i u (menčia, mentė), r ę s t i, r ę s i u (renčia, rentė), r ę ž t i s (reižtis), r ė ž i u o s, r ė š ė (girios paukštis), s k ę s t i, s k ę s t u, s p ę s t i, p a s p ę s i u, sklęsti (sklendė), s p r ę s t i, s p r ę s i u, š v ę s t i, š v ę s i u, t ę s t i, t ę s i u, i š t ę s t a s, t ė v a s (laibas); t r ę š i u (žemę).

Ą ir ę (nosines, ilgąsias ą, ę) tariame rašomojoje kalboje visada, po kirčiu ir be kirčio, tęsiamai. Rašome jas žodžio šaknyje prieš **l, m, n, s, š, v, ž.** Tarmėse šitos balsės tariamos labai įvairiai; vietomis jos iš senovės ir pro nosį yra tariamos.

§ 31. Rašome: balti, b ą l u, b ą l a (balsta), b a l o; šalti, š ą l a (šalsta), š a l o; apžabalti (apakti), a p ž a b ą l a, a p ž a b ą l u, a p ž a b a l o, a p ž a b a l a u; sušlamti, s u š l ą m a, s u š l a m o (plg. s u š l a m ė t i, s u š l a m a, sušlamėjo); atkerti, a t k ę r a (atkersta), a t k e r o; gesti, g ę s t a, g e s o; šašti, š ą š t a, š a š o; ištežti, i š t ę ž t a, i š t e ž o; sumažti (sumažėti), s u m ą ž t a, s u m a ž o.

Esamojo laiko liemenyje čia turime (prieš **l, m**...) nosinę balsę. Bendraties ir būtojo laiko liemenyse turime čia trumpą balsę. Čia esamojo laiko liemenyje atsiranda nosinė balsė, kurios nėra kitų laikų liemenyse.

Kartais esamojo laiko liemuo gauna priesagą **-st-** (plg. pyk-st-a, mėg-st-a), ir dar trumpoji šaknies balsė nosine tame liemenyje išvirsta (šaknies gale yra čia **s, š, ž**). Nosinės balsės žodžiuose b r ę s t a, s k ę s t a yra žinoma kitos rūšies — jos

šakninės (plg. b r ę s t a, brendo, s k ę s t a, skendo, skendinys).

§ 32. Rašome: d r į s t u (dręsu, drąsus); g r į s t i (grindžiu, grindau, grindys); g r į ž a u, g r į ž t i (grežiau, gręžti, grąžinti, grąža); l į s t i (lendu, lindau, landyti, landa, landus, ląsta); į s p į s t i (įspindo, spindulys); t į s t i (tęstis); m į s l ė (minti, menu, manyti, mąslė, mąstyti); p a ž į s t a m a s (pažintis, pažinti); s i ų s t i (siunčiu, siuntinys, pasiuntinys); s k ų s t i (skundžiu, skundas).

Į ir **ų** (nosines **i** ir **u**) rašomojoje kalboje tariame irgi tęsiamai (žr. § 30), kaip paprastąsias **y** ir **ū**. Žemaičiai (ir kai kur jų kaimynai aukštaičiai) jas ir pro nosį taria.

Į ir **ų** rašome žodžio šaknyje (prieš **s**, **ž**), kur jos kaitaliojas su **ę**, **ą**, **en**, **an**, **in**, **un**, visur kitur — **y** ir **ū**.

§ 33. Vienas kitas teberašome: „griųva, pųva, bįra, kįla, gųra, spųra, dųžta, tįžta“. Bet dabar ir kalbos vadovėliuose čia rašomos paprastai ne nosinės balsės: g r i ū v a, p ū v a, b y r a, k y l a, g ū r a, s p ū r a, d ū ž t a, t y ž t a.

§ 34. Rašome: a p a k t i (apanka), g e s t i (genda, gęsta), s u s k a s t i (suskanta), t a p t i (tampa), t e k t i (tenka); b u s t i (bunda), k i s t i (kinta), p a j u s t i, s u j u s t i (pajunta, sujunda), s i u s t i (siunta), š u s t i (šunta)...

Nosinių balsių (**ą**, **ę**, **į**, **ų**,) čia nerašome: čia pabrauktųjų žodžių šaknies balses tariame trumpai, netęsiamai. Šalia trumpųjų balsių (t e k t i, s i u s t i) čia **n** (m) atsiranda tiktai esamuosiuose tų žodžių liemenyse.

Į ar **y**? § 35. Rašome: a) t y s t, ir išsitiesė; t y s t e l ė j a u, ir išsitiesė; t y s o t i (išsitiesus, ištisam gulėti: „išsitiesė, ir t y s o; išsitiesk ir p a t y s o k“); b) linų g r y ž t ė, g r y ž č i a, g r y ž u l ė („gryžtę, gryžčią, gryžulę linų gavau pančiams“); g r y ž ó r a t a s, g r y ž o ratas (g r y ž u l o, g r y ž a l o ratas; g r y ž ù l i o ratai); c) t į s t i (tęstis), i š t į s t i, i š t į s ė l i s („tąsus daiktas t į s t a; i š t į s o ir akys belaukiant laisvės; jis visada buvo toks i š t į s ė l i s, netvirtas“); d r į s t i (drąsus...), g r į ž t i (gręžti...).

Į rašome ten, kur žodį su **į**, reikšmės atžvilgiu, rišame su žodžiu, turinčiu aiškią, neabejojamą nosinę balsę (žr. § 32).

Žodžius t y s t, t y s t e l t i, t y s o t i rišame, reikšmės atžvilgiu, ne su žodžiu t į s t i, bet su t i e s t i, — rašome čia **y**.

Rašome: gryžtė, gryžulė, gryžas, gryžulas, gryžùlis (su y), nerišdami tų žodžių, reikšmės atžvilgiu, su žodžiais grįžti, gręžti. Tarmėse, kur nosinės balsės tariamos ir pro nosį, šitie žodžiai tariami paprastai su y, ne su į. Tik vietomis yra sakoma grįžtis, grąžtis („gavau linų grįžtį, linų grąžtį“).

Kur balsės nosinumas (žodžio kilmės atžvilgiu) abejojamas, rašome paprastą balsę. Tarmėse šitie žodžiai yra tariami ir kitaip: „griežo ratas, grižulo ratai, gružulo ratas, grižratis“.

Nosinės žodžių galūnėse. § 36. Rašome:

a) Diena dieną moko. Dveigys treigį moko. Aklas aklą netoli tenuves. Aš jam kalną pyliau, jis man duobę kasa. Negirk pradžią, girk pabaigą. Galva visą žmogų vadžioja. Su juo kalbėdamas ir akmenį rankoje tūrėk. Alkaną papenėk, trokštantį pagirdyk. Gera višta ir žąsį atstoja. Į ką jis panašus? Tokį ir lauke susitikęs — traukčiausi iš kelio. Sakė jį šiokį, sakė jį tokį. Ir gimtąją dieną atminsi.

b) Iš tų šiaudų nebus grūdų. Molis mūsų, jūsų visų brolis. Tenai vaikų kaip pupų, nebrangu. Ten aš nejutau gaidelių giedant nei piemenėlių bandelę genant. Senieji žmonės nė paukštelių giedant nebegirdi.

c) Savo bėrąja, sartąja galėtum ir čia atjoti. Pakinkyk ir bėrąsias (bėrosias, bėraisias). Motina ir mažąsias savo dukteris išleido šiandien į bažnyčią. Ilgąsias balses skiriame nuo trumpųjų.

d) Jie ir manęs, tavęs, savęs (manę, tavę, savę) nesigaili.

e) Eina gaunąs, eina negaunąs. Augąs šuo rajus. Augą šunes rajūs. Mėšlas bus varvąs — bus arkliams sunku. Buvau beeinąs iš namų, bet atėjo svečių, ir pasilikau namie. Jis sakosi daug žinąs. Jis gyrėsi negeriąs, nebegeriąs. Jie gyrėsi negerią, nebegerią. Jis skundžiasi neįžiūrįs; ginasi neturįs pinigų. Jie ginasi neturį pinigų, skundžiasi neįžiūrį.

Senelis gỹniojos nemirsiąs; výlėsi gausiąs daug pinigų. Dabar ir aš pats mataus nieko nelaimėsiąs, nepešiąs. Tėvas sakėsi rytoj neatspėsiąs, neturėsiąs laiko; jie sakėsi ateisią.

Kiaulių neganęs, kunigu nebūsi. Ar atsimeni mane vilkęs per lieptą? Jie gyrėsi daug matę tenai vakar, daug pelnydavę tenai anais metais.

f) Kad atsikeltų, dangų paremtų; kad prašnekėtų, daug pasakytų; kad rankas turėtų, vagį sugautų. Kad kabikas nekabėtų, ir tupikas netupėtų. Kas genio vaikus žinotų, kad pats neklyksėtų? Aš jam kelią rodžiau, idant nepaklystų. Juk ne tam aš jį auginau, kad jis man dabar žmonių šunis lodytų. Kad jie suskrestų, surūgtų, sumólėtų!

g) Visi išvaikščiojo gultų. Pasigėręs — gultų, iškaršęs — mirtų. Išjojo, jojo brolis medžiotų. Anykščiai malkų pirktų važinėjo. Mane liepė eit žarnų darytų, tave — pinigų skaitytų! Siuntė, varė jį kiaulių ganytų.

Šiose (d) ir šios rūšies (a, b, c, e, f, g) lytyse rašome žodžio gale nosines balses. Rašomojoje kalboje jos tariamos čia, kaip ir kitur, tęsiamai. Jų ilgumas čia, kaip ir kitur, nepareina nuo žodžio kirčio.

Siekinys (g) tebevartojamas vietomis rytų aukštaičių po veiksmažodžių — eiti, varyti, siųsti ir t. t. (klausiant **ko?**). Rašomojoje kalboje tos senovinės lyties vietoje dabar vartojame dažniausiai bendratį (gulti, medžioti).

Paprastosios balsės laukiamų nosinių vietoje. § 37. Reikia įsidėmėti kelios lytys, kur žodžio galūnėje daug kam netikėtai rašomos paprastosios, ne nosinės balsės, laukiamų nosinių vietoje.

Rašome: Jie ir mane tenai mylėjo. Sakė mane šiokį, sakė mane tokį. Ir tave jie skaudžia. Gera prekė pati save giria. Kalbėk ką kita. „Tatai vis (visa) tau duosiu, jei puolęs garbinsi mane." Dabar aš visa (все) žinosiu. Teikiu jums visa gera. Kai paprasi, gera (добро) rasi. Šitas žmogus šilta ir šalta (galin. ir kilmin.) matęs. Mes viena (одно) težinom (tenorim). Antra vertus, ir aš to nemoku. „Jėzus Kristus gera (galin. ir įnagin.) už pikta gal atidavinėjo." Jie maža (мало) telaiko gyvulių. Mūsų šeimyna maž (maža) teįvalgo. Pratink vaiką žvejoti, tai gilu radęs nebris. Radom pamesta kely. Rado jau ir jų išvažiuota. Gavau ir aš vienuolika (...devyniolika), keliolika dienų padirbėti.

Vienaskaitos galininke nosinių balsių nerašome tiktai įvardėse m a n e, t a v e, s a v e, bevardinėj giminėje („m a ž a t e turime, g i l u radau“) ir keliuose skaitvardžiuose (su galūne - l i k a), kurių galininkas eina dažniausiai bevardės giminės pavyzdžiu. Čia, žodžio gale, rašomoji kalba trumpą balsę težino. Žodžio gale čia trumpą balsį tegirdime. Ta galūnės ypatybė pažymima ir rašyboje.

Prielinksnis į ir priešdėlis į — (in, im). § 38. Rašome: **į** mane, **į** šalį, **į** ratus, **į** vežimą, **į** balą, **į** kelmą, **į** akmenį; **į**besti, **į**sibesti, **į**dėti, **į**našos, **į**takus, **į**ryti, **į**važiuoti, **į**vairus, **į**voda (вводъ, водопроводъ), **į**žiemiai, **į**žiemiau („jis gyvena į ž i e m i a u“), **į**žymus, **į**akėti, **į**arti, **į**eiti.

Prielinksnį **į** rašome visur v i e n a i p. Visur vienaip rašome ir priešdėlį **į** - (plg. **iš** kelio, **už** kelio, **už** upės, **už** sienos ir **iš**kelti, **už**kelti, **už**uosti, **už**upis, **iš**austi, **iš**sukti, **už**sukti).

Tarmėse žodelis **į** tariamas yra labai nelygiai. Vietomis yra tariama: **y** laukus, **in** lauką, **ing** lauką, **int** lauką, **ant** lauką...

§ 39. Rašome: i n d a s (сосудъ), i n d ė l i s (вкладъ, взносъ), i n k a p i s, i n k a r a s (якорь), i n k i l a s (įkeltas į medį avilėlis), i n k r a t a i, i n k r a t a l a s (kratinio uždaras, uždaralas), i n t a k a s (притокъ), i n t a p a s (apgamas, spuogas), i m b u v y s (įnamys), i m p i l a s.

Šituos žodžius rašome su **in** - (**im** -) žodžio pradžioje: tas **in** (**im**) nebeturi čia paprasto priešdėlio reikšmės, yra atsiskyręs nuo priešdėlio **į** -, nes i n d a s, i n k i l a s, i n k r a t a i, i n t a k a s, i m p i l a s... sakome rašomojoje kalboje ir ten, kur tariame y d ė t i, y k e l t i, y k r ė s t i, y k r a t y t i, y t e k ė t i, y p i l t i (į d ė t i, į k e l t i, į k r ė s t i, į k r a t y t i, į t e k ė t i, į p i l t i). Rašome del tos pačios priežasties ir i ž d a s (казна, расходъ), nerišdami to žodžio kalboje su i š d ė t i, i š d ė s t y t i (plg. i n d a s, į d ė t i).

Priešdėlis s ą -, s a n -, s a m -. § 40. Rašome: s ą j ū d i s (sujudimas), s ą j u n g a, s ą l a i d a, s ą l a ž y b o s („atiduok sąlažybas“), s ą m a l i n i s („nebedaug turiu sąmalinio“), s ą m a t a s (kur, kuo pavalkai suveržiami, sumetami apačioje), s ą m ė ž i n i s (mėšlynas), s ą m y š i s („buvo pats sąmyšis“), s ą m o k s l a s (заговоръ), n e s ą m o n ė, s ą m o n ė (сознаніе, самосознаніе), **s ą m o j i s** (остроумiе), s ą n a r i s, s ą n a r y s (суставъ, сочлененіе), s ą n a š o s, s ą r a v ù s („jų linai s ą̃ r a v ū s, daug jie linų surauna“), (linų) s ą r o v à, s á s i a u r i s

: проливъ), s ą s m a u k a (иерешееъ), s ą s p a r a, s ą s ū k a, s ą v a d a (сводникъ)) s ą v a r ž a (скрѣпы, ryšys, prietaisėlis malkų krūvai, sienai krypstančiai suveržti), s ą ž i n ė ; s a n d a r ù s (s a ñ d a r i o s durys), s á n d o r a (логоворъ), s a n d ė l i s, s á n g r ė b o s, s á n k a l b a (уговоръ), s á n t a i k a (миръ, согласie), s á n t a r v ė (согласie), s a n t a r i s (сдѣлка), s a n t y k i s (plg. s ą j ū d i s, s ą m y š i s), s a n t ė m ẽ, s á n t ė m i s („jau esu matęs tokią s á n t ė m ę ; pats s a n t ė m i s buvo"), s á n t i e s i n i s (tiesiklis — virvelė tam, svambalas), s á m b r ė š k i s, s a m b r ū z d i s, s á m p i o v a, s a m p r o t i s, s á m p r o t a u t i.

Priešdėlį **są -, sam -, san -**, nevartojamą atskiru žodeliu, tariame ir rašome ne vienaip: prieš **j, l, m, n, r, s, š, v, ž** — są -, prieš **d, t, g, k** — s a n -, prieš **b, p** — s a m -. Tos rūšies žodžius, tarydami ir rašydami, laikome kaip ir nesudurtiniais (plg. § 39).

P a ž y m ė j i m a s. Priešdėlis *są* — tuo skiriasi rašyboj nuo *į*, jog yra visuose žodžiuose (ir beveik visose tarmėse) išlaikęs visas tris savo lytis (*są-*, *san-*, *sam-*); priešdėlis *į-* iš trijų galimųjų lyčių (iš *į-*, *in-*, *im-*) vienoje tarmėje paprastai vieną kurią lytį beturi. Tuodu priešdėliu ir rašome ne vienaip.

Priebalsės.

Priebalsės l, m, n, r. § 41. Rašome: k e l i u, v e l i u, k e l t i, v e l t i, k e l s i u, v e l s i u, k e l d a m a s, v e l d a m a s; r e m i u, s e m i u (semu), r e m t i, s e m t i, r e m s i u, s e m s i u, r e m d a m a s, s e m d a m a s ; p i n u, r a g i n u, p i n t i, r a g i n t i, p i n s i u, r a g i n s i u, p i n d a m a s, r a g i n d a m a s ; b e r i u, g i r i u, b e r t i, g i r t i, b e r s i u, g i r s i u, b e r d a m a s, g i r d a m a s ; m a l u, d a b a r, a t g a l, l a u k a n, n i e k i s...

Priebalsės **l, m, n, r** tariamos ir rašomos visada, rodosi, vienaip; jų vartojimas raštuose kokio sunkumo rašytojui, rodosi, nedaro.

§ 42. Rašome: k a m p a s, l a n g a s, v a n t a, s a n t a i k a, s a n k a l b a, s a m b r ė š k i s, s a m p i o v a, i n d a s, i n t a p a s, i m b u v y s, i m p i l a s.

a) Rašydami čia kartą **n** (s a n t a i k a, i n t a p a s), kitą kartą **m** (s a m b r ė š k i s, i m b u v y s), mes čia nesvyruojame, rašydami neabejojame: prieš **b, p** girdime čia tam tikruose

žodžiuose **m**, kituose — **n**, taip ir rašome. Rašydami čia **m** arba **n**, pažymime tiktai, jog čia ir garsą tariant yra skirtumo.

b) Rašydami: i n d a s ir į d ė t i, s a n k a l b a ir s ą š l a v o s, š ą l u ir k a l u (**in** ir **į**; **ą**, **am** ir **an**), rašydami tuose žodžiuose **in ir į**, **am**, **an** ir **ą**, mes čia iškeliam aikštėn tiktai nevienodą tam tikrų garsų tarimą žodyje. Dėstyti, kada čia yra rašytina **ą**, kada **an**, kada **am**, būtų tiktai rašyti, kada kuriuose žodžiuose ir kuriose jų lytyse kas ir kaip yra tariama; bet to darbo, rašydami šiuos rašybos pastebėjimus, sau nesiimam.

c) Rašydami: d r i m b a, dribo, k i m b a, kibo, s t i m p a, stipo, t a m p a (**m** prieš **b**, **p**), tapo ir s u j u n d a, sujudo, p a b u n d a, pabudo, m i n t a, mito, s i u n t a, siuto, a t p i n g a, atpigo, s t i n g a, stigo, p a k a n k a, pakako, s p r u n k a (**n** prieš **d**, **t**, **g**, **k**), spruko, mes tiktai pažymime, jog čia ir kituose tos rūšies veiksmažodžių liemenyse yra esamajame laike įsaga (infiksas) **m** arba **n**. Taip rašyti čia kartą **m**, kitą kartą **n** ragina mus pats tarimo dalykas.

d) Rašydami: l i n d o, lįsti, į s p i n d o, įspįsti, s k u n d ė, skųsti, s i u n t ė, siųsti, m i n t i, a t m i n t i, minė, atminė, mįslė, manyti, mąstyti, mąslė (mįslė), mes čia ir vėl pažymime tiktai, jog taip yra ir tariami šitie žodžiai rašomojoje mūsų kalboje. Čia **n** tam tikrose lytyse rašome dėl to, kad tą garsą ir kalboje čia girdime.

Kitų rašybos paaiškinimų šiems galams skaitytojas ras pirmesniuose šio rašinio skyreliuose (žr. §§ 30—35).

j ir **v.** § 43. Rašome: s a u j a, j a u j a, j a u k u s, j u n g t i, j u n k t i, j o j o, k l o j o, t v o j o, d ė j o, s ė j o, k a u j u, k a u j u o s, r a u j u, r a u j u o s; a p j o j o, a t j o j o, p a r j o j o, a p j u o s ė, a p j u o s t i, s u j u o s ė; j a m j a m, j a j a m, g e r a m j a m, g e r a j a m, š y k š č i a m j a m, š y k š č i a j a m, g e r a j a i, š y k š č i a j a i; g e r u o j u, g e r ą j a, g e r i e j i, g e r ų j ų; š i a i p j a u, t a i p j a u; t r o b o j, p e l k ė j, v i d u j (t r o b o j e, p e l k ė j e, v i d u j e)...

a) Priebalsę **j** rašome tarp balsių arba dvibalsių ir žodžio pradžioje prieš balsę arba dvibalsę; sudurtiniai žodžiai a p j o j o, a p j u o s t i, š i a i p j a u, t a i p j a u (žr. ir § 51), g e r a m j a m, g e r a m j a m e... rašomi (su **j** po **p**, **m**) taip, kaip rašomos atskirosios ištisinės jų dalys (a p -, j o j o, g e r a m, j a m, š i a i p, t a i p, j a u...).

Palangoje pas d-rą L. Vaineikį po sukaktuvinio vaidinimo „Amerika pirtyje" 1926 m.

b) Sudurtinių žodžių: jájam, gerajam, gerájame pirmoji **m** yra iškritusi, taip mes juos (be **m**) labai dažnai ir rašome. Del tos priežasties rašom ir gerajai, šykščiajai (be iškritusios **i** prieš **j**).

c) Žodžiai: troboj, pelkėj, viduj yra aptrupę, nebetekę savo galūnės **e**. Žodžio gale čia rašome betgi tą pat priebalsę (**j**), kurią rašome ir pilnajame žodyje (prieš **e**). Aptrupusiajame žodyje priebalsė **j** yra tariama čia kaip **i**: **i** (**j**) su **o**, **ė**, **u** sudaro čia dvibalsę. Šalia kelyje, šalyje, paupyje sakome irgi kelyj, šalyj, paupyj (su dvibalse žodžio gale), bet tas tarimas ir rašymas nėr labai įprastas: tariame ir rašome dažniau — kely, šaly, paupy. Tariame rašome ir trobo, pelkė (klausiant — kame?), bet šis tarimas ir rašymas irgi nėr įsigalėjęs.

d) Rašome: geriemsiems, geriesiems, geraisiais, gerosios, geromsiomis, gerosiomis (be **j** antrosios žodžių dalies pradžioje). Čia **j** (po **s**, kaip ir kitur po to priebalsio) rašomojoje ir šiaipjau kalboje negirdėti: abi žodžio dali (gerais ir jais...) čia lyg vieną ištisinį žodį sudaro. To negirdimojo **j** čia ir nerašome.

§ 44. Rašome: a) griauju, kauju, krauju, plauju (plaudžiu), šauju; b) keliauju, šienauju, uogauju; c) meluoju, šukuoju, važiuoju; d) gyju, lyja, ryju.

Šios rūšies žodžiuose labai (a) įsigalėjęs iš tarmių ir tarimas rašymas: griaunu, kaunu, kraunu, plaunu, šaunu.

Ir kiti šios rūšies žodžiai (b—d) tariami yra vietomis su **n**. Yra sakoma ir: keliaunu, šienaunu, uogaunu, meluonu, šukuonu, važiuonu (ryt.), gynu, lyn, rynu (žem). Bet šis tarimas ir rašymas nėr įsigalėjęs rašomojoje kalboje. Yra rašytina: keliauju, važiuoju, gyju, gyja.

§ 45. Rašome: vabalas, vanduo, vesti, vėžys, vėdaras, viralas, višta, vyras, voras (vabzdys), vožti, váišinti, vieškelis; kova, lova, žuvis, žuvauti, žiovauti, bliūvauti, siuvėjas, kruvinas, kalva, sparva; dvokti, kviesti, sviesti, sváidyti, tvoti, erdvas, érdvė, žvakė, zvimb-

ti, tęvas (laibas); ap-vožti, ap-velti, apvalus, apvalainis, apvyniai.

Priebalsę v žodžio pradžioje ir viduryje rašome ten, kur girdime jos reiškiamą garsą. Priebalsį v galim girdėti tiktai prieš balsį arba dvibalsį: priebalsė v žodžio pradžioje ir viduryje prieš balses ir dvibalses tėra rašoma.

§ 46. a) Rašome: griūvu, džiūvu (džiūstu), pūvu (pūstu), būvu; bet šalia jų tariame rašome iš tarmių kartais ir — griūnu (grūnu), džiūnu, pūnu, būnu.

b) Rašome: bėgsiva, dirbsiva, mesiva, verksiva... Trumpindami tuos žodžius, sakome rašome kartais ir — bėgsiv, dirbsiv, mesiv, verksiv. Sakome paprastai sudievu (su Dievu), bet trumpai tardami pasakome ir sudie arba sudiev, taip ir rašome. Rašome beveik visada sau, tau (naud.); jų vietoje tarmėse (žem.) yra ir sávi, távi.

Jei šalia aptrupusio žodžio vartojamas rašomoje kalboje ir pilnas žodis su v žodžio galūnėje (prieš balsį), tada aptrupėlis žodis, nebetekęs galutinio balsio, yra tariamas rašomas paprastai su tuo v; rašome betgi sau, tau (ne v, bet u), nes pilni žodžiai (sávi, távi) rašomoje kalboje yra beveik nevartojami.

Be j ir be v. § 47. Rašome: a) iešmas, ieva (черемуха), ienos, iežti (eižti), ieškoti ir b) uodas, uodega, uoga, úoksmas (duoba, дупло), uola (скала), uosti, uoslė, uosis, uošvis.

Čia, žodžio pradžioje, prieš **ie** ir **uo** nerašome nei **j** (a), nei **v** (b).

c) Sudėtinės balsės **ie** ir **uo** sunku grynai ištarti žodžių pradžioje. Aukštaičiai, tardami šios rūšies žodžius, prieš **ie** ir **uo**, kad lengviau būtų taryti, dažnai dar **j** ir v (giminaitę priebalsę) prideda, taria — „iešmas, jieva, vuodas, vuodega". Žemaičiai šitas sudėtines balses (dvibalses) taria saviškai (be **j** ir be v): „yšmas, yva, yškoti, ūga, ūdiga, ūsis arba ėišmas, ėiva, ėiškuoti, ȯuga, ȯudega, ȯusis". Jog čia **j** ir v tikrai nėra reikalo rašyti, matom ir iš žodžių: eižiu, aižau, išižti, išižo (plg. iežiu), visi suiško (suskato ieškoti), šunuodegauti, užuosti (juos rašome be **j** ir v).

d) Žemaičiai mūsų **ė** ir **o** taria paprastai kaip aukštaičiai savo **ie** ir **uo**. Tarydami žodžio pradžioje mūsų **ė** ir **o**, jie prideda

dar j ir v, taria — „jiedu, jiedrinieti, vuors, vuožys (= ėdu, ėdrinėti, oras, ožys)“. Žemaičiai „oro“ nuo voro neskiria. Ir žodžio viduryje, tarp balsių, kad lengviau būtų taryti žodis, įspraudžiame dažnai dar v arba j, tariame — „nuveiti, yvėjo, yjėjo (= nueiti, įėjo)“; taip dažnai tarydami, priebalsių v ir j čia po priešdėlių betgi paprastai nerašome.

§ 48. Rašome: j i s, j i, j i e, j i e m s, j u o, j u o s.

Šitame įvardyje, prieš **ie** ir **uo**, ir žodžio pradžioje rašome priebalsę **j**, tariamą ir kituose to įvardžio linksniuose (kur nėra nei **ie**, nei **uo**). Tariame dažnai **is** ir **i** (**jis**, **ji**), bet ir čia išlyginę dažniausiai dar **j** iš kitų linksnių rašydami primetame, — rašome paprastai: j i s, j i, j o m s ... (**j** eina čia per visus linksnius).

Minkštieji ir kietieji priebalsiai. § 49. Rašome: b y z g i a bitelė, g r i e b t i, j i s, k i e t e s n i s, l ė k t i, l i e s a s, l y g y b ė, m i n k š t a s, n e, n ė, p i e n a s, p y k t i, r i e b e s n i s, s i e k t i, s y k i s, š e r t i, š i e n e l i s, š i t i e, š į r y t ą (š į r y t), š y k š t e s n i s, t v i r t y b ė, t i n t i, t į s t i, t ę s t i, t y s o t i, v y r a s, z y l ė (ž y l ė), ž y d ė t i.

Čia priebalsiai prieš **e**, **ę**, **ė**, **i**, **į**, **y** yra tariami visur minkštai. Jų minkštumą atskiru ženkleliu nė nežymime (prieš tas balses).

a) Kur žodžio gale nukrinta siaurasis balsis (**e**, **ę**, **ė**, **i**, **į**, **y**), buvusis prieš jį priebalsis esti tariamas vietomis, ir be tų balsių pasilikęs, minkštai. Tą minkštumą reiškiame atskiru ženkleliu. Kartais yra rašoma: d a r y t', d e l', k o l', l o t' (daryti, dėliai, kolei, loti).

b) Prieš minėtuosius balsius minkštai yra tariami visi priebalsiai, netiktai paskutinis: k a l b ė t i, p i l t i, p i l k i, į p i l k i, a r t i, a š t r e s n i s, — čia minkštai yra tariami rašomojoje kalboje priebalsiai **lb**, **lt**, **p**, **lk**, **rt**, **štr**, **sn**.

c) Rytų aukštaičiai prieš **ę** (žodžio gale), **e** ir **ė** priebalsį **l** neminkština. Jie sako dažniausiai: k u m e ł y, p e ł y, l a k i u, l a j u, ł ė k t i, s ł ė g t i (= kumelę, pelę, lekiu, leju, lieju, lėkti, slėgti).

§ 50. Rašome: č i a u ž y t i ir čaižyti; d ž i a u t i, d ž i o v a, d ž i ū t i; grobti, g r i o v ė; kaulas, k i a u t a s, k i ū t o t i; lova, l i o v ė s i; rauti, g r i a u t i, r i a u m o t i; sausas, s i a u s t i; sūris, s i ų s t i; šaudyti, š i a u d a s; toks, š i o k s; trokšti, t r i o k š t e l t i; tą, š i ą dieną; nėra arklo, nėra a r k l i o; be žado, be ž o d ž i o; be krašto, be p a k r a š č i o; arklai, a r k l i a i; mėtau, šaudau, m ė č i a u, š a u d ž i a u ...

Jei priebalsis yra tariamas minkštai prieš **a** (**ą**, **au**), **o**, **u** (**ū**, **uo**, **ų**), tad jo minkštumui pažymėti prieš tas balses rašomas dar tam tikras minkštinamasis ženklelis, rašmuo **i**. Tas rašmuo reikia skirti nuo balsės **i** (plg. g r i a u t i ir p r i a u g t i). Minkštinamasis ženklelis šiam reikalui nerašomas tiktai po **j**, plg. j a u t i s, j u o k t i s, j u o s t a, p a j u s t i...

§ 51. Rašome: b i a u r u s, i š b i u r o (vaikas), p a b i u r o (kelias); p i a u t i, p i a u l a i, p i o v ė j a s, p i u d y t i (žm. p i ū d y t i), p i u v e n o s (šérmenos, žiogspiros), p i ū v i s, p a p i ū t i s (зарѣзъ), p i ū k l a s, r u g i a p i ū t ė; s p i a u t i, s p i a u d a l a i, s p i o v ė, s p i ū v i s; a v i ų, l i e t u v i ų, p a u p i ų; l a b i a u, l a b i a u s i a i, s v a r b i a u, s v a r b i a u s i a s, š l a p i a u, š l a p i a s.

Rašant b i a u r u s, s p i a u t i, rašmuo **i** po **b**, **p** yra minkštinamasis ženklelis, po kurio čia visur, trijų žodžių šaknyse, ir **j** (beskiemenis **i**) girdėti*). Sakydami „pjovė, spjovė“, tariame **j** po m i n k š t o j o **p**; tardami „apjojo“, žemaičiai, kaip ir aukštaičiai, taria čia **j** po kietojo **p**. Taigi rašyboje skiriame p j o (plg. a p j o j o) nuo p i o (plg. p i o v ė, s p i o v ė).

Priebalsis **j** prieš **a**, **o**, **u**, po minkštųjų **b**, **p**, **m**, **v**, girdėti daugelyje vietų ir tokiose lytyse, kaip antai: l a b i a u (l a b i a u s), l a b i a u s i a i, s v a r b i a u s i a s, m y l i m i a u s i a s, s t ū m i a u, r e m i u, k u r m i ų, a v i ų, v e r p i a u, k a r p i a u, š l a p i a s, l i e t u v i a i, l i e ž u v i u s, a v i ų.

Garso **j** po minkštojo priebalsio (po „bi, pi“) čia nereiškiame tam tikru ženklu, kaip kad nereiškiame nė girdimojo **j** arba **v** tokiuose rašomos kalbos žodžiuose, kaip antai: į ė j o, į e i n a, n u e i t i, i e v a, u o d e g a.

Kuršaitis, pirmieji mūsų laikraščiai ir su jais Kriaušaitis rašė: b i a u r u s, p i a u t i, l a b i a u ir k i a u š i s, p a l i a u t i, š i a u d a i (visur **i**). Jaunius rašė: b j a u r u s, p j a u t i, l a b j a u s ir k j a u š i s, p a l j a u t i, š j a u d a i... (visur **j**).

Priebalsiai c, č, f, h. § 52. Rašome: c i t, neverk; c y p t i, s u c i p t i, s u c i m p a, s u c i p o, c u k r u s; g i n č a s, k i r m i č a s, č a i ž y t i, a č a i ž o s lekia, č y p t i (cypti), č i g o n a s (cigonas); f i l o s o f i j a, f i z i k a, f e; h i m n a s (imnas), h i d r o p a t i j a.

---

*) Rytuose sakoma ir p a b l i u r o (pabiuro), p l i u d o (piudo); latviai sako s p l i a u t (spiauti).

Šitie priebalsių garsai, išskyrus č, yra mums lyg svetimi, ištariame juos ne visi lengvai; tų garsų vietoje žmonių kalboje sakomi dažniausiai kiti garsai: pilosopija, imnas. Tas pats yra ir su garsu **ch**, reiškiamu dviem raidėm; žmonės tą garsą taria dažniausiai kaip **k**: kemija, kinai. Čia žmonių tarimas ir mókytinių tarimas lyg kovoja tarp savęs: rašome kartais taip, kaip žmonės taria, kartais taip, kaip mūsų mókytiniai ištaria.

a) Priebalsis č yra paprastai tariamas minkštai (čiaudyti, čiukuras). Kietai tariame jį tiktai keliuose, tam tikrai susidariusiuose kalbos žodžiuose: ginčas, gučas, kručas, Kučas, kirmičas, čaižyti, atčaižos.

b) Šalia **c** tariama yra platokai ir **č**: čypti, čigonas.

c) **C** ir **č** atsiranda raštuose kartais ir labai nepaprastu keliu: cidabras, Ciberija, čipti (= sidabras, Sibiras, Siberija, šipti, at-šipti).

Kiti priebalsiai. § 53. Lieka dar priebalsiai: **d** ir **t**, **g** ir **k**, **b** ir **p**, **z** ir **s**, **ž** ir **š**. Del jų rašymo žodžiuose, reikia turėti tuo tarpu galvoje šios taisyklės:

a) Rašome: metu, vedu, mesiu, vesiu, ves; gauti, graužiau; mėžiu, mėšiu, mėš, mėšlas, grįšiu, grįš; prausiu, braukiu, krislas, pūslė, uoslė; akmuo, knoti, knisa, tikras, vikrus...

Prieš balsius ir priebalsius **l, m, n, r** rašome tuos garsus, kuriuos girdime. Šios rūšies žodžiai (a) rašomi yra garsine (fonetine) rašyba.

b) Rašome: grąžtas, grįžti, prisegti, prisegsiu, dribti, grimzti, zirzti, griežti, grėbti, smeigti, prisegtas, žlugtas...

Rašydami priebalsį prieš kitą priebalsį (ne prieš balsį ir ne prieš **l, m, n, r, j,** v) naudojamės dažniausiai kilminės rašybos taisyklėmis — rašome žodžius iš kilmės taip, kaip liepia mums rašyti tų žodžių kilmė.

Kur kada rašydami žodžius naudojamės kilmine (etimologine) rašyba, kur — garsine, išdėstome čia toliau.

Kilminė rašyba.

§ 54. Rašome: rašy-ti — rašy-damas, rašy-davau, rašy-dinti; siū-ti — siū-damas, siū-davau, siū-dinti, siū-dyti; mes-ti — mes-da-

mas, -davau, -dinti; spaus-ti — spaus-damas, -davau, -dinti; ves-ti — vesdamas, -davau, -dinti; nusigąs-ti — nusigąs-damas, -davau, nugąs-dinti (nugandinti); žįs-ti — žįs-damas, -davau...; kąs-ti — kąs-damas...; kas-ti — kas-damas...; veis-ti — veis-damas, -davo; zirz-ti — zirz-damas, -davo; zyz-ti, grimz-ti — zyz-damas, grimz-damas...

Rašome čia kelias veiksmažodžių lytis iš jų kilmės. Prieš veiksmažodžio galūnes ir priesagas -damas, -davau, -dinti (-dyti) rašome čia visur tą pačią balsę arba priebalsę, kurią rašome ir bendraties lytyje (**s** prieš **d** tariame, žinoma, kaip **z**). Šios lytys (siū-damas, mes-damas...) padaromos iš bendraties liemens (iš tos žodžio dalies, kuri yra prieš bendraties galūnę **-ti**), — tą jų kilmę pažymim ir rašyboje. Rašydami: mesdamas, vesdamas, mesdavau, nusigąsdavau, spausdavau (šalia bendračių mesti, vesti, nusigąsti, spausti) rašome jau ir — mesdinti, vesdinti, gąsdinti, spausdinti (plg. rašy-ti ir rašy-dinti).

Čia turime reikalo tiktai su bendraties liemens priebalsėmis **s**, **z** ir, darydami iš to liemens kitas to paties žodžio lytis (vesdamas, -davau) ar kitus žodžius (vesdinu), einame kilminės rašybos keliu. Kada čia rašoma prieš **t** bendraties liemenyje **s**, kada **z**, išdedame tarp ko kita čia toliau.

§ 55. Rašome: a) lekia, lėkė, lėkti, lėkdamas, lėkdavo, lakstyti; pyksta, pyko, -ti, -damas, -davo, pỹkdyti (pykinti), pỹkdymas; plunka, pluko, papluko (ašaromis, kraujais papluko), plukti, paplukti, -damas, plukdýti (plukyti), -dymas; suka, -ti, -damas, sukdinti, -dinimas; šlekia, šlėkti, -damas, -davo, šlakstýti; sutrinka, -iko, -ti, -davo, trikdýti; trunka, truko, -ti, -davo, trukdyti (trukinti); verkia, -kė, -ti, -davo, virkdyti (virkinti); b) pa-būgsta, -būgo, -ti, -būgdavo; dengia, -ti, -damas, -tas, -tinas, -tinis (dengtinis vežimas), dangstyti; diegia, diegti, -damas, -tas, nudiegtas, diegdinti, dáigstyti (dáigus, medelius dáigsto); dygsta, dygo, -ti, -te dygsta, -damas; įminga, numinga, sumin-

ga, įmigo... įmigti, migdamas, migdyti (migýti); sega, -ti, -te sega, segtas, sagstyti; smeigia, -ti, -tas, -tinis, smaigstyti; smùrgsta, smùrgti, -go („nusmurgęs vaikščioja“, apsileidęs, nosį nuleidęs; „nusmurgę žmonės, medžiai“); žergia, -ti, apžergtas, žargstýti; žlegia, žlėgti, -gė, žlagstýti; žvelgia, -ti, -žvelgte nužvelgtas; c) limpa, lipo, -ti, -damas, lipdyti (lipyti); kaupia, -ti, -damas, kaupdinti, — styti; tupia (tūpia), -ti, -damas, tupdýti; verpia, -ti, -damas, verpdinti; dirba, dirbti, -damas; drebia, drėbė, drėbtas, drėbs, -k, drabstyti; drimba, dribo, -ti, -davo; gaubia, -ti, -damas, gaubs, gaubstyti; gerbia, -ti, gerbs, gerbk, garbstyti (numirėlius garbsto); grėbia, -ti, -tas, grėbs, grėbstyti; griebia (greibia), griebti, -tas, -tinas, graibstýti („girtas mietùs graĩbsto; visus grūžulius išgraibstė; ligonis aplink save graĩbstos; pradėjo jį graibstyti, ir susekė“), gráibščioti (žuvis graĩbo, graĩbsto, gráibsčioja); sruobia (sriuobia), sraubia (sriaubia), srebia, sruobti, srėbti, sruobtas, srėbtas, sruobstyti; stiebias (stiepias), stiebtis (stieptis, pasistiebk, -stiepk), išstỹpti (išstybti), išstypęs (išstybęs)...; žiebia, žiebti, įžiebtas; e) košia, košti, -damas, -davo, košdinti; miešia, miešti, -damas, -davo, -tas, atmieštas, miešdinti; ošia, -ti, ošdamas, -davo; f) čiuožia (čiaužia), čiuožti, -tas („ledas jau čiuožtas“); glemžia, -žti, -damas, -k, suglemžtas; gniaužia, gniaužti, - tas, - tinis; gremžia, -ti, -te gremžia, nugremžtas; griežia, -ti, -tas, -tinis; laužia, -ti, laužte laužia, laužtas, -tinis; liežia, -ti, išliežtas (išl. krislas), liežte išliežk; gerg̃žti, gergždamas...; g) kasa, -ti, -damas, -davo, kasdinti; klausia, -ti, -damas, klausdavo; veisia, -ti, veisdamas, -davo; h) zirzia, zirzti, -davo, zirztas; zỹzia, zyzti, -damas, -tas („čia jų zir̃zta, zỹzta“); subrùzti, -bruzdamas; grimzti, grimz-

damas; i) dreskia, drėskė, drėksti, -davo, -damas, įdrėkstas, nudrėkstas, padrėkstas; dryska, drisko, driksti, -damas, -davo, sudriksdavo, sudriks; mezga, megzti, -damas, -davo, sumegzk; mỹzga, sumyzga, mizgo, sumizgo, sumigzti, -davo, sumigs (siūlai); išnyzga, -nizgo, -nigzti („koją išnìzgo, išniro"); rezga, regzti, -regzdamas, regzk; ryzga, rizgo, rigzti („rizgo, rizgo ir surizgo, išrizgo").

Priebalsės **b**, **g**, **d**, **z**, **ž** (skardžiosios) ir **p**, **k**, **t**, **s**, **š** (dusliosios), susitikusios su vienos kitomis, — lūpinės **p**, **b** su gomurinėmis **k**, **g** ar gomurio dantinėmis (**s**, **z**, **š**, **ž**) ir gomurinės arba gomurio dantinės su kitų rūšių priebalsėmis, — yra tariamos skardžiai arba dusliai, nelygu priebalsė (skardi arba dusli), kuri stovi antroje vietoje: žodyje liežti priebalsė prieš **t** yra tariama dusliai (kaip **š**), o žodyje lieždamas prieš **d** girdime tą pačią priebalsę jau skardžią (**ž**)...

Lūpinės, gomurinės ir gomurio dantinės, stovėdamos prieš vienos kitas, nekeičia, kaip matome, savo prigimties, kaip tat yra su priebalsėmis **d**, **t** prieš **t**, **s** (plg. vedu, metu ir mes-ti, ves-ti, ve-siu, me-siu): jos lieka tos pačios rūšies, kokios pasirodo prieš balses (lūpinės lieka lūpinėmis, nevirsta gomurinėmis, neiškrinta ir t.t.), keičiasi tiktai jų skardis.

Šios rūšies priebalsėms rašyti — lūpinėms prieš kitų rūšių priebalses ir taip toliau — turime, jau keli amžiai, kilminę (etimologinę) rašybą: žodžio šaknies priebalsę prieš galūnės priebalsę iš dviejų gretiminių priebalsių (skardžiosios ar dusliosios) rašome tą, katrą turime (arba galime lengvai gauti) prieš balses, taigi rašome drėbti, bėgti, sukdamas, verpdamas... plg. drėb-ė, bėg-o, suk-o, verp-ė... Pirmąją priebalsę tariame, kaip jau pažymėta, ne vienodai: prieš dusliąją priebalsę — dusliai („bė**k**ti, su**k**ti"), prieš skardžiąją — skardžiai („bė**g**damas, su**g**damas"). Iš kilmės rašome čia pirmiausia įvairias to paties žodžio lytis.

Kilmine rašyba einame, iš kilmės rašome tas priebalses ir išvestiniams veiksmažodžiams: dáig**s**tyti, dan**g**styti, dra**b**styti, grai**b**styti, grė**b**styti, sag**s**tyti, žar**g**styti... li**p**dyti, py**k**dyti, plu**k**dy-

ti... kẽpdinti (duoną kepdiname), kóšdinti, sukdinti, verpdinti... Rašydami graibstyti, rašome jau ir gráibščioti, o šalia jų ir gū́žčioti (plg. gūžt, gūžti, gūžtis: „man vis gūžčiodama, tūpčiodama ji linksėjo, pečiais gūžčioja", pečiais nustebęs trauko)... srūbčioti (plg. sruobti, srūbt), šlubčioti, (plg. šlubti, šlubas, šlubuoti), žibčioti, žybčioti (plg. žibt, žybt)...

§ 56. Rašome: burbt, burbtelėti („burbtelėjo ką, ir vėl nutilo"); čiūžt, čiūžtelėti; dilgt, dilgtelėti; dingt (dingt man į galvą), dingtelėti; dribt, -elėti; glimžt, -elėti; grybšt, gribšt, grybštelėti; gūžt, gūžtelėti („višta gūžt ir stovi, laukia; ji gūžtelėjo man, ir dingo iš akių"); lyžt, -elėti; lūžtelėti; siūbt („siūbt jam lazda per nugarą"), -erėti; srūbt, -elėti (srubt, strubt, -elėti); stabt, -elėti; ūžt, -elėti; žybt, -elėti; žvilgt, -erėti...

Kilmine rašyba rašome ir būtųjų ištikimų vaizdeláičius, vadinamuosius „ištiktukus", kuruos tarydami jungiame reikšme su rašomais iš kilmės paprastaisiais veiksmažodžiais. Ta pačia rašyba einame paskui rašydami jau ir padaromus iš jų akimirkos reikšmei veiksmažodžius (čiūžtelėti, lyžtelėti, žvilgterėti...). Jų kilmę kište iškiša čia dažniausiai, neilgai galvojus, toki veiksmažodžiai ir šiaipjau žodžiai, kaip antai: burbti („ką tu čia burbi?"), déngti („šuo kad dengė, kad dengė, vydamasis kiškį"), dingėti, čiuožti, čiaužti, griebti, gūžti, liežti, siūbuoti, ruopti, stabyti, stabdyti, burbulas, lyžis („ne vienu lyžiu ir krislas išliežiamas"), žaibas (žiebas), žvilgis („kiek žvilgių žvelgė, tiek galvą lenkė; vienu tuo žvilgiu ką jis galėjo nužvelgti!").

Taigi šituos žodžius (akimirkos veiksmažodžius) ir žodelius (ištiktukus) rašome irgi iš kilmės (žr. § 54).

Dalyviai ir nedalyviai (-tas, -ta). § 57. Rašome: gniáužtas, gniaužta („jo lazdelės du gniaužtu tebus, visai trumputė; turiu dabar tave savo gniáužtoje; jį ir savo gniaužta apgniaužti galėtum, visai mažutis"); griežtas (griežtas pasakymas, pasakyk man gríežtai, рѣшительно); gūžtà, gū́žta („višta gū̃žiasi, pasìgūžė, gū́žia"); rėžtas („savo rẽžtu nuėjo, viską dirba senovės rẽžtu"); žlugtas („vakar jų žlugtą žlugo")...

Čia turime daiktavardžių ir būdvardžių, kurie eina kalboje ir veiksmažodžių dalyviais (participia); be to, jų kilmė lengva suvaikyti ir iš kitų žodžių, kurie dažnai vartojami kalboje tam pačiam reikalui. Ir šios rūšies žodžius rašome iš kilmės.

Prieš **-sena, -tukas, -tuvas, -tuvė, -tuvis** ir kitas priesagas.

§ 58. Rašome: bė̃gsena (arklio bėgsena, plg. „žmogaus eisena, mokinio rašysena"); brėžtukas (brėžti, brėžtas, įbrėžtas); degtukas (degti, degtas); dirbtuvė (dirbamasis stalas, „varstotas"; dirbamoji troba, мастерская*); gaubtuvas, gaubtuvės, gremžtukas (скребокъ); griežtuvas; jungtuvės (вѣнчаніе); megztuvė̃ (kuo tinklą mezga); milžtuvė; segtukas; skalbtuvė (skalbykla); žlugtuvis (kubilas žlugtui žlugti).

Žodžiai su šios rūšies priesagomis (**-sena, -tukas, -tuvas, -tuvė, -tuvis**) gaunami iš veiksmažodžių liemens; tą dalyką, tą jų kilimą iš to liemens, susigiminiavimą su tuo liemeniu, neiškenčiame ir rašyboje nepažymėję senu papratimu.

Rašome betgi žiuptuvis, žiuptuvas, žiupčius (krepšys, maišelis abrakui, ant arklio galvos pakabinamas) su **p**, ne **b** žodžio viduryje: viena, veiksmažodis žiaũbti, su kuriuo artiname tą žodį, labai retai tėra vartojamas („snukį žiuptuvu apžiaubia"); antra, žodyje žiuptuvas nėra nė dvibalsės **au**, kurią turime veiksmažodyje (žiaubti), taigi žodis žiuptuvas yra gautas ne iš veiksmažodžio liemens; trečia, žiuptuvas ir tariant nedaug terišamas su veiksmažodžiu žiaubti („žiuptuvo" vietoje sakoma dáiktais, tarmėse, ir „žiuktùvis").

---

*) Plg. máltuvė̃ (kuo malama, girnos; kambarys, kur girnos stovi), spaustuvė̃ (печатный станокъ; печатня, книгопечатня), virtuvė̃ (vietelė, kur verdama, verdamas ugniakuras, плита; trobos kambarys, kur verdama).

Mūsų rašyba [16]

Spausdinant pirmąją dalį „Vargo Mokyklos", buvo laukiamas K. Būgos rašybos vadovėlis, — ir toji dalis buvo spausdinama ar bent norėta išspausdinti spaustuvės spėjamais to lauktojo vadovėlio nurodymais.

Nesulaukę laiku K. Būgos rašybos vadovėlio, 2-ąją dalį „Vargo Mokyklos" spausdinome jau saviškai, — jos rašybą kuo-ne-kuo jau skiriasi nuo pirmosios dalies rašybos. [[17]].

RAŠOME:

§ 1. V e i s i m e, m i e š i m e, v e i s, m i e š; v e s i m e, m e s i m e, v e s, m e s, (uodai) z i r s; i š v y s i u (išvyti, išvysti), s u v y s i u, n u v y s i u, p a v y s i u (suvyti ir suvysti, nuvyti ir nuvysti, pavyti ir pavysti); v e i s i u (esamasis ir būsimasis laikas); a u k l ė, p a k i n k l a i, ž i r k l ė s, s m a r v ė; s u k, s u k i s, r i e k, r i e k i s (duoną), s u n k, s u n k i s, t r i n k galvą, t r i n k i t e avis (galvą, avis t r e n k a), s u r i n k juos; š a u k (šauti ir šaukti); b ė k, b ė k i t e, s e k, s e k i t e (sekti ir segti), s p r o k, s p r o k i t e, s p r i n k, s p r i n k i t e.

Ištisiniame žodyje to garso, kurio, ką tarydami, visai negirdime, — nė nerašome. Rašome: v e i s i u, i š v y s i u, s u v y s i m e, v e s i m e, m e s i m e, z i r s, m i e š i m e, ir t. t. Čia **d**, **t**, **s**, **z** (plg. v e d - a, m e t - a, v e i s - i a, z i r z - i a) prieš galūnės priebalsę **s** išnyko, — jų ir nerašome; žodyje m i e š i m e po **š** išnyko būsimojo laiko galūnės priebalsė **s** (**š**+**s**=**š**), — jos ir nerašome. Rašome ir s m á r v ė, á u k l ė, ž ì r k l ė s, p a k i ñ k l a i (iš „smard-vė, aug-klė, žirg-klės, pakink-klai"): **d** prieš **v***) ir **g**, **k** prieš **k** čia visai netariame, — jų ištisiniame žodyje ir nerašome. Del tos pat priežasties nerašome ir: „sukk, riekk, sunkk, bėgk, springk..." (čia v i e n ą **k** tegirdime žodžio gale; **g** prieš **k** irgi visai negirdime).

---

*) Vietomis yra sakoma ir „smardvė"; tų vietų tarme rašant, taip reikėtų ir rašyti.

§ 2. a) Su varna; varna, kur dabar leki?; gandras su gerve; gerve, gerve, kur tu žiemą braidysi?; katinas su pele; pele, pele, duok man dantį geležinį.

Čia du vieno žodžio linksniu (įnagininkas ir šauksmininkas) kilimo yra labai įvairiu, bet rašomojoje kalboje abu juodu tariame ir rašome vienaip, nesileisdami į jų kilmę.

NB. Kalbėdamas šiuo tarpu turiu galvoje tiktai žodžio galūnę; apie žodžio kirtį ir ką kita čia nekalbu.

b) Reikia grįžti, tu grįžti; tenka ir atlýžti, tu atlýžti, jis atlyžta; tenka ir koja nulūžti, tu lūžti, jis lūžta; kad nulūžtum; sudužti, sudųžta, tu sudųžti; subruzti, subrųzta, tu subrųzti.

Bendratyje (infinityve) ir antrajame esamojo laiko asmemenyje čia prieš **ti** rašome, vieno žodžio lytyse, vienokią priebalsę.

Tardami prieš **t** vieno žodžio lytyse tą pat garsą, negalime jo rašyti dvejaip, — ir čia, abiem lytim pažymėti, prieš **t** visur **ž** ir **z** terašome — atlyžti, lūžti, grįžti, grimzti, visai nesileisdami į tų lyčių kilmę.

Esamojo laiko lytis: lūžta, atlyžta, grįžta yra susidariusios iš „lūž-sta, atlyž-sta, grįž-sta“ (plg. pyk-sta, dyg-sta, pating-sta); nors **ž+s=š** (plg. „mėž-slas, lūž-siu, luž-s, grįž-s“ = mėšiu, mėšlas, lūšiu, luš, grįš) ir **zd+s=s** (nugrimsiu iš „nugrimzd-siu“), tečiau, nesileisdami į tų vieno žodžio lyčių kilmę, rašome čia galūnėje tą pat **ž** (lūžta, grįžta) ir ta pat **z** (grimzta), kurią turime prieš **ti** ir tų žodžių bendratyje (lūžti, grįžti, grimzti).

§ 3. N*e*ša, d*e*da, n*e*ši, d*e*di, s*e*ka, t*e*ka, v*e*da, s*e*s*e*lė, brol*e*lis, s*e*n*e*lė, sauj*e*lė, barzd*e*lė, rykšt*e*lė; kadáis*e*, tolies*e*; *e*rškėtis, *e*žys (*e*žis), *e*ž*e*ras, *e*r*e*lis, *e*glė, *e*rkė, *e*ina, at*e*ina.

Mūsų **e** vietomis žodžio viduryje ir gale tariama kaip **a** (po minkštojo priebalsio); žodžio pradžioje **e** tose vietose tariama dažniausiai kaip paprastoji balsė **a**. Ir apskritai, balsę **e** (n*e*ša) ir po minkštojo priebalsio balsę **a** (sv*e*či*à*s) panemuniečiai taria vienaip.

Rašyti žodyje **a** balsės **e** vietoje (ir atžagariai) be tam tikrų priežasčių — nereikėtų (žr. 4, 5 ir kitur).

§ 4. a) Sveč*ias* (svetys), kel*ias*, baudž*iava* (ir gan*iava*, kur*iava*, pain*iava*, rinkl*iava*, vėl*iava*); sveč*iai*, žodž*iai*, panč*iai*; žodž*iams*, sveč*iams*, panč*iams*; pač*iai*, marč*iai*, apač*iai*, pradž*iai*; pirč*iai*, širdž*iai*, pirč*ia*, šal*ia* (pirtim, šalim), gardž*iai*, stač*iai*, audž*ia*, jauč*ia*, audž*iant*, jauč*iant*, audž*iamas*, jauč*iamas*, audž*iau*, jauč*iau*;

b) Ugn*ia*kuras, rùg*ia*gėlė, pil*ia*kalnis, pus*ia*salis, dalg*ia*kotis, ṽar*ia*kojis, gardž*ia*kvãpis (kedras gardžiakvapis), stač*ia*burnis.

a ir b) Šios rūšies lytyse (žodžių galūnėse) ir sudurtiniuose žodžiuose (jungiamajai balsei) rašome čia **a** (po minkštojo priebalsio) — taip, kaip rašome **a** ir kituose tos rūšies žodžiuose (po kietojo priebalsio): stog*a*s, suol*a*s, žied*a*s; stog*ai*, žied*ai*, vart*ai*; stog*a*ms, suol*a*ms, žied*a*ms, vart*a*ms; vant*a*i, šluot*a*i, (su) vant*a*, (su) barzd*a*; ger*a*i, išmintingai; met*a*, verd*a*, met*ant*, verd*ant*, met*amas*, verd*amas*; aug*au*, buv*au*, virt*au*; gandr*a*lizdis, kirv*a*kotis, kirv*a*pentė, kupr*a*nugaris, maiš*a*galis, ožkab*a*rzdžiai, virv*a*galis; glaust*a*šãkis (túopa glaustašãkė), ilg*a*ausis, stor*a*lūpis, neprausta*a*burnis.

bb) Žodžiams jungti (sudurti) mūsų kalba naudojasi balsėmis **a, o, ė** (ne **e**), **i, y, u, ū:**

1) dirvagrybis, pievagrybis (mėšlagrybis), gumbažolė, sravažolė, karklažvirblis, kiaulabudė, saulãbrolis (sauliabrolis, mėnuo), ugnavietė (ir ugniavietė), ugniakuras, šienapiūtė, rugiapiūtė; stačiaburnis, saldžiarū̃kštis (s. obuolys), keliaklupstas (ir klupsčiakelias);

2) bandótakis, galvosūkis (ir galvosukis), galvotrūkčiais (ir galvatrūkčiais), musiomiris, pečiomentė (лопатка), saulólaidžiaĩ, saulėlydis, sienotarpis, šikšnosparnis, šilóvarnis (žaliavarnė, žalivarnė);

3) s a u l ė t e k i s, s a u l ė l y d i s, u p ẽ t a k i s (форель), p e l ė t a k i s (peltakỹs, atsaginys, строчка), p e l ẽ k a u t a i, ž e m ė l a p i s, ž e m ẽ v i l k a ;

4) a k i p l ė š a, a k i m i r k s n i s (ir akymirksnis), a k i m i r k a, a k i v a i z d a, a š i g a l i s, a u s ì k a r a s (серьга), a v i k a i l i s, a v i g a l v i s, a v i k a m š a (tokia žolė), n a k t i b a l d a (ir n a k t i k o v i s), n a k t i g o n ė, n a k t i p i e č i a i, š a l i k e l ė, š a l i t v o r i s, š a l i g a t v i s, u g n i k a l n i s (ugniakalnis), a r k l i g o n ė, a r k l i g a n i s (ganas, arklių piemuo), r ą s t ì g a l i s (rąstagalys), r u g i g ė l ė (rugiagėlė), š o n ì k a u l i s, b l a u z d ì k a u l i s (stibynas), ž v a k i g a l i s, ž a l i t v o r ė, s a v i t a r p i s (*s—pio* reikalai), s a v i ž e m i s (savažẽmis);

5) d a r b y m e t i s, s a l d y m e d i s, b r a n g y m e t i s, a k y v a i z d a (žem. „pačioj a k ý v a i z d o j stovėjo"), d a i l ý r a š t i s (каллиграфія), p r e k y m e t i s, R a m y g a l a ;

6) v i d u k e l ė, v i d u g i r i s, v i d u v a s a r i s (vidurvasaris), v i d u n a k t i s (vidurnaktis), v i d u d i e n i s (vidurdienis, v i d ū d i e n i s, t a r p u p i r š č i a i, t a r p u š a k n i s, t a r p u š v e n t ė (t a r p ū š v e n t ė), t a r p u k a l n ė ; t a r p u k e l ė (t a r p ū k e l ė) ; k i a u r u k a l n i s (tunelis), v i r š u g a l v i s, v i r š u k a l n ė, v i r š u k e l ė (перевалъ);

7) g a l v ū́ g a l i s, k o j ū́ g a l i s (vienas katras lovos galas — gálvos arba kójos).

c) Kur žodžio galūnėse ir viduryje priebalsės **d, t** virsta rašomojoje kalboje **dž, č,** ten niekur nerašome po jos **e:** s t a č i a i, s a l d ž i a i, s a l d ž i a u s i a s, s t a č i a u s i a s; a u d ž i a, a u d ž i a u, s i a u č i a, s i a u č i a u ; š i r d ž i a i, p i r č i a i (žem. š i r d i e, p i r t i e, ryt. ir š i r d i, p i r t i) ; b a u d ž i a v a ; s a l d ž i a r ū k š t i s, s t a č i a b u r n i s. Kur **d, t** nevirsta **dž, č,** ten galūnėse **e** terašome: a u d e i, s i a u t e i, s k a l d e i, s t a t e i, s a l d e s n i s, s t a t e s n i s.

§ 5. a) Mylėti — m y l i u, jis m y l i, m y l i n t, m y l i m a s ; žiūrėti — ž i ū r i u, jis ž i ū r i, ž i ū r i n t, ž i ū r i m a s; veizdėti — v e i z d ž i u, jis v e i z d i, v e i z d i n t, v e i z d i m a s ; lydėti, lytėti — l y d ž i u, l y č i u, (jis) l y d i, l ỹ t i, l y d i n t, l y t i n t, l y d i m a s, l ỹ t i m a s ; akėti — a k ė j u, a k ė j a, a k ė j a n t, a k ė j a m a s ; skubėti, — b u, — b a, — b a n t, s k u b a m a s (sk. darbas).

Prie dr. J. Basanavičiaus paminklo Karo Muziejaus sodely aušrininkų tarpe 1925 m.

J. Jablonskio minėjimas Karo Muziejuj 1930 m.

b) Kentėti, kęsti — k e n č i u, jis k e n č i a, k e n č i a n t, k e n č i a m a s ; reikėti, reikti — r e i k i a, r e i k i a n t, r e i k i a m a s ; linktelėti, — erėti, linktelti, — erti — l i n k t e l i u, — e r i u, jis l i n k t e l i a, — t e r i a ; luktelti, — erti ir luktelėti, — erėti — l u k t e l i u, — e r i u, jis l u k t e l i a, — e r i a ; šūktelėti, — erėti ir šūktelti, — erti, — jis š ū k t e l i a, — r i a ; žvilgterėti, — erti — ž v i l g t e r i u, — r i a ; kvepėti, kvėpti (dvi reikšmi) — k v e p i u, k v e p i a (plg. „erškėčio žiedai k v e p i a ; k v ė p t i jam daug ką k v e p i a motina, tik nieko gera n e į k v e p i a ; ir gėlės žiedas, alus pagaliau i š s i k v e p i a").

aa) Kur bendraties liemenyje turime **ė** preš **-ti** ir pirmajame asmenyje m i n k š t ą j ą priebalsę - **u**, ten trečiojo asmens galūnė (esamojo laiko galutinė liemens balsė) yra **i** (m y l i, — n t, — m a s). Jei pirmajame asmenyje nėra čia minkštosios priebalsės, tad trečiojo asmens galūnėje turime **a** (a k ė j a, s k u b a).

bb) Trečiajame asmenyje (*b*), kur veiksmažodžio bendratis skamba čia dvejaip (ilgiau ir trumpiau), turime čia (rašomojoje kalboje) galūnę **a**, ne **i** žodžio gale. Šos rūšies veiksmažodžių (k e n t ė t i, k ę s t i... ir k v e p ė t i, k v ė p t i) esamąjį laiką visą asmenuojame rašomojoje kalboje v i e n a i p.

§ 6. L e n t y n a, š e i m y n a, - ý n y k š t i s ; g y s l a, s a u s a g y s l ė ; r y t o metas, r y t u o s e ; v y r a s, v y r e s n y b ė, v y r i a u s y b ė ; s k y s t a s, s k y s t e s n i s, s k y s č i a u s i a s ; g y n ė, g y n ė j a s (plg. g i n ė, g i n ė j a s) ; ž y g i s, ž y g i u o t i ; z y z i a (uodas), (aš) z y z i u, (tu) z y z i ; b a i d y t i, b a r s t y t i, k l a u s ý t i, m a i n y t i, r a š y t i, t r u k d y t i ir b a i d y m a s, b a r s t y m a s, k l a ũ s y m a s, m a i n y m a s, r a š y m a s, t r u k d y m a s ; b a l d y t i, m ó k y t i, p ū d y t i, s k a l d y t i, š i l d y t i, v a l g y t i, v a r s t y t i ir b a l d y m a s, m o k y m a s, p ū d y m a s, s k a l d y m a s, š i l d y m a s, v a l g y m a s, v a r s t y m a s ; r a š y t o j a s, m ó k y t o j a s, s k á l d y t o j a s ; m ó k y t a s, m ó k y t i n i s (ėjęs mokslą žmogus, ne „juodadarbis", „tiligentas"), p ó k y l i s, p ó t v y n i s (наводненіе, приливъ); m ė ž i n y s, d i r b i n y s, s i u v i n y s, m o k i n y s, d a r i n y s, r a š i n y s, a n t y j e, p ą l t y j e, p i r t y j e, v ė ž y j e ; t r y s p i r t y s sudegė, visi jie v a g y s ; s ū r i s, t ū l a s (tūlas, daž-

nas taip pasako); būtas, nebūtas (daiktas), būstas (помѣщеніе, квартира), siūlas nutrūko, karvė užtrūko; gūžiasi, įsigūžia (susigaužia) višta, gūžys, gūžinėti (lauminėti, pušinėti), dūzgia (bitelė, kulkos); rű-šis, lűšis (рысь), būrys, būrelis, dūmai, dūmučiai; atóslūgis (отливъ); jūs dirbate, visi sūnūs dirba, gardūs pietūs; gardu, kaip devyni medūs; tóbūlas, — ùmas, — ýbė. Kamuolys ritas (ritasi, rieda), jo butas (квартира) geras; gardus viralas; šeimininkas (šeimos galva); vyrai ilgai užtruko...

Vartojame balses **y** ir **ū** — skiriame rašyboje **i** nuo **y**, **u** nuo **ū**. Ilgosios balsės (**y** ir **ū**) rašomojoje kalboje tariamos tęsiamai; jas rašome po kirčiu ir be kirčio. Kai-kuriose tarmėse jų ilgumas be kirčio ne visų ir ne visada pastebimas.

Ilgosios balsės ir kitų kalbų rašybose skiriamos nuo trumpųjų.

§ 7. Kiemas, kieminėti; rietas, rietelis; siena, sienelė; kluonas, kluonelis; kuodas, kuodys, Kuodaitis; pailguotinas, puodas, puodynė, puodelis, puodeliukas, Puodžiūnas.

Tarmėse (rytų Lietuvoje) sudėtinės balsės **ie** ir **uo**, jei skiemenyje nėra kirčio, tariamos ne visur aiškiai. Žodžius: sienelė ir senelė, rietelis ir rėtelis, rietelis ir retelis (retys mažas), kluonelis ir klanelis, puodelis ir padelis — rytų aukštaičiai vietomis vienaip taria. Tose tarmėse ir balsės **y**, **ū**, būdamos be kirčio, ne visur tariamos tęsiamai.

Kur nėra skiemenyje kirčio, rašome, vis delto, tą pat garsą, kurį aiškių aiškiausiai girdime visi po kirčiu (žr. 6): pats kirtis kelia tiktai aikštėn visur balsę (paprastąją ir sudėtinę) su visomis jos ypatybėmis, bet ko nauja į rašybą neįneša.

§ 8. a) Jie dvesia, dvėsė, gresia, grėsė; jie kasa, neša, veda, kasė, nešė, vedė; graso, grasė, rašo, rašė, stato, statė; priėjo kerą, balą; riešutų kekės, šitos balos.

b) Ir aš kasu, nešu, vedu, gresiu, grasau; reikia vesti, rašyti, kad mestų; kad neina, veste atvesk; čia bala, kerynas.

a) Prūsų Lietuvoje ir panemuniečių tarmėse (rašomojoje kalboje) balsės **a, e** po senoviniu kirčiu, ne žodžio gale, tariamos tęsiamai — tariant tęsiamos taip pat, kaip **ą, ę** žodžiuose: vąšas, bąla, skęsti, kęsti, kęsiu, gręžti, gręšiu.

b) Be kirčio, žodžio gale ir visur po nesenu kirčiu (veste, vesti, vesiu, kad atvestų) tos pat **a, e** tariamos trumpai.

Tų **a, e** ilgumą padaro tiktai kirtis. Ilgumo čia nežymime: ilgas rašome tik tas balses, kurios savaime ilgos, kurios ir be kirčio tariamos rašomojoje kalboje tęsiamai.

c) Rytų aukštaičiai (daugelyje vietų) pratęsia po senoviniu kirčiu, ne žodžio gale, ne tiktai **a, e,** bet ir **i, u** (plg. jų „matau v*i*šta, čia š*u*kos g*u*li, jis s*u*ka, s*u*ko, k*i*bo"). Tos jų balsės (**a, e, i, u**) po senuoju kirčiu, ne žodžio gale, pusilgės, skiriasi nuo ilgųjų.

§ 9. a) Baimė, kailis; keikia, reiškia; saulė, nekláužada (kurs ką pasakomas padaryti nepaklauso); kal̃vis, vál̃tis (válktis); samtis, man vienam teks, kanda (jis), vanta; marška, šarka, pelkė, keltas, pempė (knyvė), gremžiu; vengiu, pentis; šerti, nerti.

b) Tiltas, piltas; nerimti, kìmša (stogo langelis šienui kimšti), Rimša; skinti, pinti; pirmas, spirti; kulti, pulti, dumti, klumpė, skundžiu, dunda, kurtas, spurga.

a) Dvibalsių ai, ei, au, al, am, an, ar, el, em, en, er balses **a, e,** skiemenyse su tvirtapradžiu kirčiu, vakarų aukštaičiai taria čia irgi ištęstas. Pratęsia jas čia ir kiti aukštaičiai. Ir to ilgumo rašyboje nežymime (plg. 8).

b) Suvalkų žemės rytų aukštaičiai tęstinai taria čia ne tiktai **a, e;** jie čia ištęsia ir **i, u** (skiemenyse su tvirtapradžiu kirčiu) ir taria : „pyrmas, spyrti, skūndžiau, spūrga". Pratęsia jas kiek (ne visiškai ištęsia) po kirčiu ir kiti rytų aukštaičiai (plg. 8, c). Kur to kirčio nėra (p*ir*mesnis, sk*un*dikas, t*il*telis), nėra jų tarmėje nė to ilgumo.

§ 10. a) Varys ir varyti, varysiu (skaldys ir skaldyti, skaldysiu).

b) B u s ir b ū t i, b ū s i u ; p u s ir p ū t i, p ū s i u ; l u š ir l ū ž t i, l ū š i u ; ž u s ir ž ū t i, ž ū s i u ; t r u k s ir t r ū k t i, t r ū k s i u ; p a b ū g s ir p a b ū g t i, p a b ū g s i u ; s p r ū s (s p r u s), i š - s p r ū s ir s p r ū s t i, s p r ū s i u ; d i g s ir d y g t i, d y g s i u ; l i s ir l y t i ; k l y s, i š - k l y s, p a - k l y s, s u - k l y s ir k l y s t i, k l y s i u ; r y s (s u - r y s) ir r y t i, r y s i u ; n u - v y s lapai (n u - v y s t i) ; v y s (pantį), v y s, v y s i s, p a - v y s (mane) ir v y t i, v y t i s, p a - v y t i.

Veiksmažodžiai, kurių būsimojo laiko (ir bendraties) liemenyje yra tvirtapradis **y** arba **ū**, turi to laiko trečiajame asmenyje — dviskiemeniai liemens (a) tvirtagalį **y** ir **ū**, vienaskiemeniai (b) — **i** ir **u** (ir kartais **y** ir **ū**). Rytų aukštaičiai taria čia trečiajame asmenyje visur trumpas **i** ir **u**. Žemaičių kalboje šitoji tų žodžių lytis tariama, kaip ir pirmasis jų asmuo, visada tęsiamai — turi (iš pirmojo liemens) tvirtapradį **y** ir **ū**.

§ 11. a) L y g (lygu) tu nežinai? Dirba l y g snausdamas; valgo l y g nenorėdamas (l y g verčiamas). L i g (l i g i, iki) r y-tojaus dirbsiu. Reikėjo l i g laiku pasakyti. Vaikščiojau l i g nebnorėdamas. Reikėjo valgyti l i g nebnorint. Dirbo l i g saulei leidžiantis. L i g i saulei nenusileidus (prieš nusileidžiant saulei) reikėjo vaikščiot, ne dabar. L i g i nemušamas (prieš mušamas) rėk, tai nemuš. S u l i g kate, s u l i g stalu didumo. Tu n ė Dievo, tur būt, nebijai. N ė saulės duktė jam neįtiktų. Jie n ė kiek, n ė mažnedirba. Jie n ė vienas to nežinojo. Mudu vilko tenai n ė matyti nematėva. Mėnuo n e i šviečia n e i šildo. N e i aš nulesiau kviečių dirvelę, n e i aš pabaidžiau bėrus žirgelius. N e i tu verpki n e i raudoki, — aš suverpsiu marškinėlius. Man n e i smirdi n e i kvepia. Ten aš nejutau gaidelių giedant n e i piemenėlių bandelę genant. Per trejus metus n e i galvos šukuosi, n e i burnos prausi, ir nagų nešluostysi.

Rašomojoje kalboje čia skiriame: 1) l y g (lygu, lygiai) ir l i g, l i g i (iki), s u l i g ir 2) n ė ir n e i.

b) M e r g i n à (merĩgė, mergẽsė), v a i k ì n a s (vaĩkis, vaikẽsas, vaikẽzas); m ó t i n a, d ẽ d i n a (dėdíenė); l e n t ý n a, š e i m ý n a, a v ý n a s (mótinos brolis).

Skiriame čia priesagą - i n a, - i n a s, nuo - ý n a, - ý n a s. Taip yra ir tariami šitie žodžiai beveik visur panemuniečių tarmėse.

Kitose tarmėse čia paprastai vieną tegirdime žodžio priesagą -yna, -ynas („mót*yna,* dėd*yna,* vaik*ýnas*...").

c) Gẽrimas (gerti), gréndimas (grę́sti, gréndžiu), kláusimas (kláusti), pýlimas (pilti), pýnimas (pinti), skýnimas (skinti), dainavimas, pradėjimas; artimas, tolimas, vẽlimas (v. svečias); upelis (ручей); akmenyse, akyse, avyse, pirtyse; šen, šenai, ten, tenai; mes visi dirbame; su ta neprasidėk; ir jas, ir tas, ir anas (trobas) matau; taip daro jis, idant visi juo stebėtųsi.

Panemuniečių kalboje girdime paprastai sakant: „gẽrymas (geriamas daiktas), gréndymas (grendžiamas daiktas, laitas), kláusymas (вопросъ), pýlymas (насыпь, плотина), pýnymas (kas pìnama), skýnymas (skinama, išskinta miško dalis), dainavymas, pradėjymas; artymas, tolymas, vėlymas; šę, tę, šęn, tęn, šęnai, tęnai, męs visi, su tą́, ir jąs, ir tąs, ir anąs (trobas) matau, ydant visi stebėtųsi", vietomis—ir „akmenise, akise, pirtise (žr. d), ūpelis."

Tokiuose daiktavardžiuose, kaip „gẽr*im*as, kláus*im*as, pý*lim*as...", panemuniečiai, dėdami kirtį žodžio pradžioje, ištęsia ir balsę **i** priesagoje: taria tų žodžių galūnę taip, kaip žodžiuose „rãš*ym*as, skáld*ym*as, var̃ž*ym*as". Jie sakydami „gréndymas," sako ir „tólymas..."

Rašydami: gréndimas, pýlimas, tólimas, širdyse, akyse (šalia trise), šenai, tenai ir t. t..., sekame kitų mūsų tautiečių (daugumos) kalbos dėsniais ir tarimu.

d) Aluje, meduje, viduje, aluj, meduj, viduj, pietuse („saulė jau pietuse").

Klausiant kame?, čia (vietininke) tariame ir rašome trumpą **u**. Kitur Lietuvoje šios lytys tariamos ir kitaip (sakoma ir alūje, pietūse, pietuose); dažnai jas taip ir rašome.

§ 12. Ąsà, ąsótas, ąsõtis, ąžuolas (aržuolas, aužuolas), brą́sva (branda), drąsus, drąsa, galąsti, galąstuvas, išgąstis, nusigąsti, nusigąstu, grąžinu, grąžtas, grąžtelis, grąžau (skyles grąžo, rankas grąžo), kąsnis, ląstà (žąsų lą̃stos, ląstvos), mąstýti, tąsyti, tąsus, trąšà, trąšùs, vą̃šas (ą̃šas, ląšas), vąšẽlis, vąškarà, žąsis; bręstu, gręžiu, kęsti, lę̃šiai, lęšiùkai (vikučiai,

есчевица), s k ę s t i, s k ę s t u, š v ę s t i, t ę s i u; t r ę š i u (žemę), i š t ę s t a s, t ę v a s (laibas).

Ą ir ę (nosines, ilgąsias **a**, **e**) tariame rašomojoje kalboje visada, po kirčiu ir be kirčio, tęsiamai. Rašome jas žodžio šaknyje prieš **l, m, n, s, š, v, ž.** Tarmėse šitos balsės tariamos labai įvairiai (žr. § 16, b ir § 18).

§ 13. D r į s t u (dręsu, drąsus), g r į ž a u (gręžiu, grąžinu), l į s t i (lendu, lindau, landyti, landa, landus, ląsta), į s p į s t i (įspindo, spindulys), t į s t i (tęstis), t į s o t i (tęsti, tąsyti, tąsus), m į s l ė (minti, menu, manyti, mąslė, mąstyti); p a ž į s t a m a s (pažintis); s k ų̃ s t i (skùndžiu, skuñdas), s i ų s t i (siunčiu, siuntinys, pasiuntinys).

Į ir **ų** (nosines balses) rašomojoje kalboje tariame irgi tęsiamai (žr. 12), kaip paprastąsias **y** ir **ū**. Žemaičiai (ir kai-kur jų kaimynai aukštaičiai) jas ir pro nosį taria.

Į ir **ų** rašome žodžio šaknyje, kur jos kaitaliojas su **ę, ą, en, an, in, un,** visur kitur — **y** ir **ū.**

§ 14. a) Diena d i e n ą moko. Dveigys t r e i g į moko. Aklas a k l ą netoli tenuves. Aš jam k a l n ą pyliau, jis man d u o b ę kasa. Negirk p r a d ž i ą, girk p a b a i g ą. Galva v i s ą ž m o g ų vadžioja. Su juo kalbėdamas ir a k m e n į rankoje turėk. A l k a n ą papenėk, t r o k š t a n t į pagirdyk. Gera višta ir ž ą s į atstoja. Į k ą jis panašus? T o k į ir lauke susitikęs — traukčiausi iš kelio. Sakė j į š i o k į, sakė j į t o k į. Ir g i m t ą j ą d i e n ą atminsi.

b) Iš t ų š i a u d ų nebus g r ū d ų. Molis m ū s ų, j ū s ų v i s ų brolis. Tenai v a i k ų kaip p u p ų, nebrangu. Ten aš nejutau g a i d e l i ų giedant nei p i e m e n ė l i ų bandelę genant. Senieji žmonės nė p a u k š t e l i ų giedant nebegirdi.

c) Savo b ė r ą j ą, s a r t ą j ą galėtum ir čia atjoti. Pakinkyk ir b ė r ą s i a s (bėrosias, bėraisias). Motina ir m a ž ą s i a s savo dukteris išleido šiandien į bažnyčią. I l g ą s i a s balses skiriame nuo t r u m p ų j ų.

d) Jie ir m a n ę s, t a v ę s, s a v ę s (m a n ę, t a v ę, s a v ę) nesigaili.

e) Eina g a u n ą s, eina n e g a u n ą s. A u g ą s šuo rajus. A u g ą šunes rajūs. Mėšlas bus v a r v ą s — bus arkliams sunku. Buvau b e e i n ą s iš namų, bet atėjo svečių, ir pasilikau namie. Jis sakosi daug ž i n ą s. Jis gyrėsi n e g e r i ą s,

n e b e g e r i ą s. Jie gyrėsi n e g e r i ą, n e b e g e r i ą. Jis skundžiasi n e į ž i ū r į s; ginasi n e t u r į s pinigų. Jie ginasi n e t u r į pinigų, skundžiasi n e į ž i ū r į.

Senelis gỹniojos n e m i r s i ą s ; výlėsi g a u s i ą s daug pinigų. Dabar aš ir pats mataus nieko n e l a i m ė s i ą s, n e p e š i ą s. Tėvas sakėsi rytoj n e a t s p ė s i ą s, n e t u r ė s i ą s laiko; jie sakėsi a t e i s i ą.

Kiaulių n e g a n ę s, kunigu nebūsi. Ar atsimeni mane v i l k ę s per lieptą? Jie gyrėsi daug m a t ę tenai vakar, daug p e l n y d a v ę tenai anais metais.

f) Kad a t s i k e l t ų, dangų p a r e m t ų; kad p r a š n e k ė t ų, daug p a s a k y t ų; kad rankas t u r ė t ų, vagį s u g a u t ų. Kad kabikas n e k a b ė t ų, ir tupikas n e t u p ė t ų. Kas genio vaikus ž i n o t ų, kad pats n e k l y k s ė t ų? Aš jam kelią rodžiau, idant n e p a k l y s t ų. Juk ne tam aš jį auginau, kad jis man dabar žmonių šunis l o d y t ų. Kad jie s u s k r e s t ų, s u r ū g t ų, s u m ó l ė t ų!

g) Visi išvaikščiojo g u l t ų. Pasigėręs — g u l t ų, iškáršęs — m i r t ų. Išjojo, jojo brolis m e d ž i o t ų. Anykščiai malkų p i r k t ų važinėjo. Mane liepė eit žarnų d a r y t ų, tave — pinigų s k a i t y t ų! Siuntė, varė jį kiaulių g a n y t ų.

Šiose (**d**) ir šios rūšies (**a, b, c, e, f, g**) lytyse rašome žodžio gale nosines balses. Rašomojoje kalboje jos tariamos čia tęsiamai.

Siekinys (**g**) tebevartojamas vietomis rytų aukštaičių po veiksmažodžių — e i t i, v a r y t i, s i ų s t i ir t.t. (klausiant **ko?**). Šitoji lytis buvo vartojama plačiai ir senovės kalboje. Rašomojoje kalboje tos lyties vietoje dabar vartojame dažniausiai bendratį (g u l t i, m e d ž i o t i)...

§ 15. Jie ir m a n e tenai mylėjo. Sakė m a n e š i o k į, sakė m a n e t o k į. Ir t a v e jie skaudžia. Gera prekė pati s a v e giria. Kalbėk ką k i t a· „Tatai v i s (v i s a) tau duosiu, jei puolęs garbinsi m a n e." Dabar aš v i s a (все) žinosiu. Teikiu jums v i s a g e r a. Kai paprasi, g e r a (добро) rasi. Šitas žmogus š i l t a ir š a l t a (galin. ir kilmin.) matęs. Mes v i e n a (одно) težinom (tenorim). A n t r a vertus, ir aš to nemoku. „Jėzus Kristus g e r a (galin. ir įnagin.) už p i k t a (зло) atadavinėjo." Jie m a ž a (мало) telaiko gyvulių. Mūsų šeimyna m a ž (m a ž a) teįvalgo. Pratink vaiką žvejoti, tai g i l u radęs

nebris. Radom p a m e s t a kely. Rado jau ir jų i š v a ž i u o t a. Gavau ir aš v i e n u o l i k a (... d e v y n i o l i k a), k e l i o l i k a dienų padirbėti.

Vienaskaitos galininke nosinių balsių nerašome tiktai įvardėse m a n e, t a v e, s a v e, bevardėje gimtyje („m a ž a teturime“) ir keliuose skaitvardžiuose (su galūne - l i k a), kurių galininkas eina bevardės gimties pavyzdžiu. Čia, žodžio gale, rašomoji kalba trumpą balsę težino.

Pažymėjimas. Lietuvos rytuose bevardė gimtis visai nelinksniuojama. Rytuose (ir kitur) yra sakoma: „i š s e n a gimsta j á u n a; jis d a u g ką žino; d a u g kuo reikėtų pasirūpinti; be d a u g ko reik verstis, gelbėtis dabar; trys rubliai buvo be m a ž a ko; ateik su v i s a kuo; padaryk del v i s a ko; čia kas k i t a.“ Ir panemuniečių tarmėse ji dažnai nelinksniuojama. Buvo ji nelinksniuojama ir mūsų senovės kalboje. Iš tos senovės kalbos eina ir šių dienų žodžiai: b e m a ž (be maža, be maža ko), v i s k ą (visa ką), su v i s k u o (su visa kuo), s u v i s (su visa, su visa kuo).

§ 16. G i n t i, genu, giniau, g i n s i u ; g i n t i, ginu, gyniau, g i n s i u; p i n t i, pinu, p i n s i u; v a i d i n t i, vaidinu, v a i d i n s i u; r a g i n t i, raginu, r a g i n s i u; d o r i n t i, dorinu, d o r i n s i u; t i n t i, t v i n t i, t i n s t a, t v i n s t a, t i n s, t v i n s; p a ž i n t i, p a ž i n s i u; s e n t i, p a s e n t i (pasenėti), p a s e n s t u, p a s e n s i u.

Bendratyje (g i n t i, p i n t i), būsimajame ir esamajame laike rašome šaknies gale, vieno veiksmažodžio lytyse, vienodai čia **n.** Tą **n** panemuniečiai ne visur vienodai taria; tą **n** tariame daugiausia vienaip ir bendratyje (prieš **t**) ir būsimajame (esamajame) laike (prieš **s**).

Tiktai esamojo laiko lytyse p a ž į s t u, - s t i, - s t a... rašome **į** (plg. p a ž į s t a m a s, žr. 13), ne **in**: visi aukštaičiai taria čia to laiko lytis be **n.**

§ 17. a) Apakti, a p a n k a, apako; kakti, k a n k a, kako; snigti, s n i n g a (sniegti, sniega), snigo; atpigti, a t p i n g a, atpigo; suskasti, s u s k a n t a, suskato; šusti, š u n t a, šuto; gesti, g e n d a, gedo; sujusti, s u j u n d a, sujudo; dribti, d r i m b a, dribo; kibti, k i m b a, kibo; suskubti, s u s k u m b a, suskubo; šipti (čipti), š i m p a, šipo; tapti, t a m p a, tapo.

b) Balti, b ą l a (balsta), balo; apžabálti (apakti), a p ž a - b ą̃ l a, apžabãlo; šalti, š ą l a (šalsta), šalo; šilti, š į l a, šilo; žilti, ž į l a, žilo; skilti, s k į l a, skilo; sušlámti, s u š l ą̃ m a, sušlãmo (plg. s u š l a m ė t i, s ù š l a m a, sušlamėjo); atkérti, a t k ę̃ r a (atkérsta), atkero; birti, b į r a (birsta), biro; irti, į r a, iro (skirtina nuo i r t i, i r i a, ý r ė); atspurti, a t s p ų̃ r a, atspùro; sužiurti, s u ž i ų̃ r a, sužiùro (visi); driksti, d r į s k a, drisko; subliukšti, supliukšti, -ų š k a, -uško (drabužis, lašiniai); ištrìkšti, i š t r į š k a, ištriško (ištrykšti, ištrykšta, ištryško); ištikšti, i š t į š k a, ištiško; papukšti, p a p ų š k a, papuško (kiek papusti); subruzti, s u b r ų z d a, subruzdo; sumigzti, s u - m į z g a, sumizgo (siūlai).

Žodžiai: a) a p a k t i, t a p t i... ir b) b a l t i, b i r t i, d r i k s t i... yra visi, rodosi, vieno galo; esamajame laike čia turime — prieš **d, t, g, k** balsę su **n**, prieš **b, p** — balsę su **m**, prieš **l, m, r, s, š, z** — nosinę balsę (žr. 12 ir 13). Veiksmažodžio šaknyje (bendraties ir būtojo laiko liemenyse) turime čia trumpą balsę; esamojo laiko liemenyje atsiranda čia balsė su **n** (**m**) arba nosinė balsė, kurios nėra kitų laikų liemenyse.

Ta jų ypatybė pažymima ir rašyboje.

§ 18. a) Gesti, g ę s t a, geso; paklusti, p a k l ų s t a, pakluso; išvisti, privisti, i š v į s t a, p r i v į s t a, išviso, priviso; šašti, š ą š t a, šašo; sumišti, s u m į š t a, sumišo.

b) Gižti, g į ž t a, gižo (ir gyžti, g y ž t a, gyžo); sudužti, s u d ų ž t a, sudužo (plg. d a u ž t i, d a u ž y t i); ižti, į ž t a, ižo (plg. i e ž t i, e i ž t i, a i ž y t i); ištežti, i š t ę ž t a, ištežo; tižti, t į ž t a (kelias t į ž t a, p a t į ž t a), tižo; sumažti, s u m ą ž t a, sumažo; suužti, s u ų ž t a, suužo; subruzti, s u - b r ų z t a (subrųzda), subruzdo (žr. § 2, b ir § 17, b).

Čia esamojo laiko liemuo gauna priesagą **-st-** (plg. p y k - - s t - a, s v e i k - s t - a, m ė g - s t - a, v a r g - s t - a, t i r p - - s t - a), kaip ir kiti tos rūšies veiksmažodžiai (b r ę s t a, s k ę s t a, v i r s t a, š i r s t a, į š i r s t a), ir dar trumpoji šaknies balsė nosine tame liemenyje išvirsta; liemuo gauna priebalsę **n**, kuri atsidūrusi čia prieš **s, š, ž**, trumpąją balsę nosine prieš save paverčia.

Rašome g į ž t a, d ų ž t a, s u m ą ž t a, t į ž t a, s u ų ž t a (**ž**, ne **š**) del tos pačios priežasties, del kurios rašome ir g r į ž t a, a t l ý ž t a, l ū ž t a (žr. § 2, b).

§ 19. a). Į mane, į šalį, į ratus, į vežimą, į balą, į kelmą, į akmenį; įbesti, įsibesti, įdėti, įnašos, įtakus, įryti, įvažiuoti, įvairus, įvoda (вводъ, водопроводъ), įžiemiaĩ, įakėti, įarti.

Prielinksnį į rašome visur vienaip. Visur vienaip rašome ir priešdėlį į (plg. iš kelio, už kelio, už upės, už sienos ir išsukti, užkelti, užuosti, užsukti).

b) Indas (сосудъ), ìndėlis (вкладъ, взносъ), inkapės, inkaras (якорь), inkilas (įkeltas į medį avilėlis), inkratai, inkratalas (kratinio uždaras, uždaralas), intakas (притокъ), intapas (apgamas, spuogas), imbuvys (įnamys), impilas.

Šituos žodžius rašome su in- (im-) žodžio pradžioje: tas in (im) nebeturi čia paprastojo priešdėlio reikšmės, nes indas, inkratai, impilas sakome rašomojoje kalboje ir ten, kur tariame ydėti, ykratyti, ypilti (įdėti, įkratyti, įpilti). Rašome del tos pačios priežasties ir iždas (казна, расходъ), nerišdami to žodžio su išdėti, išdėstyti (plg. indas, įdėti).

Prielinksnis į ir priešdėlis į tariamu Lietuvos rytuose labai įvairiai.

§ 20. Sąjūdis (sujudimas), sąjunga, sąlaida, sąlažybos („atiduok sá̧lažybas"), sąmalinis („nebedaug turiu sámalinio"), sąmatas (kur, kuo pavalkai suveržiami, sumetami apačioje), sąmėžinis (mėšlynas), sąmyšis („buvo pats sąmyšis"), sąmokslas (заговоръ), sąmonė (сознанiе, самосознанiе), sąmojis (остроумiе), sąnaris, sąnarys (суставъ, сочлененiе), sąnašos, sąravùs („jų linai sã̧ravūs, daug jie linų surauna"), (linų) sąrova, sásiauris (проливъ), sąsmauka (перешеекъ), sąspara, sąsūka, sąvada (сводникъ), sąvarža (скрѣпы; ryšys, prietaisėlis malkų krūvai, sienai krypstančiai suveržti), sąžinė; sandarùs (sañdarios durys), sándora (договоръ), sandėlis, sángrėbos, sánkalba (уговоръ), sántaika (миръ, согласiе), sántarvė (согласiе), sántaris (сдѣлка), santykis (plg. sąjūdis, sąmyšis), santėmẽ, sántėmis („jau esu matęs tokią sántėmę; pats sántėmis buvo"), sántiesinis (tiesiklis — virvelė

tam, svambalas), s á m b r ė š k i s, s a m b r ū z d i s, s á m p i o v a, s a m p r o t i s, s á m p r o t a u t i.

Priešdėlį s ą -, s a m -, s a n -, nevartojamą atskiru žodeliu, tariame ir rašome ne vienaip: prieš **j, l, m, n, r, s, š, v, ž**—s ą -, prieš **d, t, g, k** — s a n -, prieš **b, p** — s a m -. Tos rūšies žodžius, tarydami ir rašydami, laikome kaip ir nesudurtiniais (plg. 19, b).

Pažymėjimas. Priešdėlis **są**- tuo skiriasi nuo **į**, jog yra visuose žodžiuose (ir beveik visose tarmėse) išlaikęs visas tris savo lytis (s ą -, s a n -, s a m -); priešdėlis **į**-, iš trijų galimųjų lyčių (iš **į-, in-, im-**) vienoje tarmėje paprastai vieną kurią lytį beturi. Tuodu priešdėliu ir rašome ne vienaip.

§ 21. K e l i u, v e l i u, k e l t i, v e l t i, k e l s i u, v e l s i u, k e l d a m a s, v e l d a m a s; r e m i u, s e m i u (semu), r e m t i, s e m t i, r e m s i u, s e m s i u, r e m d a m a s, s e m d a m a s; b e r i u, g i r i u, b e r t i, g i r t i, b e r s i u, g i r s i u, b e r d a m a s, g i r d a m a s.

Priebalsė **n**, kaip matėme, labai nepastovi: rašant **n** arba nosinę balsę, daug pareina ant to, su kuo ji toliau susiduria (plg. §§ 12, 13, 17, 18, 20). Visai kas kita priebalsės **l, m** ir **r.** Jos nė kiek nekinta nuo stovinčių po jų priebalsių; jos tariamos ir rašomos visada (vieno žodžio lytyse) vienaip.

§ 22. S a u j a, j a u j a, j a u k u s, j u n g t i, j u n k t i, j o j o, k l o j o, t v o j o, a p j o j o, a t j o j o, p a r j o j o, a p j u o s ė; j a m j a m, j á j a m, g e r a m j a m, g e r a j a m, š y k š č i a m j a m, š y k š č i a j a m; g e r u o j u, g e r ą j a, g e r i e j i, g e r ų j ų; š i a i p j a u, t a i p j a u.

Priebalsę **j** rašome tarp balsių ir žodžio pradžioje prieš balsę arba dvibalsę; sudurtiniai žodžiai a p j o j o, a p j u o s t i, š i a i p j a u, t a i p j a u, g e r a m j a m... rašomi (su **j** po **p, m**) taip, kaip rašomos atskirosios ištisinės jų dalys (a p, j o j o, g e r a m, j a m, š i a i p, t a i p, j a u...).

Rašome betgi: g e r i e m s i e m s, g e r i e s i e m s, g e r a i s i a i s, g e r o s i o s, g e r o m s i o m i s, g e r o s i o m i s (be **j** antrosios žodžių dalies pradžioje). Čia **j** (po **s,** kaip ir kitur po tos priebalsės) rašomojoje ir šiaipjau kalboje negirdėti: abi žodžio dali čia lyg vieną ištisinį žodį sudaro.

§ 23. a) I e š m a s, i e v a (черемуха), i e n o s, i e ž t i (eižti); i e š k o t i, u o d a s, u o d e g a, u o g a, ú o k s v a s (duoba, дупло), u o l a (скала), u o s t i, u o s l ė, u o s i s, u o š v i s.

Sudėtinės balsės **ie** ir **uo** sunku grynai ištarti žodžių pradžioje. Aukštaičiai, tardami šios rūšies žodžius, prieš **ie** ir **uo** žodžių pradžioje, kad lengviau būtų taryti, dažnai dar **j** ir **v** (giminaitę priebalsę) prideda, taria — „ješmas, jieva, vuodas, vuodega". Žemaičiai šitas sudėtines balses (dvibalses) taria saviškai (be **j** ir be **v**). Jog čia **j** ir **v** tikrai nereikalinga rašyti, matome ir iš žodžių: eižiu, aižau (plg. iežiu), visi suiško (suskato ieškoti), užuosti.

Pažymėjimas. Žemaičiai mūsų **ė** ir **o** taria paprastai kaip aukštaičiai savo *ie* ir *uo*. Tarydami žodžio pradžioje mūsų **ė** ir **o**, jie prideda dar **j** ir **v**, taria — „jiedu, jiedrinėti, vuors, vuožys" (= ėdu, ėdrinėti, oras, ožys). Ir žodžio viduryje, tarp balsių, kad lengviau būtų taryti žodis, įspraudžiame dažnai **v** arba **j**, tariame ir — „nuveiti, yvėjo, yjėjo" (= nueiti, įėjo).

Reikia čia rašyti be **j** ir be **v**.

b) Jis, ji, jie, jiems, juo, juos.

Šitoje įvardėje, prieš ie ir uo, ir žodžio pradžioje rašome priebalsę **j**, einančią ir per kitus tos įvardės linksnius. Tariame dažnai **is** ir **i** (jis, ji), bet ir čia dažniausiai dar **j** iš kitų linksnių primetame, — rašome paprastai: jis, ji, joms... (**j** eina čia per visus linksnius).

§ 24. Biaurus, išbiuro (vaikas), pabiuro (kelias); piauti, piaulai, piovėjas, piudýti (žem. piūdyti), piùvenos (šėrmenos, žiogspiros), piūvis, papiūtis (зарѣзъ), piūklas, rugiapiūtė; spiauti, spiaudalai, spiovė, spiūvis; avių, lietuvių, paupių; labiau, labiausiai, svarbiau, svarbiausias, šlapiau, šlapias.

Prūsai ir žemaičiai, jei neklystu, taria — „avjų, kurmjų, labjaus" (su **j** po minkštojo priebalsio) ir skiria tardami, ar tik ne visur, pjo (plg. apjojo) nuo pio (plg. piovė, spiovė). Tardami „apjojo", žemaičiai, kaip ir aukštaičiai, taria čia **j** po kietojo **p**; sakydami „piovė, spiovė", tariame **j** po minkštojo **p**. Taigi čia, rašant piauti, spiauti, biaurus, rašmuo „i" po **p**, **b** yra pirmiausia minkštinamasis ženklelis, — tiktai po mikštųjų **p** ir **b** čia visur, trijų žodžių šaknyse, ir **j** (beskiemenis **i**) girdėti*). Įvairių

*) Rytuose sakoma ir pabliuro (pabiuro), pliudo (piudo); latviai sako „spliaut" (spiaut).

vietų mokiniai, diktuojami, ir dabar kartais parašo „bijaurybė, pijauti, spijauti“, bet niekas, rodosi, ir susipainiojęs, neparašo — „apijojo, apijuto“; taip rašydavo pirmiau („bijaurybė, pijauti, spijauti“) ir Žemaitė (mūsų rašytoja) savo apsakymėliuose, nors rašymas „apijoti, apijuto“ jos darbuose (rankos raštuose) man niekur neteko užeiti.

Priebalsė **j** prieš **a, o, u** po minkštųjų **b, p, m, v** girdėti daugelyje vietų ir tokiose lytyse, kaip antai: l a b i a u (labiaus), l a b i a u s i a i, s v a r b i a u s i a s, m y l i m i a u s i a s, s t ū m i a u, r e m i u, k u r m i ų, v e r p i a u, k a r p i a u, š l a p i a s, l i e t u v i a i, l i e ž u v i u s, a v i ų. Tas **j** girdėti tariant čia ypačiai Lietuvos rytuose.

Rašydami, po minkštųjų priebalsių, **i** prieš **a, o, u** žodžio šaknyje, mes čia, kaip ir kitur (k i a u t a s, s i ū t i, š i a u d a s, n i u k s a s, d ž i a u t i, d ž i ū t i, s u č i u p t i, č i a u d ė t i), tuo **i** priebalsio minkštumą prieš tas balses pirmiausia išreiškiame; rašydami vien **j** mes to minkštumo neišreikštume (plg. a p j o j o, a p j u t o, a p j u o s ė). *)

Rašydami b i a u r u s, p i a u t i, mes, kaip jau pažymėta, visų tarimo ypatybių, žinoma, neišdedame, kaip kad jų neišdėtume nė rašydami „pjauti, spjauti, bjaurus“. Garso **j** po minkštojo priebalsio (po „bi, pi“) čia nereiškiame tam tikru ženklu, kaip kad nereiškiame nė girdimojo **j** arba **v** tokiuose rašomosios kalbos žodžiuose, kaip antai: į ė j o, į e i n a, n u e i t i, i e v a, u o d e g a. To dalyko, kalbėdami apie minėtųjų trijų šaknų tarimą, mes, kur yra reikalo, nutylėti neturėtume.

Kuršaitis, pirmieji mūsų laikraščiai ir su jais Kriaušaitis rašė: b i a u r u s, p i a u t i, l a b i a u ir k i a u š i s, p a l i a u t i, š i a u d a i (visur **i**). Jaunius rašė: b j a u r u s, p j a u t i, l a b j a u s ir k j a u š i s, p a l j a u t i, š j a u d a i... (visur **j**). Dabar čia Kriaušaičio ir Jauniaus rašybų mišinį tematome dažniausiai šių dienų raštuose.

---

*) Pati **j** nėra m i n k š t a priebalsė. Kad ji būtų minkšta, tad šalia „akėj*u*,-j*au*, ėj*au*, tvoj*au*“ neturėtume trečiajame asmenyje galūnių **a, o,** neturėtume „akėj*a* (žr. § 5, *a* ir *aa*), akėj*o*, ėj*o*, tvoj*o*“ (plg. m y l i u, l y d ž i u — m y l *i*, l y d *i*; m e č i a u, j o d ž i a u, v e r k i a u — m e t *ė*, j o d *ė*, v e r k *ė*).

§ 25. a) M e t u, m e s t i, m e s t a s ; v e d u, v e s t i, v e s - t a s; s p ą s t a i, s p ū s t i s (давка); m e s i u, v e s i u, v e s, p ū s l ė, k r i s l a s, u o s l ė (plg. t i k - s l a s, m į s - s l ė); m ė š i u, m ė š, m ė š l a s, g r į š i u, g r į š; b) g e r g ž t i, g r i m z t i, g e r g š, g r i m s, g r i m z t a, s u b r ų z t a (subrųzda).

Šios rūšies žodžių lytys ir šios rūšies žodžiai (a) rašomi g a r s i n e (fonetine) rašyba: rašome čia tuos garsus, kuriuos girdime (žr. čia pat toliau ir **d**).

Šaknies priebalsės **d**, **t**, (v e d -, m e t -) prieš **t** pavirsta čia visai nauju garsu **s** (m e s t i, s p ū s t i s, p ū s l ẽ, u o s l ẽ); šaknies priebalsės **d** ir **t** prieš **s** visai iškrinta (v e s i u, m e - s i u, k r i s l a s), — jų čia ir nerašome; iškrinta ir **d**, atsidūrusi tarp kelių priebalsių, — ir jos nerašome; (g e r g ž t i, g r i m z t i), **ž+s** ir **žd+s=š** (m ė š l a s, m ė š i u, m ė š, g r į š i u, g r į š, g e r g š), **z+s** ir **zd+s=s** (z i r s, z i r s i u, g r i m s, g r i m s i u), — taip ir rašome.

c) Garsine rašyba rašome ir tuos priebalsių dalykėlius, apie kuriuos kalbame pačioje šio rašinėlio pradžioje (žr. § 1).

d) Rašydami bendraties ir būsimojo laiko lytis — g r i m z - t i, s u b r u z t i, g e r g ž t i, g e r g š, g e r g š i u, turime reikalo, iškritus **d**, jau su **z**, **ž** prieš **t**, — ir einame jau k i l m i - n ė s rašybos keliu (žr. § 27); juo einame rašydami ir g r i m z - t a (iš „grimzd+sta“), s u b r ų z t a (iš „subrųzd+sta“, žr. § 2, b ir § 18, b), šalia s u b r ų z d a (žr. § 17, b), — ir čia, iškritus tarp kelių priebalsių **d s**, gaunam žodžio šaknyje **z** prieš **t** (g r i m z - t a, s u b r ų z - t a).

§ 26. R a š y - t i — r a š y - d a m a s, r a š y - d a v a u, r a - š y - d i n t i.

S i ū - t i — s i ū - d a m a s, s i ū - d a v a u, s i ū - d i n t i.

M e s t - i — m e s - d a m a s, - d a v a u, - d i n t i.

S p a u s - t i — s p a u s - d a m a s, - d a v a u, - d i n t i.

V e s - t i — v e s - d a m a s, - d a v a u, - d i n t i.

I š s i g ą s - t i, n u s i g ą s - t i, i š s i g ą̃ s - d a m a s, - d a - v a u, i š g ą̃ s - d i n t i, n u g ą̃ s - d i n t i (išgañdinti, nugañdinti).

Ž į s - t i — ž į s - d a m a s, - d a v a u...

K ą s - t i — k ą s - d a m a s...

K a s - t i — k a s - d a m a s, - d a v o.

Veis-ti — veis-damas, -davo.
Zirz-ti — zirz-damas, -davo.
Zyz-ti — zyz-damas.
Grimz-ti — grimz-damas...

Prieš veiksmažodžio galūnes ir priesagas -damas, -davau, -dinti (-dyti) rašome čia visur tą pačią balsę arba priebalsę, kurią rašome ir bendraties lytyje (s prieš **d** tariame, žinoma, kaip **z**): šios lytys (siū-damas, mes-damas...) padaromos iš bendraties liemens (iš tos žodžio dalies, kuri yra prieš bendraties galūnę -ti), — ta jų ypatybė pasiliekti ir rašyboje. Rašydami: mesdamas, vesdamas, mesdavau, išsigąsdavau, spausdavau (šalia bendračių mesti, vesti, išsigąsti, spausti), rašome jau ir — mesdinti, vesdinti, gąsdinti (gandinti), spausdinti (plg. rašy-ti ir rašy-dinti).

Čia turime reikalo tiktai su bendraties liemens priebalsėmis **s**, **z** ir, darydami iš to liemens kitas lytis (vesdamas, -davau) ar kitus žodžius (vesdinu), einame jau ir vėl kilminės rašybos keliu (žr. § 25, d ir § 27).

§ 27. a) Lekia, lėkė, lėkti, lėkdamas, lėkdavo. Lakstyti.

Pyksta, pyko, -ti, -damas, -davo. Pỹkdyti (pykinti), pỹkdymas.

Plunka, pluko, papluko (ašaromis, kraujais papluko), plukti, paplukti, -damas. Plukdýti (plukyti), -dymas.

Suka, -ti, -damas. Sukdinti, -dinimas.
Šlekia, šlėkti, -damas, -davo. Šlakstýti.
Sutrinka, -iko, -ti, -davo. Trikdýti.
Trunka, truko, -ti, -davo. Trukdýti (trukinti).
Verkia, -kė, -ti, -davo. Vìrkdyti (virkinti).

b) Pa-būgsta, -būgo, -ti, -būgdavo.

Dengia, -ti, -damas, -tas, -tinas, -tinis (dengtinis vežimas). Dangstýti.

Diegia, diegti, -damas, -tas, nudiegtas. Diegdinti. Dáigstyti (dáigus, medelius dáigsto).

Dygsta, dygo, -ti, -te dygsta, -damas.

Įminga, numinga, suminga, įmigo... įmigti, migdamas. Migdyti (migýti).

Sega, -ti, -te sega, segtas. Sagstyti.

Smeigia, -ti, -tas, -tinis. Smaigstyti.

Smùrgsta, smùrgti, -go („nusmùrgęs vaikščioja“, apsileidęs, nosį nuleidęs; „nusmùrgę žmonės, medžiai“).

Žergia, -ti, apžergtas. Žargstyti.

Žlegia, žlėgti, -gė. Žlagstýti.

Žvelgia, -ti, žvelgte nužvelgtas.

c) Limpa, lipo, -ti, -damas. Lipdýti (lipyti).

Kaupia, -ti, -damas. Kaupdinti, -styti.

Tupia (tūpia), tūpti, -damas. Tupdýti.

Verpia, -ti, -damas. Verpdinti.

d) Dirba, dirbti, -damas, -tas, -tinas, -tinis, dirbs, -k. Dirbdinti (dirbinti).

Drebia, drėbė, -ti, -damas, drėbtas, drėbs. -k. Drabstyti.

Drimba, dribo, -ti, -davo.

Gaubia, -ti, -damas, gaubs. Gaubstyti.

Gerbia, -ti, gerbs, gerbk. Garbstyti (numirėlius garbsto).

Grėbia, -ti, -tas, grėbs. Grėbstyti.

Griebia (greibia), griebti, -tas, -tinas.

Graibstýti („girtas mietùs graĩbsto; visus grùžulius išgraĩbstė; ligonis aplink save graĩbstos; pradėjo jį graibstyti, ir susekė“), gráibsčioti (žuvis graĩbo. graĩbsto, gráibsčioja).

Sruobia (sriuobia), sraubia (sriaubia), srebia, sruobti, srėbti, sruobtas, srėbtas. Sruobstyti.

Stiebias (stiepias), stiebtis (stieptis, pasistiebk, -stiepk).

Išstỹpti (išstybti), išstypęs (išstybęs)...

Žiebia, žiebti, įžiebtas.

e) Košia, -ti, -damas, -davo. Kóšdinti.

Miešia, miešti, -damas, -davo, -tas, atmieštas. Miešdinti.

Ošia, -ti, ošdamas, -davo.

f) Čiuožia (čiaužia), čiuožti, -tas („ledas jau čiuožtas“).

Glemžia, -žti, -damas, -k; suglemžtas.

G n i a u ž i a, g n i a u ž t i, - t a s, - t i n i s.

G r e m ž i a, - t i, - t e g r e m ž i a, n u g r e m ž t a s.

G r i e ž i a, - t i, - t a s, - t i n i s.

L a u ž i a, - t i, l a u ž t e l a u ž i a, l a u ž t a s, - t i n i s.

L i e ž i a, -t i, i š l i e ž t a s (išl. krislas), l i e ž t e i š l i e ž k.

G e r̃ g ž t i, g e r g ž d a m a s...

g) K a s a, - t i, - d a m a s, - d a v o. K a s d i n t i.

K l a u s i a, - t i, - d a m a s, k l a u s d a v o.

V e i s i a, - t i, v e i s d a m a s, - d a v o.

h) Z i r z i a, z i r z t i, - d a v o, z i r z t a s.

Z ỹ z i a, z y z t i, - d a m a s, - t a s („čia jų z i r̃ z t a, z ỹ z t a“).

S u b r ù z t i, - b r u z d a m a s.

G r i m z t i, g r i m z d a m a s.

i) D r e s k i a, d r ė s k ė, d r ė k s t i, - d a v o, - d a m a s; į d r ė k s t a s, n u d r ė k s t a s, p r a d r ė k s t a s.

D r į s k a, d r i s k o, d r i k s t i, - d a m a s, - d a v o, s u d r i k s d a v o, s u d r i k s.

M e z g a, m e g z t i, - d a m a s, d a v o, s u m e g z k.

M į z g a, s u m į z g a, m i z g o, s u m i z g o, s u m i g z t i, - d a v o, s u m i g s (siūlai).

I š n į z g a, - n i z g o, - n i g z t i („koja i š n ì z g o, i š n i r o“).

R e z g a, r e g z t i, r e g z d a m a s, r e g z k; r į z g a, r i z g o, r i g z t i („rizgo, rizgo ir surizgo, išrizgo“).

Priebalsės **b, g, d, z, ž** (skardžiosios) ir **p, k, t, s, š** (dusliosios), susitikusios su vienos kitomis, — lūpinės (**p, b**) su gomurinėmis (**k, g**) arba gomurio dantinėmis (**s, z, š, ž**) ir gomurinės arba gomurio dantinės su kitų rūšių priebalsėmis, — yra tariamos skardžiai arba dusliai, nelygu priebalsė (skardi arba dusli), kuri stovi antroje vietoje: žodyje l i e ž t i priebalsė prieš **t** yra tariama dusliai (kaip **š**), o žodyje l i e ž d a m a s prieš **d** girdime tą pačią priebalsę jau skardžią (**ž**)...

Lūpinės, gomurinės ir gomurio dantinės, stovėdamos prieš vienos kitas, nekeičia, kaip matome, savo prigimties, kaip tai yra su priebalsėmis **d, t** prieš **t, s** (žr. § 25): jos lieka tos pačiós rūšies, kokios pasirodo prieš balses (l ū p i n ė s lieka l ū p i n ė m i s, nevirsta g o m u r i n ė m i s ir t. t.), keičiasi tiktai jų skardis (skardumas).

Šios rūšies priebalsėms rašyti — lūpinėms prieš kitų rūšių priebalses ir t. t. — turime, jau keli amžiai, kilminę (etimologinę) rašybą: žodžio šaknies priebalsę prieš galūnės priebalsę iš dviejų gretiminių priebalsių (skardžiosios ar dusliosios) rašome tą, kurią turime (arba galime lengvai gauti) prieš balses: rašome drėbti, bėgti, sukdamas, verpdamas... (plg. drėbė, bėgo, suko, verpė)... Pirmąją priebalsę tariame, kaip jau pažymėta, ne vienodai: prieš dusliąją priebalsę — dusliai („bė*k*ti, su*k*ti"), prieš skardžiąją — skardžiai (bėgdamas, sugdamas"). Iš kilmės rašome čia pirmiausia įvairias to paties žodžio lytis.

Kilmine rašyba einame, iš kilmės rašome ir išvestinius veiksmažodžius: dáigstyti, dangstyti, dra*b*styti, grai*b*styti, grė*b*styti, sagstyti, žargstyti... li*p*dyti, py*k*dyti, plu*k*dyti... kẽ*p*dinti (duoną kẽpdiname), kóšdinti, sù*k*dinti, ver*p*dinti... Rašydami grai*b*styti, rašome jau ir gráibsčioti, o šalia jų ir gū̃žčioti (plg. gūžt, gūžti, gūžtis: „man vis gū̃žčiodama, tū̃pčiodama ji linksėjo, pečiais gūžčioja", p. nustebęs trauko)... srū̃bčioti (plg. sruobti, srūbt), šlubčioti (plg. šlubas, šlubuoti), žibčioti, žybčioti (plg. žibt, žybt...).

§ 28. Burbt, burbtelėti („bùrbtelėjo ką, ir vėl nutilo"); čiūžt, čiūžtelėti; dilgt, -elėti; dingt („dingt man į galvą"), -elėti; dribt, -elėti, glimžt, -elėti; grybšt, gribšt, grybštelėti; gūžt, gū̃žtelėti („višta gūžt ir stovi laukia; mergelė gūžtelėjo man, ir dingo iš akių"), lyžt, -elėti; lužtelėti; siūbt („siūbt jam lazda per nugarą"), -erėti; srūbt, -eilėti (strūbt, -lėti); stabt, -elėti; ūžt, -elėti; žybt, -elėti; žvilgt, -erėti.

Kilmine rašyba rašome ir būtųjų ištikimų vaizdeláičius, vadinamuosius „ištiktukus", kuriuos tarydami jungiame reikšme su rašomais iš kilmės paprastaisiais veiksmažodžiais. Ta pačia rašyba einame paskui rašydami jau ir padaromus iš jų akimirkos reikšmei veiksmažodžius (čiūžtelėti, lyžtelėti, žvilgterėti...). Jų kilmę kište iškiša čia dažniausiai, neilgai galvojus, tokie veiksmažodžiai ir šiaipjau žodžiai, kaip antai: burbti („ką tu čia burbi?"), deñgti, déngti („šuo

kad dengė, kad dengė, vydamasis kiškį"), čiuožti, čiaužti, griebti, gūžti, liežti, siūbuoti, sruobti, stabyti, stabdyti, burbulas, lyžis („ne vienu lyžiu ir krislas išliežiamas"), žaibas (žiebas), žvilgis („kiek žvilgių žvelgė, tiek galvą lenkė; vienu tuo žvilgiu ką jis galėjo nužvelgti!").

Taigi šituos žodžius ir žodelius rašome irgi iš kilmės (žr. § 34).

§ 29. Gniáužtas, gniáužta („jo lazdelės du gniáužtu tebus, visai trumputė; turiu dabar tave savo gniáužtoje; jį ir savo gniaužta apgniaužti galėtum, visai mažutis"); griežtas („gríežtas pasakymas, pasakyk man gríežtai, рѣшительно); gūžtà, gū́žta (višta gũžiasi, pasìgūžė, gū́žia), rẽžtas („savo rẽžtu nuėjo, viską dirba senovės rẽžtu"); žlugtas („vakar jų žlugtą žlugo").

Čia turime daiktavardžių ir būdvardžių, kurie eina kalboje ir veiksmažodžių dalyviais (participia); be to, jų kilmė lengva suvaikyti ir iš kitų žodžių, kurie dažnai vartojami kalboje tam pačiam reikalui. Ir šios rūšies žodžius rašome iš kilmės.

§ 30. Béržtva, beržtvýnas, bìržtva (beržynas, báltamiškis); dañgtis (покрышка, stogas; plg. danga, dengti, dangstyti), darbštus (darbùs, darbingas, kurs darbą dirba, netinginiauja); degsnìs, degsnỹs (vieta, kur išdegusi pieva, giria; „raiste tokie gilūs degsniaĩ, tokios gilios dẽgsnys, net išbristi sunku; aš ir dẽgsnį užuodžiu"; plg. dẽgis, kūno dẽgis, nudeginta, nutvilkyta kūno dalelė); dribšas (kurs tuoj sudrimba, sudribėlis); geležtė (peilio geležtė, geležėlė, geležis); gniū́žtė (miltų, sviesto, sniego gniūžtė, plg. gniūžis, gniužulas); gabštas (gabas); gõbšas (gõbas, pragóbėlis, gãbas, gobus, godus žmogus, gobuklis, gobulys); graibštùs, grabštùs, graibštukas (vagiliukas), gribštus (graibštus; plg. gribšt, grabšt; grabštelėti, graibstyti, grabstyti, gribišas); graĩbštas (samtis, kuriuo žuvis „graibsto, gráibsčioja", pakraščiais gaudo); gráižtvos, gráižtos (graižaĩ, -žùs), graižtaĩ, -tùs („kibiro gráižtvos, graižaĩ, graižtaĩ nupuvo, reik ir vėl griežti"); grąžtas („grąžtu skylę gręžia, skyles grąžo"); linų grýžtė (ir grỹžtė, gryžtẽ, gryžčià, gryžulẽ; „linų saują

g r i e ž i a“, apskritai susuka, suriša); g r ẽ b s t ė s, p a g r ė b s t a ĩ (maigai), p a g r ẽ b s t o s, p a g r ẽ b s č i o s (patáršos, kas pagrėbstoma arba pagrẽbstytina), k n i b č i u s (kurs vis ką nors knebinėja, vis į ką įknibęs); k n i ū́ b š č i a s („jis k n i ū b š č i a s guli“, plg. k n i a u b t i s, k n i ū́ b o t i); l ū́ ž t i s, l ū́ ž t v ė (miško vieta, kur yra daug išlaužų, išvartų; miško išlauža, išvarta); m a l ž t ì s (удой, „įdavė karves į m a l ž t į“, ganyti ir milžti; „ji daug turi m a l ž t i ẽ s“, melžiamų karvių); m a ž t i t e l y s, -t e l a i t i s, -t e l ė l i s (mažučiukas); o ž k a (ožys); m i g̃ š a s (miegalis), r ú o ž t a s („r u o ž t a i s, ruožais lyja“); s a g t i s (sagà, sagutė); s l ú o g t i s (slógas, sloga, velėnos, akmens, kuriais linus, kanapes mirkydami prislėgia, p r i s l ó g i a, s l ó g o; s l ú o g č i a i s prislėgia...); s m a ĩ g t i s (smaigelis, smaigas), s r á i g t a s (болтъ; plg. s r a i g ė, s r a i g u t ė, раковина, гайка); v a g t ì s („v a g č i à pasiėmė“, nematant, pasivogęs); v a r g š a s (varguolis, vargo žmogus); ž i n g s n i s („ž i n g s n į ž e n g i a“); ž l ù g t i s (žlugtas; „jie ž l u g t į ž l ù g i n a“).

Ir šios rūšies žodžių nesunku susekti kilmė. Jie taip sumizgę savo reikšme su kitais mūsų kalbos žodžiais, čia pažymėtais, jog neskiriame jų nuo tų žodžių nė rašyba. Taigi ir šios rūšies žodžiams naudojamės kilmine rašyba: jų kilmė matyte matyti iš tų pačių žodžių, su kuriais jie surišti gyvoje, paprastoje žmonių kalboje.

Pažymėjimas. Rašome d a i k t a s, k i p š a s, s k a p t a s, s k a p t u k a s, s t r i k t a s (su **k, p**). Žodžio „skaptas“ nerišame su „skobimu“; antra vertus, žodžio „skobti“ vietoje vartojame ir „skopti“ („skaptas“ sakomas rašomojoje kalboje ir ten, kur nėra nei „skobti“ nei „skopti“; „skaptù“, skaptukù dažniausiai ne „skobiame“, bet s k a p t u o j a m e). Tarydami žodžius d a i k t a s, k i p š a s, s t r i k t a s, nė kiek nerišame jų reikšmės su „dáigu (diegu, diegimu, dygimu), kibimu, strigimu, srigimu“. Šitie žodžiai kad ir turėtų ką bendra kalbos moksle su „daigu“ ir t. t., — čia gali kilti ir didelių abejojimų, — bet kalboje nėra jie su tais žodžiais jungiami.

§ 31. B ė g s e n a (arklio b-na, plg. „žmogaus e i s e n a, mokinio r a š y s e n a“); b r ė ž t u k a s (brėžti, brėžtas, įbrėžtas); d e g t u k a s (degti, degtas); d i r b t u v ė (dirbamasis sta-

las, „varstotas“; dirbamoji troba, мастерская*); gaubtuvas, gaubtuvės, gremžtukas (скребокъ); griežtuvas; jungtuvės (вѣнчанiе), megztuvẽ (kuo tinklą mezga); milžtuvė; žlugtuvis (kubilas žlugtui žlugti).

Žodžiai su šios rūšies priesagomis (-sena, -tukas, tuvas, -tuvė, -tuvis) gaunami iš veiksmažodžių liemens; tą dalyką, tą jų kilimą iš to liemens, neiškenčiame ir rašyboje nepažymėję senu papratimu.

Pažymėjimas. Rašome betgi žiuptùvis, žiuptuvas, žiupčius (krepšys, maišelis abrakui, ant arklio galvos pakabinamas), su **p**, ne **b** žodžio viduryje: viena, veiksmažodis žiaũbti labai retai vartojamas („snukį žiuptuvu apžiaubia“); antra, žodyje žiuptuvas nėra nė dvibalsės **au**, kurią turime veiksmažodyje (žiaũbti); trečia, žiuptuvas ir tariant nedaug terišamas su veiksmažodžiu žiaubti („žiuptuvo“ vietoje sakoma dáiktais, tarmėse, ir „žiuktùvis“).

§ *32.* Bambsóti („gyvulys, šuo bam̃bso“; plg. bamblys, jau bam̃bsta jėrelis); bimbsóti („ko čia bimbsaĩ“; plg. bimbalas, bimbti); dygsėti („akmenėlis dygsėjo, koją diegė, kas čia dỹgsi man“; plg. dygėti, dygus); dygsóti („kažin kas šone dỹgso“); dilgsėti (dilgėti); dingsėti (dingėti, „širdy man dingsėjo“), dingsóti („diñgso, dingsojo vis man širdy, galvoje“, plg. dìngotis (tartis, manytis): „dabar ir jis dìngos, -gojos, -gosis nebe dulkė esąs; dìngojaus neperjosiąs per jūrelę“); drybsóti, dribsóti („šuo drỹbso patvory; nedrybsók, nedribsok“, plg. drýboti, dribti); kniūbsóti (plg. kniūboti); knybsóti (būti į ką įknibus, knýboti, knỹburiuoti); smurgsóti („nusmùrgus“ lindėti, kiūtoti: „smur̃gso, it katinas užpeleny“ ; spréngsėti („šuo sprengsi, ką kieta nurijęs“, plg. sprangus, springti); žagsėti (žegčioti, žiogčioti; kai žagulys ima, žmogus žagsi); žybsóti, žibsoti (plg. žybt, žỹburiuoti, žibt, žibčioti, žibėti: „pavasarį rugiai žỹbso; žiburėlis, žvakė žybso,

---

*) Plg. máltuvẽ (kuo malama, girnos; kambarys, kur girnos stovi), spaustuvẽ (печатный станокъ, печатня, книгопечатня), virtuvẽ (vietelė, kur verdama, verdamas ugniakuras, плита; trobos kambarys, kur verdama).

žiedas žibso“); žirgsóti (išžirgam, išsižergus sėdėti, stovėti); žliugsėti („kurpės prisemtos žliùgsi“, plg. žliugėti, žliuginas); žvigsėti („paršeliai žvigsi“, plg. žviegti, žvigýti); žvilgsėti (plg. žvilgėti, žvilgt, -erėti, žvilgis).

Veiksmažodžiai su priesagomis -soti, -sėti, jei šalia jų vartojami ir kiti jų kilmės žodžiai (su **b**, **g** šaknies gale), yra rašomi paprastai iš kilmės. Rašydami dygėti, žibėti, žybt, žvilgėti ir t. t., rašome ir — dygsėti, dygsoti, žibsoti, žybsoti, žvilgsėti ir t. t.

§ 33. Sukdinti, verpdinti; plukdyti, tupdyti, graibstyti, smaigstyti, gráibsčioti; dilgsėti, žybsoti; žybt, žibt, žybtelėti; grąžtas, žlugtas, gniáužta, gūžta; dangtis, smaigtis, gniūžtė, gryžtė (gryžčia), lūžtvė (lūžtis), beržtva, gráižtvos, bėgsena, žingsnis, gobšas; degtukas, graužtukas, gaubtuvas, gaubtuvės, milžtuvė, žlugtuvis; dribčioti, gūžčioti, šlubčioti, knibčius, grėbstės, pagrėbstos (pagrėbstai), graibštas, graibštus, gribštus, darbštus, kniūbščias (žr. §§ 27—32).

Jau anksčiau (§ 27) pasakyta, jog iš kilmės rašome pirmiausia įvairias to paties žodžio lytis. Be to, iš kilmės rašome žodžius ir ten, kur turime reikalo (po **b**, **g**, prieš **t** ir po **ž**) su priesagomis: -dinti, -dyti, -styti, -ščioti, -sėti, -soti, -sena, -snis, -šas, -t, -telėti (-terėti, -telti, -terti), -ta, -tas, -tis, -tė, -tva, -tvė, -tukas, -tuvas, -tuvis, -tuvė, -čioti, -čia, -čius, -sta, -stė, -stas, -štas, -štus, -ščias. Bet ir šios rūšies žodžiuose žiūrime kilmės tik ten, kur ji lengva suvaikyti nedidelio kalbos mokslo žmogui — kur žodžio kilmę kište kiša rašytojui ir kiti plačiai sakomi kalboje žodžiai, vartojami ta pačia ar labai panašia reikšme.

Ir čia, kaip ir kitur rašyboje (ir ne tiktai rašyboje), reikia, žinoma, įpratimo.

Kur žodžio kilmė rašytojui neaišku, kur jis neįpratęs rašyti tą žodį iš (nesuprantamos jam) kilmės, ten reikia rašyti — iš sveiko savo proto ir žodžio garsų.

§ 34. B a k s t („b a k s t jam į šoną“), b a k s t e l ė t i; b l i n k t („b l i n k t, atsigulė“); b u p t, b ū p t („obuoliukas b u p t žemėn; vaikas, obuolys b ū p t iš medžio“); d ė p t, d ė p t e l ė t i („marti d ė p t į anytą; d ė p t e r ė j o, bet nieko nepasakė“); d r y k t („d r y k t, pašoko, nušoko“); g i r k š t (durys tik g i r k š t; g i r k š t, išgėrė taurelę“); g u r k š t („g u r k š t, rydamas“); g i r k t („g i r k t, g i r k t gerklė; žąsys g i r k t, g i r k t — ir pakilo lėkti“); g r i k š t (g r i k š t, ir nulūžo; g r i k š t, g r i k š t, ir metė valgęs“); g r u k š t („g r u k š t, g r u k š t obuolį; g r u k š t, ir nuskilo šukė“); k l e k t („k l e k t, atsisėdo“); k l i u k t („k l i u k t, išliejo“); k r a p š t, k r e p š t, -e l ė t i; n i k s t, n i k s t e l t i; p u p t („p u p t jam į kaktą piršteliu“); p ū p t („p ū p t jam per nugarą šluota“); s p r a k t, s p r i k t („tik s p r a k t, s p r i k t jam į nosį“), s p r a k t e l ė t i, s p r i k t e l ė t i; s t r a k t („tik s t r a k t, ir pašoko“); š n a p š t, -e l ė t i („ką š n a p š t e l ė j o jam į ausį“); š v a p t, -e l ė t i, v i k s t, -e l ė t i („šuo v i k s t, v i k s t uodega; v i k s t, ir apsivertė“); z v a p t („z v a p t arkleliui rykštele, ir bėga“).

Šitos rūšies žodeliai yra arba garsãžodžiai arba tokie šios rūšies ištiktukai, kurie nerišami savo reikšme su kitais tos pačios šaknies, paprastai vartojamais, veiksmažodžiais. Rašome: „žąsys g i r k t, g i r k t; žąsys g i r k s i, g i r g a,“ kaip rašome ir k l i u - k l i u, k l i u k, k l i u k t, kiaušinis k l i u g a (kliuka), k l i u k s i, alų k l i u k i n a (krato, geria).“ Rašome ir k r a p š t, k r e p š t, n i k s t, s p r a k t, s p r i k t, v i k s t, nė kiek nerišdami tų žodžių rašybos su „kra*bžd*ėjimu, kre*bžd*ėjimu (plg. k r a *p š* t y t i), ni*z*gimu, išni*z*gimu, spra*g*ėjimu, spra*g*ilu, spro*g*ule, šna*bžd*ėjimu, vi*zg*ėjimu“.

Čia einame, kaip ir paprastuosius garsažodžius rašydami, tiktai g a r s i n ė s rašybos keliu (plg. § 28).

§ 35. a) Č e p s ė t i (чавкать); č i e p s ė t i (vištukai č i e p s i); d ė p s ė t i („įpykusi anyta tik d ė p s i į marčią,“ šnairuoja); d u n k s ė t i (mušant ranka sienon); g i r k s ė t i (gerklė, žąsys g i r k s i); k i r k s ė t i (žąsys k i r k s i); k l i u k s ė t i, k r a n k s ė t i, k r u n k s ė t i, k r e k s ė t i, k r u k s ė t i, k r i u k s ė t i, (kiaulė k r e k s i, k r u k s i, k r i u k s i); k v a k s ė t i (višta k v a k s i); l i u o k s ė t i (voverėlė l i ú o k s i); m i r k s ė t i (akimis m i r k s i m e); p y k š ė t i, p o k š ė t i (iš

„p y k š t, p o k š t — s ė t i“); s p y k s ė t i (švieselė s p y k s i); s p i n k s ė t i; s t r a k s ė t i (šarka s t r a k s i); š l i u k s ė t i; s t r i u o k s ė t i (kiškelis s t r i ú o k s i); t r e p s ė t i, t r y p s ė t i, ž l e p s ė t i (čepsėti).

b) D ė p s o t i („ko čia dabar d ė p s a ĩ“, šnairomis, iš šalies, per šalį žiūri); d y p s ó t i („ko čia d y p s a ĩ“, stūksai, plg. d ỹ p s t u r i u o t i); d e r k s o t i (negražiai gulėti); d r y k s ó t i (d r y k s o, kas išsidriekęs, išdrikas guli); d u n k s o t i („d u ñ k s o kas galvoje; žiūriu, d u n k s o“, kas neaišku, lyg rūku aptraukta, matyti, нѣчто неясное, туманное виднѣется); g a k s ó t i (būti, sėdėti be darbo...); g a r k s o t i („alkanas gyvulys, plikas žmogus... g a r̃ k s o“); g u n k s ó t i („ko čia g u n k s a ĩ“), k ė k s ó t i, k i o k s ó t i, k i ū k s ó t i, k i u r k s ó t i, k ū p s ó t i, k v a n k s ó t i, m u r k s ó t i, p ū p s ó t i, r ė p s ó t i (pasirėplinus, roblomis, rėplomis kėksóti), r i o k s ó t i, r o k s ó t i, r u n k s ó t i („kas ten ruñkso“, susirangęs guli, sėdi); s n a p s ó t i, s n o p s ó t i, s p y k s ó t i (plg. s p y k s ė t i, s p y k t e l ė t i, s p i n k s ė t i); s p o k s ó t i („du bėga, du gena, du s p o k s o, du k i o k s o, du r i o k s o, vienuoliktasis pliekia“, — jautis); s t y p s ó t i (plg. s t i e b t i s, s t i e p t i s, i š s t y p ę s, i š s t y b ę s, s t y p i n ė t i); s t ū k s ó t i (s t ũ k s o, kas kėkso negražiai pasistiebęs, kaip vilkas prieš staugdamas); š i u r p s ó t i, š y p s ó t i, v a m p s ó t i, v ė p s ó t i, v y p s ó t i (ухмыляться, улыбаться, šypsoti), ž i o p s ó t i.

Čia einame irgi garsine rašyba: rašydami šiokius žodžius, neturime galvoje ir akyse kitų paprastai sakomų žodžių, kurie mus kitaip rašyti ragintų.

Žemaičiuose esą sakoma vietomis ir „žióbauti (=žiovauti), akis išspoginęs klauso (plg. s p o k s o t i, ž i o p s o t i)“, bet taip bus sakoma ne plačiai: tie jų žodžiai sprendžiamos reikšmės visų mūsų rašybai negali turėti. Žodžiai: d u n k s o t i, r u n k s o t i, s t ū k s o t i rišti rašyboje su „d*e*ngimù, apd*e*ngimu, apd*a*ngstymu, susir*a*ngymu, staugimu“ — būtų lyg perdidelis ir, gali būt, perdrąsus galvos darbas, ką rašant. Rašydami „dergsoti, stybsoti“, rištume tuodu žodžiu savo galvoje t y č i a su „dergimu, sty*b*imu“, ne su der*k*imu, sty*p*ìmu“, — bet kam tas nereikalingas galvos darbas, rašant ar prantant čia rašyti? Rašydami „dy*b*soti“, rištume tą žodį tiktai su stovinčiu skyrium d a i k t a v a r d ž i u „dy*b*à“ (stulpas), — o to

šios rūšies ir šiaipjau veiksmažodžiams, jų rašybai, būtų lyg mažóka· Žodis „rioglinti, roglinti“ (išvestinis) žodžio r i o k s o t i, r o k s o t i rašybai irgi nieko griežtai nepasako: a) šalia žodžio „drėgnas“ (su **g**) turime rašomojoje tarmėje „atidrė*k*o, atadrė*k*o, atadrė*k*is“ (su **k**), — vienas žodis „drėgnas“ čia nieko nesprendžia; b) rašant „rogsoti“ (su **g**), reikėtų turėti galvoje ir akyse trumpesnis, ne išvestinis tos pačios reikšmės žodis, ir dažnai vartojamas arba, dar geriau, tam tikras pirminis veiksmažodis su **g** prieš balsę; c) rašydami ž i r g s o t i (žr. § 32) negi remiamės vienu žodžiu „žirglioti“; norėdami parašyti žodį r ė p s o t i „iš kilmės“, negi galime remtis vien žodžiu „ro*b*loti“ (= ropoti, rėploti)! Rašydami m u r k s o t i, rašome betgi s m u r g s o t i (plg. s m u r g t i, žr. § 32 ir 27, b).

§ 36. a) D ý k s n i s („d y k s n i a i s siuva, smaigsto; d y k s n i s d y k s n į varo; ne tiek d y k s n e l i ų vingrių raštelių, kiek graudžių ašarėlių“); s l ú o k s n a (lino, kanapės s l u o k s n a, pluoštas, волокно; snarpslỹs, vielà), s l u o k s n ỹ s, s l ú o k s n i s (linų s l u o k s n y s, žiupsnys; слой); ž i u p s n y s, ž i u p s n e l i s (plg. ž i u p t u v i s, ž i a u b t i).

Čia rašoma dabar ir **g** žodžio viduryje (rašoma bent „dygsnis, sluogsnis“). Tų žodžių kilmė jungiama, matyti, su „dygimu, dygumu, daigu, diegu, slėgimu, slogimu, slógymu (ir žiau*b*imu)“. Bet žodžiui d y k s n i s raidė **g** tiek tetinka, mums rodosi, kiek ir žodžiui d a i k t a s (žr. § 30). Rašant s l u o k s n a, s l u o k s n y s, s l u o k s n i s, žodžiai „slėgimas, slogimas, slógymas“ (žodžiai su **g**) neateina betgi į galvą rašytojui; rašyti čia **g** būtų, viena, perdrąsu, antra — persunku išteisinti toks rašymas nedidelio kalbos mokslo žmogeliui. Del ž i u p s n i o (ir ž i u p t u v i o) nieko čia nesakysime: tuodu žodžiu ir rašomu paprastai su **p** (žr. § 31).

b) B a i k š t u s (b a i k š t u s gyvulys), b a k š t y t i (plg. badyti, bastytis, bakstyti, baksčiau, bakščiau, bakštyti), i š v i r k š č i a s (ir i š v i r š č i a s, i š v i r s t a s), l á i k s v ė (laisvė), p a u k š t i s, p l ó k š č i a s (žem. p l ó k š t a s), p l u o k š t a s (pluoštas), p ė k š č i a s, p ė k š t i n i n k a s (pėsčias, pėstininkas), r a i k š t ė, r a i k š t i s (raištis); š a u k š t a s (plg. „ližè duoną į krosnį š a u n a, p a š a u n a, š a u k š t u Dievo dovanas į burną — stumiame, š a u n a m e“), v i r k š -

čia (peilio, dalgio virkščia, žirnių virkščios); kugždėti (kužėti, kuždėti), palagzdỹs (palazdys), palagždžiai, palagždys (pavasario gėlė); šeimýnykštis, žvaigždė (žem. žvaizdė).

Savotiškam garso reikalui, — kad patogiau ir lengviau būtų taryti žodis, — prieš **st, št, zd, žd,** įsistatome dažnai žodyje dar **k** arba **g**. Taip darome ypačiai tarydami žodžius, kurių reikšmė nutolusi nuo kitų tos pačios giminės žodžių: vietomis yra sakoma raikštė (платокъ), bet — raištis (ryšys), o kai-kur ir „raištis" (ryšys) pavirsta kalboje visur „raikščiu". Šitų žodžių šaknyje nėra prieš priesagą nei **k**, nei **g** (plg. baikštus ir baidytis, bakštyti ir badyti...). Žodis šaukštas bus šiaip susidaręs: „šau-stas, šauštas (plg. „šeši, šąšlavos"), šaukštas".*)

Įspraustinę priebalsę (**k, g**) rašome tokią, kokią girdime, — einame garsinės rašybos keliu.

c) Anksti, ankstybas (-vas), añkštas, áukštas (высокій), aũkštas (ir áukštas, чердакъ, этажъ; iš aũkšto = lig laiku, iš añksto, свысока); baukštus („koks tu baukštus"), bukštùs (baikštus, baukštus); dičkis, dirksnoti („jau dirksnoja", ima lynoti, snyguriuoti), dručkis, girkšnoti, gurkšnis (gurkšnys, plg. „jis gurkia, gurgia"), gurkšnoti, inkstas, lukštas, mãkštys (akinių makštys), nikstas („kai nikstelia kas koją, nikstą kartais neišmanėliai riša"), rekstys, rekstis (rẽzginės), rykštė, rūkštelė, rūkštynės (rūškynės); rūkštus (žem. rūkštas), rukštelti; raukšlẽ (veido raũkšlės), rūkšlẽ (drabužio rũkšlės), rùkšlos (raukšlės, rūkšlės), raũgžlės („kaktos raugžlės tirtėjo"), rupšnóti (ėdrinėti), saldžiarũkštis, skir̃pstas (plg. skir̃stguobis: „čia yra guobų, skirstguobių, vinkšnų, skroblų"), šmaĩkštis (smaigtis, smaigelis, draudyklė), šmaikštùs (šm. arklys), šmárkštus (šm. vyrukas, gyvas, greitas, linksmas)...

---

*) Lietuvos paukščiai senovėje dažniausiai „pautus" dėdavo (dabartinių „kiaušių" ir „kiaušinių" vietoje). Vietomis ir dabar jie „pautus" tebededa. Nuo tos savo ypatybės bus ir praminti tie mūsų gyvuliai. Kad jiems dabar teduotų Lietuvos žmonės vardą, juos, gali būt, „kiaukščiais" pramintų.

Šitos rūšies žodžiai senovėje, — nors keli jau šimtai metų mūsų rašyba yra kilminė, — buvo rašomi iš garsų — taip, kaip jie girdėti.

Žodžiai anksti, ankstybas, ankštas pradėta rašyti su **g** (**k** vietoje), man rodosi, kun. Jauniaus (jo rašyta ir „augsas" = auksas), bet juos dabar, kiek matyti, beveik visi rašome su **k**. Nesenai pradėta rašyti ir „augštas, baugštus, rūgštus, rūgštynės, rùgštelti, saldžiarūgštis" (su **g** žodžio viduryje, **k** vietoje). Kiti šios vietos žodžiai, tame tarpe ir skirpstas (plg. „apskir*b*ęs, suskir*b*ęs, apkir*p*ęs, sukir*p*ęs pienas; suskir*b*usi žievė") — rašomi ir dabar, kaip girdimi (su **k**, **g**, **p**).

Rašant „anksti, ankstybas" (su **g**, ne **k**), buvo turėta galvoje, tur būt, tokie žodžiai, kaip antai: lot. angustus, liet. éngiu, angà. Bet žodžio kilmės taip toli mes, kaip jau pažymėta, nežiūrime.

Áukštas (высокiй) ir aũkštas (чердакъ) pradėta rašyti su **g** del tokių žodžių, kaip: augu, áugalotas (рослый), áugalas, ūgis. Bet ir čia, man rodosi, pertoli ieškota paprastajai rašybai žodžio kilmės: nei áukštas (высокiй) nei aũkštas (чердакъ) nereikėtų rišti rašyboje su „augimu", ir žmonės čia, ką kalbėdami, to „sąryšio", tur būt, nemato; vietomis aũkštą vadina „*t*aukštu" (iš „antaũkšto"), — kad rištų tą žodį bent kiek su „augimu", to **t** žodžio pradžioje čia neprikištų.

Žmonės, kalbėdami apie rū*k*štį, rū*k*štelę, rū*k*štynes ir rašydami tuos žodžius, neriša jų, matyti, ir su „rūgimu": rūkštynių vietoje yra sakoma gana plačiai rūškynės, rūškyniai, ne rūžgynės (tariama su **k**, ne **g** prieš balsę).

Rašome ir rekstys, rekstìs, nikstas, inkstas, nerišdami jų su „rezgimu (plg. rẽzginės), nizgimu, ingimu" (plg. nuingėlis, „kaimynas jau ìngsta" = eina menkyn, vis vargingiau, vis menkiau, siauriau begyvena).

Rašome ir dičkis, dručkis, lyg „pamiršę", jog „di*č*kiui" tiktų ir **dž** (plg. didis, didžio), o dr*u*čkiui" — ir **ū** ir, gal būt, **tš** žodžio viduryje (plg. drūtas, drūktas).*)

---

*) Tokie žodžiai, kaip „dičkis, dručkis", yra tam tikros „pravardės", kurios giminiuojasi su pavardėmis, o pavardes rašome ne iš kilmės (žr. § 37).

Mūsų ir mókytiniai, ar šiaip ar taip, nejaučia, tur būt, jog žodžiuose baikštus ir baukštus turi būti viename **k** (plg. bai-mė, bai-dyti; žr. b), antrajame — **g** (plg. baugus, -ginti).

Rašant visi šitie žodžiai „iš kilmės“, reikėtų dar vienas dalykas gerai turėti galvoje: čia, prieš galūnes -sti (-stas), -štas, -štus..., kad ir nebūtų žodžio šaknyje nei **g**, nei **k**, žmogus pačiam garso reikalui, nežiūrėdamas nė žodžio kilmės, spraustų dažniausiai dar **k** arba **g** — tą, ką jis girdi, tarydamas patį žodį (žr. b). Kad žmonės, tarydami ir rašydami šios rūšies žodžius, jaustų dar jų kilmę (jų kilimą iš veiksmažodžio šaknies), nesakytų, man rodosi, vietomis nė — raugžlės (raukšlių vietoje): čia, veiksmažodžio šaknyje, yra, kaip sau norite, **k**, ne **g** (plg. raukiù, surùko), bet žmonės daro sau vienoj kitoj vietoje žodį raugžlės (su **g**) ir tiek, visai pamiršę, betarydami berašydami tą žodį, apie „rau*k*imą, ru*k*imą“.

Šios rūšies žodžius rašome taip, kaip juos girdime, nesukdami sau galvos, ar čia senojoje jų šaknyje yra **k** ar **g** ar **b** (plg. skirpstas), ar čia tiktai įsispraudusi tariamam reikalui **k** arba **g**, — ir betgi einame čia, mums rodosi, tų senųjų mūsų rašytojų takais, kurie kelis šimtus metų, daug ką rašydami iš kilmės, čia žodžio garsus tereiškė rašte. Spręsti čia mokantis rašyti, ar čia šaknyje yra **g** ar **k**, ar čia tik įsispraudėlė **k**, **g**, — būtų lyg perdaug.

§ 37. Aukštuolis, Berūkščiai (*B—ų* kaimas), Daugirda, Daukanta, -tas, Daukšà, Daukšys, Daunora, Deksnys, Dičpinigaitis, Klipšys, Mikšas (plg. migšas, Mikšys), Ožalas (plg. ąžuolas), Oškinis (plg. ožka), Pigdagis, Pilkainis (plg. pilkalnis, piliakalnis), Puzdešris, Ūškurys, Uškurys, Uškuraitis, Ušpaliai, Vaižgantas, Vireliūnas (plg. „v*y*ras, -elis, -ūnas“), Vizbaras, Vizgirda, Vyšpiniai.

Tikriniai daiktavardžiai (žmonių pavardės ir atskirųjų vietų vardai) rašomi taip, kaip jie yra kame tariami.*)

---

*) Tiktai pavardę „*I*čas“ rašome ligi šiol betgi kažin kodel „*Y*čas“ (ne taip, kaip ją tariame).

Iš kilmės rašomi dažnai tik kurie-ne-kurie vietų vardai, tokie kaip antai: Ožkinė, Ožkabaliai, Pikžirniai (iš „pikt-žirniai“), Sausbaliai (plg. „ožka, ožkinis, ožkų balos, sausos balos“). Kur vietos vardo kilmė visai nebejaučiama tariantiems jį žmonėms, ten ir šios rūšies vardai rašomi ne iš kilmės (plg. „vyžpiniai, vyžų pynėjai“ ir „Vyšpinių“ kaimas).

§ 38. Įsukti, išsukti, užsukti, įakėti; dalgiakotis, žvakìgalis, didžpinigis, didžturtis; nekláužada, smaližauti (smailižauti), kada-ne-kada, kurie-ne-kurie, kai-kurie. Bemaž (beveik), tiesiog (tiesiogiai), pats, rods, berods, tad („aš rytoj savo vyrus susišauksiu, tad jie tau viską išklostys; šalta buvo, vėjas pūtė, tad raudoni mano veideliai“), tat („kas tat sakė? visa tat bus aišku dabar; ką jam už tat duosi?“).

Žodžių priešdėliai **į-, iš-, už-** rašomi visada vienaip, šios rūšies žodžius tariame, žinoma, labai nelygiai (tariame „ysukti, insukti, usukti, yakėti, inakėti“).

Vietomis sakoma yra ir „dalkotis, žvagalis“, bet ir tos rūšies žodžius rašome iš kilmės (dalgkotis, žvakgalis) arba, dar dažniau, su jungiamąja balse — pilnesnius (dalgiakotis, žvakìgalis, didžiaturtis); pilnai jie dažnai ir tariami.

Sudurtiniai žodžiai, kurių atskirosios dalys jau ir sakytojui tariant nebeaiškios, rašomi taip, kaip jie girdėti: rašome nekláužada, smaližauti, smailižauti, kažin, ne „neklausžada, smailližauti, kasžin“.

Žodžiai, susidarę iš kelių sveikų žodžių ir įgavę kalboje vieno žodžio reikšmę, yra jungiami dažniausiai brūkšneliais: kada-ne-kada, kur-ne-kur, ką-ne-ką, („k.-n.-k. ir jis pasako“), kurie-ne-kurie (retas kas, ne dažnas), kai-kurie, kai-kas*).

---

*) Rašant visai skyrium „kai kas, kai kurie“, išeitų ir painumų, neaiškumų tekste: plg. „kai kas, kai kuris kalba (когда другіе говорятъ), aš visada tyliu“ ir „kai-kas, kai-kurie (кое-кто) ir man pasako; kai-ką (кое-что) ir aš žinau“.

Žodžiai, kurių galai yra nutrupėję arba sutrumpėję, — kurie tariami dažniausiai del to trumpai, — yra rašomi iš kilmės. Rašome: anuomet, bemaž, kuomet, niekumet, pats, pãts, viešpats, šiemet, tad, tat, tiesiog, visumet (= anuo metu, be maža, be maža ko, kuo metu, nieku metu, plg. „nieku būdu, nieku gyvu“, kilmin. paties, dg. vard. patys, sen. pates, sen. kilmin. patų, viešpatų, vard. viešpatis, šiemetai, tada, tatai, tiesiogiai, tuo metu, visu metu).

Šitų žodžių tarpe turime sudurtinių ir kartu nutrupėlių.

Del visų šios rūšies žodžių rašybos reikėtų, žinoma, kiek plačiau pakalbėti. Tų žodžių rašybos dalyką, del laiko trumpumo, atidedu antram „Mūsų rašybos“ leidimui: tada daug kas ir čia geriau, tikiuosi, paaiškės.

§ 39. a) Báimė, káilis; smáugti, ráugti, áuklė, snáusti, áušta, atáušta (karštas viralas), ráuti, -siu, šáuti, -siu; kiáutas, šiáudas, džiáuti, čiáudėti; méilė, séilė, píeva, svíestas, síetas (síetrėtis, sietýnas), dúona, púodas, kúosa (галка), rúožtas (rúožas), kálvis, káltas (долото), šáltas, sámtis, rándas, tvártas, várna, kéltas, sémti, žéntas, gérti; vìlna, kìmša, Rìmša, pìntys, pùlti, kùlti, kùmščia, dùmti, skùndžiau, kùrpė, dùrti, kùrti; kąsnis, bręsti, įrankis, žįsti („vaikelis nori žįsti“), ýla, výras, barstýti, darýti, rašýti, darýsiu, rašýsiu, darbýmetis, padė̃ti, padė̃siu, saulė̃tekis, šókti, -siu; šónas, šilóvarnis, kapóti, roksóti, kioksóti, dū̃mai, rū̃gti, skų́sti.

b) Baĩgtis, gaĩla, kaĩlius (kailiadirbỹs), aũtai, jau aũšta (švinta), smaũkti, raũkti, šaũkti, daraũ, mataũ (žm. daráu, matáu), raũs, šaũs (žem. ráus, šáus), džiaũgsmas, džiaũs, mačiaũ (žem. džiáus, matiáu, mačiáu); peĩlis, veĩslė, siẽtas (saĩtas), skiẽtas, riẽkti, miẽšti, kuõdas, ruõštas (ruošà); kal̃tas, al̃psta, šal̃tis, kam̃štis, kam̃pas, rañdas (atsirañda), var̃nas (juodvarnis,

kranklys, krunklys), dar̃žas, par̃šas, vel̃ka, rem̃ti, keñčia, meñkas, ger̃gžti, pirštą per̃šti, ver̃žti, vil̃nys, vil̃kas, drim̃ba, iñdas, pakliñda, gul̃bė, gul̃ti, gum̃bas, siuñta, šuñta, siuñčia, skuñdas, šuo ur̃zgia, kur̃čias; rãšome, tãšome, rãštas, rãtas, bą̃la, grą̃žtas, šą̃la, dẽdame, mẽtame, mẽtmens, rẽtas, verpẽtas, nẽša, švę̃sti, tę̃sti, rẽtis, dẽs, sudẽs, siūlẽ, musėlẽ, šį̃la, svį̃la, į̃deda, į̃neša, į̃ra, barstỹs, darỹs, rašỹs (žm. barstýs, rašýs), rū̃kti, (ėmė) pū̃sti, pū̃tė (vėjas), (šienas) džiū̃va, pū̃va (džiū́sta, pū́sta), sių̃sti, skų̃s (žem. skų́s), õšti, lõšti, šõks, šõkis („mes čia šõkį šókam"), kienõ, kõ.

c) Kàs, kuonè, vištà, visà ruošà, visàs tróbas, neštè nẽša, vežtè vẽža, nèšti, vèžti; noriu, kad atnèštų (ir atneštų̃); lìs (žem. lýs), kìbs, vagìs, pirtìs, martì, kartì, ausìkaras, naktìbalda, akìplėša. Vìsos kìtos tróbos. Šùs, nušùs, pabùs (pabùsti), pabùs (pabūti), sūnùs, sunkùs, sūrùs. Medùs saldùs. Visì bùvo; pasùk dešinẽn, sùko kairẽn; viršùgalvis.

Dvibalsės ir ilgosios balsės, jei krinta ant jų žodžio kirtis, yra tariamos dvejaip: a) žodžio skiemuo tariamas tvirtai pačioje pradžioje ir balsas tuojau nusileidžia žemyn (tvirtaprãdis skiemens ilgumas) ir b) žodžio skiemuo yra tariamas tiesiog tęsiamai, kiek tvirčiau į galą, balsas lyg kila prieš galą aukštyn (tvirtagãlis ilgumas). Tiems žodžio kirčiams žymėti naudojamės dviem ženklais — tvirtapradžio ilgumo kirčiui (ráugti, kárvė, výras) dešininiu (krintančiu iš dešinės ženkleliu), tvirtagaliui kirčiui (raũkti, par̃šas) riestiniu ženkleliu. Dvibalsių **il, im, in, ir, ul, um, un, ur** (žodžio gale ir prieš priebalses), — jų pirmoji dalis nėra tariama rašomojoje kalboje tęsiamai (žr. § 9, b), — tvirtapradžiui kirčiui žymėti (tvìrtas, pìlti...) — naudojamės tiktai trumpųjų balsių kirčiu.

Trumposioms balsėms, žodžio gale ir negale („vaikai tuojau pabùs, subùs, visi subùdo, sukìlo"), kad reikia pažymėti kirtis, naudojamės kairiniu (krintančiu iš kairės žemyn, dešinėn) ženkleliu.

Visus kirčius, norėdami trumpai juos nusakyti, vadiname: dešininis ('), kairinis (\`), riestinis (~).

Šituos kirčius vartojame visus tris kalbos moksle (gramatikose, žodynuose). Paprastajame rašte, kirčiui pažymėti, tenkinamės dažniausiai dviem ženkleliais — kairiniu (trumposioms balsėms ir dvibalsėms su trumpa prmąja balse) ir dešininiu (ilgosioms balsėms ir dvibalsėms su tariama tęsiamai pirmąja balse). Čia, paprastajame tekste, žymėdami žodžio kirtį, rašome: pabùs, kibìras, pìrmos, šónas, óšti, lóšti, pirmós, láuk (paláuk), káltas, rándas, kàltas, -tà, ràndas (randasi).

Be kilminės rašybos, mūsų raštuose pasirodo kartais ir garsinės rašybos pavyzdžių.

„Vainikėlio" (1916 m.) rašyba garsinė: ištisiniuose žodžiuose priebalsės rašomos visur tokios, kokias girdime, tardami žodžius. „Vainikėlio" rašoma: laušti, laušdamas; grįšti, grįždamas; košti, koždamas; mesti, mezdamas; skųsti, skųzdamas; veisti, veizdamas; zirsti, zirzdavo; lipti, libdamas; drėpti, drėbdamas; miešti, mieščiau, miеždamas; meščiau, veščiau; raštas, raščiukas; aukštas, aukščiau, aukščiausias; drapstyti, drapščiau; žvaigždžių (mokslas), bergždžia (karvė).

„Santaros" rašyba (1917 m.), matyti, irgi garsinė, bet čia rašoma jau kitoniškai. Šituos „Vainikėlio" žodžius „Santara" rašytų: laušti, laušdamas; gryšti, gryšdamas; košti, košdamas; mesti, mesdamas; skūsti, skūsdamas; veisti, veisdamas; zirsti, zirsdavo; lipti, lipdamas; drėpti, drėpdamas; miešti, miesčiau, miešdamas; mesčiau, vesčiau; raštas, rasčiukas; aukštas, auksčiau, auksčiausia; drapstyti, drapsčiau; žvaiksdžių, berksdžia.

„Santara" savo rašybą skiemenine dabar vadina (jos pagrindai nėr dar plačiai paaiškėję).

Ir garsinė rašyba tuoj pradžioje, kaip matome, jau gerokai suskydo, — ir to skydimo dar galo nematyti.

Rašybos žodynėlis.

Akėti, - ja, - jo.
Akimirka.
Akiplėša.
Akyvaizda *(žem.)* ir akivaizda.
Anksti, ankstybas.
Ankštas, - ta.
Apačia, - čios, - čiai.
Apjuosti.
Arklidė, arkliganis.
Atkerti, - kęra (- kersta), - kero.
Atlyžti, - ta, - o.
Atoslūgis.
Áuklė.
Áukštas (высокiй).
Aũkštas (чердакъ, этажъ).
Aũkštininkas, aukštỹnaikas, - náikas.
Aukštyn.
Avis, avys, avių; avidė.
Ąsa.
Ąsótas.
Ąsõtis.
Ąžuolas.

Baikštus.
Bakst, - elėti.
Bakstyti, bakštyti.
Balti, bąla, balo.
Bambsóti.
Baudžiava.
Baukštus.
Bemaž, bemaž kuo.
Beržtva, - výnas.
Bėgsena.
Bėk, bėkite.
Biaurus, išbiuro, pabiuro.
Bimbsoti.
Bimbt, parvirto.
Bimbterėti.
Birti, bįra, birsta, biro.
Bìržtva.
Bygzti, byzgia, - gė.
Byrėti.
Blinkt, atsigulė.
Brąsva (branda).
Bręsti, bręsta, brendo.
Brėžtukas.
Bukštus.
Bumt, parvirto (sudavė).
Bumbtelėti.
Bupt, būpt.
Burbt, - elėti.
Būstas, butas; būtas (b. daiktas).
Čiaudėti, - džiu, - di; čiaudyti, - dau, - do.
Čiūžt, - elėti.

Dáigstyti.
Daiktas.
Dalgiakotis.
Dalyti, - lija, - lijo ir dalinti, - na, - no.
Dangtis.

Darbštus.
Darinys.
Degsnis, degsnys.
Degtukas.
Deja; dejuoti.
Del, dėliai, del ko.
Derksoti.
Dėdina (dėdienė).
Dėpsóti.
Dičkis.
Didžturtis, didžiaturtis.
Dievažin, - ži.
Dilgsėti.
Dilgt, - elėti.
Dingt, - elėti.
Dingsėti, - sóti.
Dirbtinis.
Dirbtuvė.
Dirksnoti.
Dygsėti, - soti.
Dygti, dygsta, - go.
Dýksnis.
Dypsóti.
Drąsus, drąsa.
Dribsoti, drybsoti.
Dribšas.
Dribt, - elėti.
Drikst, - elėti.
Driksti, drįska, drisko.
Dryksóti.
Drýkt, pašoko.
Drįsti, drįsta, - so.
Dručkis.
Dunksoti.
Dūgzti, dūzgia, - gė; dūzgėti.
Džiūti, džiūva, džiūsta, ir džiūvo.
Gaksóti.
Galąsti, galanda, galąs; galąstuvas.
Ganiava.
Garbstyti.
Gardu, - džiáusia; gardžiai, - džiau, džiáusiai.
Gardžiakvapis (kvapusis).
Garksoti.
Gaubtuvas, - vės.
Gąsdinti.
Geležtė.
Gergžti, gergždžia, - dė, gergš.
Gesti, genda, gedo.
Gesti, gęsta, geso.
Ginėjas (kas gena, ginė).
Girksėti.
Girkšnoti.
Girkšt, nurijo.
Girkt.
Gižti, gįžta, gižo (gyžti, - žta, -žo).
Gynėjas (kas gina, gynė).
Gysla.
Glemžti.
Glimžt, - elėti.
Gniáužta, - tas.
Gniūžtė.
Gobšas.
Graibstyti, - sčioti.
Graibštas.
Graibštus, - ukas, grabštus, gribštus, - ukas.
Graižtvos, - žtos, - žtai.
Grasyti, gráso, - sė.
Gražinti, - žina, - žino, - žins.
Grąžinti, - žina, - žins.
Grąžyti.

Grąžtas.
Gremžtukas.
Gręžti, gręžia; gręšiu, gręš; gręžtukas.
Grėbliakotis.
Grėbstės.
Grėsti, gresia, grėsė
Griežtas, - tai.
Griežtuvas.
Grikšt, - elėti.
Grimzti, - ta, - do.
Griūti, griūva, griuvo.
Grįžti, - ta, - o; grįšiu, grįš.
Gryžtė, gryžčia.
Grukšt.
Gunksóti.
Gurkšnoti.
Gurkšnis, - ys.
Gurkšt, išgėrė
Gūžčioti.
Gūžt, - elėti.
Gūžta.
Gūžti, - žiu.

Idant.
Ienos.
Ieškoti.
Iešmas.
Ieva.
Imbuvys.
Impilas.
Indas.
Indėlis.
Inkapės.
Inkaras.
Inkilas.
Inkratai, - talas.
Intakas.
Intapas.
Irti, įra (irsta), iro.
Irti, iria, yrė.
Išgąstis; išsigąsti, - ta; išgąsdinti.
Išvirkščias.
Išvisti, išvįsta, išviso.
Iždas.

Įakėti, įarti.
Įbesti, įbeda, - dė.
Įdėti.
Įkyrėti, įkyrus.
Įmigti, įminga, įmigo.
Įnašos.
Įrankis.
Įsibesti.
Įspįsti, ispįsta, įspindo.
Įtakus.
Įvairus.

Jauja.
Jungtuvės.
Juosta, juosti.
Jūs (вы), jūsų (jūs).

Kadáise.
Karpyti, - pau, - piau, - pei.
Kažin, kaži.
Kąsnis.
Kąsti, kąsdamas.
Kelias.
Kęsti, kenčia, kentė, kęs.
Kiaušienė, kiaušinienė (pautienė).
Kieno.
Kilti, kįla, kilo.
Kipšas.
Knibčius.
Kniūbsoti.

Kniū̃bščias.
Knybsoti.
Kodėl (kod, kol), ko dėliai.
Kolei (kol).
Koš̃dinti.
Krabždėti, krebždėti.
Krapšt, krepšt.
Krapštyti.
Kugždėti.
Kuomet.
Kuone (mažne).
Kuriava (kuras).
Kurmis, - mio.

Labiau, - ausiai.
Ląsta, ląstos (ląstvos).
Lęšiai, - šiukai.
Lig, ligi, iki (§ 11, a).
Lipdyti.
Liuoksėti.
Lįsti, lenda, lindo, lįs.
Lyg, lygu (§ 11, a).
Lyti, lyja, lijo, lis.
Lyžt, - elėti.
Lūšis.
Lūžti, - ta, - o, lūš.
Lūžtis, - tvė.

Makštys.
Malžtis.
Manęs (manę), mane.
Mažti, mąžta, mažo, maš.
Mažtitelys, - lėlis.
Mąstyti (manyti...).
Megzti, mezga, - gė.
Megztuvė.
Mes (мы), mūsų (mūs).
Mesdinti.
Migzti, sumigzti, mįzga, mizgo, sumizgo.
Milžtuvė.
Mirksėti.
Mįslė, mąslė.
Mokinys, mókytinis, mókytojas.
Motina.
Murksoti.

Nei; nė, nė kiek, nė vienas (§ 11, a).
Niekumet.
Nigzti, išnigzti, nįzga, išnįzga, nizgo, išnizgo.
Nikst, - elti.
Nikstas.
Nusigąsti, - ąsta, - ando.

Ožka.

Pagrėbstai, - stos, - ščios.
Pailguotinas.
Painiava.
Pakinklai.
Paklusti, - klųsta, - kluso.
Papiūtis.
Patingti, - gsta, - go.
Paukštis.
Pažinti, - žįsta, - žino, - žins.
Pažintis.
Pažįstamas.
Pėkščias, pėkštininkas, pėsčias, pėstininkas.
Piaulai.
Piauti.
Pietūs.
Piliakalnis.
Piudýti (piū̃dyti, *žem.*).
Piuvenos.
Piūklas.

Piūvis.
Pokylis, potvynis.
Pradžia, - džios, - džiai.
Pupt, pūpt.
Pusiasalis.
Pūti, pūva, pūsta, puvo.

Raikštė, - tis (raištis).
Rašinys.
Rekstys, rekstis.
Rėžtas.
Rinkliava.
Roksoti, rioksoti.
Rugiapiūtė.
Rugigėlė, rugiagėlė.
Runksoti.
Ruoštas (ruoša).
Ruožtas (ruožas).
Rūkštynės.
Rūkštus.
Rūšis.

Sagstyti (segti).
Sagtis.
Saldu, - džiausia; saldžiai, - džiausiai.
Saldžiarūkštis.
Sambrėškis.
Sambrūzdis.
Samprotis, - tauti.
Sandarus.
Sándora.
Sangrėbos.
Sankalba.
Santaika.
Santarvė.
Santykis.
Sauja, -jelė.
Savaitė.
Savęs (savę), save.
Savitarpis; savižemis, savažemis.
Sąjunga.
Sąjūdis (sujudimas).
Sálažybos (lažýbos).
Sámalinis.
Sąmatas, sąmata(sąmota).
Sąmyšis.
Sąmojis, sámojingas.
Sąmokslas.
Sąmonė.
Sąnaris, - rys.
Sąravus.
Sąrova.
Sąsiauris.
Sąskaita.
Sąsmauka.
Sąspara.
Sąšlavos.
Sąvada.
Sąvarža.
Sąžinė.
Senti, sensta, seno, sens.
Siūbt, - erėti.
Siųsti, siunčia, siuntė, sius.
Skaptas, - tukas.
Skęsti, skęsta, skendo, skęs.
Skilti, skįla, skilo.
Skimt, skimbt.
Skimtelėti, skimbtelėti.
Skystas; skysti, -ta, skydo.
Skųsti, skundžia, - dė, skųs.
Sluogtis (slogas).
Sluoksna, - nys, - nis.
Smaigstyti.
Smaigtis.

Smurgsóti.
Spausdinti.
Spiauti, spiūvis.
Spyksėti.
Spoksóti.
Sprakt, sprikt, - elėti.
Spraktas, spriktas.
Spréngsėti.
Sprink, sprinkite.
Sprok, sprokite.
Sraigtas.
Srūbt, srubt, - elėti.
Stabt, - elėti.
Stačiaburnis.
Stačias, - čiausias; statu, stačiausia; stačiai, stačiausiai.
Straksėti.
Strakt, strikt, - elėti.
Striktas.
Striuoksėti.
Stūksoti.
Subruzti, subruzda (- zta), - bruzdo.
Sudužti, -dųžta, -dužo, duš.
Suk, sukis.
Sulig.
Sumažti, - mąžta, - mažo, - maš.
Sumišti, - mįšta, - mišo.
Sušlamti, - šląma, - šlamo.
Sūnus (сынъ), sūnūs (сыновья).
Svarbiau, - biausiai; svarbu, svarbiausia.
Svečias, - čiai, - čiams.

Šalia, šaly.
Šalti, šąla, šalo.
Šašti, šąšta, šašo.
Šeima, - mininkas.
Šeimynykštis, šeimyna.
Šiaipjau.
Šiemet.
Šilti, šįla, šilo.
Šlapiai, - piau, - piáusiai; šlãpia, - piáusia.
Šnapšt, - elėti.
Švęsti, švenčia, - tė, švęs.

Tad (tada).
Taipjau.
Tat (tatai).
Tavęs (tavę), tave.
Tąsyti, tąsus.
Tęsti, tęsia, - sė; ištęstas.
Tęvas (laibas).
Tiesiog, - giai.
Tinti, tinsta, tino, tins.
Tižti, tįžta, tižo, tiš.
Tįsoti, - so, - sojo.
Tįsti, - sta, tįso (tęstis, temptis).
Tobūlas.
Todel, to dėliai.
Tolei (tol).
Toliese.
Trąša, - šus.
Tręšti, - šia, tręšė.
Trinti, - na, trynė, trins.
Trisė (trisu, tryse, trysa).
Trys, trijų, trims.
Tūlas.
Tupdyti.
Tūpti, tupia (tūpia), tūpė.
Tvinti, - sta, - no, tvins.

Ugniakuras.
Uodas.

Uodega.
Uoga.
Uoksvas, uoksas (duoba).
Uoslė, uosti, -džia, uos.
Uošvis, - vė.

Vagis (воръ), vagys (воры)
Vagtis, vagčia.
Vargšas.
Variakojis.
Vąšas (ąšas), vąšelis.
Vąškara.
Vesdinti.
Vėliava.
Vėversys, - ėlis (vivirsys, vieversys).
Virkdyti (virkinti).
Visumet.

Zirzti, - zia, - zė, zirs.
Zyzti, -zia, -zė, zys.
Zvapt, -elėti.

Žagsėti.
Žangstyti.
Žargstyti.
Žąsis, žąsys, žąsų.
Žibsėti, -soti, žybsoti.
Žilti, žįla, žilo.
Žingsnis.
Žiopčioti.
Žiopsóti.
Žirgsoti.
Žirklės.
Žiupsnys, -nelis.
Žiuptuvis, žiupčius.
Žįsti, žinda, žįsdamas, žįs.
Žybt, -elėti; žibt; žibčióti.
Žygis, žygiuoti.
Žlagstyti (žlėgti).
Žliugsėti.
Žlugtas, -tis.
Žlugtuvis.
Žodis, žodžiai, žodžiams.
Žudyti (*ryt.* ir žūdyti).
Žvakigalis.
Žvigsėti.
Žvilgsėti.
Žvilgt, -erėti.

Mūsų rašyba yra tikrai suskydusi, mes kelias turime paprastajam raštui rašybas, mes, tikrai sakant, dabar nė vienos bendros visiems neturime rašybos.

Taip toliau tverti nebegali! Tauta, kuri nori gyventi, šviestis ir rimtai kalbėti apie savo ateitį, literatūrą, raštiją, mokyklą, ténkintis tuo, nuleidusi rankas, — neturi teisės.

Reikia turėti būtinai v i e n a rašyba. To rėkte rėkia ir mūsų mokykla ir visa jaunoji, gyvoji, norinti gyvo darbo Lietuva.

Mokiniui visada sunku bus išmokti rašybos, kol b u s rašoma kiekvieno laikraščio saviškai, be kokių nustatytų taisyklių, kol mokinys, ką skaitydamas, matys prieš save nuolat įvairių įvairiausias rašybas. Dabar dažnai ir v i e n a m e laikraš-

tyje skaitytojas randa juk n e v i e n ą rašybą. Iš kur gi čia žmogus išmoks v i e n o s kurios rašybos! Argi kurios kitós rašybos esam išmokę vien iš gramatikų ir rašome, atsimindami tiktai ką iš tų gramatikų?! Jei kuriós tautós rašyba mums v i e n a ką sakytų, o turėtume prieš akis nuolat įvairių įvairiausias jos rašybas, kokį rašybos mišinį, — argi skaitytojui lengva būtų išmokti v i e n ó s kuriós jos rašybos? Čia ne tiek rašybos vadovėlis svarbu, kiek taisyklingas, nuolat matomas prieš akis kalbos raštas. Anglų rašyba labai sunki, paini, bet angliui jos išmokti daug lengviau, nekaip mums savós rašybos: tenai rašytojai, laikraščių leidėjai ir kalbos mokslo vadovėliai v i e n ą teturi įvairiems reikalams rašybą; o mūsų ir kalbos mokslo vadovėlių rašyba juk n e v i e n a...

Senojo pasaulio viešpačiai sakydavo: „dura lex, sed lex“ (žiaurus, skaudus įstatymas, bet įstatymas). Tautai, einant savo įstatymais, kad ir žiauriais, jų nuomone, sveikiau esą, nekaip elgiantis kiekvienam jos žmogui saviškai.

Naujojo pasaulio galinčiai skelbia ir savo darbais rodo, jog t v a r k a yra didi galybė, jog ji yra visur visų reikalingiausias dalykas, jog ji yra kiekvienam rimtam darbui vadovas...

Rašybos dalykas yra, rodosi, visai menkas dalykėlis. Bet kur nėra tvarkos ir vienybės menkajame dalykėlyje, ten negali jų būti nė svarbiajame visuomenės darbe. Tvarkos ir vienybės rašybai, šitam mažmožiui, prašau iš rašytojų ir laikraščių leidėjų — mūsų mokyklos, mūsų tautos m o k y k l o s v a r d u !

Suprantu, jog „Mūsų rašyba“ ne visai lengva, gana paini, jog ji ir išdėstyta, gali būt, labai painiai; bet jąja — tiesiu tiktai kelią paprastajam, trumpajam „rašybos vadovėliui“, eidamas visur paprastaisiais, senai jau minamais tautos takais. Naudotis patarimais, kritikos nurodymais prisižadu ir toliau, leisdamas, jei bus reikalo, šią „Rašybą“ arba sudarytą iš jos trumputį vadovėlį — antru, trečiu ir t. t. kartu.

Kol nėra „rašybos vadovėlio“, prašau įvairius rašytojus, užuot ėjus kiekvienam savais keliais, laikyti šitą „Rašybą“ ir dabar... v a d o v ė l i u. Tuos rašytojus ir kalbos mokytojus, kurie del įvairių priežasčių nepanorės naudotis visuomenės ir mokyklos reikalui „Mūsų rašyba“, prašyčiau eiti bent tam tikra sava — aiškia, viena rašyba, į tam tikrą sistemą suvesta.

Rašybos netvarka yra skaudus kalbos mokslui dalykas!

R. J.

„Mūsų Rašybos"

TURINYS.

(pp. 156—200)

Nosinės balsės ir priebalsės n, m:

Priebalsės (l, m, r ir kitos):

„Mūsų rašybai“ naudojausi šiais raštais:

1. **P. Kriaušaičio** Liet. kalbos gramatika. Tilžė, 1901 m.
2. **Kun. Jauniaus** Liet. kalbos gramatika. Petrapilis, 1911 m.
3. **K. Būgos** Rašybos mažmožiais. Kaunas, 1913 m.
4. **A. Jakšto** Mūsų alfabeto klausimu. Kaunas, 1914 m.
5. **Nedruskiaus** ir **kitų** Rašybos dalykais. Vilnius, 1915 m.

Redakcijos pastabos.

1. M. Sk-dra = M. Skiedra — d-ro Mikalojaus Kuprevičiaus slapyvardis.

2. Atsako d-rui J. Bagdonui, buvusiam tuo laiku „Varpo“ redaktoriui.

3. Jauniaus gramatikos recenzijos atskiros dalys savo turiniu galėtų tikti kitiems „Raštų“ tomams („Švietimo reikalams“, „Kalbos dalykams“...), bet straipsnį draskyti ir spausdinti keliose atskirose knygose būtų nepatogus daiktas, todėl jį dedame visą į „Rašybos dalykus“ ir dedame dėl šių priežasčių: 1) pirmiausia ir gana plačiai jame kalbama apie rašybą; 2) rašybos klausimas tuo tarpu yra labai gyvas ir dar ilgai toks bus, todėl svarbu turėti vienoj vietoj viską, kas Jablonskio tuo reikalu pasakyta; 3) daugumui Jablonskio raštai yra kalbos mokslo šaltinis, ir kas taip žiūri, tam suskirstymo tikslumas neturi didelės reikšmės.

4. Šis straipsnis imamas iš spausdinto („Vilties“ priedo) egzemplioriaus, paties Jablonskio skaityto ir truputį taisyto. Taisymai padaryti menki ir tik kokiose penkiose vietose. Tas pats straipsnis 1915 metais, kitaip sutvarkytas ir kiek perdirbtas, buvo išspausdintas su kitais jo straipsniais atskiroj knygutėj, pavadintoj „Rašybos dalykai“ (nedidelio formato, 64 puslapiai) ir išleistoj Vilniuje „Lietuvių Draugijos aukštųjų Maksvos mokyklų moksleiviams šelpti“. Knygutėj padaryti pakeitimai neliečia jo keliamų tuo laiku rašybos principų. Straipsnio dalys knygutėj eina šiokia tvarka: *1) Kriaušaičio rašyba pirmiaus ir dabar, 2) Kaip iro mūsų rašyba, 3) Įvairios šių dienų rašybos, 4) Vienybės pradžia ir dar kai kas.* Toj knygutėj yra išspausdinti dar šie jo straipsniai, sudėti į III „Raštų“ tomą: *1) Del A. Jakšto „Mūsų alfabeto klausimo“ ir 2) Vydūno rašyba.* „Raštams“ šie straipsniai imami iš tų šaltinių, kur jie pirmiausia pasirodė.

5. Kaz. Obelaitis yra Jablonskio slapyvardis, kas matyti ir iš šiame tome įdėtų jo pirmų keturių straipsnių (pp. 1—23).

6. Filografas ir A. Jakštas yra tas pats asmuo — pralotas A. Dambrauskas.

7. Šita išnaša su parašu A. Sm. („Vairo“ redaktorius Antanas Smetona) bus greičiausiai paties Jablonskio padaryta (plg. „Raštų“ II tomo pastabą 21).

8. Skliausteliuose surašyti redakcijos vardu *(Red.)* žodžiai bus paties Jablonskio pažymėjimas (žr. pastabą 7).

9. Druskius, Nefilologas — tas pats A. Jakštas.

10. Jau minėtuose „Rašybos dalykuose“ (žr. pastabą 4) yra dar du straipsneliai: „Naujuoju keliu“ (pp. 60 — 63) su parašu *Naujieji balsai* ir pačiam gale „Mūsų visuomenei“ su parašu *Leidėjai*. Straipsnelis „Mūsų visuomenei“, spredžiant iš kalbos ir turinio (plg. šiame tome „Mūsų rašybos“ pabaigos žodį p. 199—200), turi būti Jablonskio rašytas, ir jį čia, „Pastabose“, dedame:

Mūsų visuomenei.

Šios knygelės straipsniais parodėme, jog mūsų rašyba yra tikrai suskydusi, jog mes jau kelias turime paprastajam raštui rašybas, jog mes, tikrai sakant, dabar **nė vienos bendros visiems neturime rašybos**...

Taip toliaus tverti, kaip sau norite, negali! Tauta, kur nori gyventi, šviestis ir rimtai kalbėti apie savo literatūrą, raštiją, mokyklą, tenkintis tuo, nuleidusi rankas, — neturi teisės.

Šitos knygelės straipsniais kreipiamės į mūsų visuomenę: į mūsų Mokslo Draugiją, į kalbos mokytojus, į laikraščių redakcijas, į rašytojus ir į kitus tautos darbo dirbėjus. Prašome meldžiame: sudarykite **darbo žmonių būrelį** ir įsakykite jam tautos vardu, kad netrukus išdirbtų **vieną** visiems mums rašybą, nes to rėkte rėkia iš visų mūsų — mokykla ir visa jaunoji, gyvoji, norinti gyvo darbo Lietuva. Ir pasirūpinkite, būtinai pasirūpinkite, kad tas žmonių būrelis savo darbą laiku ir tikrai sąžiningai atliktų. Tam žmonių būreliui skiriame, pirmiausia, ir šitą savo leidžiamąjį darbelį. To būrelio rašyba turės paskui naudotis, žinoma, **visi** mūsų tautos laikraščiai ir **visos** knygos, kurios bus skiriamos platinamo raštu mokslo reikalui.

Į rašybos dalyką mes patys, knygelės leidėjai, šit kaip žiūrime:

a) Mūsų rašyba turi būti tokia, kad nereikėtų rašytojui ir skaitytojui perdaug galva sau del jos sukti.

b) Prantant rašyti, reik, žinoma, ir galvoti, bet — ir galvojimas galvojimui nelygu. Pats galvojimas reikia skirti nuo nereikalingojo galvos varginimo.

c) Kiekvienai rašybos reformai turi rūpėti, mūsų galva, pirmiausia, kad jos taisyklės būtų lengvos, aiškios, nuosakios, įmanomos. Jai turi rūpėti, kad mažiausia būtų išimčių iš bendrųjų taisyklių — mokiniams, moksleiviams, mokytiniams.

d) Rašant rašybos vadovėlis, reikės rūpintis pirmiausia **ne** tiek pačios giliosios tiesos, ne visų kalbos mokslo gudrybių su-

vaikymu, — kaip kas iš kur yra kilę, — kiek tuo, kad ji pati įmanomesnė mums būtų ir lengvesnė išmokti įvairaus kilimo rašytojams ir skaitytojams, kad ji tiktų ypačiai įvairių rūšių moksleiviams, mokyklos ir mokytojo reikalui.

e) Mūsų rašyba ligi šiol buvo ir **tarminė**. Del to mes turėjome ilgiesiems ir „nosiniams" balsiams ir atskirų rašmenų prisidirbdinę. Bet mūsų rašomoji kalba, mūsų supratimu, turi būti, kaip ir kitur, **viena** kuri tarmė, įsigalėjusi mūsų raštuose, o kitos tarmės turi duoti rašomajai kalbai tik tiek, kiek jos pačios į tą kalbą įneša ir kiek reikia rašomajai tarmei, kad ji dar geriaus savo tarnybą eitų gyvajame visuomenės darbe. Ar mūsų rašyba ir toliaus bus tarminė? Norėtume, kad tas rinktinis žmonių būrelis ir apie šitą dalyką kaip reikiant pagalvotų.

Leidėjai.

S. Naginskis, kuris buvo „Rašybos dalykų" leidėjų priešakyje, tvirtina (1934 m. gegužės 25 d. pranešimu), kad ir straipsnio „Naujuoju keliu" autorius buvęs Jablonskis. Tiesa, straipsnis kiek p a n a š u s į Jablonskio darbą, bet bus greičiausiai jo tik t a i s y t a s, nes 1) straipsnio stilius vis dėlto nėra jablonskiškas, 2) straipsnyje projektuojamos garsinės rašybos pats Jablonskis niekados nevartojo, ir neteko girdėti, kad jis būtų taip karštai ją gyręs, kaip yra straipsnyje. Bet dėl visko dedame „Pastabose" ir tą straipsnį tikėdamiesi patarnauti skaitytojams tuo, kad jie turės pilnesnį supratimą apie visus rašybų sumanymus, kurie buvo Jablonskio laikais keliami.

Naujuoju keliu.

Iš to, kas pasakyta šios knygelės straipsniuose, aišku, jog mūsų kalbininkus, rašybininkus ir rašytojus skiria daugiausia a) ilgųjų ir nosinių balsių rašymas ir b) priebalsių *b, g, z, ž* ir *p, k, s, š* ne visur vienodas vartojimas rašte.

Rašomoji mūsų kalba yra, tikrai sakant, panemuniečių aukštaičių tarmė, tas mūsų krašto kalbos ruožas, kurs eina abiem pusėm Nemuno (įsileizdamas daugėliaus į Suvalkų žemę) per Prūsus į Baltijos jūrą. Ši tarmė yra labiausiai įsigalėjusi nuo „Aušros" pasirodymo mūsų raštuose.

Ir kitose tautose matome, jog rašomoji kalba visur yra v i e n a kuri kalbos tarmė, imanti sau iš kitų tarmių, savo seselių, tik tiek, kiek jos pačios iš savo turto į ją įneša ir kiek jai tikrai reikia, kad ji dar geriaus savo darbą dirbtų, kad ji dar galingesnė būtų.

Ilgosios ir „nosinės“ balsės tame Lietuvos krašte skirtumo jokio, tariant žodį, neturi, ir todėl reikėtų, kad to šių balsių skirtumo nė rašomosios kalbos rašyboje nebūtų daroma. Taigi reikėtų griežtai atmesti vadinamoji t a r m i n ė rašyba, kuri taikinas, kaip žinoma, visoms kalbos tarmėms įsigerinti. Tarmėms visiškai įtikti nemokėjo nė Jaunius, mūsų tarminės rašybos autorius; sekėjų nei tarp mūsų kalbininkų, nei tarp šiaipjau rašytojų jisai irgi nerado. Tarminės rašybos paprastiesiems savo reikalams neturi nė kitos tautos; jos neturėsime toliaus, mums rodosi, nė mes.

Kur dabar rašome: a) *y, ū* (p y k s t u, p y k a u, š y k š t u s, r ū k s t u, r ū k a u, š y k š t ū s, d ž i ū s t a, p ū s t a) ir b) *į, ų* (d r į s t u, d r į s a u, m į s l ė, į s p į s t i, t į s o t i, d ž i ų v a, p ų v a, be š a u k š t ų, d a r b ą dirba, eina g u l t ų), reikėtų, einant naujuoju keliu, toliaus dvi raidi terašyti. Dabartinės *ą, ę* (ar kiti koki tos rūšies rášmens) reikštų vien tas ilgąsias *a, e,* kurios ir be kirčio panemuniečiuose yra ilgos, tariamos tęsiamai (ą s a, ą s o t a s, m ą s t y t i, š v ę s t a s, š v ę s t u, g r ę ž i a u, i š g r ę ž i a u, i š t ę s t a s, s u r ę s t a s).

Ilgosioms (ir nosinėms) rašomosios kalbós (raš. tarmės) balsėms geriausiai tiktų, mums rodosi, šių dienų rašmens *ą, ę, į* ir *ų*. Toliaus būtų rašoma: p į k s t u, p į k a u, š į k š t u s, r ų k s t u, r ų k a u, š į k š t ų s, d ž i ų s t a, p ų s t a, d r į s t u, d r į s a u, m į s l ė, į s p į s t i, t į s o t i, d ž i ų v a, p ų v a, be š a u k š t ų, d a r b ą dirba, eina g u l t ų, ą s a, ą s o t a s, m ą s t į t i, š v ę s t a s, š v ę s t u, g r ę ž i a u, i š g r ę ž i a u, i š t ę s t a s, s u r ę s t a s.

Taip rašant, rašyba būtų — prasta, lygi, nuosaki, sava, raiški ir eitų tais pačiais dėsniais, kuriais eina ir kitų tautų rašybos. Ir rašybos mokslas, taip rašant, būtų, rodosi, ne sunkiausias mokyklai.

Norėtume, kad visi sutiktų rašyti ir minėtąsias priebalses (*b, g, z, ž* ir *p, k, s, š*) vienodai. Priebalsių atžvilgiu, mums geriausiai tiktų rašymas: d i r p t a s, d i r p t i n i s, d r y p s o t i, s t y p s o t i, t u b d a u, d i e k t i, d á i k s t y t i, d e k t a s, d e k t u k a i, p r i s e k t a s, s u j u n k t a s, j ú n k t u v ė s, b a i k š t u s, b u k š t u s, b a u k š t u s, a u k š t a s, a n k š t a s, a n k s t i, r ū k š t u s, r o k s o t i (r i o k s o t i), d u n k s o t i, s p y k s o t i, s p y k t e l ė t i, s p r a k s ė t i,

žaksėti, žviksėti, žvilksėti, sprėnksėti, žluktas, spraktas (spriktas, sprigis), sluoksnis, mezdamas, vezdamas, veizdavo, zirsti, zirzdavo, meksti, megzdinti, veštas, atsiveštinis, našta, neždinti, grieštas (pasakymas), grieštai (pasakė), gūšta, gręšta, lūšta, patįšta (kelias), lyštelti, gerkšti, gergždavo, reikšti, reigždavo, suk, nevok.

Taip rašyti liepia garsinė rašyba. Rašytume priebalses tokias, kokias tariame ir girdime (ne žodžio gale). Žmonės, kurie tariant mus supranta, supras mus ir rašant: rašysime, kaip tariame. Rašytojams, mokiniams ir skaitytojams, taip rašant, bus maža vargo ir galvos sukimo. Ką rašydami, mokslo žmonės nerodys, tiesa, viso savo giliojo kalbos mokslo, bet rašybai to didžiojo mokslo nė nereikia.

Jei mūsų rašybininkai mokėtų ir be garsinės rašybos visi ką bendra ir mums lengvai išmokstamą duoti, mes imtume, žinoma, ir kilminę rašybą (augštas, žlugtas, degtukai, rogsoti (riogsoti), spragsėti, žvigsėti, sluogsnis). Kilminė rašyba mums netinka daugiausia del to, kad jos sienos, visų jos vadelių, nemokame patys suvaikyti ir įmanomai mokiniui ir paprastam rašytojui išdėstyti.

Kalbame čia tiktai apie vientisinius žodžius. Del sudurtinių žodžių rašymo sutinka, kiek matyti, visi mūsų rašybininkai. Sutiksime su jais ir mes. Rašykime paprastuosius sudurtinius žodžius, — kur žodžio sanauga, tariant patį žodį, yra mūsų jaučiama, mums aiški, paprasta — ir toliaus, kaip rašę: apeiti, apdėti, apdaras, išeiti, išdėti, užeina, užkelia, didžturtis (didžiaturtis), žvakgalis (žvakigalis), platburnis (plačiaburnis).

Einant naujuoju keliu, reikės rašyti, turi būt, ir: pinti, pinsiu, gyvensiu, pasensta, pasensiu, įdėsiu, įšoksiu, įeisiu... Rašant viena tarme, šių dienų „tarminei“ rašybai (pįsiu, gyvęsiu, pasęsta...) vietos šios rūšies žodžiuose nebėr.

Del kitų rašybos dalykų, stojus į šitą kelią, nesunku bus, mums matos, kas bendra, įmanoma ir lengva nustatyti.

Einame, tikrai sakant, ir ne visai nauju keliu. Šitas kelias, kiek teko mums pastebėti, yra jau ir kitų tiesiamas.

Naujieji balsai.

11. Šis atsakymas švietimo komisariatui spausdinamas iš gauto juodraščio be jokio parašo ir rašyto svetima ranka. Kartu rastas siauras popierio lapelis su šiuo paties Jablonskio ranka parašytu pažymėjimu:

1919 m. kovo m. 15 d. Lietuvos ir B-jos Švietimo Komisariatui.

„Panevėžio valstybinės g-jos l. [= lietuvių Red.] k. [= kalbos Red.] m-jas M. Grigonis savo „pareiškime“ tarp ko kita rašo (gale): „Rygiškių Jonas, manau, nepanorės išsižadėti savosios rašybos, taigi lietuvių rašyba privalo būti palengvinta revoliucijos būdu. Nugriuvo kapitalistų jungas nuo darbininkų nugaros, taigi sunkusis lietuvių rašybos režimas tegu nugriūna ir nuo mokinių sprando.“

12. Tas panevėžietis bus pats M. Grigonis (žiūr. Jablonskio atsakymą švietimo komisariatui, šio tomo pp. 97—99).

13. Žiūrėk „Raštų“ II tomo pastabą 28 (psl. 420).

14. Spausdinama iš juodraščio, rašyto ne paties Jablonskio ranka („diktuotinio“).

15. „Mūsų rašyba“ — yra Jablonskio išleistas Voroneže 1917 metais rašybos vadovėlis kartu su „rašybos žodynėliu“. Parvažiavęs 1918 metais į Lietuvą ir radęs Lietuvių Mokslo Draugijos Vilniuje leidžiamus vadovėlius truputį kitokia rašyba, jis savo leidžiamuose vadovėliuose (gramatikose, chrestomatijose...) jau vartoja tą vilniškę rašybą, atsisakydamas nuo savo rašybos kaikurių dalykų. Apie tai jis pats rašo 1922 metų „Lietuvoj“ straipsnyje „Ir vėl rašybos dalykai“ (žr. šio tomo p. 111): „Parvažiavęs iš Rusijos į Vilnių, radau tą Vilniaus rašybą jau įsigalėjus. Priėmiau ją ir savo gramatikos vadovėliui, parsivežtam iš Rusijos spausdinti į Vilnių: viena, nenorėjau ardyti vienybės, susidariusios aplink Mokslo Draugiją, antra, Draugijos rašyba buvo pačių darbo žmonių padaras, jaunajai mūsų mokyklai pagamintas... Taigi priėmiau rastąją rašybą ir į savo vadovėlį; atsivežtoje gramatikoje turėjau šį tą net perdirbti.“ Bet „Mūsų rašyba“ netrukus buvo išpirkta, ir visuomenė pageidavo susilaukti antro jos leidimo. Jablonskio buvo ryžtasi antrą kartą išleisti ir pradėta perdirbinėti, perrašinėti. Rankraščio naujam leidimui yra palikę šeši paprasti mokykliniai sąsiuviniai (šeštojo trys lapai liko neprirašyti), bet darbas neprivarytas iki galo. Tekstas naujam leidimui kitaip sutvarkytas ir kiek perdirbtas. Rankraštis parašytas ne jo ranka, bet keturi sąsiuviniai jo paties ranka ištaisyti ir papildyti, vietomis ištisi paragrafai įdėti. Tiesa, ir penktam sąsiuvinyje yra jo plunksnos ženklų, bet nedaug. Naujasis leidimas buvo projektuojamas išleisti tokia rašyba, kokia buvo išspausdinti jo kalbos vadovėliai po karo Vilniuje ir Kaune. Kadangi rašybos dalykas dar ilgai bus mums svarstytinas ir ginčytinas, o iš kitos pusės — kiekvienas Jablonskio raštas yra kalbos mokslo šaltinis, tai į šį tomą dedame šalia parengto naujam leidimui nepilno teksto (pp. 123—154) ir v i s ą „Mūsų rašybos“ pirmojo leidimo tekstą su žodynėliu, kad skaitytojai turėtų p i l n ą ir v i e n i n t e l į t u o t a r p u r a š y b o s v a d o v ė l į (pp. 155—200).

16. Žr. pastabą 15.

17. Čia kalbama apie „Vargo Mokyklos“ 2-os dalies pirmą leidimą, išėjusį Voroneže.

Raidinis turinio sąrašas.

Pastebėtos korektūros klaidos.

Pusl.	Eilė	Išspausdinta:	Turi būti:
VII	20	154	154)
7	37	perepndikuliariniu	perpendikuliariniu
29	9	Lietuvos	Lietuvių
136	7	Dvibalsės	Dvibalses
143	4	логоворъ	договоръ
210	43	skaity	skaity-

ŠVIETIMO MINISTERIJOS KNYGŲ LEIDIMO KOMISIJOS ŽURNALAI

„Šviesos Keliai“

mėnesinis gausiai iliustruotas moksleiviams skiriamas žurnalas

Prenumeratos kaina metams:

moksleiviams 6,— lt.
nemoksleiviams 10,— lt.
Atskiras Nr. 1,50 lt.

Redaguoja:

Švietimo Ministerijos I-jo Departamento Direktorius
Motiejus Miškinis

Redakcijos ir administracijos adresas

Kaunas, Gedimino gatvė, Nr. 40
Švietimo Ministerija, Knygų Leidimo Komisija

Bendradarbiauja:

A. Vienuolis-Žukauskas, prof. Iz. Tamošaitis, Liudas Gira, K. Binkis, dr. Alina Jacynienė-Kairiūkštytė, P. Galaunė, K. Dineika, kalbininkai *doc. Balčikonis, Stasys Dabušis* ir visa eilė jaunesniųjų rašytojų poėtų (*Alantas, Miškinis, Babickas, Brazdžionis, Rutkauskas, Zobarskas* ir kiti).

„Bibliografijos Žinios“

prenumeratos kaina metams 3,— lt.

Spaudė akcinė „Ryto“ bendrovė Klaipėdoje